

Economic and Regional Studies

Studia Ekonomiczne i Regionalne

ECREG STUDIES

www.ers.edu.pl

Volume 9

Issue 3

July - September 2016

International Open Access Journal

Indexed in: BazEkon, Index Copernicus Journal Master List

Polish Ministry of Science and Higher Education, AGRO

eISSN
2451-182X

ISSN
2083-3725

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

ECREG STUDIES

www.ers.edu.pl

Economic and Regional Studies **Studia Ekonomiczne i Regionalne**

Volume 9, Number 3, July – September 2016

International open access scientific journal published since 2007
Międzynarodowe, otwarte czasopismo naukowe wydawane od 2007 roku

Biała Podlaska 2016

Economic and Regional Studies/ Studia Ekonomiczne i Regionalne ECREG STUDIES

eISSN 2451-182X, ISSN 2083-3725

Economic and Regional Studies is a scientific journal of Pope John Paul II State School of Higher Education in Białą Podlaską published since 2007.

Studia Ekonomiczne i Regionalne są czasopismem naukowym Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej wydawanym od roku 2007.

Editorial Board/ Komitet Redakcyjny

Editor-in-Chief/ Redaktor Naczelny: Mieczysław Adamowicz

Deputy Editor/ Zastępca Redaktora: Jerzy Nitychoruk

Topic Editor/ Redaktor tematyczny: Izabella Sikorska-Wolak

Statistical Editor/ Redaktor statystyczny: Joanna Kisielińska

Language Editor/ Redaktor językowy:

Język angielski: Halina Chodkiewicz, Wojciech Florkowski (USA); Język polski: Paulina Rynkiewicz

Administrative Editor/ Sekretarz Redakcji: Agnieszka Filipiuk, e-mail: a.filipiuk@pswbp.pl, +48 83 344-99-63

Advisory Board/ Rada Naukowa

Mieczysław Adamowicz (Poland/ Pope John Paul II State School of Higher Education in Białą Podlaską)

Lubica Bartova (Slovakia/ Slovak Agricultural University in Nitra)

Józef Bergier (Poland/ Pope John Paul II State School of Higher Education in Białą Podlaską)

Vasco Boato (Italy/ University of Padova)

Julian Briz (Spain/ Technical University of Madrid)

Vicente Castañeda (Peru/ University National Toribio Rodríguez de Mendoza de Amazonas)

Eva Cudlínová (Czech Republic/ University of South Bohemia (USB) in České Budějovice)

Andrzej Czyżewski (Poland/ Kujawy and Pomorze University in Bydgoszcz)

Wojciech Florkowski (USA/ University of Georgia)

Takácsné György Katalin (Hungary/ Karoly Robert College)

Vladimir Klunia (Belarus/ Belarusian State University, Minsk)

Karol Kukuła (Poland/ University of Agriculture in Kraków)

Sandra Krtalic (Croatia/ University of Pula)

Jozsef Lehota (Hungary/ Szent István University in Gödöllo)

Eugeniusz Niedzielski (Poland/ University of Warmia and Mazury in Olsztyn)

Dionizy Niezgoda (Poland/ University of Life Sciences in Lublin)

Marian Podstawka (Poland/ Warsaw University of Life Sciences - SGGW)

Joanna Rakowska (Poland/ Warsaw University of Life Sciences - SGGW)

Franco Sotte (Italy/ Università Politecnica delle Marche)

Grzegorz Spychalski (Poland/ Koszalin University of Technology)

Grzegorz Ślusarz (Poland/ University of Rzeszów)

Igor Taranov (Ukraine/ Ternopil National Economic University)

Reviewers/ Recenzenci

The full list of reviewers is published at the end of each year

Pełna lista recenzentów jest publikowana na koniec każdego roku

Publisher/ Wydawca

Pope John Paul II State School of Higher Education

in Białą Podlaską/ Państwowa Szkoła Wyższa

im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

ul. Sidorska 95/97, 21-500 Białą Podlaską

e-mail: wydawnictwo@dydaktyka.pswbp.pl

Contact person/ osoba do kontaktu: Agnieszka Filipiuk

e-mail: a.filipiuk@pswbp.pl, +48 83 344-99-63

DTP and print/ Skład i druk: Agencja Reklamowa TOP

Cover design/ Projekt okładki: Agencja Reklamowa TOP

Translation/ Tłumaczenie: AFB Tłumaczenia (articles: 1,2,4,5,6,7,8,9,10,11,12); own translations (article 3).

©Copyright by PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Works in the journal are protected by copyright/ Prace drukowane w czasopiśmie są chronione prawem autorskim

ISSN 2083-3725; Printed in 150 copies/ Nakład: 150 egz.

Price: 10 EUR/ Cena: 20 PLN; VAT 5%

Journal indexed in AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List, ICV 2012: 5.62; ICV 2013: 6.48; ICV 2014: 70.81 (6.96); ICV 2015: 81.26; Polish Ministry of Science and Higher Education, 2011-2012: 3 points; 2013: 4 points; 2014: 4 points; 2015: 9 points.

Czasopismo indeksowane w bazie AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List, ICV 2012: 5,62; ICV 2013: 6,48; ICV 2014: 70,81 (6,96); ICV 2015: 81,26; Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego, 2011-2012: 3 punkty; 2013: 4 punkty; 2014: 4 punkty; 2015: 9 punktów.

The online version is the original version of this journal/ Wersją pierwotną czasopisma jest wersja elektroniczna

Full electronic version available online at: www.ers.edu.pl/ Pełna wersja elektroniczna dostępna pod adresem: www.ers.edu.pl/

EDITORIAL

Dear Authors and Readers,

Welcome to the international, open access, bilingual scientific journal "Economic and Regional Studies/ Studia Ekonomiczne i Regionalne", published by Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska (Poland).

The first issue of our journal appeared in 2007 as an yearbook entitled "Scientific Dissertations". In 2011 we changed its title to "Economic and Regional Studies" and we began to publish it bi-annually. Since 2013 the journal has been issued quarterly, in a bilingual version, in English and Polish.

The main mission of the journal is to disseminate theoretical knowledge and the results of empirical research in the fields of economic and social science in a broad sense, as well as regional and local development strategies and public policies.

We intend to draw special attention to the problems of Central and Eastern Europe; however, we are also open to addressing the issues of other regions of the world. We would particularly welcome publications concerning the development of less advanced regions, peripheral regions, those located in cross-border zones, and those with territorial development problems.

We accept original papers which have not been published elsewhere and have a clear scholarly, cognitive or methodological value. Papers submitted for publication undergo preliminary editorial review and are subject to blind review by two external experts. The periodical is available in print version and online. The website enables open access to the contents of the volumes, individual articles, and abstracts.

We are pleased that the journal has been of interest to a growing number of authors and readers. The journal can be found in some indexed databases. In the last official evaluation by the Ministry of Science and High Education in Poland it was awarded 9 points.

We appreciate your cooperation and we would like to invite all potential authors to submit their papers for publication.

Mieczysław Adamowicz
Editor-in-Chief

OD REDAKCJI

Drodzy Autorzy i Czytelnicy,

Witamy serdecznie na łamach międzynarodowego, o otwartym dla wszystkich dostępie, dwujęzycznego czasopisma naukowego „Economic and Regional Studies/ Studia Ekonomiczne i Regionalne”, którego wydawcą jest Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej.

Czasopismo wydawane było w latach 2007-2009 jako rocznik pod nazwą „Rozprawy Naukowe”. W 2011 roku pismo, jeszcze jako półrocznik, przybrało nazwę „Studia Ekonomiczne i Regionalne/ Economic and Regional Studies” i było wydawane w dwóch wersjach językowych: polskiej i angielskiej. Wówczas wersja angielskojęzyczna traktowana była jako druga w stosunku do podstawowej wersji polskojęzycznej. W 2013 roku pismo stało się kwartalnikiem publikowanym w dwóch równoległych i paralelnych wersjach językowych, z których wersji w języku angielskim chcemy nadać znaczenie priorytetowe.

Główną misją czasopisma jest rozpowszechnianie wiedzy teoretycznej oraz wyników badań empirycznych w szerokim obszarze nauk ekonomicznych i społecznych, jak również studiów regionalnych i lokalnych opisujących strategię rozwojową i polityki publiczne. Chcemy zwracać szczególną uwagę na kraje Europy Środkowej i Wschodniej, jednakże jesteśmy otwarci na inne regiony świata. Chcielibyśmy publikować szczególnie prace dotyczące rozwoju regionów słabiej rozwiniętych, peryferyjnych, stref transgranicznych i terytoriów napotykających specyficzne trudności rozwojowe.

Będziemy akceptować oryginalne prace nigdzie dotychczas nie publikowane, o wyraźnej wartości naukowej, poznawczej i metodycznej. Prace zgłaszane do publikacji przechodzą wstępną weryfikację redakcyjną i poddawane są anonimowej recenzji dwóch specjalistów zewnętrznych. Czasopismo jest dostępne w wersji drukowanej i wersji elektronicznej. Strona internetowa umożliwia bezpłatny dostęp do ostatniego numeru, numerów archiwalnych, wybranych artykułów i pakietu abstraktów.

Cieszymy się, że pismo staje się przedmiotem zainteresowania coraz szerszego grona autorów i czytelników z Polski i innych krajów. Czasopismo jest na liście kilku baz indeksacyjnych, a w ostatnim rankingu czasopism na liście B MNiSW uzyskało 9 punktów.

Jesteśmy zainteresowani trwałą i sprawną współpracą z autorami i czytelnikami, za którą serdecznie dziękujemy. Zapraszamy wszystkich potencjalnych autorów do składania materiałów do publikacji.

Mieczysław Adamowicz
Redaktor Naczelny

Authors' contribution/
Wkład autorów:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Analiza statystyczna/
Statistical analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie tekstu/
Manuscript preparation
F. Opracowanie
piśmiennictwa/
Literature search
G. Pozyskanie funduszy/
Funds collection

IMPACT OF INSTITUTIONAL ECONOMY ON THE WAY OF SCIENTIFIC COGNITION IN MARKETING

WPŁYW EKONOMII INSTYTUCJONALNEJ NA SPOSÓB POZNANIA NAUKOWEGO W MARKETINGU

Jacek Kamiński

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Kamiński J. (2016), *Impact of institutional economy on the way of scientific cognition in marketing/ Wpływ ekonomii instytucjonalnej na sposób poznania naukowego w marketingu*. Economic and Regional Studies, Vol. 9, No. 3, pp. 5-19.

ORIGINAL ARTICLE

JEL code: B52

Submitted:
November 2015

Accepted:
June 2016

Number of characters:
39 901
Tables: 1
Figures: 1
References: 45

ORYGINALNY ARTYKUŁ NAUKOWY

Klasyfikacja JEL: B52

Zgłoszony:
listopad 2015
Zaakceptowany:
Czerwiec 2016

Liczba znaków ze spacjami:
39623
Tabele: 1
Rysunki: 1
Literatura: 45

Summary

Subject and purpose of work: The article discusses the problem of the relationship between marketing science and institutional economy. Its goal is to examine the impact of institutional economy on the way of scientific cognition in marketing.

Materials and methods: The article was prepared on the basis of the study of the relevant Polish and foreign research literature, particularly concerning marketing theory. The methodology of the present study is based on the considerations taken up in deduction with the support of descriptive and comparative analysis.

Results: The impact of institutional economy on the method of scientific cognition in marketing results in the interest of marketing science not only in an enterprise but also in an effort to describe the external factors (externalities) and social costs related to marketing activities of enterprises. Of importance is also the understanding of the functioning of the structure of the marketing system as well as the reactions of the institutions responsible for the implementation of the country's marketing policy.

Conclusions: The analysis conducted for the purpose of this study leads to a general conclusion that marketing and science devoted to it are not homogeneous in epistemological terms and a significant dualism between the two can be pointed out. It encompasses traditional marketing which stems from management and marketing referring to the institutional economy of higher level.

Keywords: institutional economy, marketing science, marketing theory, a field of marketing

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: W artykule podjęto problem związku nauki o marketingu z ekonomią instytucjonalną, a jego celem jest ukazanie wpływu ekonomii instytucjonalnej na sposób poznania naukowego w marketingu.

Materiały i metody: Artykuł przygotowano na podstawie studiów literatury przedmiotu krajowej i zagranicznej, zwłaszcza publikacji z zakresu teorii marketingu. Metodologiczną kanwę prowadzonych w artykule rozważań stanowi metoda dedukcji wspomagana przez analizę opisową i porównawczą.

Wyniki: Wpływ ekonomii instytucjonalnej na sposób poznania naukowego w marketingu skutkuje za interesowaniem nauki o marketingu nie tylko przedsiębiorstwem, lecz również dążeniem do opisanego czynników zewnętrznych (externalities) i kosztów społecznych związanych z działaniami marketingowymi przedsiębiorstw, zrozumienia zachowań i struktury systemu marketingowego oraz reakcji instytucji odpowiedzialnych za realizację polityki marketingowej państwa.

Wnioski: Przeprowadzona analiza pozwala na sformułowanie generalnego wniosku, że marketing i poświęcona mu nauka nie jest jednorodna pod względem epistemologicznym i wykazuje w tym zakresie wyraźny dualizm. Obejmuje wyrosły z zarządzania tradycyjny marketing oraz odwołujący się do ekonomii instytucjonalnej marketing wyższego poziomu.

Słowa kluczowe: ekonomia instytucjonalna, nauka o marketingu, teoria marketingu, dyscyplina naukowa marketingu

Address for correspondence/ Adres korespondencyjny: doc. dr Jacek Kamiński, Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska, Chair of Economics and Management, Siderska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, Poland; phone: +48 83 344-99-05; e-mail: jacek_kaminski@vp.pl

Journal indexed in/ Czasopismo indeksowane w: AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List, ICV 2015: 81.26; Polish Ministry of Science and Higher Education 2015: 9 points/ AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List ICV 2015: 81.26; Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego 2015: 9 punktów. **Copyright:** © 2016 Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska. All articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Introduction

The issues of marketing may be analysed from various points of view. Most frequently it is a point of view of marketing manager. This approach, due to the fact that it is often used in marketing school books, has dominated the way of perceiving marketing issues. Swift development of marketing science and its large volume of streams and paradigms causes, however, that marketing issues may be considered also while availing of other approaches. One of them is analysing the marketing issues on the basis of the acquis of institutional economy.

The objective of the article is to present consequences which stem from referring marketing to institutional economy for the way of scientific cognition. The main emphasis has been placed on the explanation of the impact of institutional economy on the way of scientific cognition in marketing.

The meaning of institutional economy from the point of view of development of marketing science

Limiting within the school marketing literature the elaboration on the history of marketing to the knowledge on the shift of enterprises from production based orientation towards marketing one and interpreting the development of marketing as a general view on business experiences caused that the fact that marketing and institutional economy have the same sources and refer to mutual tradition is rarely brought up. Over one hundred years ago, when the groundwork of the institutional idea had just started to be made, marketing was launched which, by distinguishing itself from economy as an independent science, joined the group of economic sciences (ie. Wilkie, Moore 2003; Kamiński 2012b). Both concepts, that is marketing and institutional economy have the same sources, referring to the acquis of German historical school and Austrian school of economics. The founders of marketing and institutional economics were American economists with novel approach, who gained their education at the European universities, mainly German ones (ie. Jones, Monieson 1990; Hunt 2015; Kamiński 2009). Mutual sources of both concepts cause that until today the impact of institutional economics is clearly visible for marketing.

The research on history of marketing indicated that a direct basis for creation of marketing as science (separated area of knowledge) was a discovery by institutional economists at the turn of XIX and XX century that exchange, similarly to agriculture and industrial production create a value in economy. According to R.T. Ele (1893) one of more well-known institutionalists, reasoning for the use of marketing as an intellectual basis for its separation from economics is the possession, form, time and place. This standpoint has its deep roots in the history of economic thought and its sources may be found in Plato's *The State*, who when discussing the theme of the role of mediators (purchasers) indicated the use of time and place (Kamiński 2012c).

Wstęp

Zagadnienia marketingowe analizowane mogą być z różnych punktów widzenia. Najczęściej jest to punkt widzenia menedżera marketingu. Ujęcie to, z uwagi na to, iż wykorzystywane jest w podręcznikach marketingu, zdominowało sposób myślenia o problemach marketingowych. Szybki rozwój nauki o marketingu oraz jej wielość nurtów i paradygmatów powoduje jednak, iż kwestie marketingowe rozpatrywane mogą być również przy wykorzystaniu innych podejść. Jednym z nich jest analizowanie zagadnień marketingowych w oparciu o dorobek ekonomii instytucjonalnej.

Celem artykułu jest przedstawienie konsekwencji, jakie dla sposobu poznania naukowego w marketingu wynikają z odwołania marketingu do ekonomii instytucjonalnej. Główny akcent położony został na wyjaśnienie wpływu ekonomii instytucjonalnej na sposób poznania naukowego w marketingu.

Znaczenie ekonomii instytucjonalnej z punktu widzenia rozwoju nauki o marketingu

Ograniczenie w podręcznikach marketingu rozważań na temat historii marketingu do wiedzy na temat przejścia przedsiębiorstw od orientacji produkcyjnej do marketingowej oraz interpretowanie rozwoju marketingu jako uogólnienia doświadczeń biznesu, spowodowało, iż rzadko przywoływany jest fakt, że marketing i ekonomia instytucjonalna mają te same źródła oraz odwołują się do wspólnej tradycji. Ponad sto lat temu, gdy wypracowane zostały podwaliny pod myśl instytucjonalną, doszło do powstania marketingu, który wyodrębniając się z ekonomii jako samodzielna nauka dołączył do grona innych nauk ekonomicznych (np. Wilkie, Moore 2003; Kamiński 2012b). Obie koncepcje, tj. marketing i ekonomia instytucjonalna czerpią z tych samych źródeł odwołując się do dorobku niemieckiej szkoły historycznej oraz austriackiej szkoły ekonomii. Twórcami marketingu i ekonomii instytucjonalnej byli reformatorsko nastawieni ekonomiści amerykańscy, którzy swoje wykształcenie zdobyli na uniwersytetach europejskich, głównie niemieckich (np. Jones, Monieson 1990; Hunt 2015; Kamiński 2009). Wspólne źródła obu koncepcji powodują, że do dnia dzisiejszego wpływ ekonomii instytucjonalnej jest w marketingu wyraźnie widoczny.

Z badań na temat historii marketingu wynika, że bezpośrednią podstawą powstania marketingu jako nauki (wyodrębnionego obszaru wiedzy) było spostrzeżenie instytucjonalnych ekonomistów z przełomu XIX i XX w., że wymiana podobnie jak rolnictwo i produkcja przemysłowa tworzy wartość w gospodarce. Według R.T. Elego (1893), jednego z bardziej znanych instytucjonalistów, uzasadnienia dla stosowania marketingu oraz intelektualną podstawę do jego wyodrębnienia z ekonomii stanowi użyteczność posiadania (*possession*), formy (*form*), czasu (*time*) i miejsca (*place*). Stanowisko to ma swoje głębokie ugruntowanie w historii myśli ekonomicznej, a jego źródła można doszukiwać się już w *Państwie* Platona,

Institutional approach is most developed in the science about marketing in the first period of its development, strongest expresses in the acquis of the so called institutional school which, next to the functional school, school of goods and regional school may be considered as one of the modern schools of marketing thought (Shaw, Jones 2005). It's most characteristic feature is the focus on the understanding of market institutions, enabling entering into transactions, the role of mediators, flows and assortment gaps, spatial-time gaps or information ones in the channel (Shaw, Jones, McLean 2010).

Since the beginning of the XX century, that is from the moment of appearance of marketing as an independent science till the turn of the 50s and 60s of XX century, when managerial approach started to dominate in it, placing emphasis on market orientation of a company (in time identifying marketing with this orientation), marketing thought was permeated by issues a strongly concentrated on and constituting the subject of interest of institutional economy (Wilkie, Moore 2003). This opinion is confirmed by data analysis of the works of early period of marketing development. Direct manifestations of institutional approach were clearly visible in the books by R. Breyer (1934) and R. Vaile, E. Grether and R. Cox (1952), as well as F. Clark (1922), F. Clark and C. Clark (1942), or E. Duddy i D. Revzan (1953). Interest in institutions was also visible in the works of W. Alderson, considered as the father of contemporary marketing thought whose work *Marketing Behaviour and Executive Action* (1957) due to the interest in the issues of decisions, is considered as precursor elaboration in the scope of managerial marketing. Institutional orientation became a cornerstone for the Wharton School of University of Pennsylvania and was then developed by the above noted W. Alderson until his death in 1965 (Shultz 2007). A strong centre for development of modern marketing was also the University of the State of Wisconsin where for 28 years, until his retirement in 1932, one of the precursors of institutionalism, J.R. Commons was a professor. Many concepts describing marketing actions and effects coming from them, such as for instance „conspicuous consumption” by T. Veblen were created on the basis of institutional economics (Landreth, Colander 2005).

As previously noted, special role of institutional thought in the first period of development of marketing science was the result of theoretical sources which were at the root of the new science. This should be linked, above all, to the fact that the creators of marketing from the main American universities (Harvard, Wisconsin, Pennsylvania, Columbia University) were, above all, historians of economics (Jones, Monieson 1990; Kamiński 2009) which meant willingness to consider marketing concepts from the perspective of defining their impact on social phenomena. historicisations of research, regardless of which area it concerns, always leads to accepting the social perspective. This, in turn, causes willingness to consider phenomena

który wypowiadając się na temat roli pośredników (kupców) wskazywał na użyteczność czasu i miejsca (Kamiński 2012c).

Podejście instytucjonalne najsilniej rozwinęło się w nauce o marketingu w pierwszym okresie jej rozwoju, najmocniej wyrażając się w dorobku tzw. szkoły instytucjonalnej, która obok szkoły funkcjonalnej, towarowej i regionalnej zaliczana jest do wczesnych szkół myśli marketingowej (Shaw, Jones 2005). Jej najbardziej charakterystyczną cechą był nacisk na rozumienie instytucji rynkowych ułatwiających nawiązywanie transakcji, roli pośredników, przepływów i luk asortymentowych, przestrzenno czasowych lub informacyjnych w kanale (Shaw, Jones, McLean 2010).

Od pierwszych lat XX w., tj. od momentu powstania marketingu jako samodzielnej nauki do przełomu lat 50. i 60 XX w., gdy dominować zaczęło w niej podejście menedżerskie, kładące nacisk na orientację rynkową przedsiębiorstwa (z czasem utożsamiającą marketing z tą orientacją), myśl marketingową przenikało silne skoncentrowanie na kwestiach stanowiących przedmiot zainteresowania ekonomii instytucjonalnej (Wilkie, Moore 2003). Opinię tę potwierdza analiza licznych prac wczesnego okresu rozwoju marketingu. Bezpośrednie przejawy podejścia instytucjonalnego wyraźnie widoczne są w podręcznikach R. Breyer (1934) oraz R. Vaile, E. Grether i R. Cox (1952), a także F. Clark (1922), F. Clark i C. Clark (1942), czy E. Duddy i D. Revzan (1953). Zainteresowanie instytucjami obecne było również u W. Aldersona, uznawanego za ojca współczesnej myśli marketingowej, którego praca *Marketing Behavior and Executive Action* (1957), ze względu na zainteresowanie kwestiami decyzyjnymi, uznawana jest za prekursorskie opracowanie z zakresu marketingu menedżerskiego. Orientacja instytucjonalna stała się kamieniem węgielnym Wharton School of University of Pennsylvania i była następnie rozwijana przez wyżej wspomnianego W. Aldersona, do jego śmierci w 1965 r. (Shultz 2007). Silnym ośrodkiem rozwoju wczesnego marketingu był również uniwersytet stanu Wisconsin, w którym przez dwadzieścia osiem lat do czasu swojej emerytury w 1932 r. stanowisko profesora piastował jeden z prekursorów instytucjonalizmu J.R. Commons. Wiele pojęć służących opisaniu działań marketingowych i wynikających z nich efektów, takich jak np. „ostentacyjna konsumpcja” („conspicuous consumption”) T. Veblena stworzonych zostało na gruncie ekonomii instytucjonalnej (Landreth, Colander 2005).

Jak wspomniano wcześniej, szczególna rola myśli instytucjonalnej w pierwszym okresie rozwoju nauki o marketingu była konsekwencją źródeł teoretycznych, które legły u podstaw powstania nowej nauki. Wiązać należy je przede wszystkim z faktem, że twórcy marketingu z czołowych uniwersytetów amerykańskich (Harvardu, Wisconsin, Pensylwanii, Columbia University) byli przede wszystkim historykami ekonomii (Jones, Monieson 1990; Kamiński 2009), co oznaczało skłonność do ujmowania zagadnień marketingowych z punktu widzenia określenia ich wpływu na zjawiska społeczne. „Uhistorycznienie”

from the perspective of the institutions which surround them. According to J. Szumilak (2006) there is a probability that conducted on the ground of marketing undermining of "traditional assumption of economic orthodoxy about adaptation of products to the market and to accepting a standpoint that producers adjust market to their own needs, was made under the influence of the ideas of the leading institutionalists J. R. Commons and R.H. Coase" (p. 6).

Institutionalism is also an inspiration for some modern trends of marketing thought, which, different to managerial marketing which is concentrated on the company, focus instead on explaining the role and significance of economic institutions, and more broadly speaking, social ones for the functioning of exchange and the market, and they see within marketing itself also an important economic and social institution. Among these streams one may note, above all, the systemic school and the macro marketing, thus, part of marketing thought interested in "researching marketing processes, actions, institutions and results... in the context wider than the context of a single company"¹. The achievements of institutional economics are clearly visible also within the popular in the 60s and 70s of XX century environmental approach, focused on the analysis of environmental marketing actions².

Consequences of marketing relation with institutional economics

The relation of marketing and institutional economics has some key consequences for the way of scientific cognition, causing its epistemological dualism. It stems from the significantly different perception of marketing issues on the ground of managerial approach to marketing, defined for the purposes of the hereby elaboration as "traditional" marketing, and the approach to marketing inspired by institutional economics. The most important differences between the two approaches have been presented in table 1.

badań, bez względu na to, jakiego obszaru dotyczy, prowadzi zawsze do przyjęcia perspektywy społecznej. To z kolei powoduje skłonność do rozpatrywania zjawisk z punktu widzenia otaczających je instytucji. Zdaniem J. Szumilaka (2006) istnieje duże prawdopodobieństwo, że dokonane na gruncie marketingu podważenie „tradycyjnego założenia ekonomicznej ortodoksji o adaptacji producentów do rynku i do przyjęcia stanowiska, iż to producenci dopasowują rynek do własnych potrzeb, dokonane zostało pod wpływem idei czołowych instytucjonalistów J. R. Commonsa i R.H. Coase” (s. 6).

Z instytucjonalizmu czerpią również niektóre współczesne nurty myśli marketingowej, które, inaczej niż skoncentrowany na przedsiębiorstwie marketing menedżerski, skupiają się na wyjaśnieniu roli i znaczenia instytucji ekonomicznych, a szerzej społecznych dla funkcjonowania wymiany i rynku, a samym marketingu widzą również jako ważną instytucję ekonomiczną i społeczną. Wśród nurtów tych wymienić należy przede wszystkim szkołę systemową oraz makromarketing, czyli część myśli marketingowej zainteresowaną „badaniem procesów marketingowych, działań, instytucji i rezultatów... w kontekście szerszym niż kontekst pojedynczej firmy”¹. Do dorobku ekonomii instytucjonalnej wyraźnie nawiązuje również popularne w latach 60. i 70. XX w. skoncentrowane na analizie środowiskowych działań marketingowych, podejście środowiskowe².

Konsekwencje związku marketingu z ekonomią instytucjonalną

Związek marketingu z ekonomią instytucjonalną ma istotne konsekwencje dla sposobu poznania naukowego w marketingu, powodując jego dualizm epistemologiczny. Wynika on z zasadniczo odmiennego postrzegania zagadnień marketingowych na gruncie menedżerskiego podejścia do marketingu, określonego na potrzeby niniejszego opracowania jako marketing „tradycyjny”, a podejściem do marketingu inspirowanym przez ekonomię instytucjonalną. Najważniejsze różnice pomiędzy dwoma podejściami przedstawiono w tabeli 1.

¹ www.marketingpower.com/_layouts/Disctionary.aspx?dLetter=M#macromarketing [access 2.04.2016]. (More on this: Kamiński 2012a; Kamiński 2015).

² This approach was popularized, among others, by such authors as; R.J. Holloway, R.S. Hancock (1964, 1968), or R.A. Scott i N.E. Marks (1968).

¹ www.marketingpower.com/_layouts/Disctionary.aspx?dLetter=M#macromarketing [dostęp 2.04.2016]. (Szerzej: Kamiński 2012a; Kamiński 2015).

² Podejście to popularyzowane było między innymi przez takich autorów jak: R.J. Holloway, R.S. Hancock (1964, 1968), czy R.A. Scott i N.E. Marks (1968).

Table 1. Comparison of the main epistemological assumptions of "traditional" marketing and "institutional" approach to marketing**Tabela 1.** Porównanie głównych założeń epistemologicznych marketingu „tradycyjnego” i „instytucjonalnego” podejścia do marketingu

Criterion/ Kryterium	„Traditional” marketing/ Marketing „tradycyjny”	Institutional approach to marketing/ Instytucjonalne podejście do marketingu
Subject of interest, target of marketing/ Przedmiot zainteresowania, cel marketingu	Company, concentrated on a client, client relations and values of client for the company. Accent on effectiveness of market actions of a company, obtaining permanent profitability and reaching competitive advantage. Marketing is a function of organization, set of management techniques, philosophy of acting leading to reaching high degree of efficiency in the scope of realizing market targets of a company, aimed at improving its competitive position./ Przedsiębiorstwo, skoncentrowanie na kliencie, relacji z klientem oraz wartości klienta dla przedsiębiorstwa. Akcent na skuteczność rynkowych działań przedsiębiorstwa, uzyskanie trwałej rentowności i osiągnięcie przewagi konkurencyjnej. Marketing to funkcja organizacji, zbiór technik zarządzania, filozofia działania prowadząca do osiągnięcia wysokiego stopnia efektywności w zakresie realizacji rynkowych celów przedsiębiorstwa służąca poprawie jego pozycji konkurencyjnej.	Groups, networks, subsystems of companies, marketing systems. Accent on the impact of marketing on the society and society on the marketing, social conditionings and marketing results. Marketing is a economic and social institution for reaching the targets going beyond the targets of an enterprise, striving for ensuring balance to the marketing system and an improvement of consumers-citizens' well-being./ Grupy, sieci, subsystemy firm, systemy marketingowe. Akcent na wpływ marketingu na społeczeństwo i społeczeństwa na marketing, społeczne uwarunkowania i skutki marketingu. Marketing to instytucja ekonomiczna i społeczna stworzona do osiągnięcia celów wykraczających znacznie poza cele przedsiębiorstwa, dążąca do zapewnienia równowagi systemu marketingowego i poprawy dobrobytu konsumentów-obywateli.
Used data/ Wykorzystywane dane	Data concerning companies./ Dane dotyczące przedsiębiorstwa.	Data concerning groups, networks, subsystems, industries, marketing systems./ Dane dotyczące grup, sieci, subsystemów, branż, systemów marketingowych.
The theory and normative models/ Teoria i modele normatywne	Grounding in the theory of enterprise, normative models concerning pans and marketing strategy of enterprise./ Ugruntowanie w teorii przedsiębiorstwa, modelach normatywnych dotyczących planów i strategii marketingowych przedsiębiorstw.	Grounding in the „general „ theory of marketing. Normative models concerning values, targets and social programmes./ Ugruntowanie w „ogólnej” teorii marketingu. Modele normatywne dotyczące wartości, celów i programów społecznych.
Approach to the issue of management/ Stosunek do kwestii zarządzania	Accent on decisions concerning marketing management in a company. Targets of management concentrated on an increase in value of enterprise. Marketing manager is above all a strategist who competes with his opponents./ Akcent na decyzje dotyczące zarządzania marketingowego przedsiębiorstwem. Cele zarządzania skoncentrowane na wzroście wartości przedsiębiorstwa. Menedżer marketingu to przede wszystkim strateg konkurujący z przeciwnikami.	Second plan management place. When speaking about management in the meaning of the programme of regulation and support of marketing system. Marketing manager is above all an integrator interested in development of the entire market and in reaching a balance between interest groups relevant for management./ Drugoplanowe miejsce zarządzania. Jeśli mowa o zarządzaniu to w rozumieniu programu regulacji i wsparcia systemu marketingowego. Menedżer marketingu to przede wszystkim integrator zainteresowany rozwojem całego rynku oraz osiągnięciem równowagi między interesami grup, których dotyczy zarządzanie.
Way of understanding the market/ Sposób rozumienia rynku	The market is a place of exchange and reaching competitive advantage/ Rynek to miejsce wymiany oraz osiągania przewagi konkurencyjnej.	The market is above all an element of social system./ Rynek to przede wszystkim element systemu społecznego.
Environment/ Otoczenie	Company analysed in the closer and further environment/ Przedsiębiorstwo analizowane w bliższym i dalszym otoczeniu.	System as an environment/ System jako otoczenie.
Marketing efficiency/ Efektywność marketingu	Marketing efficiency understood as marketing efficiency of a company/ Efektywność marketingu rozumiana jako efektywności marketingowa przedsiębiorstwa.	Marketing efficiency is assessed through the prism of targets stemming from social system./ Efektywność marketingu oceniana przez pryzmat priorytetów wynikających z celów systemu społecznego.

Source: own elaboration.

Źródło: opracowanie własne.

Subject of interest, marketing target. The basic differences which, in the opinion of R. Bartels and R. Jenkins (1977) occur in marketing when its division into micro and macro marketing is considered, are the subjects which constitute its main subject of interest. In case of "traditional" approach to marketing it is an enterprise. Whilst, the main subject of interest for directions referring to institutional economics are groups, networks, subsystems and branches and, above all, the marketing system.

A special place of the marketing system and the systemic analysis stems from the conviction typical for institutional economics, that research of economy, including marketing as its important part, ought to take place in its environment since it constitutes part of economic system and more broadly, the social one. Without integration in a wider context of social system marketing cannot be in fact understood (Nason, White 1981). For this reason, a conviction appears that a company is a significant, though not only, subject of interest for marketing.

Differences in the way of analysing marketing phenomena occurring between "traditional" marketing known from marketing course books and marketing inspired by institutional economics are illustrated well on the example of single use nappies designated for babies (Meade, Nason 1991). This product, due to plastic material included within it, negatively affects the environment. "Traditional" way of describing nappies from producer to consumer reflects the illustration presented on figure 1a. The analysis of this problem from the perspective of institutional approach covers the block of producers, retail sellers, clients and waste, between which a principle of "balance of forces" occurs (figure 1b). Institutional approach is based on systemic approach and assumes that the producer is not the only subject of interest for marketing and waste is not an external component but an integrated element of marketing process.

The example presented on figure 1 indicates that "traditional" marketing is most interested in effective provision of product from producer to consumer, most effective construction of channel and elimination of the occurring conflicts. On the other hand, institutional approach widens the way of understating the problem of distribution, watching the course of a product from "producer to waste bin" and treating waste as an external element. This approach is closer to the strive for design, production, use and utilization of products to be within a close-ended cycle, that is without waste and pollution (Borland, Lingreen 2012). This view leads to the view that marketing and tools used for its purposes which are applied are to be used for solving a wider set of problems than just company problems. For instance, improvement of efficiency of marketing of agricultural products ought to contribute not only to obtaining profits by the company, but also to protect natural environment as well as to improve the situation of all consumers, including also the weakest groups.

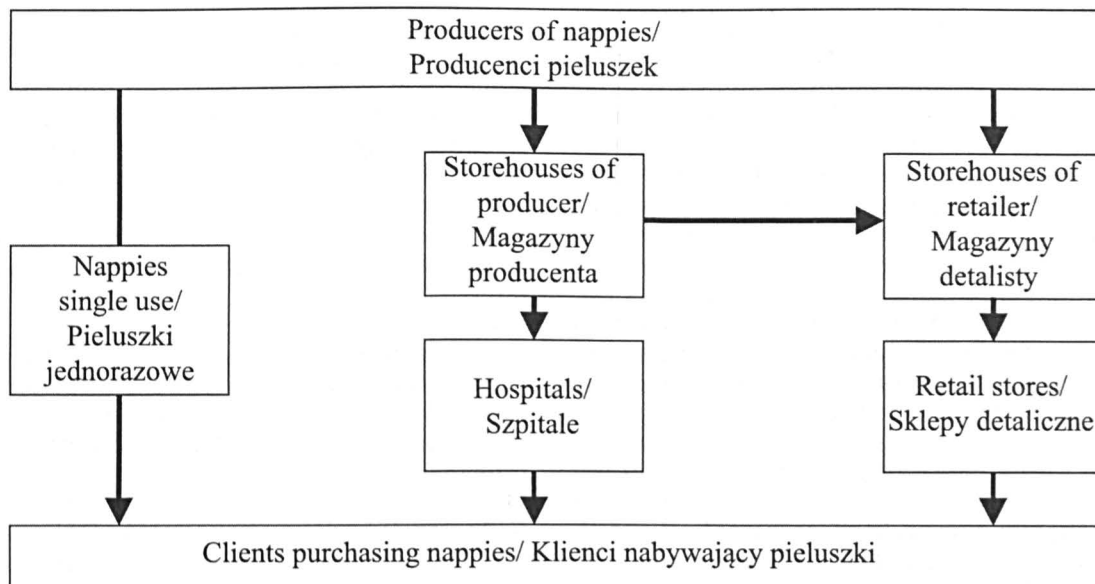
Przedmiot zainteresowania, cel marketingu. Podstawową różnicą, która zdaniem R. Bartelsa i R. Jenkinsa (1977) występuje w marketingu, gdy uwzględnia się jego podział na mikro i makromarketing są podmioty, które stanowią jego główny przedmiot zainteresowania. W przypadku „tradycyjnego” podejścia do marketingu jest to przedsiębiorstwo. Natomiast głównym przedmiotem zainteresowania kierunków nawiązujących do ekonomii instytucjonalnej są grupy, sieci subsystemy i branże, a przede wszystkim system marketingowy.

Szczegółne miejsce systemu marketingowego i analizy systemowej wynika z przekonania typowego dla ekonomii instytucjonalnej, że badanie gospodarki, w tym marketingu jako jej ważnej części, powinno odbywać się w jego środowisku, ponieważ stanowi on część systemu gospodarczego, a szerzej społecznego. Bez zintegrowania z szerszym kontekstem systemu społecznego marketing nie może być właściwie rozumiany (Nason, White 1981). Z poglądu tego wyrasta przekonanie, że przedsiębiorstwo to ważny, jednak nie jedyny, podmiot zainteresowania marketingu.

Różnice w sposobie analizowania zjawisk marketingowych występujące pomiędzy „tradycyjnym” marketingiem znanym z podręczników marketingu i marketingiem inspirowanym ekonomią instytucjonalną dobrze ilustruje przykład pieluszek jednorazowych przeznaczonych dla niemowląt (Meade, Nason 1991). Produkt ten ze względu na zawarty w nim plastik, negatywnie oddziałuje na środowisko. „Tradycyjny” sposób opisu przemieszczania pieluszek od producenta do konsumenta odpowiada ilustracji przedstawionej na rysunku 1a. Analiza tego samego problemu z punktu widzenia ujęcia instytucjonalnego obejmuje blok producentów, sprzedawców detalicznych, klientów i odpadów, między którymi obowiązuje zasada „równowagi sił” („balance of forces”) (rysunek 1b). Ujęcie instytucjonalne bazujące na podejściu systemowym zakłada zatem, że producent nie jest jedynym podmiotem zainteresowania marketingu, a odpady nie są składnikiem zewnętrznym, lecz jego integralnym elementem procesu marketingowego.

Przykład przedstawiony na rysunku 1 wskazuje, że „tradycyjny” marketing zainteresowany jest najbardziej efektywnym dostarczaniem produktu od wytwórcy do konsumenta, najbardziej efektywną budową kanału oraz eliminowaniem pojawiających się w nim konfliktów. Z kolei ujęcie instytucjonalne poszerza sposób rozumienia problemu dystrybucji, śledząc bieg produktu od „producenta do śmietnika” oraz nie traktując odpadów jako elementu zewnętrznego. Podejście to bliższe jest dążeniu do tego aby projektowanie, wytwarzanie, użytkowanie i utylizacja produktów odbywały się w obiegu zamkniętym, tj. bez odpadów i zanieczyszczeń (Borland, Lingreen 2012). Spojrzenie to prowadzi do poglądu, że marketing oraz wykorzystywane na jego potrzeby narzędzia stosowane mają być do rozwiązywania szerszych problemów niż tylko problemy firmy. Przykładowo, poprawa efektywności marketingu produktów rolnych powinna przyczynić się nie tylko do uzyskania zysków przedsiębiorstwa, lecz służyć również ochronie środowiska naturalnego, jak również polepszeniu

a) Traditional approach to marketing/ Tradycyjne podejście do marketingu

b) Institutional approach to marketing/ Instytucjonalne podejście do marketingu

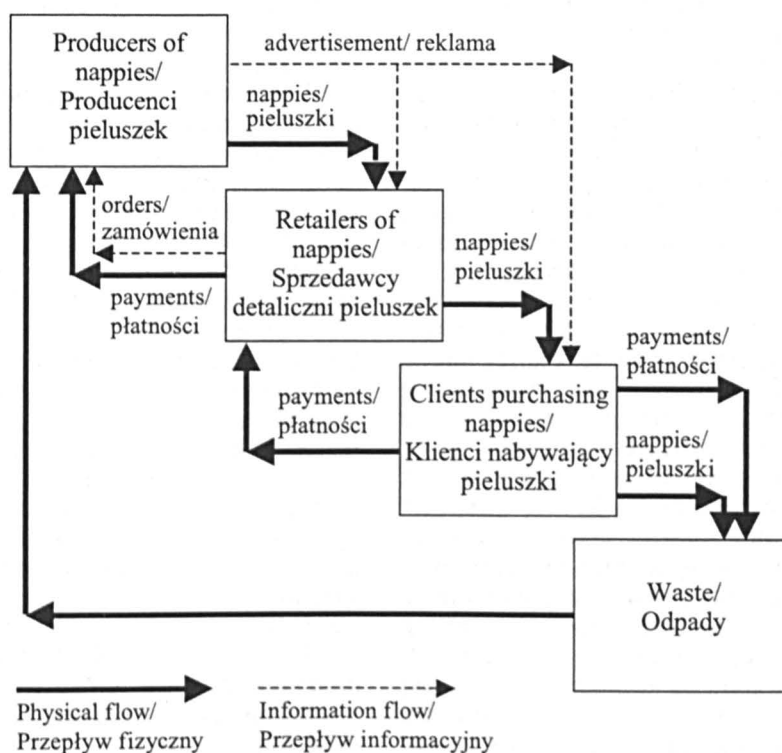

Figure 1. Differences between "traditional" (a) and "institutional" (b) approach to marketing based on the example of single use nappies

Rysunek 1. Różnice pomiędzy „tradycyjnym” (a) i „instytucjonalnym” (b) podejściem do marketingu w oparciu o przykład pieluszek jednorazowych

Source: W.K. Meade, R.W. Nason, *Toward a Unified Theory...* op. cit., p. 77-79.

Źródło: W.K. Meade, R.W. Nason, *Toward a Unified Theory...* op. cit., s. 77-79.

Data used. Different subject of interest of "traditional" marketing and marketing within institutional economics causes differences in the scope of used data. In "traditional" marketing data concerning enterprise, method of managing it, making and implementing marketing decisions corresponds to the definition of marketing information referring to its actions. In marketing inspired by institutional economics they concern a description of markets, institutional structure, processes and patterns of behaviours, referring to the marketing processes and institutions. They come from population census, survey data, research based on the method of observation, referring to the definition of marketing information understood as one concerning general marketing processes and institutions engaged in them.

Theories and normative models. Data are necessary, however, not a sufficient condition for explaining the phenomena. In order to it to be possible, existence of a theory is necessary. Considered as the father of modern marketing science W. Alderson (1957), through theory understood "the set of compliant with one another statements targeted at explaining a certain aspect of real world" (p.5). They should indicate a way for further generations and serve expanding the scope of knowledge.

In marketing science, the theory covers traditional micro-marketing theory which undertakes the effort of explaining why marketing processes in an enterprise are managed in this way and not another and the theory of macro marketing which serves as an explanation for complex marketing mechanisms being the result of economic and social environment as well as factors impacting its environment.

This division refers also to the tradition and practice of using specific research methods. "Traditional" marketing, similarly to management, more often refers to the method of induction, whilst institutional tradition in marketing turns more towards the direction of using the deduction method³.

Approach to the issue of management. "Traditional" marketing and marketing inspired by institutional economics differ also in terms of approach towards the issue of management. The initial one is characterized by researching phenomena and processes from the perspective of marketing manager who triggers and implements changes. It assumes that changes may be managed or at least controlled and their main cause are purposeful actions of marketing managers and a strive for searching of their cause explanation which is to serve impacting marketing processes. The key for applying this approach is acknowledgement of the central role of purposeful action.

This matter is quite different in case of directions of marketing thought referring to institutional economics: The approach which operates here comes from social sciences, especially sociology

sytuacji wszystkich konsumentów, w tym również ich najsłabszych grup.

Wykorzystywane dane. Różny przedmiot zainteresowania "tradycyjnego" marketingu i marketingu osadzonego w ekonomii instytucjonalnej powoduje różnice w zakresie wykorzystywanych danych. W „tradycyjnym” marketingu są to dane dotyczące przedsiębiorstwa, sposobu zarządzania, podejmowania i wprowadzania w życie decyzji marketingowych odpowiadające definicji informacji marketingowej odnoszącej się do jego działań. W marketingu inspirowanym ekonomią instytucjonalną dotyczą opisu rynków, struktury instytucjonalnej, procesów i wzorców zachowań, odnosząc się do procesów marketingowych i instytucji. Pochodzą one ze spisów ludności, danych sondażowych, badań w oparciu o metodę obserwacji, odpowiadając definicji informacji marketingowej rozumianej jako dotyczącej ogólnych procesów marketingowych i zaangażowanych w nie instytucji.

Teorie i modele normatywne. Dane są koniecznym, jednak niewystarczającym, warunkiem do wyjaśnienia zjawisk. Aby było ono możliwe, konieczne jest istnienie teorii. Uznawany za twórcę współczesnej nauki o marketingu W. Alderson (1957) przez teorię rozumiał „zbiór zgodnych ze sobą twierdzeń służących wyjaśnieniu pewnego aspektu rzeczywistego świata” (s. 5). Powinny one wskazywać drogę do dalszych generalizacji i służyć poszerzeniu zakresu wiedzy.

W nauce o marketingu teoria obejmuje tradycyjną teorię mikromarketingu, która podejmuje trud wyjaśnienia, dlaczego w ten a nie inny sposób zarządzane są procesy marketingowe w przedsiębiorstwie oraz teorię makromarketingu, która służy wyjaśnieniu złożonych mechanizmów marketingowych będących rezultatem otoczenia ekonomicznego i społecznego, jak również czynników wpływających na to otoczenie.

Podział ten odnosi się również do tradycji i praktyki wykorzystania określonych metod badawczych. „Tradycyjny” marketing, podobnie jak zarządzanie, częściej odwołuje się do metody indukcji, podczas gdy tradycja instytucjonalna w marketingu bardziej skłania się w kierunku posługiwania się metodą dedukcji³.

Stosunek do kwestii zarządzania. Marketing „tradycyjny” i marketing inspirowany przez ekonomię instytucjonalną różni również podejście do kwestii zarządzania. Pierwszy charakteryzuje się badaniem zjawisk i procesów z punktu widzenia menedżera marketingu, który pobudza i wprowadza zmiany. Zakłada on, że zmiany mogą być zarządzane lub przynajmniej kontrolowane, a ich główną przyczyną są celowe działania menedżerów marketingu oraz dążenie do poszukiwania ich wyjaśnienia przyczynowego, które służyć ma wywieraniu wpływu na procesy marketingowe. Kluczem do stosowania tego podejścia jest uznanie centralnej roli celowego działania.

Inaczej kwestia ta kształtuje się w przypadku kierunków myśli marketingowej nawiązujących do ekonomii instytucjonalnej. Obowiązuje tu zaczerpnięte z nauk społecznych, szczególnie socjologii, a obecne

³ More on the theme of induction and deduction methods as typical for economics and management may be found in: M. Gorynia i T. Kowalski (2013). For application of induction and deduction methods in marketing go to: S.D. Hunt (2015).

³ Szerzej na temat metod dedukcji i indukcji jako typowych dla ekonomii i zarządzania w: M. Gorynia i T. Kowalski (2013). Na temat zastosowania metody indukcji i dedukcji w marketingu patrz: S.D. Hunt (2015).

and at present in the frames of the main economics stream, is described as "social facts approach". It stems from the formulated by M. Weber (1957) postulate of research of facts while refraining at the same time from formulating normative statements. This consists of observing the changes which are targeted at making conclusions without considering targets and decision processes of key participants. In the effect, in marketing stemming from institutional economics much less attention is paid to the issue of management in the understanding of actions leading to changes. On the basis of a number of works from the area of marketing referring to its tradition one may formulate even a statement that among the representatives of this direction a conviction dominates that educating solely for the purposes of managerial roles (leadership) gives a limited knowledge concerning the understanding of marketing phenomena, and more broadly the social ones. It is related thus to excessive specialization which supports a better and more in-depth understanding of the analysed processes (Nason, White 1981). Therefore, within marketing literature referring to institutional economics management is basically ignored or significantly limited in scope.

If, however, we consider the omnipresence of management and assume that it also occurs at the macro-level its role ought to consist of optimizing general social benefits stemming from the marketing process, made up of "implementation of macro-marketing models through authority (and its institutions) which the society in more or less formal way authorized for realization of this task" (Zif 1980).

Way of understanding the market. "Traditional" marketing and marketing rooted in institutional economics is characterized by significantly other way of perceiving the market. "Traditionally" the approach to market is based on neoclassical theory of economics, according to which entities operating on it are led mainly through the motif of profit, striving for maximum material usability (*materialistic utility maximizer*) and placing their own benefit above the benefits of the group or the society. "Homo economicus" establishes contact with other entities exclusively in a traditional way, that is in order to realize permanent and possible to be predicted interests. It is amoral and considers exclusively a short-term profit and often acts opportunistically in relation to the future personal benefit (Pirson, Valey 2014). This type of way of interpreting the behaviours and motives refers both to the entrepreneurs and the consumers. The latter ones are treated as economic entities striving for satisfying their short term economic needs through consumer behaviours and their needs are strictly assigned to an individual and have significantly individual nature.

According to the institutional economics it is too simplified interpretation of market behaviours. It stands for more humanistic approach to the matter of human nature, in accordance with which it is not entirely and permanently established which means that it is not fixed and may be shaped, among others, by education. Whilst, behaviour of the purchasers

w ramach głównego nurtu ekonomii, podejście określone jako „podejście faktów społecznych” („*social facts approach*”). Wynika ono ze sformułowanego przez M. Webera (1957) postulatu badania faktów przy jednoczesnym powstrzymywaniu się od formułowania twierdzeń normatywnych. Polega ono na obserwowaniu zmian, które są mierzone lub wnioskowane bez uwzględnienia celów i procesów decyzyjnych kluczowych uczestników. W efekcie w marketingu wyrosłym z ekonomii instytucjonalnej zdecydowanie mniej uwagi poświęca się kwestii zarządzania w rozumieniu celowego działania prowadzącego do zmian. W oparciu o przegląd szeregu prac z obszaru marketingu nawiązujących do tej tradycji sformułować można nawet stwierdzenie, że wśród reprezentantów tego kierunku dominuje przekonanie, że kształcenie wyłącznie na potrzeby ról menedżerskich (przywódczych) daje ograniczoną wiedzę, jeśli chodzi o zrozumienie zjawisk marketingowych, a szerzej społecznych. Wiąże się bowiem z nadmierną specjalizacją, która nie sprzyja szerszemu i dogłębniejszemu zrozumieniu analizowanych procesów (Nason, White 1981). Dlatego w literaturze marketingowej nawiązującej do ekonomii instytucjonalnej, w zasadzie ignoruje się zarządzanie lub znacznie ogranicza jego zakres.

Jeśli jednak uznać wszechobecność zarządzania i przyjąć, że występuje ono również na makropoziomie przyjmuje się, że jego rola polegać powinna na optymalizacji ogólnych korzyści społecznych wynikających z procesu marketingowego, polegających na „implementacji modeli makromarketingowych przez władzę (oraz jej instytucje), którą społeczeństwo w sposób mniej lub bardziej formalny upoważniło dla realizacji tego zadania” (Zif 1980).

Sposób rozumienia rynku. Marketing „tradycyjny” oraz marketing osadzony w ekonomii instytucjonalnej charakteryzuje zdecydowanie inny sposób spojrzenia na rynek. „Tradycyjne” podejście do rynku oparte jest na neoklasycznej teorii ekonomii, zgodnie z którą działające na nim podmioty kierują się wyłącznie motywem zysku, dążąc do maksymalizacji materialnej użyteczności (*materialistic utility maximizer*) oraz stawiając własną korzyść ponad korzyść grupy i społeczeństwa. „Homo economicus” nawiązuje kontakt z innymi podmiotami wyłącznie w sposób transakcyjny, tj. w celu realizacji swoich stałych i możliwych do przewidzenia interesów. Jest amoralny i bierze pod uwagę wyłącznie krótkotrwały zysk i często postępuje oportunistycznie w stosunku do przyszłej osobistej korzyści (Pirson, Valey 2014). Tego rodzaju sposób interpretowania zachowań i ich motywów odnosi się zarówno do przedsiębiorców jak i konsumentów. Ci ostatni traktowani są jako podmioty ekonomiczne dążące do usatysfakcjonowania krótkoterminowych potrzeb ekonomicznych poprzez zachowania zakupowe, a ich potrzeby są ściśle przypisane do jednostki i mają wybitnie indywidualny charakter.

Według ekonomii instytucjonalnej jest to zbyt uproszczona interpretacja zachowań rynkowych. Opoowiada się ona za bardziej humanistycznym podejściem do kwestii natury ludzkiej, zgodnie z którym nie jest ona całkowicie i niezmiennie ustalona, co oznacza, iż nie jest ona niezmienna i może być kształtowana mię-

interpreted solely as a behaviour of economic entities striving for satisfying their short-term needs is considered as a manifestation of "new marketing short-sightedness" (Smith, Drumwright 2010).

Marketing thought which refers to institutional economics is characterized also in other than it happens with "traditional" marketing way of understanding the needs. It is assumed that they are shaped above all as a result of social interactions and "definition of needs stems from the society and its culture (Dixon 2008). This makes the relation between marketing and the needs which are to be fulfilled on the market not so simple and straight forward as it might stem from the descriptions met in the introductory marketing course books. Underlining the social (and not as in the case of "traditional" marketing-individual) character of the needs indicates that the scheme according to which an enterprise responds to the needs of the purchaser is too simplified and the main thesis of "traditional" marketing that it produces goods which are expected by customers is more complicated than it would stem from the generally assumed interpretation. (If an enterprise really produces products which the client expects, why does it elaborate additionally strategies of influencing the client?). In marketing referring to institutional economics there is a conviction that modern "(...) consumers-citizens are interested in a wider set of goals than fulfilling their individual needs and expectations" (Webster, Lusch 2013).

According to the institutional economics market is above all an element of the social system which is strongly related to other systems (political, natural resources). Therefore the assessment of the market should be conducted above all from the point of view of impacting other elements of the society, and it is a mistake to consider it in isolation (Dixon 2008). In accordance with the above discussed systemic approach markets are systems the qualities of which change with culture and time. They should be thus considered as a place of transactions but also in the context of relations of these transactions with other dimensions of consumer's life. It is stressed out that actions on the market, that is in the place of exchange, result not only in the outcome of the exchange itself, but also they go far beyond the transaction conducted by the purchaser and the seller (Mittelstaedt i inni 2006). Furthermore, it is assumed that market is a social construction ought to be considered as a subject of purposeful design. Design of the market may concern "mechanisms which organize purchase and sale; information flow channels, rights and regulations of the country which define the rights of having and fulfilling contracts; culture of the market, its norms of self-regulation, codes and conventions" (Mcmillan 2002, p. 9). This approach stems from the assumptions rooted in institutional economics that the right conceptualization and improvements in the area of market will contribute to the improvement in well-being of the citizens in the functioning social systems.

Due to the fact that markets are complex systems on which different needs appear, also

dzy innymi poprzez edukację. Natomiast zachowanie nabywców interpretowane wyłącznie jako zachowanie podmiotów ekonomicznych dążących do usatysfakcjonowania swoich krótkoterminowych potrzeb uznawane jest za przejaw „nowej marketingowej krótkowzroczności” (Smith, Drumwright 2010).

Myśl marketingową nawiązującą do ekonomii instytucjonalnej cechuje również inny niż ma to miejsce w „tradycyjnym” marketingu sposób rozumienia potrzeb. Przyjmuje się, że kształtowane są one przede wszystkim w efekcie społecznych interakcji, a „definicja potrzeb wyprowadzana jest ze społeczeństwa i jego kultury” (Dixon 2008). Sprawia to, że relacja między marketingiem i potrzebami, które zaspokojone mają być na rynku, nie jest tak prosta i jednoznaczna, jak mogło by to wynikać z opisów spotykanych we wprowadzających podręcznikach marketingu. Podkreślenie społecznego (a nie, jak to ma miejsce w przypadku „tradycyjnego” marketingu, indywidualnego) charakteru potrzeb wskazuje, że schemat, zgodnie, z którym przedsiębiorstwo odpowiada na potrzeby nabywcy, jest zbyt uproszczony, a główna teza „tradycyjnego” marketingu, iż produkuje ono dobra, których oczekują klienci jest dużo bardziej skomplikowana, niż wynikałoby to z przyjmowanej powszechnie interpretacji. (Jeśli przedsiębiorstwo rzeczywiście produkuje produkty, których oczekuje klient, po co wobec tego opracowuje dodatkowo strategie oddziaływania na klienta?). W marketingu odwołującym się do ekonomii instytucjonalnej obecne jest przekonanie, że współcześni „(...) konsumenci-obywatele zainteresowani są szerszym zespołem celów niż zaspokojenie swoich indywidualnych potrzeb i oczekiwań” (Webster, Lusch 2013).

Zgodnie z ekonomią instytucjonalną rynek to przede wszystkim element systemu społecznego, który silnie powiązany jest z innymi systemami (politycznym, zasobów naturalnych). Dlatego ocena rynku dokonywana powinna być przede wszystkim z punktu widzenia jego oddziaływania na inne elementy społeczeństwa, a błędem jest jego rozpatrywanie w izolacji (Dixon 2008). Zgodnie z omówionym wyżej ujęciem systemowym rynki są systemami, których właściwości zmieniają się wraz z kulturą i czasem. Badane powinny być zatem nie tylko jako miejsce transakcji, lecz również w kontekście relacji tych transakcji do innych wymiarów życia konsumenta. Podkreśla się, że działanie na rynku, tj. w miejscu wymiany ma konsekwencje odnoszące się nie tylko do rezultatu samej wymiany, ale wykracza ono daleko poza transakcję dokonywaną przez kupującego i sprzedającego (Mittelstaedt i inni 2006). Co więcej, zakłada się, że rynek jako konstrukcja społeczna powinien być rozpatrywany jako przedmiot celowego projektowania. Projektowanie rynku dotyczyć może „mechanizmów, które organizują zakup i sprzedaż; kanałów przepływu informacji; praw i regulacji państwa, które definiują prawa posiadania i wypełnianie kontraktów; kultury rynku, jego norm samoregulacji, kodeksów i konwenansów” (Mcmillan 2002, s. 9). Podejście to wynika z założeń leżących u podstaw ekonomii instytucjonalnej, że właściwa konceptualizacja oraz usprawnienia w obszarze rynku mają przyczynić

product offers differ. (At this point "traditional" marketing and marketing referring to the acquis of institutional economics are the same and it is the matter which differentiates them from micro economy (Mittelstaedt, Mittelstaedt 2004). However, "traditional" marketing, accepting market diversity, perceives it above all as a chance for profit and a problem falling under the scope of management. In the first case, it develops unique product design technologies and promotions in order to capitalise diverse demand. In the second case, it creates a necessary technology (segmentation) in order to divide diverse markets into small, homogeneous groups of consumers which are to be serviced and managed. It treats the markets as "data" and either adjusts to them as they exist or adopts them to its own needs (among others through promotion etc.). On the other hand, marketing referring to institutional economics is focused above all on the question what makes such diversity and "why" and "how" it exists. The researches underline and analyse the causes of diversity. They cover, among others, social norms, political structure, geography and technological changes. They attempt to answer the question how they change in time and place. Assuming that places of exchange existed for thousands of years a question is posed whether there are any significant differences between their character in ancient Greece and modern global economy? (Mittelstaedt et al. 2006).

Environment. Yet another element differentiating "traditional" marketing from marketing grown on the grounds of institutional economics is the approach to the environment. The concept of environment is typical for the language of organization being particularly close to the issues of strategic management. Appearance at the turn of the 50s and 60s of XX of managerial marketing caused interest in environment accepting the shape of a list of factors which marketing managers ought to consider while taking up important decisions related to the enterprise. Various types of environments began to be analysed, especially with the emphasis placed on the closest environment to the managers as a task environment (Dill 1958). It was assumed as the most important for the managed as it changes more often than other types of environment.

The essence of institutional approach to the environment is stressing out that task environment for the decision maker on one level (that is, marketing manager) is to a significant degree, if not completely, determined by the features of marketing system in which the business is set up. The context in which managerial decisions bring effects is defined by system features. Balance between competition and cooperation, character and scope of network and strategic allies, impact of cultural and demographic changes on clients and competitors, likelihood of chaos or created order and interest in balance of assortment are simply the methods in which structure and dynamics of higher level of marketing system perception will define the strategy. Present in institutional economics, inseparable awareness

nić się do poprawy dobrobytu obywateli w funkcjonujących systemach społecznych.

Z uwagi na to, że rynki są złożonymi systemami na których pojawiają się różnorodne potrzeby, różnicowane są również oferty produktowe. (W tym punkcie marketing „tradycyjny” i marketing nawiązujący do dorobku ekonomii instytucjonalnej są zgodne i jest to kwestia, która różni je od mikroekonomii (Mittelstaedt, Mittelstaedt 2004). Jednak „tradycyjny” marketing, uznając różnorodność rynku, postrzega ją przede wszystkim jako szansę na zysk i problem podlegający zarządzaniu. W pierwszym przypadku, rozwija wyszukane technologie projektowania produktu i promocji w celu spieniężenia różnorodnego popytu. W drugim, tworzy niezbędną technologię (segmentację) w celu podzielenia różnorodnych rynków na małe, jednorodne grupy konsumentów, które mogą być obsługiwane i zarządzane. Traktuje zatem rynki jako „dane” i albo dostosowuje się do nich, takich jak istnieją, albo adaptuje je do swoich własnych potrzeb (między innymi poprzez promocję itp.). Z kolei marketing nawiązujący do ekonomii instytucjonalnej skoncentrowany jest przede wszystkim na pytaniu, co tworzy ową różnorodność oraz „dlaczego” i „w jaki sposób” ona istnieje. W badaniach podkreśla się i analizuje przyczyny różnorodności. Obejmują one między innymi normy społeczne, strukturę polityczną, geografii i zmiany technologiczne. Próbuje się w nich odpowiedzieć na pytanie, jak zmieniają się one wraz z miejscem i czasem. Przyjmując założenie, że miejsca wymiany istniały przez tysiąclecia, próbuje się odpowiedzieć na pytanie, czy istnieją zasadnicze różnice pomiędzy ich charakterem w starożytnej Grecji i współczesnej globalnej gospodarce? (Mittelstaedt i inni 2006).

Otoczenie. Kolejnym elementem różnicującym marketing „tradycyjny” od marketingu wyrosłego na gruncie ekonomii instytucjonalnej jest podejście do otoczenia. Pojęcie otoczenia jest typowe dla języka organizacji, będąc szczególnie bliskie problematyce zarządzania strategicznego. Pojawienie się na przełomie lat 50. i 60. XX w. marketingu menedżerskiego spowodowało, że zainteresowanie otoczeniem przyjmować zaczęło postać listy czynników, które menedżerowie marketingu powinni brać pod uwagę przy podejmowaniu ważnych dla przedsiębiorstwa decyzji. Analizować zaczęto różne rodzaje otoczenia, szczególny akcent kładąc na otoczenie najbliższe menedżerom określane jako otoczenie zadaniowe (*task environment*) (Dill 1958). Uznane zostało ono za najważniejsze dla zarządzających, ponieważ zmienia się ono częściej niż inne rodzaje otoczenia.

Istotą instytucjonalnego podejścia do otoczenia jest podkreślenie, że otoczenie zadaniowe dla decydenta na jednym poziomie (np. menedżera marketingu) jest w znacznym stopniu, jeśli nie zupełnie, zdefiniowane przez właściwości systemu marketingowego, w którym osadzony jest biznes. Kontekst, w jakim efekt przynoszą decyzje menedżerskie definiowane są przez właściwości systemu. Równowaga między konkurencją i kooperacją, charakter i zasięg sieci oraz aliansów strategicznych, wpływ zmian kulturowych i demograficznych na klientów i konku-

of multi-layer awareness of the system structure is completely other way of thinking about the micro-macro relation than one which might be encountered in "traditional" marketing.

In "traditional" marketing external factors (i.e. legal regulations concerning environment protection, political decisions impacting the marketing system, cultural conditionings, consumer features) are treated as variables which the enterprise must consider and to which it must, above all, adjust. In marketing referring to institutional economics external factors have a completely different significance. It is an effect of awareness that they impact the marketing system on the macro level through regular strategies and investments and affect each sector and simultaneous changes in behaviours of households.

If we assume that the basic subject of interest for marketing is the exchange conducted between parties (of transaction), in "traditional" marketing and marketing referring to institutional economics, its consequences for the system participants are perceived in a different way. In "traditional" marketing entities not participating in the exchange are in fact excluded from interest. The fact is, that P. Kotler (1994) raises this issue in the subchapter on social marketing, defining it as marketing actions of organization "with simultaneous maintenance or increase of consumer and society well-being", however, the content of this approach was not integrated with traditional marketing in the form of canon. On the other hand, marketing referring to institutional economics is interested in the flow of exchanges through a series of transactions in the marketing channel which W. Alderson (1965) defined as "transvections" and external and internal relations in the frames of these exchanges.

Efficiency of marketing. Also the matter of marketing efficiency is perceived in different ways. In "traditional" marketing efficiency of marketing is marketing efficiency of an enterprise. The representatives of marketing referring to the acquis of institutional economics, although-as previously noted-accept considerations regarding enterprises as crucial due to the fact that their issues cover direct relation between marketing system and fulfilment of social needs, its main interest in efficiency is referred to the impact of marketing on the society. Social priorities considered while assessing marketing efficiency include, among others, division of income, employment, environment protection or appropriate management of resources.

rentów, prawdopodobieństwo chaosu lub powstały porządek oraz zainteresowanie zrównoważeniem asortymentu są po prostu sposobami, w jaki postrzeganie struktury i dynamiki wyższego poziomu systemu marketingowego określać będzie strategię. Obecna w ekonomii instytucjonalnej nieodłączna świadomość implikacji wielopoziomowej struktury systemu jest zupełnie innym sposobem myślenia o związku mikro-makro niż spotykane w „tradycyjnym” marketingu.

W „tradycyjnym” marketingu czynniki zewnętrzne (np. regulacje prawne dotyczące ochrony środowiska, decyzje polityczne wpływające na system marketingowy, uwarunkowania kulturowe, cechy konsumentów) traktowane są jako zmienne, które przedsiębiorstwo musi brać pod uwagę i do których musi się przede wszystkim dostosować. W marketingu nawiązującym do ekonomii instytucjonalnej czynnikiem zewnętrznym nadawana jest zupełnie inna ranga. Jest ona efektem świadomości, że oddziałują one na system marketingowy na poziomie makro poprzez strategie regulacyjne i inwestycje oraz wpływają na każdy sektor i jednocześnie zmiany w zachowaniach gospodarstw domowych.

Jeśli przyjąć, że podstawowym przedmiotem zainteresowania marketingu jest wymiana dokonywana między stronami (transakcji), w „tradycyjnym” marketingu oraz marketingu nawiązującym do ekonomii instytucjonalnej w odmienny sposób postrzegane są jej konsekwencje dla uczestników systemu. W marketingu „tradycyjnym” z zainteresowania wymianą wyłączone są w zasadzie podmioty nie uczestniczące w wymianie. Co prawda P. Kotler (1994) porusza tę kwestię w podrozdziale na temat marketingu społecznego, definiując go jako działania marketingowe organizacji „przy jednoczesnym zachowaniu lub podniesieniu dobrobytu konsumenta i społeczeństwa”, jednak treść tego stanowiska nigdy nie była zintegrowana z tradycyjnym marketingiem w formie kanonu. Z kolei marketing nawiązujący do ekonomii instytucjonalnej zainteresowany jest przepływem wymian poprzez serię transakcji w kanale marketingowym, co W. Alderson (1965) określał jako „transfekcje” („transvections”), oraz wewnętrznymi i zewnętrznymi relacjami w ramach tych wymian.

Efektywność marketingu. W różny sposób postrzegana jest również kwestia efektywności marketingu. W „tradycyjnym” marketingu efektywność marketingu to efektywność marketingowa przedsiębiorstwa. Reprezentanci marketingu odwołujący się do dorobku ekonomii instytucjonalnej, chociaż - jak wspomniano wcześniej - uznają rozważania dotyczące przedsiębiorstwa jako ważne, z racji tego, że interesujące ich kwestie obejmują bezpośredni związek pomiędzy systemem marketingowym a zaspokojeniem potrzeb społecznych, swoje główne zainteresowanie efektywnością odnoszą do wpływu marketingu na społeczeństwo. Priorytety społeczne uwzględniane przy ocenie efektywności marketingu to między innymi: podział dochodu, zatrudnienie, ochrona środowiska, czy właściwe gospodarowanie zasobami.

Conclusions

The article discussed the impact of institutional economics on the way of scientific cognition in marketing. Domination in marketing of traditional managerial approach makes, as indicated by A. Sagan "both general perception and course book approaches not discuss widely this acquits" (Sagan 2012, p. 2). Humble frames of this elaboration do not allow for a fuller presentation of the acquis of research in the field of marketing science realized on the basis of the tradition of institutional economics. This was not the purpose of the hereby elaboration anyway. The main accent of the conducted analysis has been placed on presenting the impact of institutional economics on the way of thinking about marketing issues and analysing the issues of the sphere of marketing.

The conducted analysis indicated that the impact of institutional economics on marketing refers both to the level of analysis and it covers the key differences in the scope of philosophy of research and significantly different than that proposed by "traditional" marketing approach to many analysed issues. First of all, this impact is visible in larger than in the case of "traditional" marketing interest in social consequences of marketing effort. In line with institutional tradition of marketing is above all economic institution created for the realization of social targets. Second of all, the impact of institutional thought on marketing is subordinated to the general assumption that marketing does not refer exclusively to the enterprise being the entity which "applies" marketing. It concentrates on the place of exchange as entirety, placing a larger emphasis on the system of transactions than a single exchange. Thirdly, even though the basic unit of analysis in "traditional" marketing is the company (and individual) consumer, the basic unit of analysis in marketing referring to institutional economics is a marketing system.

The above observations allow to formulate a general conclusion that marketing science is characterized by clear epistemological dualism which should be considered as its unique feature. This observation stands in contradiction to the presented sometimes thesis about the alleged epistemological unity of sciences about management (Sułkowski 2005; 2012). If marketing is to be treated as one of the sciences about management the assumption regarding epistemological unity of sciences about management seem unjustifiable.

The relation of marketing and institutional economics shows also how valid the problem of theoretical backup of development of marketing science is. This means, above all, that possibility of using other than neoclassical micro economy of research perspective to marketing issues, revealed by institutional thought (Szumilak 2005). Institutional approach means above all expanding the research field of marketing and lifting marketing problems to a higher level of analysis and-as rightly pointed out by J. Szumilak- allows for "including the processes of exchange of basic categories used in research on, generally speaking, the structure of contracting

Zakończenie

W artykule omówiono wpływ jaki na sposób poznania naukowego w marketingu wywiera ekonomia instytucjonalna. Dominacja w marketingu tradycyjnego ujęcia menedżerskiego sprawia, że jak twierdzi A. Sagan „zarówno w powszechnym odbiorze, jak i w ujęciach podręcznikowych dorobek ten jest szerzej nieznany” (Sagan 2012, s. 2). Skromne ramy niniejszego opracowania nie pozwalają na pełne przedstawienie dorobku badań w obszarze nauki o marketingu realizowanych w oparciu o tradycję ekonomii instytucjonalnej. Nie było to zresztą celem niniejszego opracowania. Główny akcent przeprowadzonej analizy położony został na przedstawienie wpływu, jaki na sposób myślenia o problemach marketingowych i analizowania zagadnień ze sfery marketingu wywiera do dnia dzisiejszego ekonomia instytucjonalna.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że wpływ ekonomii instytucjonalnej na marketing odnosi się zarówno do poziomu analizy, jak również obejmuje istotne różnice w zakresie filozofii badań oraz zdecydowanie odmienne, niż proponuje to „tradycyjny” marketing spojrzenie na wiele analizowanych kwestii. Po pierwsze, wpływ ten przejawia się większym niż ma to miejsce w przypadku „tradycyjnego” marketingu zainteresowaniem społecznymi konsekwencjami wysiłku marketingowego. Zgodnie tradycją instytucjonalną marketing to przede wszystkim instytucja ekonomiczna stworzona do realizacji celów społecznych. Po drugie, wpływ myśli instytucjonalnej na marketing podporządkowany jest generalnemu założeniu, że marketing nie odnosi się wyłącznie do przedsiębiorstwa, czyli podmiotu „stosującego” marketing. Koncentruje się on na miejscu wymiany jako całości, kładąc większy nacisk na system transakcji niż pojedynczą wymianę. Po trzecie, o ile podstawową jednostką analizy w „tradycyjnym” marketingu jest firma (oraz indywidualny) konsument, podstawową jednostką analizy w marketingu odwołującym się do ekonomii instytucjonalnej jest system marketingowy.

Spostrzeżenia powyższe pozwalają na sformułowanie generalnego wniosku, iż nauka o marketingu charakteryzuje wyraźny dualizm epistemologiczny, który uznać należy za jej szczególną cechę. Spostrzeżenie to stoi w sprzeczności z prezentowaną niekiedy tezą o rzekomej jedności epistemologicznej nauk o zarządzaniu (Sułkowski 2005; 2012). Jeśli marketing traktowany ma być jako jedna z nauk o zarządzaniu założenie o jedności epistemologicznej nauk o zarządzaniu wydaje się nieuzasadnione.

Związek marketingu z ekonomią instytucjonalną pokazuje również, jak dalece aktualny jest problem teoretycznego zaplecza rozwoju nauki o marketingu. Oznacza on przede wszystkim możliwość wykorzystania innej niż neoklasyczna mikroekonomia perspektywy badawczej do zagadnień marketingowych, jaką odślania myśl instytucjonalna (Szumilak 2005). Ujęcie instytucjonalne oznacza przede wszystkim poszerzenie pola badawczego marketingu oraz wyniesienie problemów marketingowych na wyższy

attributes, if the terminology of use in the theory of transaction costs were to be used" (Szumilak 2005, p. 7). This means a much wider scope of interest of marketing science than one which stems from the problems of marketing management problems (Kamiński 2016a; Kamiński 2016b). Accepting as theoretical basis marketing analyses the assumptions of institutional economics also causes the necessity to answer several important to it questions which institutions are marketing institutions, including also questions of more general character-what is the final purpose of scientific cognition in marketing and why was it created (Hunt 2015).

poziom analizy i - jak słusznie zauważa J. Szumilak - pozwala na „uwzględnienie w marketingowej analizie procesów wymiany podstawowych kategorii wykorzystywanych w badaniach nad, ogólnie rzecz biorąc, strukturą atrybutów kontraktowania, gdyby posłużyć się terminologią wykorzystywaną w teorii kosztów transakcyjnych” (Szumilak 2005, s. 7). Oznacza to znacznie szerszy niż wynika to z problemów zarządzania marketingowego zakres zainteresowania nauki o marketingu (Kamiński 2016a; Kamiński 2016b). Przyjęcie jako podstawy teoretycznej analiz marketingowych założeń ekonomii instytucjonalnej powoduje również konieczność odpowiedzi na szereg ważnych dla niej pytań, które instytucje to instytucje marketingowe, w tym również pytań o bardziej ogólnym charakterze – czemu służyć ma oraz co stanowi ostateczny cel poznania naukowego w marketingu (Hunt 2015).

References/Literatura:

1. Alderson W. (1957), *Marketing Behavior and Executive Action*. Irwin, Homewood IL.
2. Alderson W. (1965), *Dynamic Marketing Behavior: A Functional Theory of Marketing*. Irwin, Homewood, IL.
3. Bartels R., Jenkins R.L. (1977), *Macromarketing*. Journal of Marketing, t. 41 nr 4, s. 17-20.
4. Borland H., Lingreen A. (2012), *Sustainability, Epistemology, Ecocentric, and Marketing Strategy. Ideology, Reality, and Vision*. Journal of Business Ethics, t. 117, nr 1, s. 173-187.
5. Breyer R.F. (1934), *The Marketing Institution*. McGraw-Hill, New York.
6. Clark F.E. (1922), *Principles of Marketing*. Macmillan, New York.
7. Clark F.E., Clark C.P. (1942), *Principles of Marketing*. Macmillan, New York.
8. Dill W.R. (1958), *Environment as an Influence on Managerial Activity*. Administrative Science Quarterly, 2(4), s. 409-443.
9. Dixon D.F. (2008), *Consumer Sovereignty, Democracy and the Marketing Concept: A Macromarketing Perspective*, W: M. Tadjewski, D. Brownlie (eds.), *Critical Marketing. Issues in Contemporary Marketing*. John Wiley & Sons, West Sussex, s.67-83.
10. Duddy E.A., Revzan D.A. (1953), *Marketing: An Institutional Approach*. McGraw-Hill, New York.
11. Ely R.T. (1893), *Outlines of Economics*. Hunt and Eaton, New York.
12. Gorynia M., Kowalski T. (2013), *Nauki ekonomiczne i ich klasyfikacja a wyzwania współczesnej gospodarki*. Ekonomista, nr 4, s. 457-474.
13. Holloway R.J., Hancock R.S. (1964), *The Environment of Marketing Behavior*. Wiley, New York.
14. Holloway R.J., Hancock R.S. (1968), *Marketing in Changing Environment*. Wiley, New York.
15. Hunt S.D. (2015), *Marketing Theory. Foundations, Controversy, Strategy, Resource-Advantage Theory*. Routledge, New York.
16. Jones D.G., Monieson D.D. (1990), *Early Development of the Philosophy of Marketing Thought*. Journal of Marketing, 54 (January), s. 102-113.
17. Kamiński J. (2009), *Sto lat Harvard Business School. Wkład w rozwój wczesnego marketingu*. Marketing i Rynek, nr 12, s. 2-8.
18. Kamiński J. (2012a), *Czym naprawdę jest makromarketing*. Marketing i Rynek, nr 10, s. 2-9.
19. Kamiński J. (2012b), *O „Niekórych problemach dystrybucji rynkowej” A.W. Shawa w setną rocznicę pierwszego naukowego opracowania na temat marketingu*. Marketing i Rynek, nr 2, s. 2-9.
20. Kamiński J. (2012c), *Starożytne źródła myśli marketingowej*. Rozprawy Społeczne, VI (2), s. 15-22.
21. Kamiński J. (2015), *Makromarketing jako część nauki o marketingu*. Zeszyty Naukowe Polityki Europejskie, Finanse i Marketing, nr 13 (62), s. 40-52.
22. Kamiński J. (2016a), *Refleksje nad zakresem nauki o marketingu jako dyscypliny naukowej - cz. 1*. Marketing i Rynek, nr 6, s. 2-12.
23. Kamiński J. (2016b), *Refleksje nad zakresem nauki o marketingu jako dyscypliny naukowej - cz. 2*. Marketing i Rynek, nr 7, s. 6-16.
24. Kotler P. (1994), *Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola*. Gebethner & Ska, Warszawa.
25. Landreth H., Colander D.C. (2005), *Historia myśli ekonomicznej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
26. Mcmillan J. (2002), *Reinventing the Bazaar – A Natural History of Markets*. W.W. Norton & Company, New York 2002.
27. Meade W.K., Nason R.W. (1991), *Toward a Unified Theory of Macromarketing: A Systems Theoretic Approach*. Journal of Macromarketing, 11(2), s. 72-82.
28. Mittelstaedt J.D., Killbourne W.E., Mittelstaedt R.A. (2006), *Macromarketing as a Agorology: Macromarketing Theory and the Study of the Agora*. Journal of Macromarketing, t. 26 nr 2, s. 131-142.
29. Mittelstaedt R.A., Mittelstaedt J.D. (2004), *Macromarketing Approaches to Consumer Behavior: A Review and Research Agenda*. W: J.D. Mittelstaedt, S.J. Shapiro (eds.), *Papers of the 29th Annual Macromarketing Seminar*. Clemson University and Simon Fraser University, Vancouver.
30. Nason R.W., White P.D. (1981), *The Vision of Charles C. Slater: Social Consequences of Marketing*. Journal of Macromarketing, 1 (Fall), s. 4-18.
31. Sagan A. (2012), *Paradygmaty marketingu – próba syntezy*. Marketing i Rynek, nr 11, s. 2-10.
32. Scott R.A., Marks N.E. (1968), *Marketing and Its Environment*. Wadsworth, Belmont, CA.
33. Pirson M., Valey R.J. (2014), *Introduction*. W: R.J. Valey, M. Pirson, (eds.), *Humanistic Marketing*, Pelgrave Macmillan.

34. Smith C.N., Drumwright M.E., Gentile M.C. (2010), *The New Marketing Myopia*. Journal of Public Policy & Marketing, 29 (Spring), s. 4-11.
35. Shaw E.H., Jones D.G. (2005), *A History of Schools of Marketing Thought*. Marketing Theory, t. 5 nr 3, s. 239-281.
36. Shaw E.H., Jones D.G., McLean P.A. (2010), *The Early Schools of Marketing Thought*, W: P. McLaren, M. Saren, B. Stern, M. Tadjewski (eds.), The Sage Handbook of Marketing Theory, Sage, Los Angeles, s. 27-41.
37. Sułkowski Ł. (2005), *Epistemologia w naukach o zarządzaniu*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
38. Sułkowski Ł. (2012), *Epistemologia i metodologia zarządzania*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
39. Szumilak J. (2005), *W sprawie naukowego statusu marketingu*. Marketing i Rynek, nr 8, s. 2-7.
40. Shultz C.J. (2007), *Macromarketing*, W: G.T. Gundlach, L.G. Block, W.L. Wilkie (eds.), „Explorations of Marketing in Society”, Thompson, Mason, OH.
41. Vaile R., Grether E., Cox R. (1952), *Marketing in the American Economy*. Ronald Press Co., New York.
42. Weber M. (1957), *Sens wolnej od wartościowania socjologii i ekonomii*, W: E. Nowakowska-Sołtan (red.), *Problemy socjologii wiedzy*. PWN, Warszawa.
43. Webster F.E. Jr., Lusch R.F. (2013), *Elevating Marketing: Marketing Is Dead! Long Live Marketing*. Journal of the Academy of Marketing Science, nr 41, s. 396.
44. Wilkie W.L., Moore E.S. (2003), *Scholarly Research in Marketing: Exploring the „4 Eras” of Thought Development*. Journal of Public Policy & Marketing, nr 22(2), s. 116-146.
45. Zif J. (1980), *A Managerial Approach to Macromarketing*. Journal of Marketing, t. 44 (Winter), s. 36-45.

Authors' contribution/
Wkład autorów:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Analiza statystyczna/
Statistical analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie tekstu/
Manuscript preparation
F. Opracowanie
piśmiennictwa/
Literature search
G. Pozyskanie funduszy/
Funds collection

CIRCULAR MIGRATION OF RURAL POPULATION IN UKRAINE: POLICY CHANGES AND DIRECTIONS

MIGRACJA WAHADŁOWA LUDNOŚCI WIEJSKIEJ NA UKRAINIE: ZMIANY I KIERUNKI POLITYKI

Yulia Tsybulska^{1(A,B,D,E,F)}, Vitaliy Krupin^{2(A,B,D,E,F)}

¹State Institution "Institute of Regional Research of NAS of Ukraine", Lviv /
Instytucja Państwowa "Instytut Badań Regionalnych NAN Ukrainy", Lwów

²Institute of Rural and Agricultural Development of PAS, Warsaw /
Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa

Tsybulska Y., Krupin V. (2016), *Circular migration of rural population in Ukraine: policy changes and directions/ Migracja wahadłowa ludności wiejskiej na Ukrainie: zmiany i kierunki polityki*. Economic and Regional Studies, Vol. 9, No. 3, pp. 20-32.

ORIGINAL ARTICLE

JEL code: F22

Submitted:
March 2016
Accepted:
May 2016

Number of characters:
34020
Tables: 0
Figures: 1
References: 18

ORYGINALNY ARTYKUŁ NAUKOWY

Klasyfikacja JEL: F22

Zgłoszony:
Marzec 2016
Zaakceptowany:
Maj 2016

Liczba znaków ze spacjami:
34771
Tabele: 0
Rysunki: 1
Literatura: 18

Summary

Subject and purpose of work: The article aims to investigate the essence and features of cross-border circular migration of rural population in order to substantiate the changes and directions of the policy concerning cross-border labor markets as well as defining its role and ability to reduce the risks of permanent emigration.

Materials and methods: The study was based on the publications of Ukrainian and foreign scientists concerning the theories of regional economy and the policy of the development of cross-border regions, cross-border cooperation and circular migration of rural population.

Results: The influence of a variety of factors upon the development of cross-border circular migration have been analyzed. Features of current cross-border policies and circular migration in Ukraine were described and challenges in order to aid the rural population in their economic activities were defined.

Conclusions: Changes in the policy concerning cross-border cooperation in Ukraine are needed in order to gain maximum benefits from cross-border circular migration.

Keywords: rural population, migration, cross-border policy, circular migration, cross-border labor market

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Zbadanie istoty i cech transgranicznej migracji wahadłowej ludności wiejskiej celem uzasadnienia zmian i kierunków polityki dotyczącej transgranicznych rynków pracy, określenie jej roli i zdolności zmniejszania ryzyka emigracji stałej.

Materiały i metody: Wykorzystano prace ukraińskich i zagranicznych badaczy dotyczące teorii ekonomii regionalnej i polityki rozwoju regionów transgranicznych, współpracy transgranicznej i migracji ludności wiejskiej.

Wyniki: Przeanalizowane są wpływy różnorodnych czynników na rozwój transgranicznej zarobkowej migracji wahadłowej. Opisano cechy obecnej polityki transgranicznej i migracji wahadłowej na Ukrainie; zdefiniowano wyzwania w celu pomocy ludności wiejskiej w ich działalności gospodarczej.

Wnioski: Dla optymalnego wykorzystania transgranicznej migracji wahadłowej i zmniejszenia jej negatywnych skutków potrzebne są zmiany polityki dotyczącej współpracy transgranicznej na Ukrainie.

Słowa kluczowe: ludność wiejska, migracja zarobkowa, polityka rozwoju transgranicznego, transgraniczna migracja wahadłowa, transgraniczny rynek pracy

Address for correspondence/ Adres korespondencyjny: PhD Yulia Tsybulska, State Institution "Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of National Academy of Sciences of Ukraine", Kozelnytska St. 4, 79026 Lviv, Ukraine; phone: +38 0673950337; e-mail: julia_5@ukr.net
PhD Vitaliy Krupin, Institute of Rural and Agricultural Development of PAS, Nowy Świat 72, 00-330 Warsaw, Poland; phone: +48 787-238-746; e-mail: vitaliy.krupin@gmail.com;

Journal indexed in/ Czasopismo indeksowane w: AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List, ICV 2015: 81.26; Polish Ministry of Science and Higher Education 2015: 9 points/ AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List ICV 2015: 81,26; Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego 2015: 9 punktów. **Copyright:** © 2016 Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska. All articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Introduction

Peculiarities in development of rural areas in Ukraine and inability to utilize their labor potential challenges the Ukrainian rural population to search for sources of income outside of the places of their permanent residence. Cross-border cooperation of Ukraine with neighboring countries, primarily with members of European Union, gives the rural population of border regions the ability to solve this issue with minimal negative consequences – by employment in a neighboring country, which is more convenient and easier not only in technical terms, compared with employment in distant countries, but also carries less dangers of permanent emigration of Ukrainian population abroad.

Materials and methods of research

The goal of the research is an analysis of peculiarities of rural population's cross-border commuting and defining of main challenges and future improvements for state and regional policy toward solution of existing issues.

Most of Ukrainian and foreign researchers, who dealt with the essence, types and consequences of migration, as well as peculiarities in formation of regional labor markets, concentrated their attention on internal (domestic) labor markets, on general migration processes, or on analysis of labor resources of rural areas and search for local employment opportunities for rural inhabitants, leaving the issues of cross-border labor markets, peculiarities of cross-border commuting and the possibilities of their utilization for generation of income for rural population without proper attention.

In the Institute of Regional Researches of National Academy of Sciences of Ukraine, during the researches of the projects "Infrastructural support for development of cross-border labor markets in Ukraine" and "Development of cross-border markets and evaluation of their environment", which were performed by Nadiya Mikula, Yevgheniy Matveyev, Iryna Tymchko, Vitaliy Krupin, Yulia Tsybul'ska and Oksana Tsisinska (Mikyła H. et al., 2013), the substantiation of fundamental theoretical and methodological basics for functioning of cross-border markets was begun, including the definition of the essence of cross-border commuting, yet they still require farther research.

Theoretical and methodological basics for this article are the works of Ukrainian and foreign scientists concerning the issues of regional economy, economic theories devoted to research of cross-border regions, rural areas, basics of cross-border cooperation and migration processes – both interregional and international, as well as peculiarities in functioning and development of labor markets.

Methods of research include theoretical generalization and comparison, comparative and graphical analysis, systemic analysis, structural and logical analysis, analysis and synthesis, and other.

Wstęp

Specyfika rozwoju obszarów wiejskich na Ukrainie oraz brak możliwości wykorzystania potencjału pracowniczego jest wyzwaniem dla ukraińskiej społeczności wiejskiej, która musi poszukiwać źródeł przychodu poza miejscem stałego pobytu. Współpraca transgraniczna Ukrainy z sąsiadującymi państwami, przede wszystkim krajami członkowskimi Unii Europejskiej, przy minimalnych negatywnych skutkach umożliwia społeczności wiejskiej regionów przygranicznych rozwiązanie tego problemu – poprzez zatrudnienie w sąsiednim kraju, co, w porównaniu z zatrudnieniem w bardziej odległych krajach, jest bardziej praktyczne i prostsze nie tylko pod względem technicznym, lecz także niesie ze sobą mniejsze ryzyko trwałej emigracji ludności Ukrainy.

Materiały oraz metody badań

Celem niniejszych badań jest analiza specyfiki migracji wahadłowej społeczności wiejskiej oraz określenie głównych zadań polityki państwowej i regionalnej oraz przyszłych usprawnień dotyczących rozwiązania istniejących problemów.

Większość badaczy z Ukrainy i innych krajów, którzy zajmowali się istotą, rodzajami oraz następstwami migracji, jak również specyfiką tworzenia się regionalnych rynków pracy, skoncentrowała swoją uwagę na wewnętrznych (krajowych) rynkach pracy, na procesach migracyjnych, czy na analizie potencjału pracowniczego obszarów wiejskich oraz możliwościach znalezienia zatrudnienia dla mieszkańców wsi lokalnie, nie poświęcając wystarczającej uwagi tematowi transgranicznych rynków pracy, specyfiki migracji wahadłowej oraz możliwości ich wykorzystania w celu generowania dochodu dla ludności wiejskiej.

W Instytucie Badań Regionalnych Narodowej Akademii Nauk Ukrainy podczas badań Nadiyi Mikuli, Yewgheniya Matveyeva, Iryny Tymchko, Vitaliya Krupina, Yulii Tsybul'skiej i Oksany Tsisinskiej (Mikyła H. i in., 2013) nad projektami: „Wsparcie infrastrukturalne dla rozwoju transgranicznych rynków pracy na Ukrainie” oraz „Rozwój transgranicznych rynków i ocena ich funkcjonowania” rozpoczęto dokumentowanie kluczowych teoretycznych oraz metodologicznych wytycznych odnośnie funkcjonowania transgranicznych rynków, w tym określenie istoty migracji wahadłowych. Zagadnienia te wymagają jednak nadal dalszych badań.

Teoretyczne i metodologiczne podstawy, które posłużyły do napisania tego artykułu, są wynikiem pracy ukraińskich i zagranicznych naukowców nad problemami regionalnej gospodarki, teoriami gospodarczymi poświęconymi badaniom regionów transgranicznych, obszarów wiejskich, podstaw współpracy transgranicznej oraz procesów migracyjnych – zarówno międzyregionalnych, jak i międzynarodowych, jak również specyfiki funkcjonowania i rozwoju rynków pracy.

Zastosowano następujące metody badawcze: teoretyczna generalizacja i metoda porównawcza, analiza

Informational basis for the research are the materials of domestic and foreign scientific institutions and organizations, materials of periodic journals, legislative acts of European Commission, Parliament of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Administration of the President of Ukraine, European Commission, as well as other sources located on the Internet network, all listed in bibliography.

Research results

The level of labor force's mobility is an important characteristic of cross-border labor market, which is a system of relations dealing with employment on the other side of the border in the boundaries of one cross-border region. It is not just an aggregation of regional markets, but a system, which is based on interrelations and intercomplementarity, functioning of which leads to synergetic effect ensuring competitiveness of a cross-border region. This particular characteristic of the cross-border labor market is what ensures its efficient functioning, flexibility and adaptability to changes in correlation of supply and demand of labor force. This is the context in which the peculiarities of cross-border commuting of rural population should be viewed, as it is the phenomenon, which minimizes the emigrational risks, at the same time improving the financial conditions of workers from villages.

Our definition of cross-border commuting, used in this research, means short-term regular trips from the place of permanent residence on short distances to the neighboring country in order to perform work on another side of the border in the boundaries of one cross-border region.

Using the terminology of European Union, a cross-border commuter can be characterized by two criteria: political and temporal (European Commission 2009). According to the political criteria, a cross-border commuter is a person, who resides on one side of the border and travels to work to the other side. As the temporal criteria states, the cross-border commuter is the one who is returning to the place of his permanent residence at least once a week. Yet, due to growth of quantity of seasonal labor commuters, also those people are included here who return home periodically. Therefore, depending on the length of their stay abroad we can outline daily, weekly and long-term commuters. We could also classify commuters in cross-border region according to the amplitude of work distance from the main place of residence. The center of gravitation of a cross-border commuter is the area adjacent to the bordering region, in which the commuter resides, as well as a more distant territory in boundaries of neighboring country. Expansion of the gravitation zone of a commuter is possible only in case of the highest level of development of border infrastructure, which would allow reaching the place of work with least transactional costs. Otherwise the commuter shall tend to prolong the time abroad, up to

porównawcza i graficzna, analiza systemowa, analiza strukturalna i logiczna, analiza i synteza, a także inne.

Informacyjnymi podstawami dla przeprowadzenia niniejszych badań są materiały krajowych i zagranicznych instytucji i organizacji, materiały z periodyków, aktów ustawodawczych Komisji Europejskiej, Parlamentu Ukrainy, Rady Ministrów Ukrainy, kancelarii Prezydenta Ukrainy, jak również różne źródła internetowe, wyszczególnione w bibliografii.

Wyniki badań

Poziom mobilności siły roboczej jest ważnym czynnikiem na transgranicznym rynku pracy, który to z kolei jest systemem powiązań poświęconym zatrudnieniu poza granicą kraju, ale w granicach jednego z regionów transgranicznych. Nie jest on tylko skupiskiem regionalnych rynków, lecz systemem, który opiera się na wzajemnych powiązaniach i wzajemnym uzupełnianiu się i którego funkcjonowanie prowadzi do efektu synergii zapewniającego konkurencyjność danego regionu transgranicznego. Ta szczególna cecha transgranicznego rynku pracy zapewnia wydajność jego funkcjonowania, elastyczność i zdolności adaptacyjne w odniesieniu do zaopatrzenia i wymagań siły roboczej. W tym właśnie kontekście powinno się rozpatrywać specyfikę migracji wahańowych społeczności wiejskich, gdyż jest ona zjawiskiem, które minimalizuje ryzyka emigracyjne, jednocześnie poprawiając warunki finansowe pracowników z wiosek.

Według definicji transgranicznej migracji wahańowej, którą zastosowano w niniejszym badaniu, jest ona periodycznym przemieszczeniem się z miejsca stałego pobytu na krótkie dystanse do sąsiedniego kraju w celu dojazdu do pracy, znajdującej się w innym państwie, lecz w granicach regionu transgranicznego.

Według terminologii unijnej migranta transgranicznego określa się dwoma kryteriami: politycznym oraz czasowym (Komisja Europejska 2009). Biorąc pod uwagę kryterium polityczne, migrant transgraniczny to osoba, która zamieszkuje po jednej stronie granicy, a podróżuje do pracy po drugiej stronie. Biorąc pod uwagę kryterium czasowe, migrant transgraniczny to osoba, która powraca do swojego stałego miejsca zamieszkania przynajmniej raz w tygodniu. Jednak ze względu na wzrost ilości migrantów sezonowych podróżujących do pracy, także oni są wliczani w tych, którzy wracają do domów okresowo. Dlatego też, w zależności od długości pobytu poza granicami państwa można wyróżnić migrantów dojeżdżających codziennie, cotygodniowo oraz długoterminowych. Migrantów w regionach transgranicznych można także sklasyfikować według amplitudy odległości do pracy od głównego miejsca zamieszkania. Centrum strefy grawitacyjnej migranta transgranicznego to obszar przyległy do regionu graniczącego, w którym migrant zamieszkuje, jak również bardziej odległe terytoria w granicach sąsiadującego kraju. Rozszerzenie strefy grawitacyjnej migranta jest możliwe tylko w przypadku najwyższego poziomu rozwoju

the final resettlement for permanent residence in the country of his work.

The intensity of cross-border mobility of labor force depends on many factors. According to neo-classical theory, the main factor of influence upon the decision of a labor migrant is the compensation – labor resources are moving towards the regions with higher level of work compensation (Niebuhr, Stiller 2004). Such approach does not take into account the factor of non-financial character, which often can have a significant influence upon the decision. In the theory of human capital the migration is being viewed as a way of investing into the latter, and focuses upon the benefits of both material and psychological character (Нечепова 2010). At the same time the hierarchy of key motives of cross-border commuters begins with the wish to improve their living conditions, satisfy the everyday needs, accumulate resources for education or establishment of own business, all the way up to satisfaction of higher non-material desires (self-development, wish to see the world, learn a new language, etc.) (Левцун 2005).

Substantial is the influence of macroeconomic factors upon the development of cross-border markets and intensity of labor commuting. According to the statement of George J. Borjas (Borjas 2005), who in his work entitled "Labor economics" evaluates the reasoning of labor migration for a worker and emphasizes that both employees and employing companies are looking for such markets, where they can get the highest price. Based on this are the following conclusions: the improvement of economic conditions in a country of destination increases the probability of emigration, while the improvement of conditions in a country of residence and growth of costs related to migration decrease the probability of the latter. Additionally, a 10% increase in differentiation of incomes in two neighboring countries increases the probability of migration by 7%; the increase of employment in the country of migrant's residence decreases the migration probability by 2%; and the increase in distance to the country of destination decreases the probability of migration by 50%. Also, in cases when highly qualified labor force costs not much higher than the unqualified labor (examples for this are the Great Britain or Sweden), the emigration of qualified workers grows. With the growth of differentiation in compensation for the workers with different levels of qualifications (for example, the Mexico) – intensification in migration of unqualified labor force appears (Лапшина 2009). According to the research, conducted by R. Ehrenberg and R. Smith (Ehrenberg, Smith 1985), the most mobile and ready for migration are the young people aged 20-24 years – 13% of this age group are migrating or are planning to migrate to a foreign country or a different region of their country (Колосницyna, Суворова 2005).

Attractiveness of a temporary employment for rural inhabitants of border regions in neighboring countries is caused by a list of preconditions, which characterize the advantage of cross-border labor markets over classic labor migration (Krupin 2014):

infrastruktury granicznej, która umożliwiałaby docieranie do miejsca pracy przy najmniejszych możliwych kosztach transakcyjnych. W innym wypadku migrant musiałby regularnie przedłużać swój pobyt za granicą, aż po ostateczne przesiedlenie się do miejsca stałego pobytu w kraju, w którym ma pracę.

Intensywność mobilności transgranicznej siły roboczej zależy od wielu czynników. Według teorii neoklasycznej głównym czynnikiem wpływu na decyzję pracowników migracyjnych na pracę za granicą są odszkodowania – zasoby pracy są kierowane do tych regionów, w których wskaźnik odszkodowań pracowniczych jest wyższy (Niebuhr, Stiller 2004). Takie podejście nie uwzględnia czynnika pozafinansowego, który często może mieć znaczący wpływ na decyzję. Według teorii kapitału ludzkiego migracja jest uważana za sposób inwestycji w to ostatnie oraz skupia się na korzyściach zarówno materialnych, jak i psychologicznych (Нечепова 2010). Jednocześnie w klasyfikacji kluczowych motywów podejmowania transgranicznych migracji wahadłowych na pierwszym miejscu znajduje się chęć poprawy warunków życia, zaspokojenia codziennych potrzeb, zgromadzenie środków na edukację lub założenie własnej działalności, aż po satysfakcję z wyższych potrzeb niematerialnych (rozwój osobisty, chęć zobaczenia świata, nauczania się nowego języka itd.) (Левцун 2005).

Na rozwój rynków transgranicznych i intensywność migracji zarobkowych kluczowy wpływ mają czynniki makroekonomiczne. Twierdzi tak George J. Borjas (Borjas 2005), który w swojej pracy zatytułowanej „Labor economics” ocenia przyczyny podejmowania migracji zarobkowych przez pracowników oraz podkreśla, że zarówno pracownicy jak i firmy poszukują takich rynków, na których mogą otrzymać najwyższy zarobek. Na tej podstawie można wysnuć następujące wnioski: poprawa warunków ekonomicznych w kraju docelowym zwiększa prawdopodobieństwo emigracji, natomiast poprawa warunków w kraju zamieszkania oraz wzrost kosztów związanych z migracją zmniejsza takowe prawdopodobieństwo. Ponadto 10-procentowy wzrost różnicowania wysokości przychodów w dwóch sąsiednich krajach zwiększa prawdopodobieństwo migracji o 7%; wzrost zatrudnienia w kraju stałego pobytu migranta zmniejsza prawdopodobieństwo migracji o 2%; wzrost dystansu do kraju docelowego zmniejsza prawdopodobieństwo migracji o 50%. Emigracja wykwalifikowanych pracowników wzrasta także w przypadkach, gdy koszty utrzymania wysoko wykwalifikowanej siły roboczej nie są znacznie wyższe niż w przypadku niewykwalifikowanych pracowników (taka sytuacja ma miejsce w Wielkiej Brytanii oraz w Szwecji). Wraz ze wzrostem różnicowania wynagrodzeń pracowników o różnym stopniu wykwalifikowania (np. Meksyk) następuje intensyfikacja migracji niewykwalifikowanej siły roboczej (Лапшина 2009). Według badań przeprowadzonych przez R. Ehrenberga i R. Smitha (Ehrenberg, Smith 1985) najbardziej mobilni oraz gotowi na migrację są młodzi ludzie w wieku 20-24 lat – 13% osób z tej grupy wiekowej migruje lub planuje migrację do innego kraju lub innego regionu ich kraju (Колосницyna, Суворова 2005).

- it is the rural areas of neighboring countries that border with each other, which results in short distances, which need to be travelled to the workplace (leading to low transportation costs), in some cases such commuting can be based even on daily trips from the home (as it often happens in many EU countries);
- residents of border regions often speak the language of the neighboring country (at least on the basic level), which makes it easier to both find and perform the work, as well as gives the possibility to conduct more qualified work and feel more confident abroad;
- taking into account a lower level of qualifications of rural population and its present agricultural specialization, employment in the same area of expertise, yet on the other side of the border and with the possibility of higher income, allows to lower existing barriers in the search for work and simplify the adaptation process in the new conditions.

In the cross-border region the labor migration of rural population is stimulated by the existence of local border traffic agreement. The physical presence of the border and specificities of visa regime are the main barriers for the free flow of labor force on the cross-border labor market, which lead to formation of formal (legal employment with proper registration and acquirement of labor visa or residence permit, with simultaneous reflection in the corresponding state statistics) and informal (illegal) labor markets. Illegal schemes of employment are risky and can lead to fraud and non-payment of earned wages, while in case of legal employment the worker receives all social guarantees provided by the country of his workplace. It is important to emphasize that the presence of visa regime and inappropriate condition of border infrastructure and road network around it are forcing labor commuters to longer stays abroad and often lead to long-term migration or permanent emigration.

Cross-border commuting is possible and is convenient if transactional costs for employment in neighboring country (costs of an employee) or attraction of a worker from neighboring country (costs of an employer) are lower and/or the possibilities for employment abroad are more favorable compared to employment in the country (region) of residence. The main types of transactional costs appearing in the cross-border labor market are the following (based on (Матвеев, 2012; Шевченко 2007)):

1. Costs for search of information about labor market (available job offers for employees, workers looking for a job for employers, work conditions, wages, benefits, restrictions, etc.).
2. Costs for job offer negotiations and signing of a work contract.
3. Costs of border crossing and living abroad.
4. Costs to fulfill the requirements of labor legislation.
5. Costs to overcome the opportunism of entities present on the labor market.
6. Costs to protect the earned income from the fraud or illegal actions.

Atrakcyjność tymczasowego zatrudnienia ludności wiejskiej regionów przygranicznych w sąsiadujących krajach jest wynikiem niższych uwarunkowań, charakteryzujących przewagę transgranicznych rynków pracy nad klasycznymi migracjami zarobkowymi (Krupin 2014):

- to właśnie obszary wiejskie sąsiadujących krajów graniczą ze sobą, co przekłada się na niedalekie dystanse między nimi, co skraca długość trasy, która musi być pokonana do miejsca pracy (co oznacza niskie koszty transportu); w niektórych przypadkach takiego rodzaju migracje mogą być nawet codziennymi podróżami z miejsca zamieszkania (jak to często ma miejsce w wielu krajach UE);
- mieszkańcy regionów przygranicznych często potrafią mówić także w języku kraju sąsiadującego (przynajmniej w stopniu komunikatywnym), co ułatwia znalezienie pracy oraz jej wykonywanie, jak również umożliwia wykonywanie prac wymagających wyższych kwalifikacji oraz daje poczucie pewności siebie będąc za granicą;
- zważywszy na niższy poziom kwalifikacji społeczności wiejskiej i jej aktualne kompetencje w dziedzinie rolnictwa, zatrudnienie w tym samym obszarze (choć za granicą i z możliwością wyższych przychodów) pozwala na zmniejszenie istniejących barier w poszukiwaniach pracy oraz ułatwia proces adaptacji do nowych warunków.

Migracje zarobkowe społeczności wiejskich w regionach transgranicznych wzmagane są przez istnienie umowy o małym ruchu granicznym. Fizyczna obecność granicy i specyfika obowiązków wizowego są głównymi barierami dla swobodnego przepływu siły roboczej na transgranicznym rynku pracy. Prowadzi to do tworzenia się formalnych (legalne zatrudnienie wraz z właściwą rejestracją i pozyskaniem wizy pracowniczej lub zezwolenia na pobyt z równoczesnym odzwierciedleniem tego w odpowiednim urzędzie statystycznym) i nieformalnych (nielegalnych) rynków pracy. Nielegalne zatrudnienie niesie ze sobą ryzyko i może prowadzić do oszustw i niewypłacania należnych pensji, a w przypadku legalnego zatrudnienia pracownicy otrzymują wszystkie gwarancje socjalne zapewniane przez państwo, w którym pracują. Ważne jest uwypuklenie faktu, że obecność obowiązków wizowego i nieodpowiedni stan infrastruktury granicznej oraz drogowej zmuszają migrantów zarobkowych do dłuższych pobyków za granicą i często prowadzą do migracji długoterminowych lub emigracji o charakterze trwałym.

Transgraniczne migracje wahadłowe są możliwe i praktyczne jeśli koszty transakcyjne zatrudnienia w sąsiednim kraju (ponoszone przez pracownika) lub koszty pozyskania pracownika z sąsiedniego kraju (ponoszone przez pracodawcę) są niższe i/lub perspektywy zatrudnienia za granicą są bardziej korzystne w porównaniu do zatrudnienia w kraju (regionie) stałego pobytu. Główne typy kosztów transakcyjnych na transgranicznym rynku pracy są następujące (na podstawie Матвеев, 2012, Шевченко 2007):

All of listed costs are interconnected and an attempt to avoid one of them or save money on any of them often provokes drastic increase of other mentioned costs.

Formation and development of cross-border labor market are carried out by the migration of labor force itself, as well as the gradual elimination of existing barriers for free movement of workers between regions of neighboring countries, conducted by coordination and harmonization of social, labor, migration and other policies. Main areas of regulation include the work conditions, procedures of hiring and dismissal, wages and benefits, social guarantees, insurance. Generally the cross-border labor market and its migration processes are being regulated on five levels (Figure 1):

1. Supranational – the influence of migration and employment policies of European Union and other international unions (the fundamental principle of EU is the free movement of labor force, which all member countries are obligated to abide by).
2. International – on the basis of bilateral and multilateral agreements various aspects of relations between different countries are being regulated, including those concerning employment and migration policies, as well as the peculiarities of labor force movement (local border traffic agreements).
3. National – the basics of emigration and immigration policies (reflected in strategies, programs, other legislative acts), which can assist or complicate the population's mobility.
4. Regional – observation of current legislation regulating the issues of employment and migration, implementation of currently active programs of socio-economic development, constant monitoring and analysis of the regional labor market's condition and search for issues needing regulation.
5. Corporate (micro level) – individual strategy and tactics for attractions of foreign labor force (according to the current legislation requirements). Often companies are not abiding by the law in order to minimize costs and increase the income – this way an illegal cross-border labor market is being formed, which has negative influence upon the market conditions (Цибульська, 2013b).

1. Koszty poszukiwania informacji o rynku pracy (dostępność ofert pracy dla pracowników, pracownicy poszukujący pracy dla pracodawców, warunki pracy, wynagrodzenie, dodatki, ograniczenia itd.).
2. Koszty negocjacji związanych z ofertami pracy oraz podpisywania umów o pracę.
3. Koszty przekraczania granicy i życia za granicą.
4. Koszty spełniania wymogów prawa pracy.
5. Koszty przewyższania oportunistów już obecnych na rynku pracy.
6. Koszty ochrony zarobionych środków przed oszustwami i nielegalnymi działaniami.

Wszystkie wyżej wymienione koszty są wzajemnie powiązane i próba uniknięcia któregoś z nich lub zaoszczędzenia na którymkolwiek często skutkuje drastycznym wzrostem pozostałych wspomnianych kosztów.

Za tworzenie i rozwój transgranicznego rynku pracy odpowiada migracja siły roboczej sama w sobie, jak również stopniowa eliminacja istniejących ograniczeń w swobodnym przemieszczaniu się pracowników między regionami sąsiadujących krajów, mająca miejsce dzięki koordynacji i harmonizacji polityki socjalnej, rynku pracy, migracyjnej i innych. Do głównych obszarów regulacji wlicza się warunki pracy, procedury zatrudniania i zwalniania pracowników, wynagrodzenia i dodatki, gwarancje socjalne, ubezpieczenia. Zasadniczo transgraniczny rynek pracy i związane z nim procesy migracyjne są regulowane na pięciu płaszczyznach (Rysunek 1):

1. Ponadnarodowej – wpływ polityki migracyjnej i polityki zatrudnienia Unii Europejskiej i innych związków międzynarodowych (swobodny przepływ siły roboczej jest podstawową zasadą prawa UE i wszystkie kraje członkowskie zobowiązane są jej przestrzegać).
2. Międzynarodowej – na podstawie dwustronnych i wielostronnych umów między różnymi krajami, regulujących różne aspekty, włącznie z dotyczącymi polityki zatrudnienia i migracyjnej, jak również specyfiki przepływu siły roboczej (umowa o małym ruchu granicznym)
3. Narodowej – podstawy polityki emigracyjnej i imigracyjnej (uwzględnione w strategiach, programach i innych aktach prawodawczych), które mogą wspomagać lub utrudniać mobilność pracowników.
4. Regionalnej – obserwacje obecnych aktów prawodawczych regulujących sprawy zatrudnienia i migracji, wdrażanie aktualnie aktywnych programów rozwoju społeczno-ekonomicznego, stały monitoring i analiza stanu regionalnego rynku pracy oraz poszukiwanie spraw wymagających regulacji.
5. Korporacyjnej (na poziomie mikro) – indywidualne strategie i taktyka pozyskiwania siły roboczej z zagranicy (według aktualnych wymogów prawodawczych). Często firmy nie przestrzegają prawa w celach zminimalizowania kosztów i wzrostu przychodów – w ten sposób tworzą się nielegalne transgraniczne rynki pracy, które mają negatywny wpływ na warunki rynkowe (Цибульська, 2013b).

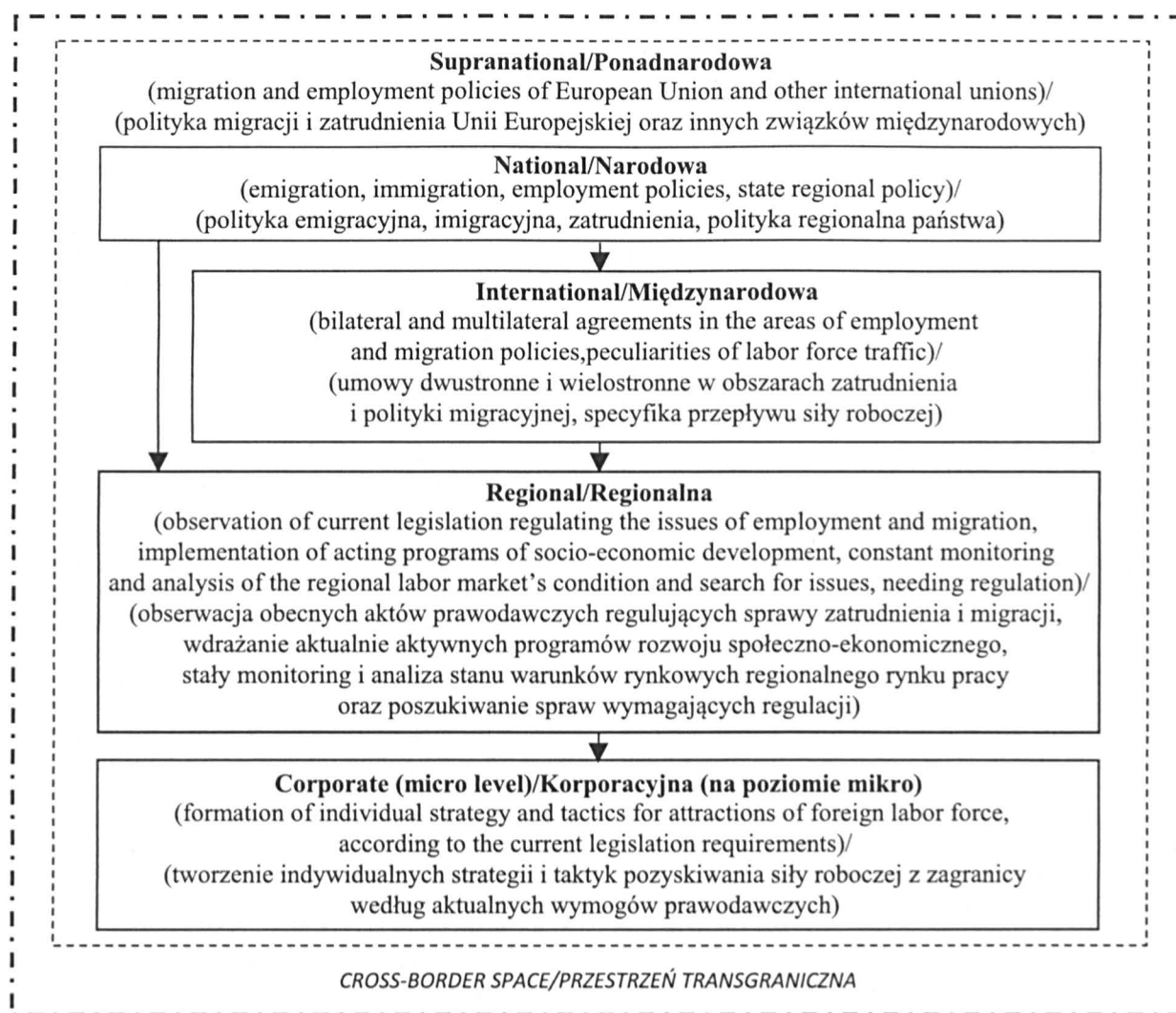

Figure 1. Levels in regulation of processes on cross-border labor markets

Rysunek 1. Płaszczyzny regulacji procesów związanych z transgranicznymi rynkami pracy

Source: own elaboration.

Źródło: opracowanie własne.

Rural areas have their distinctive characteristics, which causes specific peculiarities in development of cross-border labor markets and accordingly – functioning of labor commuting. The main barriers in active development of cross-border labor markets in rural areas of Ukraine are (Krupin 2014):

- low level of education and qualifications of workers from rural areas (specialization primarily in agriculture, to some extent in construction, trade, cleaning and other services), which lead to their search for the same types of employment abroad, which usually means lower income; the lack of efficient and accessible system of education for manual labor workers in rural areas; long duration of such educational processes (usually 1-3 years depending on the specialty); large distances to education facilities from the place of residence; insufficient development of remote learning systems; absence of possibilities to gain real working experience and learn good practices during the education process or after

Obszary wiejskie mają swój szczególny charakter, który powoduje określone osobliwości w rozwoju transgranicznych rynków pracy, jak również w przebiegu migracji zarobkowych. Głównymi przeszkodami w aktywnym rozwoju transgranicznych rynków pracy w obszarach wiejskich na Ukrainie są (Krupin 2014):

- niski poziom wykształcenia i kwalifikacji pracowników z obszarów wiejskich (specjalizujących się głównie w rolnictwie, a do pewnego stopnia w konstrukcji, handlu, sprzątaniu i innych usługach), który prowadzi do poszukiwań zatrudnienia w tych samych sektorach za granicą, co najczęściej oznacza niższe przychody; brak wydajnego i łatwo dostępnego systemu edukacji dla pracowników fizycznych na obszarach wiejskich; długi czas trwania procesów edukacyjnych (zazwyczaj 1-3 lata, zależnie od specjalności); duże odległości od miejsca zamieszkania do jednostek edukacyjnych; niewystarczający rozwój systemów nauki na odległość; brak możliwości uzyskania realnego doświadczenia zawodowego i nauki dobrych praktyk w proce-

its completion; - all of these create objective obstacles for personal development of rural inhabitants in the context of their employment and income generation;

- visa restrictions, as well as recent introduction of electronic visa applications. Rural population, due to insufficient development of informational and technical infrastructure often does not have direct access to the Internet, necessary to apply for visa personally. Another obstacle is insufficient level of knowledge of modern technologies and psychological barrier to use digital technologies. It is a substantial obstacle which leads either to reduction of people willing to travel to a border region of a neighboring country in order to get employed, or to increase of transactional costs for services of intermediary companies.

Except for the listed problems there are also strong institutional barriers on the way to development of cross-border labor markets in rural areas, which are (Krupin 2014):

- disinterest of state authorities in real development of rural areas or creation of support for rural population in their searches for income sources;
- corruption of legislative and executive authorities, which is being a barrier to formation and development of labor markets, as well as influences the levels of availability and reliability of information concerning the possibilities of cross-border employment and practical working experience abroad;
- attitude of the society towards rural areas as backward and futureless, having monofunctional (agricultural) specialization, which is clearly seen in approaches to regulation of their development;
- unwillingness to support the outflow of national labor force abroad, even for short-term perspective.

Important role in the dynamics of cross-border labor markets' development also play the mental and psychological peculiarities of rural population, which influence their abilities to be employed abroad:

- low level of trust for state authority institutions, which lower potential efficiency of any development measures, specially concerning those aimed at income generation;
- realization of the lack of real perspectives for rural development, which intensifies the rural population's efforts to search not for temporary income sources abroad, but for permanent change of the place of their residence;
- low self-esteem of rural population due to lower level of education and qualifications, as well as due to existing stereotypes about the impossibility to find a well-paid job abroad;
- stronger family ties, higher responsibility towards the family and the need for their support, which causes unreadiness to leave the area of their permanent residence.

sie edukacji lub po jej zakończeniu; wszystkie te czynniki są rzeczywistymi przeszkodami w rozwoju osobistym mieszkańców wsi w kontekście zatrudnienia i generowania dochodów;

- ograniczenia wizowe, jak również niedawne wprowadzenie elektronicznych wniosków wizowych. Z powodu niewystarczającego rozwoju infrastruktury informatycznej i technicznej społeczność wiejska nie ma bezpośredniego dostępu do Internetu, co uniemożliwia złożenie elektronicznego wniosku osobiście. Kolejną przeszkodą jest niewystarczający poziom wiedzy o nowoczesnych technologiach, jak również bariery psychologiczne przed korzystaniem z technologii cyfrowych. Jest to zasadnicza przeszkoda, która prowadzi albo do redukcji osób, które chciałyby dojeżdżać i pracować w regionach przygranicznych sąsiadujących krajów, albo do wzrostu kosztów transakcyjnych na rzecz firm pośredniczących.

Za wyjątkiem wyżej wymienionych problemów przeszkodą w rozwoju transgranicznych rynków pracy na obszarach wiejskich są także silne bariery instytucjonalne (Krupin 2014):

- brak zainteresowania władz państwowych rzeczywistym rozwojem obszarów wiejskich oraz wspieraniem społeczności wiejskich w poszukiwaniach źródeł przychodu;
- korupcja władz prawodawczych i wykonawczych, będąca barierą w tworzeniu i rozwoju rynków pracy, oraz mająca wpływ na poziomy dostępności oraz rzetelności informacji dotyczących możliwości transgranicznego zatrudnienia i zdobywania praktycznych umiejętności zawodowych za granicą;
- podejście społeczeństwa do obszarów wiejskich jako do zacofanych i nie mających szans na rozwój, o jednokierunkowej specjalizacji (rolnictwie), bardzo wyraźne w podejściu do uregulowań ich rozwoju;
- niechęć do wspierania odpływu siły roboczej za granicę, nawet w perspektywie krótkoterminowej.

Ważną rolę w dynamice rozwoju transgranicznych rynków pracy gra także specyficzna mentalność i charakterystyka psychologiczna ludności wiejskiej, która wpływa na jej zdolność do uzyskania zatrudnienia za granicą:

- niski poziom zaufania organów władzy państwowej, który obniża potencjalną efektywność jakichkolwiek środków na rzecz rozwoju, szczególnie tych ukierunkowanych na generowanie dochodów;
- świadomość braku realnych perspektyw rozwoju wsi, co nasila starania społeczności wiejskich w poszukiwaniu nie tymczasowych źródeł przychodu za granicą, a stałej zmiany miejsca zamieszkania;
- niski poziom samooceny społeczności wiejskich spowodowany niskim poziomem wykształcenia i kwalifikacji, jak również istnieniem stereotypów o niemożności znalezienia dobrze płatnej pracy za granicą;

The rural population has more reasons to use the possibilities of employment abroad, especially if the place of work abroad is not located far from the place of their residence in Ukraine. This way the work abroad is easier to cope with psychologically and does not cause the feelings of alienation from home. A decision to start such a job is easier to undertake, compared to long-distance work migration, in particular those long-term employments, when the separation from family and home environment is substantial.

There are key differences in institutional support of labor markets and migration policy in Ukraine and neighboring EU countries. In EU the processes on labor markets, including the cross-border ones, are regulated according to the Common Employment Policy. It is aiming to ensure the high mobility level of population, as well as the creation of one common European labor market, accession and integration of new countries, constant improvement of transport infrastructure, overcoming mobility barriers, as well as the formation of possibilities for trade and investments – all these have resulted in creation of new employment possibilities in EU, including in the border regions, most of which usually have lower level of socio-economic development than the country's average. It should be noted that national approaches to temporary, circular and commuting migration in different EU countries vary, yet in general all these countries are supporting the development of all these types of migration, in distinction to permanent migration. And cross-border regions are the main "laboratories" of European integration, the areas where the influence of European policies have the strongest impact (Tsybulska 2013; Цибульська 2014).

At the same time in Ukraine such policy towards regulation of cross-border labor markets, cross-border commuting or temporal migration is practically inexistent. Despite the large traffic of temporary labor migrants from border regions of Ukraine, they are not reflected in statistics, their problems are not being properly researched and the ways to strengthen their ties with the homeland are not being searched for.

The main legal act which dealt with migration processes in Ukraine was the Strategy for Demographic Development of Ukraine up to year 2015, which was enacted in 2006. According to this Strategy, the main objectives of the state migration policy included (Стратегія... 2006):

- decrease of illegal labor migration traffic of Ukrainian citizens abroad;
- creation of conditions for overcoming the tendencies of emigration of highly qualified specialists;
- intensification of fight with illegal migration (primarily against the transit of illegal migrants from third countries across the territory of Ukraine);
- increase in number of employees of Ministry of Internal Affairs dealing with exposure and termination of illegal activities (illegal

- silniejsze więzy rodzinne, większe poczucie odpowiedzialności za rodzinę i potrzeba jej wspierania, które powodują niechęć do opuszczania miejsca stałego pobytu.

Społeczność wiejska ma więcej powodów do wykorzystywania możliwości zdobywania zatrudnienia za granicą szczególnie wtedy, jeśli dane miejsce pracy nie jest usytuowane daleko od miejsca stałego pobytu na Ukrainie. Z koniecznością pracy za granicą w takiej formie można łatwiej poradzić sobie psychicznie i nie wywołuje ona poczucia alienacji od domu. Decyzja o podjęciu takiej pracy jest łatwiejsza niż decyzja o podjęciu pracy na odległość z koniecznością migracji, szczególnie w przypadku długoterminowego zatrudnienia, kiedy rozłąka z rodziną i środowiskiem rodzinnym jest kluczowa.

Istnieją zasadnicze różnice między wsparciem instytucjonalnym rynków pracy i polityki migracyjnej Ukrainy a sąsiadującymi krajami UE. W UE procesy na rynku pracy, włączając procesy transgraniczne, są regulowane zgodnie ze Wspólnotową Polityką Zatrudnienia. Ma ona na celu zapewnienie wysokiej mobilności pracowników, jak również stworzenie jednego wspólnego europejskiego rynku pracy, pozyskanie oraz włączenie nowych krajów, stałą poprawę infrastruktury drogowej, pokonywanie barier komunikacyjnych, jak również stwarzanie możliwości do handlu i inwestowania – wszystko to ma prowadzić do powstania nowych możliwości zatrudnienia w UE, także w regionach przygranicznych, większość z których ma niższy status rozwoju społeczno-ekonomicznego niż średnia krajowa. Warto zauważyć, że podejście krajowe do tymczasowych, cyrkulacyjnych i wahadłowych migracji w różnych krajach UE jest odmienne, jednak zasadniczo wszystkie te kraje wspierają rozwój wszystkich wymienionych typów migracji, w odróżnieniu od emigracji o charakterze trwałym. Regiony transgraniczne są podstawowymi „laboratoriami” integracji europejskiej, będąc obszarami, na których wpływ polityki europejskiej jest największy (Tsybulska 2013; Цибульська 2014).

Jednocześnie na Ukrainie takiego rodzaju polityka mająca na celu regulację transgranicznych rynków pracy, transgranicznych migracji wahadłowych, czy migracji tymczasowych praktycznie nie istnieje. Pomimo dużego przepływu tymczasowo migrujących pracowników z regionów przygranicznych Ukrainy, nie są oni uwzględniani w statystykach, ich problemy nie są odpowiednio przebadane i nikt nie poszukuje sposobów na wzmocnienie ich więzi z ojczyzną.

Głównym aktem prawnym, który reguluje procesy migracyjne na Ukrainie jest Strategia Demograficznego Rozwoju Ukrainy do roku 2015, która uchwalona w 2006 roku. Według tej Strategii głównymi celami polityki migracyjnej państwa są (Стратегія... 2006):

- zmniejszenie nielegalnego przepływu ukraińskich pracowników za granicę;
- stworzenie warunków do pokonywania skłonności do emigrowania wysoko wykwalifikowanych specjalistów;
- intensyfikacja walki z nielegalną migracją (głównie z przerzutami przez terytorium Ukra-

- intermediary services for finding employment abroad);
- assistance in repatriation of ethnic Ukrainians and representatives of ethnicities, previously deported from Ukraine;
- intensification in signing of international agreements concerning mutual employment of citizens and their social protection;
- increase of quotas for temporary employment of Ukrainian citizens abroad.

Taking into account the scale of labor migration processes in border regions on all perimeter of Ukraine, such set of objectives is clearly insufficient. Additionally the issues of cross-border commuting are not mentioned anywhere, nor in any other legal acts, strategies or plans of their implementation.

Therefore we would like to outline three main directions towards farther development of legal framework in Ukraine concerning the described issues.

First: to unify the conceptual framework and create a harmonized system of migration legislation. Introducing clear definitions of main notions would help avoiding questionable approaches to legal norms and would ensure their precise fulfillment. Currently the lack of clear definitions of such notions as "cross-border labor market", "cross-border labor commuting", "commuter", "labor migrant" in national legal frameworks leads to contradictions and difficulties in utilization of international agreements. Their absence also leads to violation of migrants' rights and overlapping of powers of different authorities dealing with regulation of migration processes and issues in employment policy. Therefore the development of migration legislation should be directed at presenting of precise definition of main notions, which would reflect the exact legal essence of regulated relations.

A need exists to clearly define the differences between "border labor migration" and "cross-border labor migration" in the Draft Law of Ukraine "On external labor migration" (Проект Закону... 2014), a project which is currently being worked upon. The project includes the following notions: "border labor migration" – described as "the movement of citizens of Ukraine to neighboring countries in order to conduct paid work on the basis of permanent residence in Ukraine and return there on a daily or a weekly basis"; and "border labor migrant" – defined as the labor migrant, who is performing paid work in a neighboring country with simultaneous permanent residence in Ukraine and return there on a daily or a weekly basis". Taking into account the fact that such employment requires crossing the international border, these definitions should be changed to "cross-border labor migration" and "cross-border labor migrant", otherwise these descriptions are not revealing the essence of the notions.

Second: create a clear and interconnected system for planning and monitoring of labor migration. In order to conduct the management of migration processes in Ukraine it is essential to develop the system for monitoring of migrations, which would show the entries and departures of Ukrainian

- iny nielegalnych migrantów z państw trzecich);
- wzrost liczby pracowników Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, którzy zajmowaliby się narażaniem pracowników na nielegalne działania oraz ich zakańczaniem (nielegalne usługi pośredniczące w znalezieniu zatrudnienia za granicą);
- pomoc w repatriacjach rodowitych Ukraińców oraz reprezentantów mniejszości etnicznych, wcześniej deportowanych z Ukrainy;
- wzmoczenie podpisywania międzynarodowych umów dotyczących wzajemnego zatrudnienia mieszkańców i ich ochrony społecznej;
- wzrost kontyngentów dla tymczasowego zatrudnienia obywateli Ukrainy za granicą.

Biorąc pod uwagę skalę procesu migracji pracowników w regionach przygranicznych na wszystkich obszarach granicznych Ukrainy, takie zestawienie celów jest z oczywistych względów niewystarczające. Dodatkowo sprawy transgranicznych migracji wahadłowych nie są nigdzie wspomniane, ani nie ma ich w innych aktach prawnych, strategiach lub planach ich wdrażania.

Dlatego chcielibyśmy podkreślić trzy główne kierunki dalszego rozwoju legalnej podbudowy pod te sprawy na Ukrainie.

Pierwszy: zjednoczenie ram koncepcyjnych i stworzenie harmonijnego prawa dotyczącego systemu migracji. Wprowadzenie klarownych definicji głównych pojęć pomogłoby w uniknięciu wątpliwości w odniesieniu do norm prawnych i zapewniłoby ich ścisłe spełnienie. Aktualnie brak klarownych definicji takich pojęć jak „transgraniczny rynek pracy”, „transgraniczna migracja wahadłowa”, „migrant wahadłowy”, „pracownik migrujący” w krajowych ramach prawnych prowadzi do sprzeczności i trudności w wykorzystaniu umów międzynarodowych. Brak wymienionych pojęć prowadzi także do naruszania praw migrantów i przenikania się zakresów kompetencji różnych władz zajmujących się procesami migracyjnymi i sprawami polityki zatrudnienia. Dlatego też rozwój prawa migracyjnego powinien być ukierunkowany na wprowadzenie dokładnych definicji głównych pojęć, które precyzyjnie odzwierciedlałyby istotę regulowanych relacji.

W projektach Ustaw Ukrainy istnieje potrzeba klarownego zdefiniowania różnic pomiędzy „granicznymi migracjami zarobkowymi” a „transgranicznymi migracjami zarobkowymi” w ustawie „O zewnętrznym migracjach zarobkowych” (Проект Закону... 2014), nad którą aktualnie trwają prace. W projekcie występują następujące pojęcia: „przygraniczna migracja zarobkowa” – opisywana jako „przepływ mieszkańców Ukrainy stale mieszkających na Ukrainie i codziennie lub cotygodniowo powracających do miejsca zamieszkania do sąsiednich krajów w celu wykonywania prac zarobkowych”; oraz „przygraniczny migrant zarobkowy” – definiowany jako pracownik migrujący, który wykonuje płatną pracę w sąsiednim kraju, przy jednoczesnym stałym zamieszkiwaniu na Ukrainie i codziennych lub cotygodniowych powrotach do miejsca zamieszkania”. Biorąc pod uwagę fakt, że takiego rodzaju praca wymaga przekraczania granicy państwa, powyższe definicje powinny być zmodyfikowane do następujących: „transgraniczna migracja zarobkowa” i „transgraniczny mi-

citizens, monitor the duration of their stay abroad and accordance of the stated goal of their departure with factual one, the procedure of their departure, etc.

Additionally the system of national state migration statistics should be improved, primarily to begin collection of data reflecting the cross-border commuters. It would be wise to conduct periodical (every 3-5 years) surveys of their socio-demographic characteristics. Such surveys should be performed by regional statistical services with the support of informational and consulting centers. An important aspect improving such statistical database should be the inclusion of the foreign workers' information, even those working on the temporary basis. In order to avoid transformation of cross-border commuting into long-term migration or permanent emigrations, information about the families of commuters should be collected as well (for example, by the social services) in order to help them in case of need on time.

Third: for successful adaptation and integration of migrants set the legal status of cross-border commuters. It would be wise to simplify the procedure for labor visa application for cross-border commuters in order to help the population focus on such short-term labor migrations. Additionally activities should be undertaken on a regular basis by both – countries-recipients and countries-donors – informing the potential labor force about the aspects of current legislation concerning the issues of work in cross-border region, the culture, traditions and rules in a neighboring country, which will aid potential and actual cross-border commuters in their new conditions.

After the main principles and issues of state migration and employment policies are set, regional peculiarities should be taken into account during the development of regional development strategies, as well as joint cross-border regions' strategies. Such strategies should reflect main research results of cross-border labor markets, outline key problems and measures for their solution, as well as show prognosis of future development of particular cross-border regions and their labor markets.

During the formation and development of relations in the area of employment and migration policies Ukrainian society should use the positive experience of European Union, which managed to create intercomplementary, competitive and free cross-border labor market. The main priorities were the increase of mobility of the working force, support of the labor market with quality and trustworthy information, decrease of barriers on the labor market for inhabitants of peripheral regions. The main instruments to reach these priorities are the bilateral agreements, signed between state and regional authorities, employment centers, establishment of informational centers, databases, and other (Цибульська 2013a). One of key preconditions for creation of competitive cross-border labor market and increase of its efficiency in order to help rural population in income generation

grant zarobkowy”, w innym wypadku powyższe opisy nie odzwierciedlają istoty tych pojęć.

Drugi: stworzenie klarownego i wzajemnie połączonego systemu planowania i monitorowania migracji zarobkowych. W celu skutecznego zarządzania procesami migracyjnymi na Ukrainie konieczny jest rozwój systemu monitorowania migracji, który monitorowałby wjazdy i wyjazdy obywateli Ukrainy, czas ich pobytu za granicą oraz zgodność deklarowanego celu wyjazdu ze stanem faktycznym, procedurę wyjazdu i inne aspekty.

Także system statystyk dotyczących migracji w kraju powinien być zmodernizowany. Na początek konieczne jest zebranie danych transgranicznych migrantów wahałowych. Powinny zostać przeprowadzane okresowe (co 3-5 lat) ankiety dotyczące ich charakterystyki społeczno-demograficznej. Takie ankiety powinny być przeprowadzane przez regionalne służby statystyczne przy wsparciu ośrodków informacyjnych i doradczych. Ważnym aspektem mającym wpływ na poprawę stanu bazy danych statystycznych powinno być włączenie informacji o pracownikach zagranicznych, nawet tych wykonujących pracę tymczasową. W celu uniknięcia przekształcenia transgranicznych migracji w migracje długoterminowe lub o charakterze trwałym powinny być także gromadzone informacje o rodzinach migrujących pracowników (na przykład przez służby socjalne) w celu pomocy im w razie potrzeby na czas.

Trzeci: stwierdzenie legalności statusu migrantów transgranicznych w celu ich pomyślnej adaptacji i integracji. Rozsądne byłoby uproszczenie procedury otrzymywania wniosków wizowych o wizy pracownicze dla migrantów transgranicznych w celu skierowania uwagi ludności na takie krótkoterminowe migracje zarobkowe. Działania te powinny być także podejmowane regularnie zarówno przez kraje otrzymujące fundusze, jak i kraje-darczyńców w celu informowania potencjalnej siły roboczej o formie aktualnych procedur prawodawczych dotyczących kwestii pracy w regionach transgranicznych, kulturze, tradycji i zasadach obowiązujących w sąsiednich krajach, co pomogłoby aktualnym i przyszłym migrantom transgranicznym w zaklimatyzowaniu się w nowych warunkach.

Po ustaleniu głównych zasad i kwestii związanych z migracjami krajowymi i polityką zatrudnienia w procesie rozwoju regionalnych strategii rozwojowych, jak również strategii przyłączonych regionów transgranicznych powinna być wzięta pod uwagę specyfika regionów. Takie strategie powinny ukazywać wyniki głównych badań transgranicznych rynków pracy, przedstawiać główne problemy i sposoby ich rozwiązywania, jak również prognozy przyszłego rozwoju poszczególnych regionów transgranicznych i miejscowych rynków pracy.

Podczas tworzenia i rozwoju powiązań w obszarze zatrudnienia i polityki migracyjnej społeczeństwo Ukrainy powinno korzystać z pozytywnych doświadczeń Unii Europejskiej, która zdołała stworzyć międzykomplementarny, konkurencyjny i wolny transgraniczny rynek pracy. Głównymi priorytetami był wzrost mobilności siły roboczej,

is the establishment of close relations with institutions and authorities, which are participating in implementation of policies aimed at improvement and development of labor markets and increase of work force's mobility in the cross-border regions, as well as harmonization of national legal frameworks concerning employment and migration policies.

Conclusions

Substantially higher quality of life in neighboring countries attracts labor migrants, especially from depressive rural areas of border regions of Ukraine. The existence of cross-border commuting phenomena is inevitable, despite the visa policy of EU member-countries. Any artificial barriers or obstacles in the search for employment shall only cause the appearance of illegal migration processes and shall provoke permanent or long-term migrations, therefore the solution of existing problems of cross-border commuters, especially those from rural areas, needs attention from researchers in order to substantiate improvements in state and regional policies concerning these issues, as well as focus the attention of authorities of all levels in order to give a timely response to condition changes on cross-border labor market and ensure the minimization of possibilities of long-term or permanent emigration of Ukrainian rural population.

References/ Literatura:

1. Borjas G.J. (2005), *Labor economics*. Vol. 6, McGraw-Hill, New York.
2. Ehrenberg R.G., Smith R.S. (1985), *Modern labor economics: theory and public policy*. Glenview, Illinois.
3. European Commission (2009), *Scientific Report on the Mobility of Cross-Border Workers within the EU-27/EEA/EFTA Countries*, <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=3459&langId=en> (accessed May 27, 2015).
4. Krupin V. (2014), *Development of transborder labor market on rural territories of Europe: problems and perspectives of Ukraine*, W: *Problemy współczesnej Europy – ujęcie interdyscyplinarne*. Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, s. 145-155.
5. Niebuhr A., Stiller S. (2004), *Integration and Labour Markets in European Border Regions*. HWWA Discussion Paper 284, Hamburg Institute of International Economics, <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/26188/1/dp040284.pdf> (accessed June 12, 2015).
6. Tsybulska Y. (2013), *Implementation of the EU experience for Ukrainian-Polish cross-border labor market formation*. Poland -Ukraine: border regions development and cross-border cooperation, Jarosław.
7. Колосниця М., Суворова И. (2005), *Международная трудовая миграция: теоретические основы и политика регулирования*, *Экономический журнал ВШЭ*, ч. 4, http://library.hse.ru/e-resources/HSE_economic_journal/articles/09_04_05.pdf (accessed May 27, 2015).
8. Лапшина І. (2009), *Теоретичні моделі переміщення трудових ресурсів між країнами*, W: В. Кравців, У. Садова (red.), *Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти: довідник*. Національна академія наук України, Інститут регіональних досліджень, Львів.

wsparcie rynku pracy informacjami wiarygodnymi i wysokiej jakości, zmniejszenie na rynku pracy barier dla mieszkańców regionów peryferyjnych. Głównymi instrumentami mającymi umożliwić zrealizowanie powyższych celów jest: podpisywanie dwustronnych umów między władzami państwowymi i regionalnymi, funkcjonowanie ośrodków zatrudnienia, tworzenie centrów informacji, baz danych i inne (Цибульська 2013a). Jednym z kluczowych warunków koniecznych to stworzenia konkurencyjnego transgranicznego rynku pracy i wzrostu jego wydajności w celu pomocy społeczności wiejskiej w generowaniu przychodu jest nawiązanie bliskich stosunków z instytucjami i władzami, które uczestniczą w realizacji polityki skierowanej na poprawę i rozwój rynków pracy oraz wzrost mobilności siły roboczej w regionach transgranicznych, jak również harmonizacji krajowych ram prawnych dotyczących zatrudnienia i polityki migracyjnej.

Wnioski

Znacznie lepsza jakość życia w krajach sąsiadujących przyciąga migrantów zarobkowych, szczególnie z przynależających terenów wiejskich w regionach przygranicznych Ukrainy. Zjawisko migracji transgranicznej jest nieuniknione, nawet przy obecnej polityce wizowej państw członkowskich Unii Europejskiej. Wszelkie sztuczne bariery i przeszkody w poszukiwaniu pracy tylko przyczyniają się do procesów nielegalnej migracji i prowokują dalsze trwale lub długoterminowe migracje. Z tego powodu warto skupić uwagę badaczy na poszukiwaniu rozwiązań dla obecnych problemów transgranicznych migrantów wahadłowych, szczególnie migrantów z obszarów wiejskich. Pozwoliłoby to na ulepszenie polityki krajowej i regionalnej dotyczącej tych kwestii i skierowałoby na nie uwagę władz każdego z państw, co z kolei zapewniłoby szybką i skuteczną reakcję na zmiany na transgranicznym rynku pracy oraz zminimalizowałoby ryzyko wystąpienia migracji mieszkańców wiejskich terenów na Ukrainie, długoterminowej czy o charakterze trwałym.

9. Левцун А. (2005), Зовнішня трудова міграція в Україні як демографічна проблема, <http://dialogs.org.ua/ru/project/page4040.html> (accessed June 22, 2015).
10. Матвеев Є. (2012), Визначення проблем інфраструктурного забезпечення транскордонних ринків праці, W: Н. Мікула (red.), Звіт з науково-дослідної роботи "Інфраструктурне забезпечення розвитку транскордонних ринків праці в Україні". Інститут регіональних досліджень Національної академії наук України, Львів.
11. Мікула Н. (red.), Цибульська Ю., Матвеев Є., Тимечко І., Крупін В., Цісінська О., Демедюк О., Кравчук І., Філенко К. (2013), Інфраструктурне забезпечення розвитку транскордонних ринків праці в Україні. Інститут регіональних досліджень Національної академії наук України, Львів.
12. Нестерова А. (2010), Ретроспективный взгляд на теории международной миграции рабочей силы, Журнал Международного права и международных отношений, <http://evolutio.info/content/view/1671/232> (accessed June 12, 2015).
13. Проект Закону України "про зовнішню трудову міграцію" (2014), http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=162116&cat_id=34946 (accessed June 12, 2015).
14. Стратегія демографічного розвитку на 2006-2015 роки (2006), <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11668/01-%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA.pdf?sequence=1> (accessed June 15, 2015).
15. Цибульська Ю. (2013a), Механізми забезпечення взаємодії суб'єктів транскордонного ринку праці. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Механізми взаємодії суб'єктів економічних відносин у транскордонному просторі, Львів.
16. Цибульська Ю. (2013b), Теоретичні засади розвитку транскордонних ринків праці. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Територіальні міграційні системи: теорія і практика, Львів.
17. Цибульська Ю. (2014), Європейський досвід забезпечення конкурентоспроможності транскордонних ринків праці. Суспільно-економічні аспекти транскордонної співпраці України і Польщі, Львів.
18. Шевченко Л. (2007), Ринок праці: сучасний економіко-теоретичний аналіз. Харків.

Authors' contribution/
Wkład autorów:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Analiza statystyczna/
Statistical analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie tekstu/
Manuscript preparation
F. Opracowanie
piśmiennictwa/
Literature search
G. Pozyskanie funduszy/
Funds collection

ACTIVITIES UNDERTAKEN BY HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS TO DEVELOP TOURISM AND CULTURAL OFFER IN ACADEMIC CITIES – A CASE STUDY OF KRAKOW

DZIAŁANIA UCZELNI WYŻSZYCH NA RZECZ ROZWOJU OFERTY TURYSTYCZNO- KULTURALNEJ W MIASTACH AKADEMICKICH – STUDIUM PRZYPADKU KRAKOWA

Łukasz Matoga^(A,B,C,D,E,F,G), Aneta Pawłowska^(A,B,C,D,E,F,G)

Jagiellonian University in Krakow
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Matoga Ł., Pawłowska A. (2016), *Activities undertaken by higher education institutions to develop tourism and cultural offer in academic cities – a case study of Krakow/ Działania uczelni wyższych na rzecz rozwoju oferty turystyczno-kulturalnej w miastach akademickich – studium przypadku Krakowa*. Economic and Regional Studies, Vol. 9, No. 3, pp. 33-46.

ORIGINAL ARTICLE

JEL code: I23, Z32

Submitted:

April 2016

Accepted:

May 2016

Number of characters:

41472

Tables: 2

Figures: 2

References: 28

Summary

Subject and purpose of work: The contemporary role that higher education institutions play is not limited to educational and scientific research activity. It involves also creating local tourism cultural offer and an offer of spending leisure time for inhabitants and visitors. Therefore the purpose of the article is to describe the activities undertaken by higher education institutions using the example of Krakow.

Materials and methods: On the basis of the study of source materials it was possible to identify types of enterprise undertaken by higher education institutions, also those involved in cooperation, whose activity depends on academic traditions and potential.

Results: As the example of Krakow shows, higher education institutions affect the development of incoming tourism in the three main areas: educational tourism, cultural tourism, and business tourism and MICE industry. They also broaden the offer of spending leisure time in the city directed to the inhabitants, students and tourists.

Conclusions: Academic potential influences the function and image of the city in the national and international arena. Thus it seems necessary to include higher education institutions in the development of a local tourism offer and cultural animation of the city life.

Keywords: higher education institutions, academic function of the city, tourism and cultural offer, tourism product, Krakow

ORYGINALNY ARTYKUŁ NAUKOWY

Klasyfikacja JEL: I23, Z32

Zgłoszony:

Kwiecień 2016

Zaakceptowany:

Maj 2016

Liczba znaków ze spacjami:

40575

Tabele: 2

Rysunki: 2

Literatura: 28

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Rola, jaką odgrywają współczesne uczelnie wyższe nie ogranicza się jedynie do prowadzenia działalności edukacyjnej i naukowo-badawczej. Polega ona również na tworzeniu lokalnej oferty turystyczno-kulturalnej oraz spędzania czasu wolnego dla mieszkańców i przyjezdnych. Dlatego też celem artykułu jest omówienie działań podejmowanych przez uczelnie wyższe w tym zakresie na przykładzie Krakowa.

Materiały i metody: Na podstawie kwerendy materiałów źródłowych zidentyfikowano rodzaje przedsięwzięć realizowanych przez uczelnie wyższe, również we współpracy z innymi podmiotami, dla których podstawą są tradycje i potencjał akademicki.

Wyniki: Jak pokazuje przykład Krakowa, uczelnie wyższe oddziałują na rozwój turystyki przyjazdowej w trzech głównych obszarach: turystyki edukacyjnej, turystyki kulturowej oraz turystyki biznesowej i przemysłu spotkań. Rozszerzają one również ofertę spędzania czasu wolnego w mieście skierowaną do mieszkańców, studentów i turystów.

Wnioski: Potencjał akademicki wpływa na funkcje i wizerunek miasta na arenie krajowej i międzynarodowej. Z tego powodu konieczne wydaje się włączanie uczelni wyższych w rozwój lokalnej oferty turystycznej i animację życia kulturalnego miasta.

Słowa kluczowe: uczelnie wyższe, funkcja akademicka miasta, oferta turystyczno-kulturalna, produkt turystyczny, Kraków

Address for correspondence/ Adres korespondencyjny: mgr Łukasz Matoga, mgr Aneta Pawłowska, Zakład Gospodarki Turystycznej i Uzdrawiskowej, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, ul. Gronostajowa 7, 30-387 Kraków, Polska; e-mail: lukasz.matoga@uj.edu.pl

Journal indexed in/ Czasopismo indeksowane w: AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List, ICV 2015: 81.26; Polish Ministry of Science and Higher Education 2015: 9 points/ AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List ICV 2015: 81.26; Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego 2015: 9 punktów. **Copyright:** © 2016 Pope John Paul II State School of Higher Education in Białą Podlaską. All articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Introduction

Aspirations of cities and regions to develop through an educational offer and scientific research activity of higher education institutions are becoming more and more significant because of the development of society based on knowledge and the processes of globalisation and connected with them changes to lifestyles. Higher education institutions can play the role of a key attribute of the brand of the city and region (Adamczuk 2015, Domański 2011). Therefore it is worth integrating the resources of higher education institutions into the processes of effective management of the city and region to build their attractive image (Winter 2009) through their cooperation with the environment of entrepreneurs and local and regional authorities (Szromnik 2014, Witek 2011). As Domański (2014) emphasised, *the authorities of the city and the representatives of its various institutions should use the potential of higher education institutions more often and create many common projects.*

All activities connected with the development of higher education institutions, location of the university and other higher education schools in a given area are identified with their academic function (Fleszar 1987, Runge 2008). The academic function is an integral part of the economic basis of every big European city and the surrounding region. The role that it plays in the system of regional economy is defined not only by the number of higher education institutions or academic traditions but also the size of the city and its importance in the settlement system of the country (Felsenstein 1996, Suliborski 2001). Usually in big cities the academic function is treated equally with other socio-economic functions.

A characteristic trait of a contemporary higher education institution is its differentiation in the range of its activity and going beyond the academic function (Drucker, Goldstain 2007). Higher education institutions mainly fulfil the educational function, but to a certain extent also spatial, economic and cultural one (Markowski, Drzazga 2008, Miłaszewski 1970, Thieme 2009). Academic buildings, such as campuses, college towns and university districts, shape the cultural landscape and spatial development (Wolaniuk 2010). Higher education institutions create a certain demand for specialised goods and services created on local markets. They are an important workplace and at the same time create new work resources, part of which can empower local economic systems (Batten 1995, Kwaśniewska 2015, Marszałek 2010, Olechnicka, Wojnar 2008). Functions of higher education institutions are also manifested in the development of knowledge and its implementation in forms of innovations and stimulation of local entrepreneurs (Klamut 2000, Longworth 2006, Olechnicka, Płoszaj, Wojnar 2011). Higher education institutions are the centres of creativity and innovation and gather creative, open and visionary people (Hospers 2003, Landry 2008, Marszał 2010, Yigitcanlar et al. 2007). In this context, Richard Florida's concept of "3T" (2002) is worth mentioning; according to it, the power of

Wstęp

Ze względu na rozwój społeczeństwa opartego na wiedzy, a także procesy globalizacji i związane z nimi przemiany zachodzące w stylu życia, na znaczeniu zyskuje dążenie do rozwoju miast i regionów poprzez ofertę edukacyjną i działalność naukowo-badawczą uczelni wyższych. Uczelnie wyższe pełnią mogą rolę kluczowego atrybutu marki miasta i regionu (Adamczuk 2015, Domański 2011). Warto więc wkomponować zasoby posiadane przez uczelnie wyższe w procesy efektywnego zarządzania miastem i regionem dla potrzeb budowania ich atrakcyjnego wizerunku (Winter 2009). Istotne znaczenie ma w tym zakresie współpraca ze środowiskiem przedsiębiorców oraz władzami lokalnymi i regionalnymi (Szromnik 2014, Witek 2011). Jak podkreślił Domański (2014) *władze miasta oraz przedstawiciele różnych jego instytucji powinni szerzej sięgać do potencjału uczelni oraz kreować szereg wspólnych projektów.*

Ogół działalności związanych z rozwojem instytucji szkolnictwa wyższego, lokalizacją uniwersytetu i innych szkół wyższych na danym obszarze utożsamiany jest z jego funkcją akademicką (Fleszar 1987, Runge 2008). Funkcja akademicka stanowi integralną część bazy ekonomicznej każdego dużego miasta europejskiego i otaczającego regionu. O roli, jaką funkcja ta odgrywa w systemie gospodarki regionalnej decydują nie tylko liczba uczelni wyższych czy tradycje akademickie, ale także wielkość miasta i jego ranga w systemie osadniczym kraju (Felsenstein 1996, Suliborski 2001). Na ogół w dużych aglomeracjach funkcja akademicka ma rangę równorzędną w stosunku do innych funkcji społeczno-gospodarczych.

Cechą charakterystyczną współczesnej uczelni wyższej jest zróżnicowanie zakresu jej działalności i wykraczanie poza funkcję akademicką (Drucker, Goldstain 2007). Uczelnie wyższe pełnią przede wszystkim funkcję edukacyjną, ale w dużej mierze również przestrzenną, ekonomiczną i kulturotwórczą (Markowski, Drzazga 2008, Miłaszewski 1970, Thieme 2009). Obiekty akademickie w postaci kampusów, miasteczek studenckich i dzielnic uniwersyteckich kształtują krajobraz kulturowy i zagospodarowanie przestrzenne (Wolaniuk 2010). Uczelnie kreują popyt na wyspecjalizowane dobra i usługi wytwarzane na lokalnych rynkach. Są ważnym miejscem pracy, a zarazem tworzą nowe zasoby pracy, z których część zasila lokalne układy gospodarcze (Batten 1995, Kwaśniewska 2015, Marszałek 2010, Olechnicka, Wojnar 2008). Funkcje uczelni wyższych wyrażają się również w rozwoju wiedzy oraz jej wdrażaniu w postaci innowacji i pobudzaniu przedsiębiorczości lokalnej (Klamut 2000, Longworth 2006, Olechnicka, Płoszaj, Wojnar 2011). Uczelnie wyższe stanowią centra kreatywności i innowacji oraz skupiają wokół siebie ludzi twórczych, otwartych i wizjonerskich (Hospers 2003, Landry 2008, Marszał 2010, Yigitcanlar i in. 2007). W tym kontekście szczególną uwagę zwraca koncepcja „3T” autorstwa Richarda Floridy (2002), według której siłą napędową rozwoju lokalnego są przedstawiciele

the local development are representatives of the, so called, creative class – scientists, engineers, architects and designers, so people who create new ideas and concepts.

Apart from educating and conducting scientific research, higher education institutions animate life of the city using the widely understood academic potential. Therefore the aim of the article is to describe the activities undertaken by higher education institutions in order to create a local tourism and cultural offer and an offer of spending leisure time in the city for the inhabitants and tourists. To show the problem more clearly, a study case of Krakow was used. Special attention was paid to using academic traditions and scientific potential in creating urban tourism products concerning the current *Strategy of the Tourism Development in Krakow in 2014-2020*, in which long-term priorities of the development accepted by the local government were described. The main forms of tourism were described, for which the key elements of the development might be academic heritage and current scientific and educational activity of higher education institutions.

Materials and methods of research

The research included two stages in which a query of source materials from 2012-2015 was done. The query included strategic documents, annual reports and archive materials from the statutory activity of individual higher education institutions in Krakow, as well as press materials. In the first stage of the query, the areas of the activity of higher education institutions were indicated, those that are significant to the development of tourism in the city. A model of relations between tasks and functions of a higher education institution and the forms of tourism and source areas of tourism flow were prepared in three spatial scales – regional, national and international. In the second stage of the query the directions of the activities undertaken by Krakow's higher education institutions to create a tourism and cultural offer and an offer of spending leisure time for the inhabitants and tourists were created. Taking into consideration the mission and tasks of the higher education institutions, these activities are fulfilled within three main areas – creation of the offer connected with arrivals of students and university workers for educational purposes (educational tourism), the development of opportunities to spend leisure time in the city (cultural tourism) and the exchange of knowledge and experiences in conferences and trainings (business tourism and MICE industry).

The choice of Krakow for the detailed research was dictated by its significance as an academic city. Nowadays it is the second biggest, after Warsaw, academic centre in Poland as far as the number of students is concerned. According to the data of the Central Statistical Office (Główny Urząd Statystyczny – GUS), in 2014 the academic society was created by more than 180,000 students and 13,000 scientific workers (including about 1,500 titular professors), who together made for over 25% of all the inhabitants.

le tzw. klasy kreatywnej – naukowcy, inżynierowie, architekci i projektanci, czyli ludzie, którzy tworzą nowe idee i pomysły.

Poza kształceniem i prowadzeniem badań naukowych uczelnie wyższe działają na rzecz animacji życia miasta przy wykorzystaniu szeroko rozumianego potencjału akademickiego. Dlatego też celem artykułu jest omówienie działań podejmowanych przez uczelnie wyższe na rzecz tworzenia lokalnej oferty turystyczno-kulturowej oraz spędzania czasu wolnego w mieście dla mieszkańców i przyjezdnych. Dla lepszego ukazania poruszanej problematyki posłużono się przykładem Krakowa w formie studium przypadku. Szczególną uwagę zwrócono na wykorzystanie tradycji akademickich i potencjału naukowego w tworzeniu miejskich produktów turystycznych w odniesieniu do aktualnej *Strategii Rozwoju Turystyki w Krakowie na lata 2014-2020*, w której sformułowano długoterminowe priorytety rozwoju przyjęte do realizacji przez władze lokalne. Omówiono główne formy turystyki, dla których istotny element rozwoju stanowić może dziedzictwo akademickie i bieżąca działalność naukowo-dydaktyczna uczelni wyższych.

Materiał i metody badań

Badania obejmowały dwa etapy, w których przeprowadzono kwerendę materiałów źródłowych z lat 2012-2015. Kwerenda obejmowała dokumenty strategiczne, sprawozdania roczne i materiały archiwalne z realizacji działalności statutowej poszczególnych uczelni wyższych w Krakowie, a także materiały prasowe. Na podstawie pierwszego etapu kwerendy wskazano obszary działalności uczelni wyższych, które mają znaczenie dla rozwoju turystyki w mieście. Opracowano model relacji pomiędzy zadaniami i funkcjami uczelni wyższej a formami turystyki i obszarami źródłowymi ruchu turystycznego w trzech skalach przestrzennych: regionalnej, ogólnokrajowej i międzynarodowej. Natomiast drugi etap kwerendy pozwolił na określenie kierunków działań podejmowanych przez krakowskie uczelnie wyższe na rzecz tworzenia oferty turystyczno-kulturalnej i spędzania czasu wolnego dla mieszkańców i przyjezdnych. Biorąc pod uwagę misję i zadania uczelni wyższych, działania te realizowane są w ramach trzech głównych obszarów, tj. tworzenia oferty związanej z przyjazdami studentów i pracowników naukowych w celach edukacyjnych (turystyka edukacyjna), rozwoju możliwości spędzania czasu wolnego w mieście (turystyka kulturowa) oraz wymiany wiedzy i doświadczeń w ramach konferencji i szkoleń (turystyka biznesowa i przemysł spotkań).

Wybór Krakowa do badań szczegółowych podyktowany był jego znaczeniem jako miasta akademickiego. Obecnie jest to drugi po Warszawie największy pod względem liczby studentów ośrodek akademicki w Polsce. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), w 2014 r. społeczność akademicką miasta tworzyło ponad 180 tys. studentów oraz 13 tys. pracowników naukowych (w tym ok. 1500 profesorów tytularnych), którzy łącznie stanowili przeszło 25% wszystkich mieszkańców. W stolicy Małopolski

In the capital of Lesser Poland there were 10 state and 13 non-state higher education institutions (Tab. 1), as well as numerous research development centres, including Polish Academy of Sciences (Polska Akademia Nauk - PAN) and Polish Academy of Arts and Sciences (Polska Akademia Umiejętności - PAU). In comparison with other Polish cities, Krakow stands out with its long history of higher education and academic traditions.

funkcjonowało 10 publicznych i 13 niepublicznych uczelni wyższych (tabela 1.), a także liczne ośrodki badawczo-rozwojowe, w tym Polska Akademia Nauk (PAN) i Polska Akademia Umiejętności (PAU). Kraków na tle innych polskich aglomeracji miejskich wyróżnia się także długą historią szkolnictwa wyższego i tradycjami akademickimi.

Table 1. Description of a higher education institutions in Krakow (data for 2014)

Tabela 1. Charakterystyka uczelni wyższych w Krakowie (dane za 2014 r.)

No./ L.p.	Higher education institution/ Uczelnia wyższa	The year of its founda- tion/ Rok założe- nia	Students/ Studenci		Ph.D. students / Dokto- ranci	Academic staff/ Kadra akademicka	
			Total/ Ogółem	Incl full- time/ W tym stac- jonarni		Total/ Ogółem	Incl. pro- fessors/ W tym profeso- rowie
State / Publiczne							
1.	Jagiellonian University in Krakow / Uniwersytet Jagielloński w Krakowie	1364	42 401	34 312	3 308	4 063	538
2.	Stanisław Staszic University of Science and Technology / Akademia Górniczo-Hutnicza im. S. Staszica	1919	32 245	26 314	1 002	2 274	259
3.	Cracow University of Economics / Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie	1925	20 596	12 634	286	753	67
4.	National Education Commission Pedagogical University / Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej	1946	16 949	13 276	399	931	69
5.	Tadeusz Kościuszko Cracow University of Tech- nology / Politechnika Krakowska im. T. Kościuszki	1946	14 540	9 429	267	1 232	98
6.	Hugo Kołłątaj University of Agriculture/ Uniwersytet Rolniczy im. H. Kołłątaja	1953	10 724	8 660	268	768	110
7.	Bronisław Czech Academy of Physical Education / Akademia Wychowania Fizycznego im. B. Czecha	1893	3 999	3 130	152	265	16
8.	Jan Matejko Academy of Fine Arts / Akademia Sztuk Pięknych im. J. Matejki	1818	1 105	917	80	302	47
9.	Academy of Music in Krakow / Akademia Muzyczna w Krakowie	1888	628	625	56	292	51
10.	Ludwik Solski Academy for the Dramatic Arts / Państwowa Wyższa Szkoła Teatralna im. L. Solskiego	1946	184	184	0	116	24
Non-state / Niepubliczne							
11.	Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University / Krakowska Akademia im. A. Frycza Modrzewsk- iego	2000	9 669	4 544	168	304	42
12.	School of Banking and Management / Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości	1995	3 715	427	0	212	14
13.	Pontifical University of John Paul II / Uniwersytet Papieski im. Jana Pawła II	1981	2 731	2 119	482	259	49
14.	Jesuit University of Philosophy and Education Ignatianum / Wyższa Szkoła Filozoficzno-Peda- gogiczna Ignatianum	1932	2 156	1 395	180	176	19
15.	Cracow School of Health Promotion / Krakowska Wyższa Szkoła Promocji Zdrowia	2002	1 743	432	0	40	5
16.	Jozef Tischner European University / Wyższa Szkoła Europejska im. ks. J. Tischnera	2003	1 218	300	0	31	3
17.	School of Economy and Computer Science / Wyższa Szkoła Ekonomii i Informatyki	2000	925	120	0	22	2

18.	Józef Dietl Małopolska School of Applied Sciences / Małopolska Wyższa Szkoła Zawodowa im. J. Dietla	2008	792	99	0	21	7
19.	Polish Open University, Malopolska Branch / Wyższa Szkoła Zarządzania, Oddział Małopolski	1991	735*	231*	0	b.d.	b.d.
20.	Bogdan Janski Academy, Krakow Branch / Szkoła Wyższa im. B. Jańskiego, Oddział w Krakowie	1993	569	18	0	b.d.	b.d.
21.	School of Public and Private Security Apeiron / Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego Apeiron	2005	554	101	0	16	6
22.	Academy of Insurance in Krakow / Wyższa Szkoła Ubezpieczeń w Krakowie	2000	302	0	0	17	0
23.	Social Academy of Sciences in Krakow / Społeczna Akademia Nauk w Krakowie	1994	211	43	0	32	0

* Number of students for the entire higher education institution with offices in Warsaw, Krakow and Legnica / Liczba studentów dla całej uczelni, tzn. wraz z oddziałami w Warszawie, Krakowie i Legnicy

Source: authors' own study based on the data from the *Report on the status of the City 2014*.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z *Raportu o stanie Miasta 2014*.

Research results

The academic potential of Krakow was taken into consideration in the currently binding *Strategy of Tourism Development...* as a significant element influencing tourist attractiveness of the city. Krakow was characterised in it as a city of great spirit and the treasury of knowledge which attracts visitors from Poland and all over the world with its exceptional atmosphere, openness, unique material and immaterial resources of artistic, scientific and religious character. Among the development priorities we can find creation of a new tourism and cultural offer based on academic heritage and creative potential of the inhabitants and local organisations, including higher education institutions. In the strategy there are eight leading tourism products of Krakow. Promoting the city on the basis of the academic potential can be found in three of them, that is *Education, pursuit of interests, personal development* (educational tourism), *Visiting the city* (cultural tourism and the offer of spending leisure time) and *Participation in conferences, trainings, fairs, meetings connected with work* (business tourism and MICE industry). Therefore the cooperation of local authorities with higher education institutions is necessary in order to create a complex offer, combining elements of science, culture and entertainment.

The functioning of higher education institutions within urban space affects the functions and image of Krakow. They undertake various activities which can influence the development of a tourism and cultural offer. This influence can be examined directly or indirectly. In the first case these activities concentrate mainly on student and scientific workers service; they take part in academic exchange programmes, study tours, summer schools, language courses and various meetings of scientific character, such as conferences, congresses or seminars. However, the indirect scope of influence of higher education institutions is connected with their statutory duties, which include promotion of contemporary science and academic

Wyniki badań

Potencjał akademicki Krakowa uwzględniony został w aktualnie obowiązującej *Strategii Rozwoju Turystyki...* jako istotny element wpływający na atrakcyjność turystyczną miasta. Kraków scharakteryzowano w niej jako *miasto wielkie duchem i skarbnicę wiedzy, które przyciąga odwiedzających z Polski i z całego świata wyjątkową atmosferą, otwartością, unikalnymi zasobami materialnymi i niematerialnymi o charakterze artystycznym, naukowym i religijnym*. Wśród priorytetów rozwojowych przyjęto tworzenie oferty turystyczno-kulturalnej opartej na dziedzictwie akademickim oraz potencjale kreatywnym mieszkańców i lokalnych organizacji, w tym uczelni wyższych. W strategii wymieniono osiem wiodących produktów turystycznych Krakowa. Promowanie miasta w oparciu o potencjał akademicki znajduje odniesienie w trzech z nich, tj. *Edukacja, realizacja zainteresowań, rozwój osobisty* (turystyka edukacyjna), *Zwiedzanie miasta* (turystyka kulturowa i oferta spędzania czasu wolnego) oraz *Udział w konferencjach, szkoleniach, targach, spotkaniach związanych z pracą* (turystyka biznesowa i przemysł spotkań). Dlatego konieczna jest współpraca władz lokalnych z uczelniami wyższymi w celu stworzenia kompleksowej oferty łączącej elementy nauki, kultury i rozrywki.

Obecność uczelni wyższych w przestrzeni miejskiej oddziałuje na funkcje i wizerunek Krakowa. Podejmują one różnorodne działania, które przyczyniać się mogą do rozwoju oferty turystyczno-kulturalnej. Wpływ ten rozpatrywany może być bezpośrednio i pośrednio. W pierwszym przypadku działania te koncentrują się głównie na obsłudze studentów i pracowników naukowych, którzy biorą udział w programach wymian akademickich, wyjazdach studyjnych, szkołach letnich, kursach językowych, a także w różnego rodzaju spotkaniach o charakterze naukowym, jak konferencje, kongresy czy seminaria. Natomiast pośredni zakres oddziaływania uczelni wyższych związany jest z realizacją ich zadań statutowych, które obejmują promocję

heritage mainly by the development of an additional educational offer in university museums, organising popular science events and creation of thematic routes.

The query made it possible to indicate four areas of the activity of higher education institutions which can be related to the development of tourism in Krakow. These are education, science, inter-sector cooperation and culture. It is worth emphasising that the mentioned areas cannot be treated separately because tasks of higher education institutions are varied and their effects can combine. These areas concern every higher education institution, however, the range of their tasks is different as well as the scale of their influence. As a result, the activities undertaken by higher education institutions influence the development of various forms of tourism within the urban area (Fig. 1). Above all, these are arrivals connected with educational tourism, cultural tourism, business tourism and MICE industry (Tab. 2). The main aim of the arrivals is accompanied by other forms of spending leisure time. For example, a person coming to the city in order to participate in an academic exchange programme or a scientific conference accomplishes a few aims during their stay. They use the local tourism and recreational offer, they visit the city, participate in cultural events and use the services of restaurants and cafes. For this reason, the indicated forms of tourism overlap and it is impossible to separate them because they are a result of combining different motivations and behaviours of people visiting the city.

współczesnej nauki i dziedzictwa akademickiego, głównie poprzez rozwój oferty edukacyjnej w muzeach uniwersyteckich, organizację wydarzeń popularyzatorskich oraz tworzenie szlaków tematycznych.

Przeprowadzona kwerenda pozwoliła wskazać cztery obszary działalności uczelni wyższych, które można powiązać z rozwojem turystyki w Krakowie. Są to edukacja, nauka, współpraca międzysektorowa oraz kultura. Należy podkreślić, że wymienionych obszarów nie można traktować oddzielnie, ponieważ zadania realizowane przez uczelnie wyższe są różnorodne, a ich efekty mogą się łączyć. Obszary te dotyczą każdej uczelni wyższej, natomiast różny jest zakres tych zadań oraz skala ich oddziaływania. W efekcie działania podejmowane przez uczelnie wyższe wpływają na rozwój różnych form turystyki w przestrzeni miejskiej (Rysunek 1). Przede wszystkim są to przyjazdy związane z turystyką edukacyjną, kulturową oraz turystyką biznesową i przemysłem spotkań (Tabela 2). Głównemu celowi przyjazdu niejednokrotnie towarzyszą również inne sposoby spędzania czasu wolnego. Na przykład osoba przyjeżdżająca do miasta w celu uczestnictwa w programie wymiany akademickiej lub konferencji naukowej realizuje kilka celów w czasie pobytu. Korzysta z lokalnej oferty turystycznej i rekreacyjnej, zwiedza miasto, bierze udział w wydarzeniach kulturalnych, korzysta z usług restauracji i kawiarni. Z tego powodu wskazane formy turystyki zacierają się, nie można ich jednoznacznie oddzielić, gdyż są wynikiem połączenia różnorodnych motywacji i zachowań osób odwiedzających miasto.

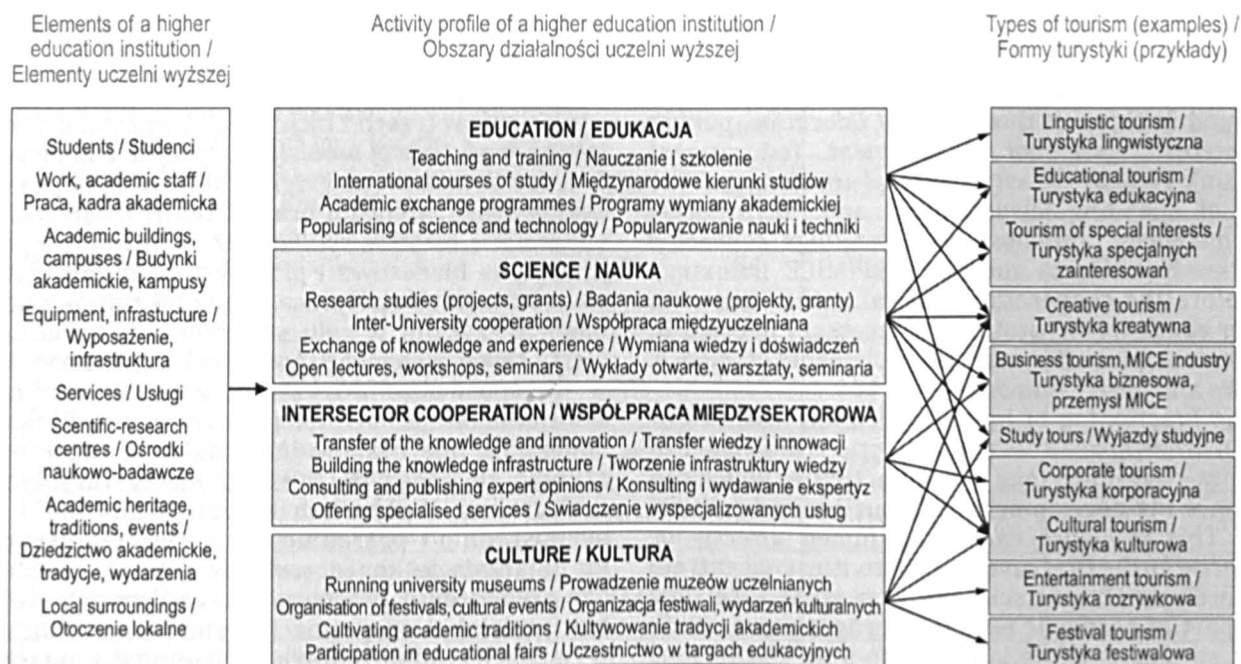

Figure 1. Activity profile of a higher education institution and its potential impact on the development of various forms of tourism
Rysunek 1. Obszary działalności uczelni wyższej i jej potencjalne oddziaływanie na rozwój różnych form turystyki

Source: authors' own study.

Źródło: opracowanie własne.

The influence of higher education institutions on the development of tourism in Krakow can be analysed also in the context of spatial influence of the 4 mentioned areas on the development of tourism (Fig. 2). The range of this influence can be defined in three spatial scales: regional, national and international. The presented range of interaction is not stiff, and the activities can supplement each other and widen because of different needs and expectations of the visitors.

Tasks performed by higher education institutions, which are connected with education and science, have mostly national and international range. It applies mainly to arrivals connected with participation in scientific conferences (business tourism and MICE industry) and academic exchange programmes (educational tourism). Apart from that, one can list arrivals connected with the implementation of research projects, doing traineeships, undertaking intensive Polish language courses (linguistic tourism) and developing passions and interests (tourism of special interests). A factor which additionally favours the development of these forms of tourism is the attractiveness of Krakow, which is shaped by the historical character of the city.

The influence of higher education institutions on a regional scale is mainly connected with them organising events of cultural and popular science character, museum exhibitions as well as trainings, workshops and open lectures. These events are usually one day long so they are mainly used by the inhabitants of Krakow and neighbouring regions.

Wpływ uczelni wyższych na rozwój turystyki w Krakowie można rozpatrywać także w kontekście przestrzennego oddziaływania wymienionych czterech obszarów na rozwój turystyki (Rysunek 2). Zakres tego oddziaływania można ująć w trzech skalach przestrzennych: regionalnej, ogólnokrajowej i międzynarodowej. Zaprezentowany zasięg interakcji nie jest sztywny, a działania te mogą się uzupełniać i rozszerzać w związku z różnymi potrzebami i oczekiwaniami odwiedzających.

Zadania realizowane przez uczelnie wyższe, które związane są z edukacją i nauką mają zasięg głównie ogólnokrajowy i międzynarodowy. Dotyczy to w szczególności przyjazdów związanych z uczestnictwem w konferencjach naukowych (turystyka biznesowa i przemysł spotkań) oraz w programach wymian akademickich (turystyka edukacyjna). Oprócz tego wymienić można przyjazdy w celu realizacji projektów badawczych, odbywania staży naukowych, podejmowania intensywnej nauki języka polskiego (turystyka lingwistyczna) oraz rozwoju pasji i zainteresowań (turystyka specjalnych zainteresowań). Czynnikiem dodatkowo sprzyjającym rozwojowi tych form turystyki jest atrakcyjność turystyczna Krakowa kształtowana przez historyczny charakter miasta.

Oddziaływanie uczelni wyższych w skali regionalnej związane jest przede wszystkim z organizacją imprez o charakterze kulturalnym i popularnonaukowym, wystawami muzealnymi, a także z odbywającymi się szkoleniami, warsztatami czy wykładami otwartymi. Wydarzenia te mają najczęściej charakter jednodniowy, dlatego też korzystają z nich zwłaszcza mieszkańcy aglomeracji krakowskiej oraz obszarów sąsiednich.

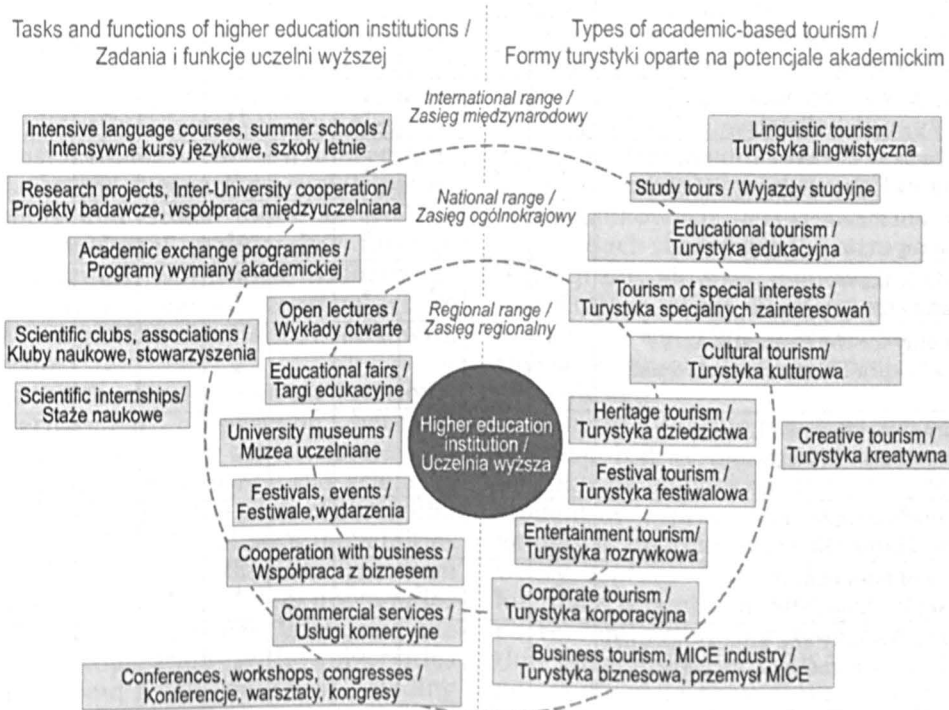

Figure 2. Model of relations between tasks and functions of a higher education institution and forms of tourism in relation to source areas of tourist movement in Krakow

Rysunek 2. Model relacji pomiędzy zadaniami i funkcjami uczelni wyższej a formami turystyki i obszarami źródłowymi ruchu turystycznego w Krakowie

Source: authors' own study.

Źródło: opracowanie własne.

The conducted query made it possible to define the level of engagement of the higher education institutions in the activities connected with the development of the offer within the three above-mentioned forms of tourism (Tab. 2). In this field all state schools are especially active as, fulfilling their mission, they contribute also to popularisation of academic traditions and various fields of science. We should here list first of all the Jagiellonian University, Stanisław Staszic University of Science and Technology and Hugo Kołłątaj University of Agriculture in Krakow, which undertake actions in all the categories. Non-state schools are more active in the field of organising paid trainings and workshops, e.g. for the employees of private companies, or renting rooms in order to organise commercial events.

Przeprowadzona kwerenda pozwoliła określić poziom zaangażowania uczelni wyższych w działania związane z rozwojem oferty w ramach wymienionych wyżej trzech form turystyki (Tabela 2). Aktywne w tym zakresie są przede wszystkim uczelnie publiczne, które realizując swoją misję przyczyniają się również do popularyzacji tradycji akademickich i różnych dziedzin nauki. Wymienić tu należy w szczególności Uniwersytet Jagielloński, Akademię Górniczo-Hutniczą oraz Uniwersytet Rolniczy, które podejmują działania we wszystkich badanych kategoriach. Bardziej aktywne w zakresie przeprowadzania odpłatnych szkoleń i warsztatów, np. dla pracowników przedsiębiorstw prywatnych, oraz wynajmu sal w celu organizacji wydarzeń komercyjnych są uczelnie niepubliczne.

Table 2. Selected activities of higher education institutions in the development of the tourism and cultural offer in Krakow in the years 2012-2015

Tabela 2. Wybrane działania uczelni wyższych w zakresie rozwoju oferty turystyczno-kulturalnej w Krakowie w latach 2012-2015

Higher education institution / Uczelnia wyższa	Educational tourism / Turystyka edukacyjna				Cultural tourism / Turystyka kulturalowa				Business tourism / Turystyka biznesowa			
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
Jagiellonian University in Krakow / Uniwersytet Jagielloński w Krakowie	•	•	•	•	•	••	•	•	•	•	•	•
Stanisław Staszic University of Science and Technology / Akademia Górniczo-Hutnicza im. S. Staszica	•	•	•	•	•	••	•	•	•	•	•	•
Cracow University of Economics / Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie	•	•	•	•	•	••		•	•	•	•	•
National Education Commission Pedagogical University / Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej	•	•		•	•	••		•	•	•	•	•
Tadeusz Kościuszko Cracow University of Techno- logy / Politechnika Krakowska im. T. Kościuszki	•	•	•	•	•	••		•	•	•	•	•
Hugo Kołłątaj University of Agriculture / Uniwersytet Rolniczy im. H. Kołłątaja	•	•	•	•	•	••	•	•	•	•	•	•
Bronisław Czech Academy of Physical Education / Akademia Wychowania Fizycznego im. B. Czecha	•	•		•		•			•	•		•
Jan Matejko Academy of Fine Arts / Akademia Sztuk Pięknych im. J. Matejki	•			•	•	••	•	•		•		•
Academy of Music in Krakow / Akademia Muzyczna w Krakowie	•		•	•		•		•		•		•
Ludwik Solski Academy for the Dramatic Arts / Państwowa Wyższa Szkoła Teatralna im. L. Solskiego	•					•		•	•			•
Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University / Krakowska Akademia im. A. Frycza Modrzewskiego	•	•		•		•			•	•	•	•
School of Banking and Management / Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości	•						•	•	•		•	•
Pontifical University of John Paul II / Uniwersytet Papieski im. Jana Pawła II	•	•				•	•	•		•		•
Jesuit University of Philosophy and Education Ignatium / Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatium	•					•				•		•
Cracow School of Health Promotion / Krakowska Wyższa Szkoła Promocji Zdrowia								•			•	•
Jozef Tischner European University / Wyższa Szkoła Europejska im. ks. J. Tischnera	•	•	•					•	•	•	•	•

School of Economy and Computer Science / Wyższa Szkoła Ekonomii i Informatyki	•							•			•	•
Józef Dietl Małopolska School of Applied Sciences / Małopolska Wyższa Szkoła Zawodowa im. J. Dietla	•										•	
Polish Open University, Malopolska Branch / Wyższa Szkoła Zarządzania, Oddział Małopolski	•	•									•	
Bogdan Jański Academy, Krakow Branch / Szkoła Wyższa im. B. Jańskiego, Oddział w Krakowie										•	•	
School of Public and Private Security Apeiron / Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego Apeiron	•							•		•	•	
Academy of Insurance in Krakow / Wyższa Szkoła Ubezpieczeń w Krakowie								•			•	•
Social Academy of Sciences in Krakow / Społeczna Akademia Nauk w Krakowie	•							•			•	•

Explanations / objaśnienia: A – participation in the Erasmus Programme / uczestnictwo w Programie Erasmus, B – organisation of intensive language courses / organizacja intensywnych kursów językowych, C – organisation of summer schools / organizacja szkół letnich, D – participation in the project "Study in Krakow" / uczestnictwo w projekcie „Study in Krakow”, E – running a university museums / prowadzenie muzeum uczelnianego, F – presentations during the Science Festival in Krakow and Małopolska Researchers' Night / prezentacje podczas Festiwalu Nauki w Krakowie i Małopolskiej Nocy Naukowców, G – inclusion of higher education institution in thematic routes and sightseeing routes / uwzględnienie uczelni wyższej na szlakach tematycznych i trasach zwiedzania, H – university building entered into the register of historic monuments / budynek uczelni wyższej wpisany do rejestru zabytków, I – the possibility of renting the lecture halls or didactic facilities with a capacity of over 200 seats / możliwość wynajmu auli lub sal dydaktycznych o pojemności powyżej 200 miejsc, J – organisation of annual scientific congresses or conferences / organizacja corocznych kongresów lub konferencji naukowych, K – organisation of training and workshops for business (on request) / organizacja szkoleń i warsztatów dla biznesu (na zamówienie), L – participation in the educational fairs / uczestnictwo w targach edukacyjnych

Source: authors' own study based on the query of annual reports on statutory activities of higher education institutions in Krakow.

Źródło: opracowanie własne na podstawie kwerendy sprawozdań rocznych z realizacji działalności statutowej uczelni wyższych w Krakowie.

Educational tourism

According to the annual study of tourism flow done by the Lesser Poland Tourist Organisation (MOT), about 5% of tourists visiting Krakow declare that the main aim of their arrival is connected with education. These arrivals most frequently concern undertaking studies, doing scientific internships, participating in summer schools and study tours as well as increasing one's professional qualifications through participation in trainings, workshops, traineeships or doing voluntary work. Linguistic tourism, whose aim is learning a foreign language, is connected with educational tourism.

One of the pillars of the development of educational tourism is international cooperation between higher education institutions. In the academic year of 2013/14 programmes of students and scientific workers exchange were run on the basis of about 850 bilateral contracts signed by Krakow's universities with foreign higher education institutions. The main partners for these programmes were universities from the countries of the European Union and the USA and Canada. Cooperation with universities from Eastern Europe and Asian countries, including Japan, South Korea, China, as well as Australia and New Zealand, is being systematically developed. In Krakow there were 5.2 thousand foreigners from over 60 countries, and scientific workers participated in implementation of several research projects in cooperation with their colleagues from abroad.

Turystyka edukacyjna

Według corocznych badań ruchu turystycznego prowadzonych przez Małopolską Organizację Turystyczną (MOT) ok. 5% turystów odwiedzających Kraków deklaruje, że główny cel ich przyjazdu związany jest z edukacją. Przyjazdy w tym zakresie najczęściej obejmują podjęcie studiów, odbycie staży naukowych, uczestnictwo w szkołach letnich i wyjazdach studyjnych, a także z podnoszenie kwalifikacji zawodowych poprzez udział w szkoleniach, warsztatach, praktykach czy zaangażowanie w wolontariat. Z turystyką edukacyjną wiąże się również turystyka lingwistyczna, której celem jest nauka języka obcego.

Jednym z filarów rozwoju turystyki edukacyjnej jest współpraca międzynarodowa uczelni wyższych. W roku akademickim 2013/14 programy wymian studentów i pracowników naukowych realizowane były w oparciu o ok. 850 umów bilateralnych zawartych przez uczelnie krakowskie z zagranicznymi instytucjami szkolnictwa wyższego. Głównymi partnerami tych programów były uczelnie z krajów Unii Europejskiej oraz USA i Kanady. Systematycznie rozwijana jest współpraca z uczelniami z Europy Wschodniej i państw azjatyckich, w tym Japonii, Korei Południowej, Chin, ale również Australii i Nowej Zelandii. W Krakowie kształciło się 5,2 tys. obcokrajowców z ponad 60 państw, a pracownicy naukowcy uczestniczyli w realizacji kilkudziesięciu projektów badawczych we współpracy z zagranicą.

National and international scholarship programmes are of great significance for the development of educational tourism and among them the most popular is the Erasmus Programme run by the member states of the European Union. Krakow was second after Warsaw city in Poland as far as the number of foreign students is concerned. In the academic year of 2013/14 in Krakow there were 1.6 thousand students from 30 countries. Most of them came from Spain (23%), Germany (16%), Turkey (14%), France (12%) and Italy (7%). The most popular were studies offered at the Jagiellonian University (43%), Tadeusz Kościuszko Krakow University of Technology (15%) and Cracow University of Economics (12%). Apart from the Erasmus Programme, Krakow's higher education institutions participate as well in other international educational programmes such as CEEPUS, DAAD, Erasmus Mundus or Fulbright Program.

Because of the growing awareness of benefits that are gained by the development of educational tourism, promotional and organizational actions are undertaken in Krakow and they aim at making foreigners interested in undertaking studies. An example of that is the project "Study in Krakow" (SiK), which was initiated in 2008 in order to promote the brand of Krakow recognised in the world as an academic centre. Apart from the Town Hall of Krakow, 10 Krakow's higher education institutions participate in this project. Its main aim is to encourage foreigners to undertake a full study cycle in Krakow. The tasks include as well organization of short term language courses, summer courses and additional educational offer.

In the context of educational tourism one cannot forget about the organisation of free lectures and workshops for children and teenagers, where specialists in individual disciplines help them discover and understand various fields of science. These initiatives have a regional range. They are done for example at the Jagiellonian University (Polish Academy of Kids), Cracow University of Economics (Kids' University), National Education Commission Pedagogical University (University of Children and Teenagers) and Tadeusz Kościuszko Krakow University of Technology (Kids' University of Technology). Universities of the Third Age function in a similar way, and their offer is aimed at seniors.

Cultural tourism and the offer of spending leisure time

Higher education institutions, through undertaken activities, also in cooperation with other entities, contribute to the development of cultural tourism and broadening the offer of spending leisure time. These actions concentrate on the promotion of academic heritage and popularisation of achievements of contemporary science mainly by running university museums, creating thematic routes and organising cultural and popular science events. However, it is difficult to show a clear border between the offer of spending time in the city, including culture, recreation, education and

Szczególne istotne znaczenie w rozwoju turystyki edukacyjnej mają krajowe i międzynarodowe programy stypendialne, wśród których najpopularniejszy jest Program Erasmus realizowany przez państwa członkowskie Unii Europejskiej. Kraków był drugim po Warszawie miastem w Polsce pod względem liczby przyjazdów studentów zagranicznych. W roku akademickim 2013/14 w Krakowie kształciło się ponad 1,6 tys. osób z 30 krajów. Najwięcej studentów pochodziło z Hiszpanii (23%), Niemiec (16%), Turcji (14%), Francji (12%) i Włoch (7%). Największą popularnością cieszyły się studia w Uniwersytecie Jagiellońskim (43%), Politechnice Krakowskiej (15%) i Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie (12%). Oprócz Programu Erasmus, krakowskie uczelnie wyższe uczestniczą również w innych międzynarodowych programach edukacyjnych, których przykładami mogą być CEEPUS, DAAD, Erasmus Mundus czy Program Fulbrighta.

W związku z rosnącą świadomością korzyści, jakie niesie ze sobą rozwój turystyki edukacyjnej w Krakowie podejmowane są działania promocyjne i organizacyjne, które mają na celu zainteresowanie obcokrajowców podjęciem studiów. Przykładem jest projekt „Study in Krakow” (SiK), który zainicjowany został w 2008 r. na rzecz wypromowania rozpoznawalnej w skali międzynarodowej marki Krakowa jako ośrodka akademickiego. W projekcie oprócz Urzędu Miasta Krakowa uczestniczy 10 krakowskich uczelni wyższych. Głównym celem projektu jest zachęcenie obcokrajowców do podjęcia pełnego cyklu kształcenia w Krakowie. Realizowane zadania obejmują również organizację krótkoterminowych kursów językowych, szkół letnich oraz dodatkowej oferty edukacyjnej.

W kontekście turystyki edukacyjnej warto wspomnieć również o organizacji bezpłatnych wykładów i warsztatów dla dzieci i młodzieży, w ramach których specjaliści z poszczególnych dyscyplin pomagają im odkryć i zrozumieć różne dziedziny nauki. Inicjatywy te mają zasięg regionalny. Realizowane są m.in. na Uniwersytecie Jagiellońskim (Polska Akademia Dzieci), Uniwersytecie Ekonomicznym (Uniwersytet Dziecięcy), Uniwersytecie Pedagogicznym (Uniwersytet Dzieci i Młodzieży) oraz Politechnice Krakowskiej (Politechniczny Uniwersytet Dzieci). Podobnie funkcjonują Uniwersytety Trzeciego Wieku, których oferta skierowana jest do seniorów.

Turystyka kulturowa i oferta spędzania czasu wolnego

Uczelnie wyższe poprzez podejmowane działania, również we współpracy z innymi podmiotami, przyczyniają się do rozwoju turystyki kulturowej i rozszerzania oferty spędzania czasu wolnego. Działania te koncentrują się na promocji dziedzictwa akademickiego oraz popularyzacji osiągnięć współczesnej nauki przede wszystkim poprzez prowadzenie muzeów uczelnianych, tworzenie szlaków tematycznych oraz organizowanie wydarzeń kulturalnych i popularnonaukowych. Jednak trudne jest w tym przypadku wyznaczenie wyraźnej granicy pomiędzy ofertą spędzania czasu w mieście, obejmującą kulturę, rekreację,

entertainment, and cultural tourism itself, in which the subject of interest of visitors are different categories of cultural heritage.

Currently in Krakow there are 16 university museums of varied themes, which more and more often widen the opportunities to visit the city. The examples are the Jagiellonian University Museum Collegium Maius, the Cracow Museum of Pharmacy, the Soil Museum – the Soil Education Centre of the University of Agriculture in Krakow, the AGH Museum. In these museums the offer of museum classes, thematic workshops and open lectures is being developed, and these are directed mainly to children and teenagers. In the Soil Museum there are classes for students, geography teachers and students of the University of Third Age. An innovative element of the educational offer of museums is interactivity of the classes, during which participants can do experiments and physical tests (e.g. in the AGH Museum). Moreover, university museums take part in cultural events such as Long Night of Museums, the European Cultural Heritage Days and the European Academic Heritage Days, which also serve to popularise their offer.

Apart from university museums, people who visit the city might also be interested in historic educational buildings, libraries and those which have a representative function. In total in Krakow in 2014 there were 70 buildings used for science and higher education entered into the register of monuments, including the oldest botanical garden in Poland, belonging to the Jagiellonian University (founded in 1783). In the neighbourhood of the Main Market Square and the most popular tourist routes, there is a university quarter with historic buildings, where organisational units of the university function. Visitors see in visiting them the opportunity to get to know the "old" university. Seeing these needs, local authorities and institutions of culture undertake actions which facilitate getting to know academic traditions of the city. The examples are thematic trails: the Science and Knowledge Route, the Scientific Tourist Route and the University Route, which combine places and buildings connected with the history of Krakow as an academic centre, including university museums, city museums and monuments of architecture and construction, which are managed by higher education institutions.

The next activity which helps higher education institutions co-create the offer of spending leisure time in a city is organizing cultural and popular science events, most frequently in the form of outdoor events. In those actions individual units of higher education institutions take part (departments or faculties), student government, scientific circles, university foundations, etc. Other entities are often also engaged in these actions, e.g. local governments, institutions of culture, non-governmental organisations. Because of their various themes and interactive character, these events are aimed at many different groups of recipients, not only students but also, or maybe mainly, the inhabitants and tourists. Some of these

edukację i rozrywkę a samą turystyką kulturową, w której przedmiotem zainteresowania zwiedzających są różne kategorie dziedzictwa kulturowego.

Obecnie w Krakowie funkcjonuje 16 muzeów uczelnianych o różnorodnej tematyce, które coraz częściej rozszerzają możliwości zwiedzania miasta. Przykładami są Muzeum UJ Collegium Maius, Muzeum Farmacji UJ, Muzeum Gleb – Centrum Edukacji Gleboznawczej UR, Muzeum AGH. W muzeach tych rozwijana jest oferta lekcji muzealnych, warsztatów tematycznych i wykładów otwartych, które kierowane są przede wszystkim dla dzieci i młodzieży. W Muzeum Gleb odbywają się zajęcia dla studentów, nauczycieli geografii oraz uczestników Uniwersytetu Trzeciego Wieku. Innowacyjnym elementem muzealnej oferty edukacyjnej jest interaktywność zajęć, w czasie których uczestnicy mogą wykonywać eksperymenty i doświadczenia fizyczne (np. w Muzeum AGH). Ponadto, muzea uczelniane biorą udział w wydarzeniach kulturalnych, jak Noc Muzeów, Europejskie Dni Dziedzictwa Kulturowego i Europejskie Dni Dziedzictwa Akademickiego, co również służy popularyzacji ich oferty.

Poza muzeami uczelnianymi, przedmiotem zainteresowania osób zwiedzających miasto mogą być także zabytkowe uczelniane budynki dydaktyczne, biblioteczne oraz pełniące funkcje reprezentacyjne. Ogółem w Krakowie w 2014 r. znajdowało 70 obiektów służących nauce i szkolnictwu wyższemu wpisanych do rejestru zabytków, w tym najstarszy w Polsce ogród botaniczny należący do Uniwersytetu Jagiellońskiego (założony w 1783 r.). W bezpośrednim sąsiedztwie Rynku Głównego i najbardziej popularnych tras turystycznych znajduje się kwartał uniwersytecki z zabytkowymi budynkami, w których funkcjonują jednostki organizacyjne uczelni. Zwiedzający upatrują w ich zwiedzaniu możliwości poznania dawnego uniwersytetu. Wychodząc naprzeciw tym zainteresowaniom, lokalne władze i instytucje kultury podejmują działania, które ułatwiają poznanie tradycji akademickich miasta. Przykładami są szlaki tematyczne: Szlak Nauki i Wiedzy, Trasa Naukowa i Trasa Uniwersytecka, które łączą miejsca i obiekty związane z historią krakowskiego ośrodka akademickiego, w tym muzea uczelniane, muzea miejskie oraz zabytki architektury i budownictwa, którymi zarządzają uczelnie wyższe.

Kolejnym działaniem, które przyczynia się do współtworzenia przez uczelnie wyższe oferty spędzania czasu wolnego w mieście jest organizacja wydarzeń kulturalnych i popularnonaukowych, najczęściej w formie imprez plenerowych. W przedsięwzięciach tych biorą udział poszczególne jednostki uczelni (wydziały lub katedry), samorząd studencki, koła naukowe, uczelniane fundacje, itp. Niejednokrotnie w działania te angażują się również inne podmioty, m.in. władze samorządowe, instytucje kultury, organizacje pozarządowe. Ze względu na różnorodną tematykę oraz interaktywny charakter wydarzenia te kierowane są do różnych grup odbiorców, nie tylko studentów, ale również, a nawet przede wszystkim, mieszkańców i turystów. Niektóre z nich, ze względu na kilkuletnią tradycję organizacji, stanowią rozpoznawalne marki i wpisują się trwale w kalendarz corocznych wyda-

events, because of their long traditions, make recognised brands and inscribe permanently in the calendar of annual events organised in the city. The examples are the Festival of Science (May) and Lesser Poland Science Night (September), which popularise various fields of science. Within the Festival of Science, which takes place mainly on the Main Market Square in Krakow, popular science presentations at the exhibition stands, educational classes in lecture halls and laboratories (visiting, lectures and workshops), sporting events (running) and artistic events (inaugural concert, spectacle of the theatre school students) are organised. Lesser Poland Science Night has a similar character and its programme includes popular science lectures, classes in laboratories in individual university faculties and thematic workshops. The events within Lesser Poland Science Night take place not only in Krakow but also in other towns in the region, including: Andrychów, Niepolomice, Nowy Sącz, Tarnów and Skawina. Besides that, the higher education institutions in Krakow organise as well other popular science events, which despite their smaller extent, also provide interesting opportunities to spend time in the city, e.g. Polish Geography Day, Night of Biologists or GIS Day.

In the organisation of events which are directed mainly to students, student governments and student associations operate actively and they undertake educational, development and integrative projects, cultural events and, cyclic meetings with scientists and artists, visiting the city together. Student Science Week serves to popularise cultural heritage and encourage students to participate in culture. It is organised by the Student Government Council at the Jagiellonian University. The collections of these cultural institutions which take part in the project are made available to the visitors for free if they show their student ID. Other examples of the events which are organised by the student community are Polikultura Culture and Media Festival and Students Journalism Awards MediaTory.

Apart from that, numerous concerts are organised in Krakow in student clubs, during which both well known singers and bands and student bands perform, there are exhibitions of works of students (paintings, photographs, sculptures) and other events popularising students' works. These events have a various scope. One of the most well known is Student Song Festival. Polish Review of Student and Niche Theatres "Epizod" also functions to promote student talents.

Business tourism and MICE industry

Higher education institutions in Krakow have educational conference complexes, conference centres and seminar rooms, which answer the needs of MICE industry (ang. *Meetings, Incentives, Conferences, Events*). They are places where numerous conferences, symposia, and congresses of scientific nature of national and international range are organised. Rooms of the Jagiellonian University have the biggest capacity (e.g. Auditorium Maximum

rzeń organizowanych w mieście. Przykładami są Festiwal Nauki (maj) oraz Małopolska Noc Naukowców (wrzesień), które popularyzują różne dziedziny nauki. W ramach Festiwalu Nauki, który odbywa się przede wszystkim na płycie Rynku Głównego w Krakowie, organizowane są prezentacje popularnonaukowe na stoiskach wystawienniczych, zajęcia edukacyjne w salach wykładowych i laboratoriach (zwiedzanie, wykłady i warsztaty), konkurencje sportowe (bieg) i wydarzenia artystyczne (koncert inauguracyjny, spektakl studentów szkoły teatralnej). Podobny charakter ma Małopolska Noc Naukowców, której program obejmuje wykłady popularnonaukowe, zajęcia w laboratoriach na poszczególnych wydziałach oraz warsztaty tematyczne. Wydarzenia w ramach Małopolskiej Nocy Naukowców odbywają się nie tylko w Krakowie, ale również w innych miejscowościach w regionie, w tym w: Andrychowie, Niepołomicach, Nowym Sączu, Tarnowie i w Skawinie. Poza tym, uczelnie wyższe w Krakowie organizują również inne wydarzenia popularnonaukowe, które mimo mniejszego zasięgu, również dostarczają ciekawych możliwości spędzania czasu w mieście, np. Ogólnopolski Dzień Geografa, Noc Biologów czy GIS Day.

W zakresie organizacji wydarzeń, które kierowane są przede wszystkim do studentów aktywnie działają samorządy i stowarzyszenia studenckie, które realizują projekty edukacyjne, rozwojowe i integracyjne, wydarzenia kulturalne, cykliczne spotkania z naukowcami i artystami czy wspólne zwiedzanie miasta. Popularyzacji dziedzictwa kulturowego i zachęcaniu studentów do uczestnictwa w kulturze służy Studencki Tydzień Sztuki, który organizowany jest przez Samorząd Studentów UJ. Zbiory tych instytucji kultury, które uczestniczą w projekcie, udostępnione są do zwiedzania nieodpłatnie za okazaniem legitymacji studenckiej. Innymi przykładami wydarzeń, które organizowane są przez społeczność studencką są Festiwal Kultury i Mediów Polikultura oraz Studenckie Nagrody Dziennikarskie MediaTory.

Oprócz tego w Krakowie organizowane są liczne koncerty w klubach studenckich, podczas których występują zarówno znani wokaliści i zespoły, jak i kapele studenckie, wystawy prac studentów (m.in. malarskich, fotograficznych, rzeźbiarskich) oraz inne wydarzenia popularyzujące studencką twórczość. Są to wydarzenia o różnym zasięgu. Jednym z najbardziej znanych jest Studencki Festiwal Piosenki. Promocji młodych talentów służy również Ogólnopolski Przegląd Teatrów Studenckich i Niszwowych „Epizod”.

Turystyka biznesowa i przemysł spotkań

Uczelnie wyższe w Krakowie dysponują kompleksami dydaktyczno-konferencyjnymi, centrami konferencyjnymi oraz salami seminarijnymi, które odpowiadają potrzebom branży MICE (ang. *Meetings, Incentives, Conferences, Events*; pol. *Spotkania, Imprezy motywacyjne, Konferencje, Wydarzenia*). Są miejscami organizacji licznych konferencji, sympozjów i kongresów o charakterze naukowym o zasięgu krajowym, jak i międzynarodowym. Największą pojemność re-

- 1,650 people), followed by Cracow University of Economics (2,600 people), Bronisław Czech Academy of Physical Education (1,700 people) and Tadeusz Kościuszko Krakow University of Technology (1,200 people). In total the conference base of Krakow's higher education institutions includes more than 12.9 thousand places, which is almost 25% of the whole capacity of the conference base in the city. The higher education institutions have 24 buildings, which can accommodate at least 200 conference participants. They are situated in various parts of Krakow, while the most numerous buildings are located in the central, historic part of the city.

In recent years an offer of events such as work and career fair, thematic conferences and industry festivals has been developed and these are organised both by universities and student associations, non-governmental organisations and private companies. Such events answer the needs of students looking for the possibility to develop personally and get to know practical knowledge, which will allow them to be more competitive on the contemporary job market. Other example of this kind are open days of Krakow's higher education institutions, which are aimed at students of secondary schools. The offer on the career and work fairs in Krakow is extended and includes cyclic events of general character (e.g. Kraków Career Expo) and those directed to students and graduates of particular faculties (e.g. Engineering Job Fair Best AGH Krakow). There are also numerous series of lectures, trainings and workshops concerning entrepreneurship, having one's company (also e-business), interpersonal communication and personal development; these are run by practitioners and aimed mainly at students. The examples are: BOSS Festival, Global Entrepreneurship Week and Training and Coaching Conference PROPECTUS.

Conclusions

The functioning of higher education institutions is significant for the development of cities and regions. They are not only institutions which provide educational services and do scientific research, but also affect various sectors of economy. Cooperation between education and economy is developing systematically, and their common initiatives change the social, economic and spatial structure of cities and regions. Through international and over-regional scientific cooperation the transfer of knowledge is possible. Aiming at the brand of the city and region being associated with science, research and development and education is more and more important because of the development of the society based on knowledge.

Connecting tourism and culture with science and education is an attractive direction of the development of a city offer. Academic function is also one of the factors influencing the incoming tourism flow in many cities in the world. The development of

cepcyjną mają sale dydaktyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego (np. Auditorium Maximum – 1650 osób), Uniwersytetu Ekonomicznego (2600 osób), Akademii Wychowania Fizycznego (1700 osób) i Politechniki Krakowskiej (1200 osób). Ogółem baza konferencyjna krakowskich uczelni wyższych obejmuje ponad 12,9 tys. miejsc, co stanowi niemal 25% całkowitej pojemności bazy konferencyjnej w mieście. Uczelnie posiadają 24 obiekty mogące pomieścić co najmniej 200 uczestników konferencji. Znajdują się one w różnych częściach Krakowa, przy czym najwięcej tego typu obiektów zlokalizowanych jest w centralnej, historycznej części miasta.

W ostatnich latach rozszerzyła się oferta wydarzeń takich jak targi kariery i pracy, konferencje tematyczne oraz festiwale przedsiębiorczości, które organizowane są zarówno uczelnie wyższe i stowarzyszenia studenckie, jak i organizacje pozarządowe i przedsiębiorstwa prywatne. Wydarzenia tego rodzaju odpowiadają na potrzeby studentów poszukujących możliwości rozwoju osobistego i zdobycia praktycznej wiedzy, która pozwoli im być bardziej konkurencyjnymi na współczesnym rynku pracy. Innym przykładem tego typu są dni otwarte krakowskich uczelni wyższych, które kierowane są do uczniów szkół ponadpodstawowych. Oferta w zakresie targów kariery i pracy w Krakowie jest rozbudowana i obejmuje cykliczne wydarzenia o ogólnym charakterze (np. Kraków Career Expo) oraz te kierowane do studentów i absolwentów określonych kierunków (np. Inżynierskie Targi Pracy Best AGH Kraków). Liczne są również cykle wykładów, szkolenia i warsztaty z zakresu przedsiębiorczości, prowadzenia działalności gospodarczej (również e-biznesu), komunikacji interpersonalnej i rozwoju osobistego, które prowadzone są przez praktyków, a kierowane przede wszystkim do studentów. Przykładami są organizowane od kilku lat Festiwal BOSS, Światowy Tydzień Przedsiębiorczości i Konferencja Trenersko-Coachingowa PROPECTUS.

Wnioski

Funkcjonowanie uczelni wyższych ma istotne znaczenie dla rozwoju miast i regionów. Są one nie tylko instytucjami szkolnictwa wyższego, które świadczą usługi edukacyjne i prowadzą badania naukowe, ale również oddziałują na różne sektory gospodarki. Systematycznie rozwija się współpraca nauki z gospodarką, a ich wspólne inicjatywy zmieniają strukturę społeczną, gospodarczą oraz przestrzenną miast i regionów. Poprzez międzynarodową i ponadregionalną współpracę naukową postępuje transfer wiedzy. Dążenie do tego, aby marka miasta i regionu kojarzona była z nauką, badaniami i rozwojem oraz edukacją zyskuje na znaczeniu ze względu na rozwój społeczeństwa opartego na wiedzy.

Powiązanie turystyki i kultury z nauką i edukacją stanowi atrakcyjny kierunek rozwoju oferty miejskiej. Funkcja akademicka jest również jednym z czynników wpływających na przyjazdowy ruch turystyczny w wielu miastach na świecie. Z uniwersytetami i świadczonymi przez nie usługami wiąże

educational, cultural and business tourism and MICE industry is connected with universities and services they provide. Hence higher education institutions participate in creating the tourism and cultural offer of the city. Actions of this type are more and more often concentrated on building the offer of spending leisure time which is directed to inhabitants and tourists, not only the academic community. Achieving positive effects in this area requires from higher education institutions a complex look on the tourism and cultural offer with regard to marketing the city and region as well as cooperating with each other and other entities, for example research development centres, local governments, non-governmental organisations.

się rozwój turystyki edukacyjnej, kulturowej oraz biznesowej i przemysłu spotkań. Co za tym idzie, uczelnie wyższe uczestniczą w tworzeniu oferty turystyczno-kulturalnej miasta. Działania tego rodzaju coraz częściej skoncentrowane są na budowaniu oferty spędzania czasu wolnego, która kierowana jest do mieszkańców i turystów, nie tylko do społeczności akademickiej. Osiągnięcie pozytywnych efektów w tym zakresie wymaga jednak od uczelni wyższych kompleksowego spojrzenia na ofertę turystyczno-kulturalną w nawiązaniu do marketingu miasta oraz regionu, a także współpracy ze sobą nawzajem oraz z innymi podmiotami, m.in. ośrodkami badawczo-rozwojowymi, władzami lokalnymi, organizacjami pozarządowymi.

References/ Literatura:

1. Adamczuk J. (2015), *Rola uczelni wyższych w kreowaniu wizerunku miast. Studium przypadku Jeleniej Góry i Wałbrzycha*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 391, s. 193-201.
2. Batten D. (1995), *Network cities: creative urban agglomerations for the 21st Century*. Urban Studies, nr 32(2), s. 313-327.
3. Domański T. (2011), *Rola uniwersytetów w promocji polskich miast i regionów – nowe wyzwania strategiczne*, W: T. Domański (red.), *Marketing akademicki. Rola uniwersytetów w promocji miast i regionów*. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 15-32.
4. Domański T. (2014), *Marketing miasta akademickiego. Rola uczelni wyższych w promocji Łodzi*. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
5. Drucker J., Goldstain H. (2007), *Assessing the regional economic development impacts of universities: A review of current approaches*. International Regional Science Review, nr 1(30), s. 20-46.
6. Felsenstein D. (1996), *The university in the metropolitan area: Impact and public policy implication*. Urban Studies, nr 33(9), s. 1565-1580.
7. Fleszar A. (1987), *Miasta, ich funkcje, znaczenie i warunki rozwoju*, W: M. Fleszar (red.), *Geografia ekonomiczna świata*. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa, s. 155-175.
8. Florida R. (2002), *The rise of the creative class and how it's transforming work*. Wyd. Basic Books, Nowy Jork.
9. Hospers G.J. (2003), *Creative cities: breeding places in the knowledge economy*. Knowledge, Technology & Policy, nr 16(3), s. 143-162.
10. Kanter J. (1999), *Knowledge management, practically speaking*. Information Systems Management, nr 16(4), s. 7-15.
11. Klamut M. (2000), *Polityka budowy regionu konkurencyjnego. Strategie – modele – postęp technologiczny*. Wyd. Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław.
12. Kwaśniewska K. (2015), *Funkcje szkoły wyższej w społeczności lokalnej*. Miscellanea, nr 5, s. 267-274.
13. Landry Ch. (2008), *The creative city. A toolkit for urban innovators*. Wyd. Routledge, Londyn.
14. Longworth N. (2006), *Learning cities, learning regions, learning communities. lifelong learning and local government*. Wyd. Routledge, Londyn – Nowy Jork.
15. Markowski T., Drzazga D. (2008), *Uczelnie wyższe w przestrzeni i gospodarce miast – próba syntezy*, W: T. Markowski, D. Drzazga (red.), *Rola wyższych uczelni w rozwoju społeczno-gospodarczym i przestrzennym miast*. Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk, t. CXXI, Warszawa, s. 7-14.
16. Marszał T. (2012), *Miasto innowacyjne – koncepcja i uwarunkowania rozwoju*, W: Z. Makieła, A. Szromnik (red.), *Miasto innowacyjne. Wiedza, przedsiębiorczość, marketing*. Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk, t. CXLI, Warszawa, s. 7-18.
17. Marszałek A. (2010), *Rola uczelni w regionie*. Wyd. Difin, Warszawa.
18. Olechnicka A., Wojnar K. (2008), *Rola wyższych uczelni w regionie. Doświadczenia międzynarodowe*, W: T. Markowski, D. Drzazga (red.), *Rola wyższych uczelni w rozwoju społeczno-gospodarczym i przestrzennym miast*. Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk, t. CXXI, Warszawa, s. 14-32.
19. Olechnicka A., Płoszaj A., Wojnar K. (2011), *Strategie przodujących uczelni wobec nowych uwarunkowań i funkcji szkół wyższych*. Studia Regionalne i Lokalne, nr 43(1), s. 43-63.
20. Runge J. (2008), *Słownik pojęć z geografii społeczno-ekonomicznej*. Wyd. Videograf Edukacja, Katowice.
21. Suliborski A. (2001), *Funkcje i struktura funkcjonalna miast*. Studia teoretyczno-empiryczne. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
22. *Strategia Rozwoju Turystyki w Krakowie na lata 2014-2020* (2013), Urząd Miasta Krakowa, Kraków.
23. Szromnik A. (2014), *Uczelnie na zagranicznym rynku edukacyjnym – strategia internacjonalizacji szkoły wyższej*. Management and Business Administration. Central Europe, nr 22, z. 1(124), s. 36-59.
24. Thieme J. K. (2009), *Szkolnictwo wyższe. Wyzwania XXI wieku*. Wyd. Difin, Warszawa.
25. Wolaniuk A. (2010), *Uniwersytety i ich rola w organizacji przestrzeni*. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
26. Winter R. (2009), *Academic manager or managed academic? Academic identity schisms in higher education*. Journal of Higher Education Policy and Management, nr 31, s. 121-131.
27. Witek J. (2011), *Uczelnie – organizacja służąca otoczeniu*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 655. Problemy Ekonomiczne Usług, nr 71, s. 25-36.
28. Yigitcanlar T., Baum S., Horton S. (2007), *Attracting and retaining knowledge workers in knowledge cities*. Journal of Knowledge Management, nr 11(5), s. 6-17.

Authors' contribution/
Wkład autorów:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Analiza statystyczna/
Statistical analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie tekstu/
Manuscript preparation
F. Opracowanie
piśmiennictwa/
Literature search
G. Pozyskanie funduszy/
Funds collection

COOPERATION BETWEEN LOCAL AUTHORITIES AND NON- -GOVERNMENTAL ORGANISATIONS FOR THE BENEFIT OF LOCAL DEVELOPMENT

WSPÓŁPRACA JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO I ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH NA RZECZ ROZWOJU LOKALNEGO

Agnieszka Cyburt^(B,E,F), Patrycja Hołownia^(E), Marek Kuźmicki^(E,F)

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Cyburt A., Hołownia P., Kuźmicki M. (2016), *Cooperation between local authorities and non-governmental organisations for the benefit of local development/ Współpraca jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych na rzecz rozwoju lokalnego*. Economic and Regional Studies, Vol. 9, No. 3, pp. 47-58.

ORIGINAL ARTICLE

JEL code: H72, O17

Submitted:
November 2015
Accepted:
June 2016

Number of characters:
30950
Tables: 1
Figures: 3
References: 24

ORYGINALNY ARTYKUŁ NAUKOWY

Klasyfikacja JEL: H72, O17

Zgłoszony:
Listopad 2015
Zaakceptowany:
Czerwiec 2016

Liczba znaków ze spacjami:
30193
Tabele: 1
Rysunki: 3
Literatura: 24

Summary

Subject and purpose of work: The aim of the article is to present forms of cooperation between local authorities and non-governmental organisations, taking into consideration the model of cooperation between public administration and NGOs and legal aspects.

Materials and methods: The research part of the article is based on the secondary data from "Barometr Współpracy 2009" (Cooperation Barometer 2009) report and the research results from the authors' analysis of the selected examples of good practices of cooperation undertaken by the units of territorial self-government in the Lublin Province. The forms of cooperation and the amount of public funds devoted to the activities of the non-governmental organisations have been analysed. Moreover, the examples of cooperation realized by self-governments in the Lublin Province have been provided.

Results: The present analysis has demonstrated that the development of cross-sectoral cooperation requires more commitment from its partners. The parties should adjust the model solutions to existing possibilities and local resources.

Conclusions: The creation of an appropriate model of cooperation between local authorities and non-governmental organisations is a positive example of creativity, activity and development of both types of sectors, which will unquestionably be appreciated by local communities.

Keywords: local authority, non-governmental organisations, cooperation, local development

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Celem artykułu jest przedstawienie form współpracy jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych z uwzględnieniem modelu współpracy administracji publicznej i organizacji pozarządowych oraz aspektów prawnych.

Materiały i metody: W części badawczej wykorzystano zarówno dane wtórne pochodzące z Raportu „Barometr współpracy 2009” oraz wyniki badań własnych związanych z analizą wybranych przykładów dobrych praktyk współpracy podjętej przez jednostki samorządu terytorialnego w województwie lubelskim. Dokonano analizy form kooperacji oraz wielkości środków publicznych przeznaczonych na wydatki związane z finansowaniem działalności organizacji pozarządowych. Odniesiono się do przykładów współpracy zrealizowanych przez samorządy z województwa lubelskiego.

Wyniki: Z przeprowadzonych analiz wynika, że zagadnienie budowania współpracy międzysektorowej wymaga większego zaangażowania partnerów w tym zakresie. Powinni oni modelowe rozwiązania dostosowywać do istniejących potencjałów i zasobów lokalnych.

Wnioski: Wypracowanie właściwego modelu współpracy jednostki samorządowej i organizacji pozarządowej stanowi pozytywny przejaw kreatywności, aktywności i rozwoju obu sektorów, który z pewnością docenią społeczności lokalne.

Słowa kluczowe: samorząd terytorialny, organizacje pozarządowe, współpraca, rozwój lokalny

Address for correspondence/ Adres korespondencyjny: dr Agnieszka Cyburt, mgr Patrycja Hołownia, dr Marek Kuźmicki, Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska, Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, Poland; phone: +48 83 344-99-05; e-mail: a.cyburt@wp.pl

Journal indexed in/ Czasopismo indeksowane w: AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List, ICV 2015: 81.26; Polish Ministry of Science and Higher Education 2015: 9 points/ AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List ICV 2015: 81.26; Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego 2015: 9 punktów. Copyright: © 2016 Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska. All articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Introduction

A set of interdependent enterprises takes part in the local development¹. They function within the territory of the specific local authority and every one of them fulfils specific functions and strives to reach their own goals. These enterprises include: households, agricultural holdings, business units from production and service industries, various institutions, non-governmental and local – district or commune – authorities. These subjects create a local economy system. Self-government is an element which steers this system. Its role should not be limited to the sphere of regulating it, but it should encompass the impact on the shape of the real sphere, especially through which organizing, supporting and stimulating the economic development, rational land planning, and protects natural resources and cultural heritage (Zalewski 2005, p. 92).

The distinctive feature of local authorities' tasks is their public character and a focus on the satisfaction of the needs of the inhabitants of a given local community. The division of tasks between particular entities has been outlined in acts regulating the governing system of local authorities and is based on the constitutional principle of subsidiarity (Legislacja w samorządzie... 2010, p. 44).

The analyses of the contemporary public sector treat the creation and implementation of public management (The New Public Management) as a scientific discipline and a management practice (Kozuch 2005). As a result, the public sector becomes a subject to market rules especially in the area of responsibility for the effective provision of broadly understood public services, which is particularly important especially in the case of local authorities. The promotion and application of the idea of civil responsibility in all areas of activity also seems to be important in the development of this sector.

Non-governmental organisations² also concentrate on the realisation of socially beneficial objectives. The need for their existence and growth is a result of the necessity of democratic countries with the market economy to overcome the imperfections of the market and the state in its capability to supply common

Wstęp

W rozwoju lokalnym¹ uczestniczy zbiór współzależnych podmiotów gospodarujących, działających na terenie określonej jednostki samorządu terytorialnego, z których każdy spełnia określone funkcje i dąży do realizacji własnych celów. Są to: gospodarstwa domowe i gospodarstwa rolne, jednostki gospodarcze (produkcyjno-usługowe), różnego rodzaju instytucje, organizacje pozarządowe oraz lokalne (gminne, powiatowe) władze samorządowe. Podmioty te tworzą system gospodarki lokalnej. Samorząd jest elementem sterującym w tym systemie. Jego rola nie powinna ograniczać się do sfery regulacji, lecz obejmować również wpływ na kształt sfery realnej, zwłaszcza poprzez organizowanie, wspieranie i stymulowanie rozwoju gospodarczego, racjonalne zagospodarowanie przestrzeni, ochronę zasobów środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego (Zalewski 2005, s. 92).

Cechą szczególną zadań samorządu terytorialnego jest to, że mają one charakter publiczny i służą zaspokajaniu zbiorowych potrzeb mieszkańców danej wspólnoty samorządowej. Podział zadań pomiędzy poszczególne jednostki określony został w samorządowych ustawach ustrojowych i oparty na poszanowaniu konstytucyjnej zasady pomocniczości (Legislacja w samorządzie... 2010, s. 44).

Analizując specyfikę współczesnego sektora publicznego wskazuje się na tworzenie i implementację zarządzania publicznego (The New Public Management) jako dyscypliny naukowej i praktyki zarządzania (Kozuch 2005). Oznacza to poddanie sektora publicznego regułom rynkowym, szczególnie w zakresie odpowiedzialności za efektywne i skuteczne świadczenie szeroko rozumianych usług publicznych, co jest istotne zwłaszcza w jednostkach samorządu terytorialnego. Ważne w rozwoju tego sektora wydaje się też być promowanie i stosowanie idei społecznej odpowiedzialności we wszelkich obszarach działalności.

Na realizacji celów społecznie użytecznych koncentrują się także organizacje pozarządowe². Zapotrzebowanie na ich istnienie i rozwój jest efektem przyjętej w państwach demokratycznych o gospodarce rynko-

¹ The local development is a harmonious and systematic activity of a community, public authority, and other subjects which function in a given territorial unit, with a goal to create new potential resources and improve the existing ones within a given territorial unit, create positive conditions for the economy, and ensure spatial and ecological order. Brol R. (1998), *Rozwój lokalny - nowa logika rozwoju gospodarczego*. W: Obrębalski M. (ed.), *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*. Prace Naukowe nr 785, AE im. Oskara Langego, Wrocław, p. 11-14; Local development consists of processes which are consciously initiated and created by local authorities, entrepreneurs, ecological lobby, civil and cultural associations, and residents, who aim to creatively, effectively, and rationally utilise material and immaterial local resources. Myna A. (1998), *Rozwój lokalny, regionalne strategie rozwoju, regionalizacja*. „Samorząd Terytorialny” no. 11.

² Non-governmental organisations are independent and private organisations which fulfil civil goals. If one considers economic criteria they are also characterised by the lack of property and the prohibition of the distribution of funds between the members of the organisation. Schmidt J. (2013), *Rola i rozwój lokalnych i regionalnych organizacji pozarządowych w świetle wyników badań własnych*. W: Pająk K., Polcyn J. (eds.), *Determinanty rozwoju regionalnego w Polsce, Społeczeństwo-gospodarka-środowisko*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, p. 205-212.

¹ Rozwój lokalny to zharmonizowane i systematyczne działanie społeczności, władzy publicznej oraz pozostałych podmiotów funkcjonujących w danej jednostce terytorialnej, zmierzające do kreowania nowych oraz poprawy istniejących walorów użytkowych w danej jednostce terytorialnej, tworzenia korzystnych warunków dla gospodarki oraz zapewnienia ładu przestrzennego i ekologicznego. Brol R. (1998), *Rozwój lokalny - nowa logika rozwoju gospodarczego*. W: Obrębalski M. (red.), *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*. Prace Naukowe nr 785, AE im. Oskara Langego, Wrocław, s. 11-14; Rozwój lokalny to procesy świadomie inicjowane i kreowane przez władze lokalne, przedsiębiorców, lobby ekologiczne, stowarzyszenia społeczne i kulturalne oraz mieszkańców, zmierzające do kreatywnego, efektywnego i racjonalnego wykorzystania miejscowych zasobów niematerialnych i materialnych. Myna A. (1998), *Rozwój lokalny, regionalne strategie rozwoju, regionalizacja*. „Samorząd Terytorialny” nr 11.

² Organizacje pozarządowe (ang. non governmental organization-NGO) to organizacje niezależne i prywatne, realizujące cele społeczne, a biorąc pod uwagę kryteria ekonomiczne: charakteryzujące się także brakiem własności i zakazem dystrybucji zysków między członków organizacji. Schmidt J. (2013), *Rola i rozwój lokalnych i regionalnych organizacji pozarządowych w świetle wyników badań własnych*. W: Pająk K., Polcyn J. (red.), *Determinanty rozwoju regionalnego w Polsce, Społeczeństwo-gospodarka-środowisko*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 205-212.

goods to the society, the ability to react quickly to the structural changes in demand and supply of social services, and the ability to produce work places (Golinowska 1999). Depending on the character of the specific territorial unit, the non-governmental organisations concentrate available resources in such areas as: financial and/or professional support for small and medium enterprises, the restructuring of the governmental sector, education, protection of the environment, and the activation of the unemployed (Samorząd terytorialny w procesie... 2005).

Non-governmental organisations and local authorities have a common goal, i.e. local development related to the improvement of the well-being of local communities. However, they have different legal bases and functioning mechanisms and their complementary functioning is possible due to different methods of satisfying the needs of citizens. One can observe the effect of synergy stemming from the cooperation of both of these subjects (Roszkowska-Hołyś 2002, p. 39). Non-governmental organisations increase their own credibility through the cooperation with local authorities. People supported by organisations receive professional help suited to their needs without the burden of bureaucracy typical for the governmental sector or the strive for profit characteristic for the private sector. Because of the cooperation with non-governmental organisations, local authorities can manage funds for the obligatory social benefits for the local community in a more cost-effective way (Lechwar 2000, p. 8-9). Establishing new relationships between local authorities and non-governmental organisations should be conducted on the basis of partnership relations. Every subject mentioned above has something to offer to the other and every one of them is necessary for the appropriate development of a particular region (Saar 2011, p. 40).

The aim of the article is to present forms of cooperation between local authorities and non-governmental organisations, considering the model of cooperation of public administration and NGOs and legal aspects. The characteristics conducted on the basis of secondary sources was enriched by some examples of good practices between the analysed subjects.

Legal aspects of cooperation between local authorities and non-governmental organisations

In 1995, the Gdynia City Council adopted the first document in Poland regulating the cooperation between local authorities and non-governmental organisations – "The Program of Cooperation with Non-Governmental Organisations" Territorial self-government and non-governmental organizations-Partners in development of social economy.). It was the first sign that it is possible to describe the phenomenon of cooperation with organisations in an a document of the local law. Models of bottom-up collaboration raised hope but were not developing

wey konieczności przewycięzania niedoskonałości rynku i państwa w zakresie dostarczania społeczeństwu dóbr zbiorowych, zdolności do szybkiej reakcji na zmiany strukturalne w popycie i podaży usług społecznych oraz zdolności do tworzenia miejsc pracy (Golinowska 1999). W zależności od specyfiki danej jednostki terytorialnej, organizacje pozarządowe koncentrują dostępne im zasoby na wybranych dziedzinach, takich jak: wsparcie finansowe i /lub merytoryczne sektora małych i średnich przedsiębiorstw, restrukturyzacja sektora państwowego, edukacja, ochrona środowiska oraz aktywizacja osób bezrobotnych (Samorząd terytorialny w procesie... 2005).

Organizacje pozarządowe i samorząd terytorialny mają wspólny cel, tj. rozwój lokalny związany z podnoszeniem dobrobytu lokalnych społeczności. Inne są jednak podstawy prawne i mechanizmy działania. Różne możliwości zaspokajania potrzeb mieszkańców przez samorząd lokalny i organizacje pozarządowe dają szansę na ich komplementarne funkcjonowanie. Współpracy tych podmiotów towarzyszy efekt synergii (Roszkowska-Hołyś 2002, s. 39). Organizacje pozarządowe, poprzez współpracę z samorządem, zwiększają swoją wiarygodność. Podopieczni organizacji otrzymują profesjonalną, dostosowaną do swoich potrzeb pomoc, która nie jest obciążona ani biurokacją typową dla sektora państwowego, ani chęcią osiągnięcia zysku typową dla sektora prywatnego. Współdziałając z organizacjami pozarządowymi jednostki samorządu terytorialnego mogą oszczędniej gospodarować środkami przeznaczonymi na obowiązkowe świadczenia na rzecz lokalnej społeczności (Lechwar 2000, s. 8-9). Budowanie nowych relacji pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego, a sektorem organizacji pozarządowych powinno odbywać się na podstawie relacji partnerskich. Każda z powyższych grup podmiotów ma sobie coś wzajemnie do zaoferowania, każda z nich jest również konieczna do prawidłowego rozwoju gospodarczego określonego terytorium (Saar 2011, s. 40).

Celem artykułu jest przedstawienie form współpracy jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych z uwzględnieniem modelu współpracy administracji publicznej i organizacji pozarządowych oraz aspektów prawnych. Dokonana na podstawie materiałów wtórnych charakterystyka została wzbogacona o przykłady dobrych praktyk dotyczących współpracy analizowanych podmiotów.

Prawne aspekty współpracy jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych

W 1995 r. pojawił się pierwszy w Polsce dokument regulujący współpracę jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych – „Program współpracy z organizacjami pozarządowymi” Samorząd terytorialny i organizacje pozarządowe – partnerzy w rozwoju ekonomii społecznej? przyjęty przez Radę Miejską w Gdyni. To był pierwszy sygnał, że zjawisko współpracy można opisać i zawrzeć w dokumencie prawa lokalnego. Modele współpracy budowane oddolnie budziły nadzieję, ale nie rozwijały się wystarczająco szybko. W ramach działań rządu pod-

fast enough. Polish government took legislative action in order to regulate the situation. The regulations introduced at the beginning of 1999 in the Act on Public Finance enforced on local authorities the creation of rules governing the transfer of funds from public sector to entities outside of this sector. However, this regulation complicated the activities of both non-governmental organisations and local authorities. The cooperation between those institutions was rather freely shaped until the introduction of the Act on Public Benefit Activity and Volunteerism on 24 April 2003³. Previously, the provision on the cooperation with non-governmental organisations in the regulations of local authorities did not actually enforce any collaboration. The Act introduced legal bases for cooperation between non-governmental organisations and local authorities and also obliged the organs of public administration to enter into such collaboration. The cooperation focuses mainly on the joint completion of public tasks, informing each other about the intended direction of activities, consulting drafts of legislative acts, creating joint advisory and initiative teams comprised of the representatives of non-governmental organisations and specific organs of public administration (Schmidt 2013, p. 212).

The Act obliges local authorities to pass annual programmes of cooperation with non-governmental organisations which outline the scope and forms of collaboration and determine the amount of funds devoted to this cause. Figure 1 presents the most common forms of cooperation.

jęto więc działania legislacyjne w celu unormowania sytuacji. Regulacje wprowadzone z początkiem 1999 roku w ustawie o finansach publicznych wymuszały tworzenie przez wszystkie samorządy zasad przekazywania środków dla jednostek spoza sektora finansów publicznych, jednak spowodowało to znaczące trudności w działalności zarówno organizacji jak i samorządów terytorialnych. Do momentu wprowadzenia ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie z 24 kwietnia 2003 r.³ współpraca samorządów lokalnych z organizacjami kształtowała się dość swobodnie – zapis w zadaniach własnych samorządów stwierdzający, że mają współpracować z organizacjami, nie narzucał w praktyce żadnych działań. Ustawa ta stworzyła podstawy prawne do współpracy jednostek samorządu terytorialnego z organizacjami pozarządowymi, nakładając na organy administracji publicznej obowiązek takiej współpracy. Polega ona głównie na wspólnej realizacji zadań publicznych, informowaniu się o planowanych kierunkach działania, konsultowaniu projektów aktów normatywnych, tworzeniu wspólnych zespołów o charakterze doradczym i inicjatywnym, złożonych z przedstawicieli organizacji pozarządowych oraz przedstawicieli właściwych organów administracji publicznej (Schmidt 2013, s. 212).

Ustawa nakłada na samorządy lokalne obowiązek uchwalania rocznych programów współpracy z organizacjami pozarządowymi będących podstawą określającą zakres, ramy i formy współpracy samorządu oraz organizacji pozarządowych, a także środki publiczne przeznaczone na tę współpracę. Najczęściej wykorzystywane formy współpracy prezentuje rysunek 1.

Figure 1. The forms of cooperation between local authorities and NGOs

Rysunek. 1 Formy współpracy JST i organizacji pozarządowych

Source: own elaboration.

Źródło: opracowanie własne.

³ Official Journal of the Republic of Poland No. 96, pos. 873

³ Dz. U. Nr 96 poz. 873.

The Act on public benefit activity and volunteerism does not determine how the obligation of cooperation is supposed to be realised and local authorities are free to decide upon it. The Act only enumerates the examples of possible forms of cooperation (Szreder 2004). As a result, the lack of systemic regulations enabling the collaboration between local authorities and non-governmental organisations is an obstacle in the cooperation of those bodies (Dresler 2006).

A model of cooperation has been created on the initiative of public and third sector entities as a response to the need of a model which would help the collaboration between partners from different sectors.

Model of Cooperation between Local Authorities and Non-Governmental Organisations

The problem of standardisation emerged in the discussions about its improvement and development. It resulted in an attempt at normalisation of collaboration in the form of the model of cooperation between public administration and non-governmental organizations (further on referred to as the Model). It was developed in 2010-2012 and was rooted in the existing legal solutions and provisions of the 2003 Act on Public Benefit Activity and Volunteerism. Among the few theoretical attempts at describing the quality of cooperation between local authorities and organisations from non-governmental sector in Poland special attention ought to be paid to the initiative of the Ministry of Labour and Social Policy, the Association of Polish Cities, Collegium Civitas, the Polish Rural Forum, the Institute of Public Affairs, and The Network of Information and Support for Non-Governmental Organizations SPLOT the results of which took the form of a model of cooperation between public administration and non-governmental organizations.

The Model is a product of the "Model of cooperation between public administration and non-governmental organisations – creation and popularisation of the standards of cooperation" project co-financed by the European Union from the European Social Fund as a part of Human Capital Operational Programme, Action 5.4, Sub-Action 5.4.1.

Every local authority is obliged by law to create each year, until November 30, a program of cooperation with the organisations of the third sector. However, Polish legislation does not oblige the self-governments to construct multiannual plans or local partnerships. All tools and actions depend only on the local culture of cooperation. The Model focuses on the most important forms of cooperation between non-governmental institutions and local authorities in the framework of law concerning them. It has been created for the needs of both partners of cooperation: the non-governmental organizations and the units of territorial self-government.

The solutions proposed within the Model serve the illustrative purpose and should be applicable to any local government unit regardless of its type and size, for they have not been classified. The backbone

Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie nie przesądza jednak, jak obowiązek współpracy ma być realizowany, pozostawiając w tym zakresie wybór samorządom. Wymienia jedynie przykłady możliwych form współpracy (Szreder 2004). Poważną barierą współpracy tych podmiotów jest więc brak systemowych uregulowań umożliwiających ich współdziałanie (Dresler 2006).

Biorąc pod uwagę potrzebę wypracowania rozwiązań modelowych służących jako pomoc parterom z różnych sektorów z inicjatywy łączącej podmioty publiczne z sektorem pozarządowym stworzono model współpracy.

Model współpracy jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych

W dyskusjach nad poprawą i rozwojem współdziałania pojawiła się kwestia standaryzacji. Taką próbę podjęto w modelu współpracy administracji publicznej i organizacji pozarządowych (zwanym dalej modelem). Zbudowany w latach 2010 - 2012 model osadzony jest w obowiązujących rozwiązaniach prawnych, zwłaszcza w zapisach ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie z 2003 r. Wśród nielicznych propozycji teoretycznych omawiających kwestie jakości współpracy jednostek samorządu terytorialnego w Polsce z organizacjami sektora pozarządowego, na szczególną uwagę zasługuje inicjatywa Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Związku Miast Polskich, Collegium Civitas, Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich, Instytutu Spraw Publicznych oraz Sieci SPLOT, której rezultaty przyjęły postać modelu współpracy administracji publicznej i organizacji pozarządowych.

Wspomniany model współpracy powstał w wyniku realizacji projektu systemowego pn. „Model współpracy administracji publicznej i organizacji pozarządowych – wypracowanie i upowszechnianie standardów współpracy”, współfinansowanego przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Społecznego, w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Działanie 5.4, Poddziałanie 5.4.1.

Każda jednostka samorządu terytorialnego jest obligowana prawem do tworzenia corocznego (do 30 listopada) programów współpracy z organizacjami trzeciego sektora, jednak polskie prawo nie obliguje samorządów do budowania planów wieloletnich, czy też lokalnych partnerstw. Wszystkie narzędzia i działania zależą tylko i wyłącznie od kultury współpracy w danym regionie. Model skupia się na kluczowych formach współpracy organizacji pozarządowych z władzami samorządowymi w ramach prawa w tym zakresie. Opracowany został na potrzeby obydwu partnerów współpracy - zarówno organizacji pozarządowych, jak i jednostek samorządu terytorialnego.

Zaprezentowane w modelu rozwiązania mają charakter modelowy, co oznacza, że powinny dać się stosować w jednostkach samorządu terytorialnego bez względu na ich rodzaj czy wielkość - nie wprowadzono podziału jednostek samorządu terytorialnego. Szkielet współpracy powinien pozostawać ten

of cooperation should remain the same, whilst its content should depend on the regional and local context. The Model is then a universal toolbox which can be used by any local authority according to its needs and capabilities. However, it has to be stressed that the main focus is on the culture of cooperation which is a phenomenon independent from the legislation. This is because some tasks featured in the Model, such as local partnerships, have its source not in the law, but in the aforementioned culture. Moreover, some solutions present in the legislation are obligatory (e.g. annual cooperation programmes), and some are optional (e.g. the councils for the activities for the public benefit and multiannual cooperation programmes). Partners should decide upon the application of optional solutions on the basis of their usefulness. The Model recommends to base the cooperation on three areas (figure 2).

Sam, natomiast wypełnianie go treścią powinno być zależne od regionalnego lub lokalnego kontekstu. Model jest więc w zamierzeniu zbiorem określonych narzędzi, które zgodnie z potrzebami i możliwościami mogą być wykorzystane przez każdy polski samorząd. Oznacza to, że pozostaje on uniwersalny, a każdy samorząd może wykorzystać odpowiednie narzędzia zawarte w modelu zgodnie ze swoimi potrzebami i możliwościami. Trzeba jednak podkreślić, że w modelu nacisk kładziony jest przede wszystkim na kulturę współpracy, rozumianą jako zjawisko daleko wykraczające poza zapisy prawa. Część zawartych w nim zadań, np. partnerstwa lokalne, nie wynika bowiem z regulacji prawnych, lecz właśnie z kultury współpracy. Ponadto w samych przepisach prawa część rozwiązań jest obligatoryjnych (np. roczne programy współpracy), a część fakultatywnych (np. rady działalności pożytku publicznego czy wieloletnie programy współpracy). O zastosowaniu konkretnych rozwiązań (poza obowiązkowymi) powinni zdecydować partnerzy, kierując się kryterium ich przydatności. W modelu zaleca się oparcie współpracy na trzech płaszczyznach (Rysunek 2).

Figure 2. A model of the three areas of cooperation between local authorities and non-governmental organizations

Rysunek. 2 Trzy płaszczyzny współpracy JST i organizacji pozarządowych – ujęcie modelowe

Source: own elaboration, based on *Model współpracy administracji publicznej i organizacji pozarządowych*, Co-financed by EU as a part of European Social Fund, Warszawa 2012.

Źródło: opracowanie własne na podstawie, *Model współpracy administracji publicznej i organizacji pozarządowych*, Publikacja współfinansowana ze środków UE w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Warszawa 2012.

The first surface, the cooperation between local authorities and non-governmental organisations in the scope of creating public policies, is the sum of systemic and organisational activities performed to resolve the most important problems of the members of local communities. The second surface describes the cooperation between local authorities and non-governmental organisations in order to complete public tasks by utilising various forms of financial and non-financial collaboration. The last surface focuses on a set of local factors which influence the functioning of non-governmental organisations and the cooperation between local

Pierwsza płaszczyzna - współpraca jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych w zakresie tworzenia polityk publicznych rozumiana jest jako suma systemowych i porządkowych działań, które podejmowane są dla rozwiązywania najważniejszych problemów dotyczących mieszkańców lokalnych społeczności. Płaszczyzna II zawiera opis współpracy samorządu z organizacjami pozarządowymi przy realizacji zadań publicznych z wykorzystaniem różnych form współpracy finansowej i niefinansowej. Ostatnia płaszczyzna uwzględnia ogół lokalnie ukształtowanych czynników wpływających na funkcjonowanie organizacji pozarządowych oraz

authorities and the third (non-governmental) sector. This surface encompasses institutions functioning for the benefit of non-governmental organisations, local law which binds them, and relationships and examples of performance in a given territory of the local authority.

Cooperation Between the Parties – Examples of Good Practices

Contracting services is common in the European Union, but it is a new phenomenon in Poland. The cooperation between non-governmental organisations and local authorities is not common in our country and both parties are starting to learn it. The biggest variety of the practical applications of various forms of cooperation can be seen on the commune level but, at the same time, its quality is the lowest there. Such joint cooperation seems better in the case of district and province authorities. The quality of cooperation between non-governmental organisations and local authorities is significant to the satisfaction of the needs of local communities (Dudkiewicz, Makowski 2011). The creation and implementation of appropriate collaboration practices could improve the speed and quality of the completion of tasks for the benefit of local communities.

The fact that there are certain differences between self-government and non-governmental organizations is quite obvious. However, we not always realize the nature of these differences and their significance. Local government possesses legal authorization to perform its tasks, being at disposal of financial resources and with an obligation to realize many tasks, including also cooperation with non-governmental organizations. Self-government may thus make attempts to delegate some authority to the non-governmental organizations which realize public tasks at the local or regional level. Non-governmental organization is a voluntary associations which acts according to a specified objective. And here, both parties may meet as partners, cooperating while creating public policies understood as planning and implementation of actions targeted at fulfilling the needs of inhabitants.

According to research by Klon/Jawor association, 60% of organisations perceive local authorities as the most important institutions to cooperate with (Przewłocka J. 2011, p. 68-69). Non-governmental organisations treat local authorities as their natural partner. The results of the "Cooperation Barometer 2009" report, which is regularly conducted by Klon/Jawor association⁴, indicate that real scope, priorities, and intensity of cooperation vary among the regions of Poland. According to the report, in 2007 24% of communes did not adopt any cooperation programmes, while in 2008 the percentage dropped to 15.3%. These were mainly rural communes. This data indicates that there is still much to do in this area.

na współpracę pomiędzy sektorem samorządowym, a trzecim sektorem (pozarządowym). W tej płaszczyźnie mieszczą się więc zarówno instytucje działające na rzecz organizacji pozarządowych, dotyczące ich prawo miejscowe, jak i relacje oraz wzorce postępowania występujące w danej jednostce samorządu.

Współpraca partnerów – przykłady dobrych praktyk

Kontraktowanie usług jest powszechnie stosowane w Unii Europejskiej. W Polsce to nowe zjawisko. Współpraca organizacji pozarządowych z jednostkami samorządu terytorialnego nie jest w kraju powszechną praktyką, a zatem samorządy i organizacje dopiero uczą się tej formy. Najwięcej różnorodnych form współpracy funkcjonuje w praktyce na poziomie gminnym. Niestety jakość współpracy wydaje się tu być najniższa. Współdziałanie układa się lepiej w przypadku samorządów powiatowych i wojewódzkich. Jakość współpracy jednostek samorządowych z organizacjami pozarządowymi ma ogromne znaczenie w realizacji potrzeb społeczności lokalnej (Dudkiewicz, Makowski 2011). Wypracowanie i wdrożenie odpowiednich praktyk w tym zakresie mogłoby znacznie się przyczynić do poprawy szybkości i poziomu realizacji zadań, które powinny być wykonywane na rzecz lokalnej społeczności.

Oczywistym jest fakt istnienia różnic między samorządem i organizacjami pozarządowymi. Jednak nie zawsze zdajemy sobie sprawę z charakteru tych różnic i ich sensu. Samorząd lokalny posiada wybrzcą legitymację do działania, dysponuje zasobami finansowymi i jest zobowiązany do realizacji wielu zadań, w tym także do współpracy z organizacjami pozarządowymi. Samorząd może zatem podjąć próby oddelegowania części władzy organizacjom pozarządowym realizującym zadania publiczne na poziomie lokalnym czy regionalnym. Organizacja pozarządowa jest dobrowolnym zrzeszeniem, działającym dla określonego celu. I właśnie tutaj obie strony mogą spotkać się jako partnerzy, którzy współpracują przy tworzeniu polityk publicznych rozumianych jako planowanie i wdrażanie działań zmierzających do zaspokojenia potrzeb mieszkańców.

Według badań Stowarzyszenia Klon/Jawor 60% organizacji widzi w jednostkach samorządu terytorialnego jedną z najważniejszych instytucji do współpracy (Przewłocka J. 2011, s. 68-69). Organizacje pozarządowe traktują samorząd terytorialny jako swego naturalnego partnera. Wyniki badania „Barometr współpracy 2009” przeprowadzanego cyklicznie przez Stowarzyszenie Klon/Jawor⁴ wskazują, iż realny zakres, priorytety i intensywność współpracy znacznie różnią się w poszczególnych regionach kraju. W 2007 r. programów współpracy nie uchwaliło 24% gmin biorących udział w badaniu, w 2008 r. zaś 15,3%. Były to głównie gminy wiejskie. Te dane wskazują, iż nadal jednak jest dużo do zrobienia w tej sferze.

⁴ Barometr współpracy 2009 – współpraca organów administracji lokalnej z organizacjami pozarządowymi” – www.poradnik.ngo.pl (Access: 15 February 2015).

⁴ Barometr współpracy 2009 – współpraca organów administracji lokalnej z organizacjami pozarządowymi” – www.poradnik.ngo.pl (dostęp 15.05.2015).

According to observations conducted by the Ministry of Labour and Social Policy, the majority of the commune and district authorities cooperate with non-governmental organisations in the financial aspect, e.g. by commissioning the completion of public tasks to non-governmental organisations through public tender procedure, and in non-financial aspect, e.g. by creating support centres for non-governmental organisations. Researches carried out so far indicate that the more financially dependent non-governmental organisations are on local authorities, the worse their relationships.

The analysis of good practices of cooperation between non-non-governmental organisations and local authorities includes the selected examples from Lublin Province. Facts have to be presented before the examination of the cooperation of self-government and non-governmental organizations in this province. The first important factor of the cooperation is the number and the range of subjects which may comprise it (Figure 3).

Z monitoringu wdrażania ustawy prowadzonego przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej wynika, że większość samorządów gminnych i powiatowych współpracuje z organizacjami pozarządowymi, zarówno w wymiarze finansowym, np. powierzanie i zlecanie organizacjom pozarządowym realizacji zadań publicznych w trybie otwartego konkursu ofert, jak i niefinansowym, np. tworzenie centrów wsparcia dla organizacji pozarządowych. Przeprowadzone dotychczas badania wskazują, że im większa jest zależność finansowa organizacji pozarządowych od samorządów, tym gorsze stosunki między nimi.

Analiza dobrych praktyk współpracy jednostek samorządu terytorialnego z organizacjami pozarządowymi obejmuje wybrane przykłady zrealizowane na terenie województwa lubelskiego. Chcąc przeanalizować skalę współpracy samorządów i organizacji pozarządowych w województwie lubelskim należy rozpocząć od przedstawienia faktów. Pierwszym ważnym czynnikiem współpracy jest liczba i zasięg działalności podmiotów, które mogą ją współtworzyć (Rysunek 3).

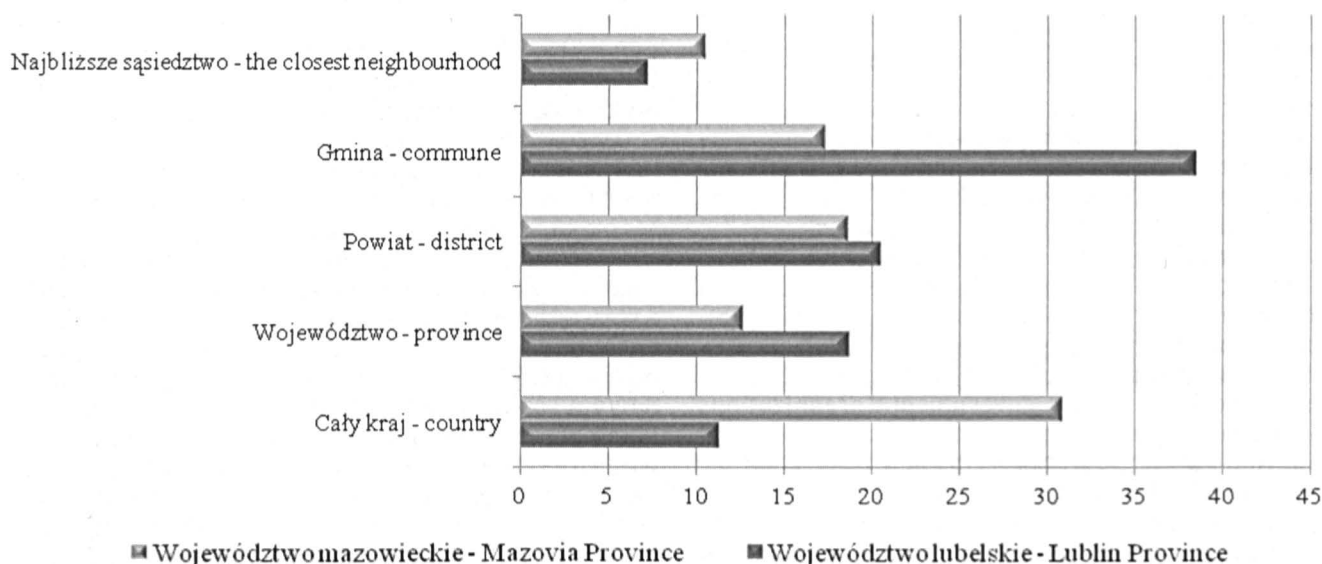

Figure 3. The organisations and associations by maximum territorial coverage of their main activities in 2012

Rysunek 3. Organizacje i stowarzyszenia według maksymalnego terytorialnego zasięgu głównej działalności w 2012r.

Source: created by authors, based on Local Data Bank of the Central Statistical Office of Poland (www.bdl.stat.gov.pl).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS (www.bdl.stat.gov.pl).

The data shows that the range of the majority of non-governmental organisations in the Lublin Province is limited to area of their communes. In the case of Mazovian Province the situation is different, because organisations often have a country-wide reach.

Another important factor of cooperation are the expenditures of local authorities on the financing of the activities of non-governmental organisations (table 1).

On the basis of the data presented in the table one could say that the amount of funds which is devoted to various public tasks and donated to non-governmental organisations can vary. A limited

Przedstawione dane pozwalają stwierdzić, iż najczęściej organizacje pozarządowych w województwie lubelskim ma zasięg ograniczający się do obszaru gminy. W przypadku województwa mazowieckiego sytuacja znacznie się różni, ponieważ organizacje często mają zasięg ogólnokrajowy.

Kolejnym istotnym czynnikiem współpracy są wydatki jednostek samorządowych przeznaczone na finansowanie działalności organizacji pozarządowych (Tabela 1).

Na podstawie zaprezentowanych danych można wnioskować, że wielkość środków finansowych na realizację poszczególnych zadań publicznych trafiających do organizacji pozarządowych może być bar-

Table 1. Expenditures of local authorities on the NGOs' activities
Tabela 1. Wydatki JST na działalność organizacji pozarządowych

Scope of tasks/ Zakres zadań	The percentage of expenditures of local authorities on non-governmental organisations/ Odsetek wydatków jednostek samorządu terytorialnego na działalność organizacji pozarządowych (%)	
	Urban communes/ Gminy miejskie	Rural communes/ Gminy wiejskie
Welfare/ Pomoc społeczna	35,5	7,6
Physical education and sport/ Kultura fizyczna i sport	29,6	62,9
Health care/ Ochrona zdrowia	15,6	7,3
Culture and protection of national heritage/ Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	10,2	3,5
Public safety and fire protection/ Bezpieczeństwo publiczne i ochrona ppoż.	0,4	8,1

Source: Herbst J.(2008), „Współpraca organizacji pozarządowych i administracji publicznej w Polsce 2008. Bilans czterech lat”, Klon/Jawor Association, Warszawa, p. 35.

Źródło: Herbst J.(2008), „Współpraca organizacji pozarządowych i administracji publicznej w Polsce 2008. Bilans czterech lat”, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa, s. 35.

scope of public tasks in rural communes may encourage local authorities to conduct the majority of tasks through their own institutions in the form of Commune Welfare Centres. In the cities the situation is very different, because Urban Welfare Centres create a more varied and complex offer in response to the growing needs of residents. Local authorities more and more often seek partners and executors of various public policy tasks among non-governmental organisations. It has to be stressed that the scale of cooperation depends not only on the size of city or village but also on other factors.

One of the examples of good cooperation in the Lublin Province is Stoczek Łukowski town. The partnership called Initiative Group operates there and it is comprised of three institutions: Association of Social Creativity Incubator, Civic Culture Centre, and Civic Public Library. The partnership works on the project of the so called thematic city called “Stoczek Łukowski - miasto walki i oręża” (Stoczek Łukowski – the city of combat and weaponry), which aims to promote history, integrate citizens, institutions, non-governmental organisations, and fans of history, and attract tourists. The partners work on the multimedia museum, the November Uprising reconstruction group was created, and a database of ideas for educational outdoor games, quests, and multimedia walks was launched.

Another example of the partnership of non-governmental organisations and local authorities is Tomaszów Lubelski city. Since 2010 Social Activity Club has been functioning there due to the activity of the local partnership. This is a place where passions and interests can be shared and made into specific activities.

A partnership of local authorities, public institutions, organisations, and companies functions in Biłgoraj and Zwierzyniec communes. S.O.W.A. Space (Solidary, Open, Free, Active) project was created through the cooperation with the city in accordance with public space management plan. Due to the efforts of the partnership, S.O.W.A. became

dzo zróżnicowana. W gminach wiejskich ograniczony zakres zadań pomocy społecznej stanowi dla władz lokalnych pokusę, aby większość zadań realizować za pośrednictwem własnych jednostek – gminnych ośrodków pomocy społecznej. Zupełnie odmiennie wygląda sytuacja w miastach, gdzie miejskie ośrodki pomocy społecznej w odpowiedzi na rosnące oczekiwania mieszkańców tworzą bardziej zróżnicowaną i bardziej skomplikowaną ofertę wsparcia. Samorządy coraz częściej szukają partnerów i wykonawców różnorodnych zadań z zakresu polityki społecznej właśnie wśród organizacji pozarządowych. Należy podkreślić, iż skala współpracy zależy nie tylko od wielkości miejscowości, ale także od innych czynników.

Jednym z przykładów dobrej współpracy na terenie województwa lubelskiego jest miasto Stoczek Łukowski. Grupa Inicjatywna partnerstwa składa się z czterech instytucji: Stowarzyszenia Inkubator Kreatywności Społecznej, Miejskiego Ośrodka Kultury, Miejskiej Biblioteki Publicznej. Partnerstwo pracuje na rzecz stworzenia tzw. miasta tematycznego pod hasłem „Stoczek Łukowski - miasto walki i oręża”, gdzie poprzez szereg działań promowana jest historia, która służy integrowaniu mieszkańców, instytucji, organizacji pozarządowych i pasjonatów, a także przyciąganiu turystów. Partnerzy tworzą muzeum multimedialne, powstała grupa rekonstrukcyjna w strojach z powstania listopadowego, bazy gier terenowych, questów, spacerów multimedialnych pełniących rolę narzędzi edukacyjnych.

Kolejnym przykładem stworzenia partnerstwa samorządu i organizacji pozarządowej jest miasto Tomaszów Lubelski. Dzięki lokalnemu partnerstwu od sierpnia 2010 roku w Tomaszowie Lubelskim działa Klub Aktywności Społecznej. Wspólna praca partnerów sprawiła, że klub stał się miejscem, w którym pasje i zainteresowania można dzielić z innymi i przekuć na konkretne działania.

W gminach Biłgoraj i Zwierzyniec także powstało partnerstwo złożone z samorządów, instytucji publicznych, organizacji i firm. Projekt przestrzeni S.O.W.A. (Solidarni, Otwarci, Wolni, Aktywni) po-

a space where organisations, youth groups, folk groups, culture centres, and libraries can, free of charge, present their activities, talk with citizens, organise integrative events and campaigns, collect funds, recruit supporters and volunteers, teach about democracy, strengthen bonds with local community, and improve social capital.

The examples described above illustrate the first and the second surface of the model of cooperation with the focus on cooperating subjects and forms of cooperation. Unfortunately, due to the lack of data it was impossible to conduct the comprehensive analysis and to illustrate the third surface which focuses on relationships and models of conduct in partnerships.

Conclusions

An attempt at the evaluation of the cooperation between non-governmental organisations and local authorities has been made in the article. According to the analysis, the Model presented in the paper contains optimal and simplified example of the "perfect cooperation" between non-governmental organisations and local authorities. Moreover, not only the popularisation of the premises and elements of the Model is important, but also convincing institutions that it is not just another universal tool which is unfit for practical application. The model should be treated as a scheme which is helpful in the creation of local standards of the cross-sectoral cooperation.

The creation of convenient conditions of cooperation based on mutual trust may benefit not only the public administration in the area of responsibility for the effectiveness of the provision of public services and the development of civil society, but also non-governmental organisations which seek support for the effective realisation of their statutory goals. Therefore, every attempt at the implementation of rules which are included in the Model and which are based on mutual trust may support the development of civil activity.

Two tendencies can be observed in the contemporary public management. The first one promotes creativity and effectiveness in the problem-solving instead of repeatability, copying of solutions, and following instructions. The second one promotes the creation of partnerships in the public sector and cooperation with organisations from other ones, including the sector of non-governmental organizations. The theory of the new institutional economy may be useful in the examination of the increasing complexity of the activities of local authorities (Rudolf 2010). Public administration and non-governmental organisations share a common goal, which is the satisfaction of needs of local communities. However, both parties use different methods to fulfil this objective and have different

wstał we współpracy z miastem, zgodnie z planem zagospodarowania przestrzeni publicznej. Dzięki wysiłkom partnerstwa, S.O.W.A. stała się miejscem, w którym bezpłatnie aktywne organizacje, grupy młodzieżowe, zespoły folklorystyczne, ośrodki kultury, biblioteki, mogą zaprezentować swoją działalność, porozmawiać z mieszkańcami, prowadzić akcje i kampanie integrujące, zbierać fundusze na działalność, pozyskiwać zwolenników i wolontariuszy, uczyć demokracji i budować lepsze więzi ze społecznością lokalną, wzmacniać kapitał społeczny.

W omówionych przykładach wskazano dwie płaszczyzny modelu współpracy (pierwszą i drugą) skupiając się na podmiotach współpracujących i formach kooperacji. Niestety dokonanie dokładnej analizy i odniesienie się do trzeciej płaszczyzny uwzględniającej relacje oraz wzorce postępowania występujące w partnerstwach było niemożliwe ze względu na brak danych.

Podsumowanie i wnioski

W opracowaniu podjęto próbę oceny modelu współpracy jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych. Z przeprowadzonych analiz wynika, iż w zaprezentowanym modelu wskazano optymalny, ale jednocześnie uproszczony, stan „idealnej współpracy” na linii jednostki samorządu terytorialnego – organizacje pozarządowe (JST – NGO).

Istotnym zadaniem wydaje się być nie tyle upowszechnienie założeń i elementów składowych modelu, ale sprawienie, by nie był on uważany za kolejne uniwersalne i tym samym nikomu nie pasujące narzędzie. Model ten powinien stanowić schemat pomocny w wypracowaniu własnych, lokalnie użytecznych standardów współpracy międzysektorowej.

Stwarzanie dogodnych, opartych na wzajemnym zaufaniu, warunków współpracy przynieść może korzyści zarówno dla administracji publicznej (w zakresie odpowiedzialności za skuteczność i efektywność świadczenia usług publicznych i rozwój społeczeństwa obywatelskiego) jak i dla organizacji pozarządowych szukających wsparcia dla efektywnej realizacji swoich celów statutowych. Dlatego też każda próba wprowadzająca w życie opisane w modelu zasady, oparte na wzajemnym zaufaniu, służyć może wspieraniu rozwoju aktywności społecznej.

We współczesnym zarządzaniu publicznym zauważalne są wyraźne dwie tendencje. Pierwsza to odchodzenie od powtarzalności i powielania działań oraz wykonywania instrukcji na rzecz koncentrowania się na kreatywności i efektywności w rozwiązywaniu problemów. Druga to tworzenie partnerskich relacji nie tylko w obrębie sektora publicznego, ale również współdziałanie z organizacjami innych sektorów, w tym sektora organizacji pozarządowych.

Narzędzia nowej ekonomii instytucjonalnej mogą stanowić przydatne instrumentarium w próbach zrozumienia wzrastającej złożoności działań samorządów (Rudolf 2010). Administracja publiczna i organizacje pozarządowe mają wspólny cel - zaspokajanie potrzeb lokalnej społeczności, ale różnią się sposobami jego osiągania. Każda z tych instytucji dysponuje

strengths. Non-governmental organisations are independent, can employ unconventional methods, are well-acquainted with the needs of society, reduce expenses due to the volunteer work, and may acquire funds from various sources. Volunteers are the most important asset of non-governmental organisations, because they have motivation to act and they introduce innovations which are increasingly important among the organisations of the third sector.

The presented examples of cooperation between public and non-governmental sector may serve as a proof that this collaboration improves the quality of life of local communities. This is a result of the increasingly improving recognition of needs of citizens and projects which are aimed at their satisfaction. Because of that local communities are more content with the realisation of public tasks and their perception of public authorities may improve in the future. To summarise, the creation of the appropriate model of cooperation between local authorities and a non-governmental organisations is a positive example of creativity, activity, and development of both types of institutions which will surely be appreciated by local communities.

własnymi atutami. Atutami organizacji pozarządowych są m.in. niezależność i często również niekonwencjonalność działania, dobre rozeznanie potrzeb społecznych, których nie można dostrzec „z góry”, niższe koszty działania dzięki pracy wolontariuszy, a także możliwość korzystania z różnych źródeł finansowania. Najważniejszym atutem organizacji pozarządowych są ludzie, wolontariusze, posiadający motywację i zapał do działania. To oni są elementem sprawczym innowacji, które odgrywają coraz szerszą rolę w organizacjach trzeciego sektora.

Z przedstawionych przykładów współpracy sektora publicznego i pozarządowego wynika, iż dzięki podejmowanym próbom współpracy lokalne społeczności mogą pełniej korzystać z poprawy jakości swojego życia. Ich potrzeby są znacznie lepiej rozpoznawane, a działania zaproponowane przez organizacje pozarządowe stanowią bardziej dopasowaną ofertę, cieszącą się większym społecznym poparciem. Wszystko to prowadzi do zwiększenia stopnia satysfakcji mieszkańców z realizacji zadań publicznych, co w konsekwencji może doprowadzić do lepszej oceny i społecznej legitymizacji działalności władzy publicznej w przyszłości. Reasumując, wypracowanie właściwego modelu współpracy jednostki samorządowej i organizacji pozarządowej stanowi pozytywny przejaw kreatywności, aktywności i rozwoju obu sektorów, który z pewnością docenią społeczności lokalne.

References/ Literatura:

1. Brol R. (1998), *Rozwój lokalny - nowa logika rozwoju gospodarczego*, W: M. Obrębalski (red.), *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*. Prace Naukowe nr 785, AE im. Oskara Langego, Wrocław, s. 11-14.
2. *Barometr współpracy 2009 - współpraca organów administracji lokalnej z organizacjami pozarządowymi* - www.poradnik.ngo.pl, (data dostępu 15.05.2015r.)
3. Dresler E. (2006), *Stan współpracy samorządu lokalnego z organizacjami pozarządowymi na obszarach wiejskich w świetle opinii przedstawicieli samorządu terytorialnego*, W: M. Adamowicz (red.), *Rola samorządu w zarządzaniu rozwojem lokalnym i regionalnym*. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska, s. 281-288.
4. Dudkiewicz M., Makowski G. (2011), *Współpraca między organizacjami pozarządowymi i administracją samorządową. Problemy, wyzwania i rekomendacje*. Instytut Spraw Publicznych.
5. Golinowska S. (1999), *Teoretyczne podstawy działania organizacji pozarządowych*, W: D. Głogosz (red.), *Pozarządowe instytucje społeczne: między państwem a społeczeństwem*. Instytut Polityki Społecznej UW, Warszawa, s. 14-18.
6. Herbst J. (2008), *Współpraca organizacji pozarządowych i administracji publicznej w Polsce 2008. Bilans czterech lat*. Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa.
7. Kosiedowski W. (red.) (2005), *Samorząd terytorialny w procesie rozwoju regionalnego i lokalnego*. Stowarzyszenie Wyższej Użyteczności „Dom Organizatora”, Toruń.
8. Kożuch B. (2005), *Zarządzanie publiczne jako dyscyplina naukowa*. Zarządzanie Publiczne, 1, s. 11-12
9. Lechwar M., Ślusarz G. (2000), *Rola organizacji pozarządowych w kreowaniu rozwoju gmin*, Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Krakowie, Zagłobice.
10. *Legislacja w samorządzie terytorialnym, Monitorowania prawa miejscowego przez przedstawicieli społeczności lokalnych* (2010). Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Warszawa, s. 46-51.
11. *Model współpracy administracji publicznej i organizacji pozarządowych* (2012). Publikacja współfinansowana ze środków UE w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Warszawa.
12. Myna A. (1998), *Rozwój lokalny, regionalne strategie rozwoju, regionalizacja*. Samorząd Terytorialny, nr 11, s. 30-48.
13. Przewłocka J. (2011), *Współpraca organizacji pozarządowych i administracji publicznej w roku 2009. Raport z badań*. Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa.
14. Roszkowska-Hołyś D. (2002), *Funkcjonowanie organizacji pozarządowych w Polsce*. W: Fic M. (red.), *Funkcjonowanie instytucji non-profit w oparciu o normy i standardy Unii Europejskiej*. Wydawnictwo „Maria”, Zielona Góra, s. 33-42.
15. Rudolf S. (2010), *Nowa ekonomia instytucjonalna. Przedsiębiorstwo Przyszłości 1*, s. 9-21.
16. Saar M.A. (2011), *Jak samorządy lokalne mogą wspierać rozwój przedsiębiorczości*. CeDeWu.pl Wydawnictwo Fachowe, Warszawa.
17. Schmidt J. (2013), *Rola i rozwój lokalnych i regionalnych organizacji pozarządowych w świetle wyników badań własnych*. W: K. Pająk, J. Polcyn (red.), *Determinanty rozwoju regionalnego w Polsce, Społeczeństwo-gospodarka-środowisko*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 205-212.
18. Sochacka-Krysiak H. (red.) (2003), *Zarządzanie gospodarką i finansami gminy*. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.

19. Szreder J. (2004), *Współdziałanie sektora publicznego i prywatnego w rozwoju lokalnym*, WSZ, Słupsk 2004.
20. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i wolontariacie, Dz. U. Nr 96 poz. 873.
21. Załącznik do Uchwały Nr XV/208/2011 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 28 listopada 2011 r.
22. Zalewski A. (red.) (2005), *Nowe zarządzanie publiczne w polskim samorządzie terytorialnym*. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.
23. www.poradnik.ngo.pl
24. www.bdl.stat.gov.pl

Authors' contribution/
Wkład autorów:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Analiza statystyczna/
Statistical analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie tekstu/
Manuscript preparation
F. Opracowanie
piśmiennictwa/
Literature search
G. Pozyskanie funduszy/
Funds collection

MAIN TRENDS IN LABOR MARKET DEVELOPMENT AND EMPLOYMENT IN UKRAINE IN THE LIGHT OF NEW INSTITUTIONAL ECONOMICS

PODSTAWOWE TENDENCJE ROZWOJU RYNKU PRACY I ZATRUDNIENIA LUDNOŚCI NA UKRAINIE W W ŚWIECIE NOWEJ EKONOMII INSTYTUCJONALNEJ

Natalia Pavlikha^(A,B,C,D,E,F,G), Iryna Kytsyuk^(A,B,C,D,E,F,G), Oleg Uniga^(F,G)

Lesya Ukrainka Eastern European National University
Wschodnioeuropejski Narodowy Uniwersytet im. Łesii Ukrainki

Pavlikha N., Kytsyuk I., Uniga O. (2016), *Main trends in labor market development and employment in Ukraine in the light of new institutional economics/ Podstawowe tendencje rozwoju rynku pracy i zatrudnienia ludności na Ukrainie w w świetle nowej ekonomii instytucjonalnej*. Economic and Regional Studies, Vol. 9, No. 3, pp. 59-66.

ORIGINAL ARTICLE

JEL code: E24

Submitted:
November 2015
Accepted:
April 2016

Number of characters:
21851
Tables: 0
Figures: 1
References: 11

ORYGINALNY ARTYKUŁ NAUKOWY

Klasyfikacja JEL: E24

Zgłoszony:
Listopad 2015
Zaakceptowany:
Kwiecień 2016

Liczba znaków ze spacjami:
21122
Tabele: 0
Rysunki: 1
Literatura: 11

Summary

Subject and purpose of work: This article presents the analysis and assessment of the labour market at the time of implementing the system of market economy in Ukraine. The analysis is conducted based on the principles of new institutional economy. The objective of the study is to identify the main trends of the economic development and labour market to analyse public policy in the area of employment and provide some of recommendations for improving labour market in the current socioeconomic conditions.

Materials and methods: The study has been based on the available statistical data as well as national and foreign literature with a particular focus on the new institutional economy. Also state legislation concerning labour market and employment in Ukraine has been referred to.

Results: The analysis and assessment of the status of employment and the functioning of labour market in Ukraine concerned the period from 2010 to 2014. Until 2013 both the number of employment and the employment rate increased slowly but systematically. In 2014 a rapid labour market collapse occurred.

Conclusions: Transformations of labour market and rationalisations of employment are related to structural transformations and the implementation of the system of market economy. New legislative basics and institutional changes ought to be continued while taking into account the need of qualitative changes and purposeful shaping of policy of labour market expansion.

Keywords: structural transformation, labor market, institutionalising employment

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Przedmiotem pracy jest analiza i ocena rynku pracy w warunkach wdrażania systemu gospodarki rynkowej na Ukrainie. Analiza jest prowadzona z uwzględnieniem zasad nowej ekonomii instytucjonalnej. Celem pracy jest rozpoznanie głównych trendów rozwoju gospodarczego i rynku pracy, analiza polityki publicznej w sferze zatrudnienia i przygotowanie rekomendacji dla usprawnienia rynku pracy w aktualnych warunkach ekonomiczno-społecznych.

Materiały i metody: Praca wykonana w oparciu o dostępne dane statystyczne oraz krajową i zagraniczną literaturę przedmiotu, ze szczególnym uwzględnieniem nowej ekonomii instytucjonalnej. Wykorzystano także legislację państwową dotyczącą rynku pracy i zatrudnienia w Ukrainie.

Wyniki: Przeprowadzono analizę i ocenę stanu zatrudnienia i funkcjonowania rynku pracy na Ukrainie w okresie 2010-2014. Do 2013 r. zarówno liczba zatrudnionych, jak i stopa zatrudnienia systematycznie, chociaż powoli wzrastały. Natomiast w 2014 r. nastąpiło gwałtowne załamanie rynku pracy.

Wnioski: Przekształcenia rynku pracy i racjonalizacja zatrudnienia przebiegają w powiązaniu z przekształceniami strukturalnymi i wdrożeniem systemu gospodarki rynkowej. Nowe podstawy legislacyjne i zmiany instytucjonalne winne być kontynuowane z uwzględnieniem potrzeby zmian jakościowych i celowym kształtowaniem polityki rozszerzania rynku pracy.

Słowa kluczowe: przekształcenie strukturalne, rynek pracy, instytucjonalizm zatrudnienia

Address for correspondence/ Adres korespondencyjny: prof. Pavlikha Natalia, dr Iryna Kytsyuk, student Oleg Uniga, Lesya Ukrainka Eastern European National University, 13 Volya Avenue, 43025, Lutsk, Ukraine; phone: +380669670902; +380503785143; e-mail: pavlixa@mail.ru; irynak.post@gmail.com

Journal indexed in/ Czasopismo indeksowane w: AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List, ICV 2015: 81.26; Polish Ministry of Science and Higher Education 2015: 9 points/ AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List ICV 2015: 81.26; Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego 2015: 9 punktów. **Copyright:** © 2016 Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska. All articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Introduction

Institutionalism as the direction of economic science, has originated from the late 19th century. It is considered one of the most promising from points of view explanation and forecasting of economic phenomena (Фертикова 2010).

New institutional economics (NIE) studies institutions and how institutions interact with organizational arrangements. Institutions are the written and unwritten rules, norms and constraints that humans devise to reduce uncertainty and control their environment. These include written rules and agreements that govern contractual relations and corporate governance, constitutions, laws and rules that govern politics, government, finance, and society more broadly, and unwritten codes of conduct, norms of behavior, and beliefs. Organizational arrangements are the different modes of governance that agents implement to support production and exchange. These include markets, firms, and the various combinations of forms that economic actors develop to facilitate transactions and contractual agreements that provide a framework for organizing activities, as well as the behavioral traits that underlie the arrangements chosen. In studying institutions and their interaction with specific arrangements, new institutionalists have become increasingly concerned with mental models and other aspects of cognition that determine how humans interpret reality, which in turn shape the institutional environment they build (North 1990; Williamson 1991). New institutional economics abandons the standard neoclassical assumptions that individuals have perfect information and unbounded rationality and that transactions are costless and instantaneous. NIE assumes instead that individuals have incomplete information and limited mental capacity and because of this they face uncertainty about unforeseen events and outcomes and incur transaction costs to acquire information. To reduce risk and transaction costs humans create institutions, writing and enforcing constitutions, laws, contracts and regulations – so-called formal institutions – and structuring and inculcating norms of conduct, beliefs and habits of thought and behavior – or informal institutions. They develop modes of organization embedded in these settings that provide different incentives that vary in their capacity to motivate agents. For new institutionalists the performance of a market economy depends upon the formal and informal institutions and modes of organization that facilitate private transactions and cooperative behavior. NIE focuses on how such institutions (Ménard C., Shirley M. M. 2008).

In the terms of formation and development of market-oriented economic systems a new institutional system is creating, the property relations, type of reproduction and technical and industrial structure are changing, the relations between workers and employers are improving.

The labor market is the most dynamic element of the market economy, where the interests of workers and employers are intertwined, the economic,

Wstęp

Instytucjonalizm jako kierunek nauk ekonomicznych pochodzi z końca XIX wieku. Uważa się go za jeden z najbardziej obiecujących trendów pod względem wyjaśniania i przewidywania zjawisk ekonomicznych (Фертикова 2010).

Nowa Ekonomia Instytucjonalna (NEI) bada instytucje oraz sposób w jaki instytucje wchodzą w interakcje z rozwiązaniami organizacyjnymi. Instytucje oznaczają zarówno oficjalne jak i niepisane zasady, normy oraz ograniczenia wymyślone przez ludzi by maksymalnie zredukować niepewność oraz kontrolować swoje środowisko. Wśród nich znajdziemy oficjalne zasady/wytyczne oraz umowy zarządzające stosunkami umownymi oraz systemem nadzoru korporacyjnego, konstytucje, prawa oraz zasady zarządzające polityką, rządem, finansami oraz ogólnie społeczeństwem, a także niepisane kodeksy postępowania, normy dotyczące zachowań oraz przekonań. Rozwiązania organizacyjne to różne sposoby zarządzania wprowadzane przez przedstawicieli by wesprzeć produkcję oraz wymianę. Dotyczą one rynków, firm oraz różnych kombinacji form rozwijanych przez podmioty gospodarcze w celu ułatwienia transakcji oraz stosunków umownych zapewniających ramy do organizacji działań a także zachowań będących podstawą wybranych rozwiązań. Podczas badania instytucji oraz ich interakcji z poszczególnymi rozwiązaniami, nowych instytucjonalistów szczególnie zainteresowały modele mentalne oraz inne aspekty poznania wpływające na to w jaki sposób ludzie interpretują rzeczywistość, co z kolei kształtuje środowisko instytucjonalne, które tworzą (North 1990; Williamson 1991). Nowi ekonomiści instytucjonalni porzucają tradycyjne neoklasyczne założenia, że jednostki indywidualne wszystko wiedzą, mają nieskrępowane umysły a transakcje są bezpłatne i natychmiastowe. Nowa ekonomia instytucjonalna zakłada, że jednostki nie wiedzą wszystkiego, ich umysły są ograniczone i przez to muszą zmierzyć się z niepewnością związaną z nieprzewidywalnymi wydarzeniami i rezultatami oraz kosztami transakcyjnymi w celu zdobycia wiedzy. Aby zminimalizować ryzyko oraz koszty transakcji ludzie wymyślają instytucje, opracowując i wcielając w życie konstytucje, prawa, umowy oraz przepisy – tzw. instytucje formalne – a także wprowadzając struktury, oraz normy postępowania, przekonania oraz zachowań – instytucje nieformalne. Rozwijają formy organizacji wbudowane w te systemy zapewniające różne bodźce różniące się pod względem zdolności do motywowania przedstawicieli. Według nowych instytucjonalistów wyniki gospodarki rynkowej zależą od instytucji formalnych i nieformalnych oraz form organizacji ułatwiających prywatne transakcje, a także od gotowości do współpracy. NEI skupia się tym jak takie instytucje działają (Ménard C., Shirley M. M. 2008).

W odniesieniu do formowania i rozwoju systemów ekonomicznych ukierunkowanych na rynek, które ten nowy instytucjonalny system tworzą to stosunki majątkowe, sposób reprodukcji, i struktury tech-

political, demographic, social and other processes are reflected.

Providing of competitive advantages of the national labor market is a priority of social and economic policy. It is associated with the competitiveness of human resources, high level of employment and social protection, and with the approximation of wages level and incomes to the world standards (Ярошенко 2007).

Objectives, materials and methods

This paper aims to consider the major trends of labor market development, the analysis of public policy in the field of employment and to develop the recommendations for improving labor market in the period of new institutional economics. The basis for discussion is a critical literature review. It is advisable to point out that various questions about the theoretical foundations and generalization experience of labor market development are revealed in the domestic and foreign scientific literature. However, the existing research developments do not cover all complex of methodological basis of labor market functioning improving in the period of new institutional economics. We consider that the formation of effective institutions and their coordination with informal norms has continued in Ukraine to the present time. Besides the main task of public governance of employment process today must be reorientation from the policy of social problems determination to the labor market widening. And this requires a precise organization of assistance in giving or job search for everyone who wants to work.

Institutional transformation of Ukraine's economy

Gaining independence of Ukraine and the transition from central planning to a market economy were accompanied by the fundamental changes in the social and economic links, the formation of its defining systems: financial, monetary, fiscal, banking, customs, etc. They all together determine the economic infrastructure of state independence. Also the substantial changes occurred in reforming of property relations, the important measures as to liberalization of economic relations were implemented, in particular the price mechanism, money and currency markets and also markets for goods and capital. The character of economic entities behavior was changed. They have begun to focus on effective demand, market conjuncture, profit maximizing. The state functions have been radically

niczne i przemysłowe zmieniają się a relacje między pracodawcą a jego pracownikami ulegają poprawie.

Rynek pracy jest najbardziej dynamicznym elementem gospodarki rynkowej, gdzie interesy pracowników i pracodawcy są ze sobą ściśle związane a procesy ekonomiczne, polityczne, demograficzne, społeczne itd. mają w nim swoje odzwierciedlenie.

Zapewnianie przewagi konkurencyjnej krajowemu rynkowi pracy jest najważniejszym punktem polityki społecznej i gospodarczej. Wiąże się ono z konkurencyjnością zasobów ludzkich, wysokim poziomem zatrudnienia oraz zabezpieczeń społecznych oraz przybliżeniem wysokości zarobków oraz dochodów do światowych standardów (Ярошенко 2007).

Cele, materiały, metody

Celem niniejszej pracy jest refleksja nad głównymi trendami w rozwoju rynku pracy, analiza publicznej polityki w zakresie zatrudnienia oraz opracowanie wskazówek, które pomogą ulepszyć rynek pracy w czasach nowej ekonomii instytucjonalnej. Podstawę do dyskusji będzie stanowił przegląd prac traktujących o wspomnianej tematyce. Warto podkreślić, że odpowiedzi na różnorakie pytania dotyczące podłoża teoretycznego i doświadczeń związanych z rozwojem rynku pracy można znaleźć zarówno w krajowej jak i zagranicznej literaturze naukowej. Niestety, istniejące prace badawcze nie opisują całej złożonej bazy metodologicznej rynku pracy istniejącego i ulepszanego dzięki nowej ekonomii instytucjonalnej. Według nas formowanie sprawnych instytucji oraz ich koordynacja z nieformalnymi normami trwa na Ukrainie do dziś. Poza głównym zadaniem czyli publicznym zarządzaniem procesem zatrudnienia w dzisiejszych czasach wymagana jest także zmiana polityki. Oprócz głównego zadania publicznego zarządzania procesem zatrudnienia, w dzisiejszych czasach potrzebna jest reorientacja z polityki określania problemów społecznych na poszerzanie rynku pracy. A to wymaga szczegółowej organizacji systemu pomocy który pomagał by dawać zatrudnienie i znajdować pracę tym, którzy chcą pracować.

Instytucjonalna transformacja gospodarki Ukrainy

Zdobycie niepodległości przez Ukrainę i przejście z centralnego planowania na gospodarkę rynkową pociągnęły za sobą zasadnicze zmiany w powiązaniach społecznych i gospodarczych, oraz tworzeniu systemów które je określają: finansowego, walutowego, podatkowego, bankowego, celnego itp. Wszystkie te systemy określają gospodarczą infrastrukturę niezależności państwowej. Co więcej, na Ukrainie wystąpiły także znaczne zmiany w stosunkach majątkowych, wprowadzono ważne środki umożliwiające liberalizację stosunków gospodarczych, takie jak mechanizm cenowy, rynek pieniężny i walutowy a także rynki dla towarów i kapitału. Zmienił się też zachowanie gospodarcze jednostek. Zaczęły one się skupiać na efektywnym popycie, warunkach rynkowych oraz maksymalizacji zysku. Radykalnie prze-

rebuilt. The main instruments and tools of public macroeconomic governance were formed instead of directive control system (Онікієнко, Ємельяненко, Ткаченко, 2007).

In the point of view of Ukrainian scientists (Savchuk V. S., Zaitsev J. K., Malyi I. Y.) one can talk about such features of modern institutional structure of Ukraine (Фертікова 2010):

- management of market processes is based on market mechanisms;
- domination of private ownership form;
- effectiveness of levers of macroeconomic influence on economic entities;
- resource allocation on an alternative basis as to their use;
- development of system of organizations that provide the economy functioning on the institutional principles of market.

In addition, the market transformation process and modern institutional environment in Ukraine are not socially adapted (Онікієнко, Ємельяненко, Ткаченко 2007). Declarative character of institutional reforms is just the first step to their real implementation. It has to be done long work on development and legislative execution of new institutional rules must be carried out, and such structure that is responsible for their implementation and protection. In addition, the new institutional rules will be effective only if participants of economic links perceive them, and this perception must be reflected in their tactical and strategic actions (Фертікова 2010).

Forming labor market and population employment in the conditions of institutional transformation of Ukraine's economy

It wasn't ensured the forming of a fundamentally new, adapted to the market economy institutional environment in Ukraine, that would assist to overcoming of poverty, prevention of deep material differentiation of the population (that much exceed the appropriate indices of developed countries), and strengthening of effective social and political stability in society. Imperfection of appropriate institutional environment in the country the most concerns with the forming of labor market institutions. Despite the fact that at the beginning of market reforms it was introduced such basic institutions as the minimum wage, the single tariff for wage of budget workers, the state program of population employment, system of unemployment insurance; the associations of employers have come into being, trade unions have been reformatted.

It should be noted that worldwide process of institutionalization of labor market in Ukraine has its own specifics, it is complicated and contradictory, accompanied by reforming of existing institutions or creating new ones, which is not always operate efficiently. Forming of the institutional environment in the country was practically spontaneous, without the necessary relationship between the state, employers, employees, the result of which it was unemployment, deepening differentiation and reduce real incomes of

budowano funkcje państwowe. Bezpośredni system kontroli został zastąpiony przez nowe instrumenty i narzędzia publicznego makroekonomicznego zarządzania (Онікієнко, Ємельяненко, Ткаченко, 2007).

Według Ukraińskich naukowców (Savchuk V. S., Zaitsev J. K., Malyi I. Y.) nowoczesna instytucjonalna struktura Ukrainy cechuje się (Фертікова 2010):

- zarządzaniem procesami rynkowymi opartym na mechanizmach rynkowych;
- dominacją własności prywatnych;
- skutecznością dźwigni makroekonomicznego wpływu na jednostki gospodarcze;
- alokacją zasobów na przemian z ich wykorzystywaniem;
- rozwijaniem systemów organizacji zapewniających funkcjonowanie zgodne z zasadami rynku instytucjonalnego.

Dodatkowo, proces transformacji rynku oraz nowoczesne instytucjonalne środowisko na Ukrainie nie zostały społecznie zaadaptowane (Онікієнко, Ємельяненко, Ткаченко 2007). Deklaratywny charakter reform instytucjonalnych jest jedynie pierwszym krokiem do realnego wprowadzenia ich w życie. Niezbędna jest długotrwała praca nad rozwojem i wprowadzaniem nowych instytucjonalnych zasad w życie oraz taką strukturą, która będzie odpowiedzialna za ich wdrażanie i ochronę. Co więcej, nowe zasady będą skuteczne jedynie pod warunkiem, że członkowie więzi gospodarczych będą ich świadomi, a ta świadomość musi mieć odzwierciedlenie w ich taktycznych i strategicznych działaniach (Фертікова 2010).

Tworzenie rynku pracy i zatrudnienia w warunkach transformacji instytucjonalnej gospodarki na Ukrainie

Nikt nie gwarantował, że stworzenie na Ukrainie nowego instytucjonalnego środowiska, dostosowanego do gospodarki rynkowej przyczyni się do rozwiązania problemu ubóstwa, zapobiegnie głębokiemu zróżnicowaniu majątkowemu społeczeństwa (które znaczenie przekraczało odpowiednie wskaźniki w innych krajach), oraz wzmocni społeczną oraz polityczną sferę w państwie. Niedoskonałość instytucjonalnego środowiska w kraju martwi najbardziej w przypadku tworzenia instytucji rynku pracy. Mimo że na początku reform rynkowych wprowadzono takie podstawowe instrumenty jak minimalna płaca, państwowy program zatrudnienia, system ubezpieczeń na wypadek bezrobocia; powstały związki pracownicze oraz zreformowano związki zawodowe.

Warto zauważyć, że światowy proces instytucjonalizacji rynku pracy zastosowany na Ukrainie ma swój specyficzny charakter, jest skomplikowany i często w sobie sprzeczny i oznacza reformowanie istniejących instytucji lub tworzenie nowych, których funkcjonowanie nie zawsze jest efektywne. Tworzenie środowiska instytucjonalnego w tym kraju przebiegało spontanicznie bez niezbędnych relacji między państwem, pracodawcami i pracownikami co doprowadziło do bezrobocia, pogłębiającego się zróżnicowania oraz zredukowania realnych dochodów społeczeństwa i niezadowolenia różnych grup

population, social discontent of different population groups (entrepreneurs, chornobyłtsi, afghansty, education workers, etc.) (Онікієнко, Ємельяненко, Ткаченко 2007).

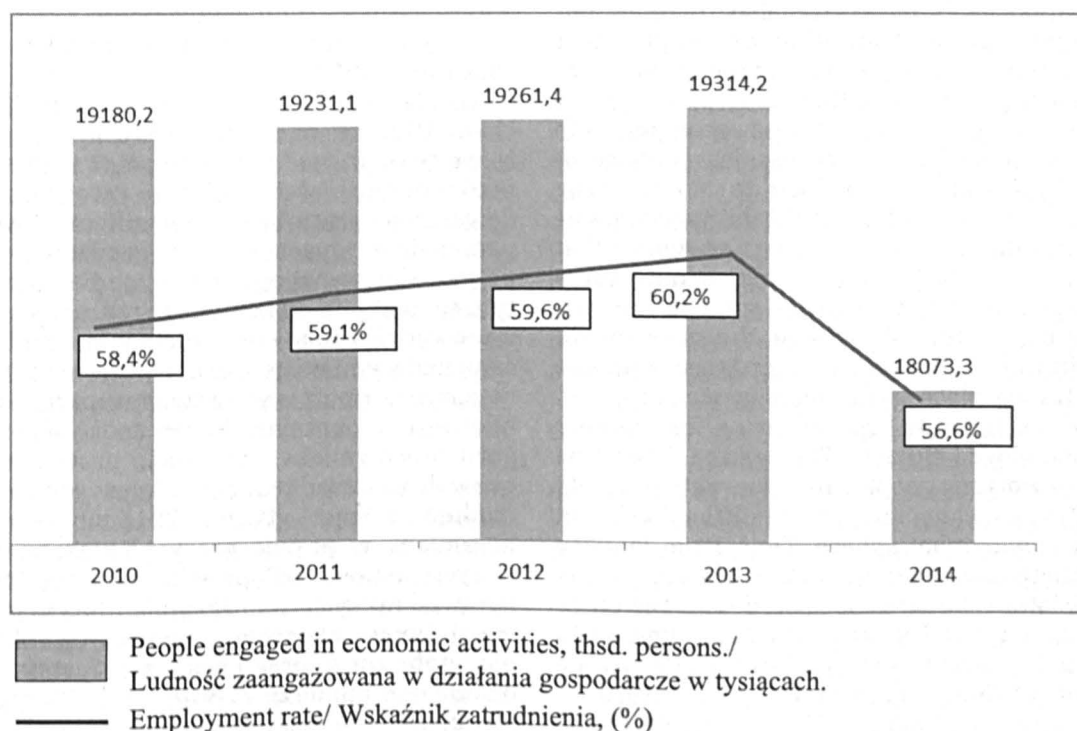
Negative phenomena in the economy of Ukraine also had an influence on the main trends of labor market and population employment. In particular, the level of economic activity of population declined from 64,9 % in 2013 to 62,4 % in 2014. Including among the people of working age, this index declined from 72,9 % in 2013 to 71,4 % in 2014. The number of employed persons aged of 15-70 years, in comparison with 2013 decreased on 1,2 mln. persons and in 2014 it was 18,1 mln. persons. Number of employed persons of working age was 17 mln. 188 thsd. persons (in 2013 - 17 mln. 889,4 thsd. persons). Employment rate of population decreased from 60,2 % in 2013 to 56,6 % in 2014 (Figure 1). The decreasing of employment rate has occurred in all regions of Ukraine. The employment rate of population among the working age persons was 64,5 % (in 2013 - 67,3 %) (Матеріали...).

Among the problems in labor market the employment structure and its effectiveness have remained difficult. It was directly linked with the situation in different sectors of the economy, illegal migration and shadow employment. Accordingly, the need to improve the public policy tools and institutional environment, aimed at stimulating employment and an effective functioning of the labor market in Ukraine in the period of economic crisis.

społecznych (przedsiębiorców, pracowników oświaty itd.) (Онікієнко, Ємельяненко, Ткаченко 2007).

To negatywne zjawisko w ukraińskiej gospodarce miało również wpływ na główne trendy na rynku pracy oraz na zatrudnienie. Przykładowo, wskaźnik aktywności gospodarczej spadł z 64,9% w 2013 do 62,4% w 2014. Biorąc pod uwagę grupę ludzi w wieku produkcyjnym, wskaźnik ten spadł z 72,9% w 2013 do 71,4% w 2014. Liczba ludzi zatrudnionych w wieku 15-70 lat spadła w porównaniu z rokiem 2013 o 1,2 miliona ludzi a w 2014 wyniosła 18,1 miliona ludzi. Liczba osób zatrudnionych w wieku produkcyjnym wynosiła 17 milionów 188 tysięcy ludzi (w 2013 – 17 mln 889,4 tys ludzi). Wskaźnik zatrudnienia spadł z 60,2% w 2013 do 56,6% w 2014 (Wykres 1). Wskaźnik zatrudnienia wśród ludzi w wieku produkcyjnym wyniósł 64,5% (w 2013 67,3%) (Матеріали...).

Innymi problemami na rynku pracy były struktura zatrudnienia i jej skuteczność. Było to bezpośrednio związane z sytuacją w różnych sektorach gospodarki, nielegalną migracją oraz pracą na czarno. W związku z tym, zaistniała konieczność usprawnienia narzędzi publicznej polityki oraz środowiska instytucjonalnego by podnieść wskaźnik zatrudnienia oraz skuteczne funkcjonowanie rynku pracy na Ukrainie w czasach kryzysu gospodarczego.

Excluding the temporarily occupied territories, the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol/
 Oprócz obszarów tymczasowo zamieszkałych, Republiki Autonomicznej Krymu oraz miasta Sewastopola

Figure 1. Employment of population aged of 15-70 years and the employment rate, 2010-2014

Wykres 1. Zatrudnienie ludności w wieku 15-70 oraz wskaźnik zatrudnienia, 2010-2014

Source: our own study according to the State Statistic Service of Ukraine.

Źródło: analiza własna na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego na Ukrainie.

An important task of public governance bodies is forming the state employment policy, the essence of which is manifested when it gets the character of effective management actions that could solve the urgent problems of society and the state. Just the employment policy gives the definiteness of the system of priorities of state intervention in the economy and social sphere of the country, makes it possible to reasonably distinguish between the goals of public governance and means of achieving them.

It should be noted that the Ukrainian employment legislation largely have been formed in the first stage of market reform, that's why effectiveness of some of its rules and regulations are outdated and does not meet the strategic directions of employment policy at the present stage. Therefore, with aim to improve the public governance of population employment process it is important that norms of the law on the regulation of state action in labor market will combine investment, monetary, foreign economic, fiscal and budgetary policy with employment policy and will determine responsibility for the lack of effectiveness of the measures that were taken during the growth of unemployment. It is required the strengthening and development of legal norms that would help the unemployed in choosing by them work and increasing their competitiveness. Before introducing appropriate corrections to the normative legal basis first of all it is necessary to carefully analyze of the expected positive effect of the introduced changes in comparison with the possible losses from its implementation. It is necessary also to carry out the harmonization of legislation on employment with international norms on solving the problems of unemployment (Шкіндюк 2012).

The last period of social and economic life Ukraine has entered into a recessionary phase of economic. Unfortunately, this led to a worsening of the indices of production profitability, economic recession, devaluation, the employers announce that it is possible the staff reduction on manufactures and the wage level will remain the same in the best case in the near future. Therefore, the state should make institutional changes in accordance with the processes taking place in the modern economy and to improve normatively-legal ensuring for workers and the unemployed citizens. The need to determine categories of working people, their guarantees, rights and obligations, will help to prevent difficult crisis in population employment sphere. Thus, from January 1st, 2015 there have been important changes in the labour legislation that are associated with the entry into force of Law of Ukraine «On Amendments to the Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Reformation of Compulsory State Social Insurance and Legalization of Payroll» No 77-VIII, dated 28 December 2014 (the Law № 77-VIII). The Law number 77-VIII makes amendments to some legislative acts of Ukraine (Реформи...).

Analyzing some changes in labour legislation, we can conclude that these changes have a number of improvements, but there are some innovations that conversely intensify fiscal pressures from

Ważnym zadaniem publicznych organów zarządzania jest tworzenie państwowej polityki zatrudnienia, której sedno ujawnia się, gdy przyjmuje charakter skutecznych działań zarządzania które są w stanie zaradzić pilnym problemom społecznym i państwowym. Już sama polityka zatrudnienia zapewnia system priorytetów interwencji państwa w sferze publicznej i gospodarczej kraju oraz umożliwia rozróżnienie celów publicznego zarządzania i środki do ich osiągnięcia.

Należy podkreślić, że ukraińskie prawo pracy zostało opracowane głównie podczas pierwszego etapu reformy rynkowej i dlatego niektóre zasady i przepisy są przestarzałe i nie spełniają strategicznych wytycznych nowoczesnej polityki zatrudnienia. Dlatego też jeśli celem jest poprawa publicznego zarządzania procesem zatrudnienia to ważne jest by normy dotyczące działalności państwa na rynku pracy łączyły politykę inwestycyjną, pieniężną, gospodarczą, podatkową i budżetową z polityką zatrudnienia i określały odpowiedzialność za brak efektywności środków podjętych podczas wzrostu bezrobocia. Wymaga się by wzmocnienie i rozwój norm prawnych pomogło bezrobotnym wybrać pracę oraz podnieść ich konkurencyjność. Przed wdrożeniem odpowiednich poprawek do podstawy prawnej trzeba najpierw, przede wszystkim, dokładnie przeanalizować przewidywane pozytywne rezultaty wprowadzanych zmian i porównać je z możliwymi stratami wynikającymi z wdrożenia wspomnianych zmian. Równie ważne jest przeprowadzenie harmonizacji ustawodawstwa dotyczącego zatrudnienia zgodnie z międzynarodowymi normami rozwiązującymi problem bezrobocia (Шкіндюк 2012).

Ostatni okres społecznego i gospodarczego życia na Ukrainie oznaczał recesyjną fazę gospodarki. Niestety doprowadziło to do pogorszenia się wskaźników opłacalności produkcji, recesji gospodarczej, dewaluacji, pracodawcy ogłosili możliwe redukcje personelu a wysokość wynagrodzeń w najbliższej przyszłości w najlepszym wypadku pozostanie na tym samym poziomie. Dlatego też, państwo powinno wprowadzić zmiany instytucjonalne zgodnie z procesami mającymi miejsce w nowoczesnej ekonomii oraz ulepszyć normatywno-prawne wsparcie dla pracowników i bezrobotnych. Konieczność określenia kategorii pracowników, gwarancji, praw i obowiązków pozwoli zapobiec trudnemu kryzysowi w sferze zatrudnienia. Stąd 1 stycznia 2015 wprowadzono ważne zmiany w prawie pracy powiązane z wejściem w życie ustawy <<Poprawki Poszczególnych Aktów Ustawodawczych Na Ukrainie Dotyczących Reformacji Obowiązkowego Państwowego Zabezpieczenia Społecznego oraz Legalizacji Systemu Wynagradzania>> o numerze 77-VIII z dnia 28 grudnia 2014 (Ustawa Nr 7-VIII). Ustawa o numerze 77-VIII wprowadza poprawki do niektórych ukraińskich aktów ustawodawczych (Реформи...).

Analizując niektóre zmiany w prawie pracy możemy dojść do wniosku, że owe zmiany przeszły wiele poprawek lecz istnieją też innowacje, które intensyfikują na odwrót presję budżetową narzucaną przedsiębiorstwom przez państwo, co nie jest dopuszczal-

the state on business, which is not permissible in period of economic crisis. If we analyze functions of state governance bodies in the sphere of population employment, it can be concluded that at the current stage the part of these functions is practically not realized, and the other one is in need of improvement. Therefore, the system of public governance in the sphere of population employment should be released from not characteristic functions at national, regional and local level and at the same time should be oriented on the provision for the population of those state services in the sphere of employment, the need for which has appear during the objective processes of labor market development in the conditions of national economy reforming.

The changes in the system of employment governance will be not qualitative, if they do not touch upon the changes on problems of selection, formation and rational use of skilled personnel. Modern conditions induce to the necessary to have in the structure of employment centers not only the specialists on the hiring of workers, dismissal, career guidance, but and economists that have knowledges in the field of market economy, could simulate and prognosticate its processes. Staff of the State Employment Office of Ukraine must have such level of training and qualifications, which would give it the opportunities to be prepared for changes, would accept and adequately respond to external threats and challenges and be able to take appropriate decisions that are adequate to threats and challenges in the situation of uncertainty.

The main task of state governance of process of population employment in the conditions of new institutional economics must be reorientation from the policy of social problems determination to the labor market widening. This requires precise organization of assistance in giving or job search for everyone who wants to work. And only a comprehensive settling these problems can lead to a successful overcoming them. Contents of public governance activity on the realization of population employment policy should reflect the whole spectrum of active and passive measures of the state on labor market and to apply the most effective methods and techniques of public governance in view of the specific features of each region.

Supporting of small and medium businesses should be an important factor of decreasing of social strain between the government and most vulnerable sections of the population during the economic crisis. The sections of the population that are involved in entrepreneurship, is now a one of the major sources of providing social and economic activity. The goal of state support of business should be consist in creation of conditions for structural changes in the economy of Ukraine; providing of sustainable positive development of society, replenishment of budget; formation of conditions for providing of Ukraine's population employment, preventing of unemployment, creation of working place and so on. Public governance bodies should guarantee to all entrepreneurs, regardless of their chosen

ne w okresie kryzysu gospodarczego. Gdybyśmy przeanalizowali funkcje państwowych organów zarządzania w sferze zatrudnienia, moglibyśmy dojść do wniosku, że obecnie część tych funkcji praktycznie nie jest realizowana a druga część wymaga ulepszenia. Dlatego też system publicznego zarządzania w sferze zatrudnienia powinien zostać zwolniony z mniej charakterystycznych funkcji na szczeblu państwowym, regionalnym i lokalnym. Jednocześnie powinien być ukierunkowany na świadczenia dla ludności ze strony służb państwowych w sferze zatrudnienia. Konieczność ta pojawiła się podczas obiektywnego procesu rozwoju rynku pracy w warunkach reformacji państwowej gospodarki.

Zmiany w systemie zarządzania zatrudnieniem nie będą jakościowe jeśli nie poruszą problemów z wyborem, tworzeniem i racjonalnym wykorzystaniem wykwalifikowanego personelu. Nowoczesne warunki nakłaniają do włączenia w strukturę centrów zatrudnienia nie tylko specjalistów zajmujących się zatrudnianiem pracowników, zwolnieniami, doradztwo zawodowe ale także ekonomistów mających wiedzę z dziedziny gospodarki rynkowej, którzy mogliby pobudzać i prognozować jej procesy. Personel Ukraińskich Służb Zatrudnienia musi przejść odpowiednie szkolenia i zdobyć kwalifikacje tak by był przygotowany na zmiany, mógł zaakceptować i odpowiednio zareagować na zewnętrzne zagrożenia i wyzwania oraz być w stanie podjąć właściwe decyzje będące odpowiednią reakcją na zagrożenia i wyzwania w sytuacji niepewności.

Głównym zadaniem państwowego zarządzania procesem zatrudnienia w warunkach nowej ekonomii instytucjonalnej musi być reorientacja z polityki określania problemów społecznych na poszerzanie rynku pracy. Wymaga to szczegółowej organizacji pomocy w dawaniu pracy i jej szukaniu dla każdego kto chce pracować. Jedynie kompleksowe rozstrzygnięcie tych problemów może doprowadzić do ich pokonania. Działalność publicznego zarządzania w sprawie realizacji polityki zatrudnienia powinna odzwierciedlać całe spektrum aktywnych i pasywnych środków podejmowanych przez państwo na rynku pracy oraz polegać na stosowaniu najbardziej skuteczne metody i techniki publicznego zarządzania biorąc pod uwagę cechy specyficzne każdego z regionów.

Wspieranie małych i średnich biznesów powinno być ważnym elementem obniżania napięcia społecznego pomiędzy rządem a grupami najbardziej dotkniętymi kryzysem gospodarczym. Części społeczeństwa zaangażowane w przedsiębiorstwa są teraz jednymi z głównych źródeł zapewniających aktywność społeczną i gospodarczą. Celem wsparcia zapewnianego przedsiębiorstwom przez państwo powinno być nieustanne tworzenie warunków do zmian strukturalnych w ukraińskiej gospodarce; gwarantowanie równomiernego rozwoju społeczeństwa, uzupełnianie budżetu; tworzenie warunków zapewniających ukraińskiej ludności zatrudnienia, przeciwdziałanie bezrobociu, tworzenie miejsc pracy itd. Publiczne organy zarządzające powinny gwarantować wszystkim przedsiębiorcom, niezależnie od wybranej formy działalności, równe prawa oraz

organizational forms of business activities, equal rights and create equal opportunities for access to material and technical, financial, labor, informational, natural and other resources. It is necessary to define common, sectoral and regional needs in the workplace in the current period and for the future.

Thus, the most important task of public policy is to strengthen institutional system in the directions that ensure an effective functioning of subjects of social and labour relations, subsystems of national economy and a competitive market environment and simultaneously take into account the negative elements of social ties with their further correction. The significant economic effects of social capital will significantly grow and will assist to increase the level and quality of population life under the creating of stable institutional system, strengthening legal norms and an effective stimulative system of regulation of all parameters of social and economic potential of socially significant economic effects of social capital.

Conclusions

Summing up the above facts, we can conclude that the formation of effective institutions and their coordination with informal norms has continued in Ukraine to the present time. Public governance of population employment is realized within the labor market development in Ukraine. This foresees primarily support its effective functioning by creating the necessary conditions for achieving balance and the equilibrium of its elements namely demand and supply, price of labour force and also consistency with other market structures. Also, the main task of public governance of employment process today must be reorientation from the policy of social problems determination to the labor market widening. And this requires a clear organization of assistance in providing or job search to everyone who wants to work.

równe możliwości dostępu do zasobów materialnych, technicznych, finansowych, pracy, informacyjnych, naturalnych itd. Ważne jest, by określić wspólne, sektorowe i regionalne potrzeby w miejscu pracy obecnie i w przyszłości.

Znaczące skutki gospodarcze kapitału społecznego wyraźnie wzrosną i pomogą podnieść poziom i jakość życia ludności na skutek stworzenia stabilnego systemu instytucjonalnego, wzmocnienia norm prawnych oraz skutecznego systemu pobudzającego regulacje wszystkich parametrów społecznego i gospodarczego potencjału ważnych dla społeczeństwa skutków gospodarczych społecznego kapitału.

Dlatego też najważniejszym zadaniem polityki publicznej jest wzmocnienie systemu instytucjonalnego tak aby zapewnił skuteczne funkcjonowanie podmiotów stosunków pracy i stosunków społecznych, podsystemów krajowej gospodarki i konkurencyjnego środowiska na rynku przy jednoczesnym wzięciu pod uwagę negatywnych elementów więzi społecznych aby naprawić je w późniejszym okresie.

Wnioski

Podsumowując wyżej przedstawione fakty, można dojść do wniosku, że tworzenie efektywnych instytucji oraz ich koordynacja z nieformalnymi normami trwa na Ukrainie do dziś. Publiczne zarządzanie zatrudnieniem, jest realizowane w ramach rozwoju rynku pracy. To z kolei przewiduje wsparcie jego sprawnego funkcjonowania poprzez stworzenie warunków niezbędnych do osiągnięcia równowagi jego elementów czyli popytu i podaży, ceny siły roboczej a także zgodności z innymi strukturami rynkowymi. Co więcej, głównym zadaniem publicznego zarządzania procesem zarządzania w dzisiejszych czasach musi być reorientacja z polityki określania problemów społecznych na poszerzanie rynku pracy. A to wymaga przejrzystej organizacji wsparcia w zapewnianiu pracy czy pomocy w jej szukaniu dla każdego kto chce pracować.

References/Literatura:

1. Фертікова Т.М. (2010), Інституційна економіка: навчальний посібник. Миколаїв, Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили.
2. North D.C. (1990), *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*. New York, Cambridge University Press.
3. Williamson O.E. (1991), *Comparative Economic Organization: The Analysis of Discrete Structural Alternatives*. Administrative Science Quarterly, no 36 (2), pp. 269-296.
4. Ménard C., Shirley M.M. (2008), *Handbook of New Institutional Economics*. Springer, Berlin.
5. Ярошенко В. (2007), Державні механізми регулювання ринків праці в Україні. Україна: аспекти праці, no 8, pp. 30-37.
6. Онікієнко В.В., Ємельяненко Л.М., Ткаченко Л.Г. (2007), Розвиток ринку праці України: тенденції та перспективи: монографія. К. РВПС України НАН України.
7. Матеріали Державного комітету статистики України.
8. Шкіндюк І. Ю. (2012), Шляхи удосконалення державного управління зайнятістю населення України. Державне будівництво, http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2012_1_43.pdf (accessed 16.04.2015).
9. Реформи соціального страхування (2015), <http://jurblog.com.ua/2015/01/reformi-sotsialnogo-strahuvannya/> (accessed 14.04.2015).
10. Федоренко В.Г. (2009), Ринок праці в Україні та економічні тенденції в умовах світової економічної кризи. *Економіка та держава*, no 1(93), pp. 4-5.
11. Терещенко О. (2008), Перспективи розвитку зайнятості в Україні за адаптації структури економіки до членства в СОТ. Україна: аспекти праці, no 5, pp. 20-24.

Authors' contribution/
Wkład autorów:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Analiza statystyczna/
Statistical analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie tekstu/
Manuscript preparation
F. Opracowanie
piśmiennictwa/
Literature search
G. Pozyskanie funduszy/
Funds collection

**PROBLEMS OF ECOLOGICAL FARMS
ON VALUABLE NATURAL AREAS
(BASED ON THE EXAMPLE OF THE WEST-POMERANIAN PROVINCE)**

**PROBLEMY EKOLOGICZNYCH GOSPODARSTW ROLNYCH
DZIAŁAJĄCYCH NA OBSZARACH PRZYRODNICZO CENNYCH
(NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO)**

Jolanta Kondratowicz-Pozorska

Koszalin University of Technology
Politechnika Koszalińska

Kondratowicz-Pozorska J. (2016), *Problems of ecological farms on valuable natural areas (based on the example of the West-Pomeranian Province)/ Problemy ekologicznych gospodarstw rolnych działających na obszarach przyrodniczo cennych (na przykładzie województwa zachodniopomorskiego)*. Economic and Regional Studies, Vol. 9, No. 3, pp. 67-76.

ORIGINAL ARTICLE

JEL code: R11, Q10, Q11

Submitted:
November 2015
Accepted:
June 2016

Number of characters:
23745
Tables: 1
Figures: 1
References: 11

ORYGINALNY ARTYKUŁ
NAUKOWY

Klasyfikacja JEL: R11, Q10,
Q11

Zgłoszony:
Listopad 2015
Zaakceptowany:
Czerwiec 2016

Liczba znaków ze spacjami:
24539
Tabele: 1
Rysunki: 1
Literatura: 11

Summary

Subject and purpose of work: The study deals with the issue of ecological agricultural farms from the West-Pomeranian Province, which are located close to or on valuable natural areas. It aims to describe the kinds of problems which accompany the activity of ecological farms situated on naturally valuable areas.

Materials and methods: The review of the research studies was based on Polish and foreign literature was made. The analysis of the survey data collected from farmers working on ecological farms located close to or directly on valuable natural areas was also conducted. A sample of 765 farmers was used for the purpose of the study.

Results: The data gathered from the survey have led to seven conclusions. It was proved that natural methods of production are desirable, on the one hand, as they help preserve the values of nature sites, but, on the other hand, they are considered by farmers as insufficiently developmental as far as valuable natural areas are concerned.

Conclusions: It is therefore necessary develop and present different concepts of development resulting from the mutual support and interaction.

Keywords: ecological farms, valuable natural areas, nature protection

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Przedmiotem opracowania są ekologiczne gospodarstwa rolne województwa zachodniopomorskiego położone w pobliżu lub na terenach obszarów przyrodniczo cennych. Celem pracy było scharakteryzowanie problemów, które towarzyszą działalności ekologicznych gospodarstw rolnych na terenach przyrodniczo cennych.

Materiały i metody: Realizując temat dokonano przeglądu literatury krajowej i zagranicznej na dany temat oraz przeanalizowano dane ankietowe uzyskane od rolników mających ekologiczne gospodarstwa rolne zlokalizowane w pobliżu lub bezpośrednio na omawianych terenach. Badania ankietowe przeprowadzono na próbie liczącej 765 rolników.

Wyniki: Uzyskana wiedza pozwoliła na opracowanie 7 wniosków i potwierdzenie, że naturalne metody produkcji są z jednej strony wskazane do długotrwałego zachowania walorów obszarów przyrodniczo cennych, ale z drugiej strony uważane są przez rolników za mało rozwojowe właśnie ze względu na obszary przyrodniczo cenne.

Wnioski: Konieczne jest wobec powyższego opracowanie i przedstawienie różnych koncepcji rozwoju wynikających z wzajemnego wspierania i współoddziaływania.

Słowa kluczowe: ekologiczne gospodarstwa rolne, obszary przyrodniczo cenne, ochrona przyrody

Address for correspondence/ Adres korespondencyjny: prof. nadzw. dr hab. Jolanta Kondratowicz-Pozorska, Koszalin University of Technology, Faculty of Economic Sciences, Kwiatkowskiego 6E, 75-343 Koszalin, Poland; phone: +48 94 343-91-37; e-mail: jolanta.pozorska@tu.koszalin.pl

Journal indexed in/ Czasopismo indeksowane w: AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List, ICV 2015: 81.26; Polish Ministry of Science and Higher Education 2015: 9 points/ AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List ICV 2015: 81.26; Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego 2015: 9 punktów. **Copyright:** © 2016 Pope John Paul II State School of Higher Education in Białą Podlaską. All articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Introduction

In Poland, following the international legal acts, it is established that protected area is a defined geographical space that is protected or developed in a way that provides protection (Dudley 2008). According to the Polish act on nature conservation, the following elements are distinguished as a part of nature conservation system (Act on Nature Conservation, 2015, Art. 6.1):

1. national parks;
2. nature reserves;
3. scenic parks;
4. areas of protected landscape;
5. Nature 2000 areas;
6. natural monuments;
7. documentation sites;
8. ecological sites;
9. scenic-nature protected complexes;
10. species protection of plants, animals and fungi.

One may therefore indicate three groups of forms of nature protection (Czaja 2007):

1. Forms of area protection:
 - a) traditional: national parks and nature reserves,
 - b) scenic: scenic and nature parks,
 - c) European: Natura 2000.
2. Individual protection forms that include: nature monuments, documentation sites, ecological sites, scenic-nature protected complexes.
3. Forms of species protection of plants, animals and fungi.

The West-Pomeranian Province that is taken into account in this study is located in north-western Poland at the Baltic Sea. The voivodeship area equals 22,892.5 km² and its population is 1,718,861. The West-Pomeranian Province is characterised by plenitude of inland waters (5,2% of the voivodeship area, which is about 2,5 times more than the average in Poland) (Statistical Yearbook 2014). The biggest lakes of West-Pomeranian Province, as well as of Poland, are: Dąbie (56 km²), Miedwie (35,3 km²), Jamno (22,4 km²), Wielimie and Bukowo, whereas the deepest lake is Drawsko (17,8 km² and 79,7 m deep) (Statistical Yearbook 2014). There are 6 big forest complexes in the area: Goleniowska Forest, Bukowska Forest, Piaskowa Forest, Barlincka Forest, Wkrzańska Forest and Drawska Forest. It includes also protected areas: Woliński National Park, Drawieński National Park, 7 scenic parks, 116 nature reserves and lots of nature parks that cover about 67% of total protected area in the voivodeship (state at the end of 2014). Furthermore, there are 66 special areas of conservation within the voivodeship as well as 23 special protection areas within the European network Natura 2000 that aims at protection of certain habitats and species that are considered as valuable and threatened. Protected areas in the voivodeship constitute 21,1% of its total area (average in Poland – 32,5%) and are systematically expanding (Zbaraszewski et al., 2014).

West-Pomeranian region is also characterised by relatively big amount of ecological manufactures,

Wstęp

W Polsce, wzorem międzynarodowych aktów prawnych, za obszar chroniony uznaje się obszar wydzielony geograficznie, objęty ochroną lub specjalnym zagospodarowaniem mającym na celu ochronę (Dudley 2008). Zgodnie z polską ustawą o ochronie przyrody w systemie ochrony przyrody wyróżnia się (Ustawa o ochronie przyrody 2015 art. 6.1):

1. parki narodowe;
2. rezerваты przyrody;
3. parki krajobrazowe;
4. obszary chronionego krajobrazu;
5. obszary Natura 2000;
6. pomniki przyrody;
7. stanowiska dokumentacyjne;
8. użytki ekologiczne;
9. zespoły przyrodniczo-krajobrazowe;
10. ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

Można zatem wskazać trzy grupy form ochrony przyrody (Czaja 2007):

1. Formy ochrony obszarowej:
 - a) tradycyjne: parki narodowe i rezerваты przyrody,
 - b) krajobrazowe: parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu,
 - c) europejskie: Natura 2000.
2. Formy ochrony indywidualnej obejmujące: pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe,
3. Formy ochrony gatunkowej zwierząt, roślin i grzybów.

Województwo zachodniopomorskie, które brane jest pod rozwagę w niniejszym opracowaniu, położone jest w północno-zachodniej Polsce, nad Morzem Bałtyckim. Powierzchnia województwa wynosi 22 892,5 km², a liczba ludności - 1 718 861. Wyróżniającą cechą województwa zachodniopomorskiego jest obfitość wód śródlądowych (5,2% powierzchni województwa, co stanowi prawie 2,5-krotnie więcej niż średnia dla Polski) (Rocznik Statystyczny 2014). Do największych w województwie zachodniopomorskim i jednocześnie w Polsce można zaliczyć jeziora: Dąbie (56 km²), Miedwie (35,3 km²), Jamno (22,4 km²), Wielimie oraz Bukowo, z kolei do najgłębszych jezior w Polsce zalicza się jezioro Drawsko (17,8 km² i 79,7 m głębokości) (Rocznik Statystyczny 2014). Na omawianym terenie szczególną wartość przyrodniczą i gospodarczą ma 6 dużych kompleksów leśnych zwanych puszciami: Goleniowską, Bukową, Piaskową, Barlinecką, Wkrzańską i Drawską, a także zaliczyć tu należy obszary chronione jak: Woliński Park Narodowy i Drawieński Park Narodowy, 7 parków krajobrazowych, 116 rezerwatów przyrody oraz wiele obszarów chronionego krajobrazu, które w sumie zajmują około 67% ogólnej powierzchni prawnie chronionej w województwie (stan na koniec 2014 roku). W obrębie województwa ustanowiono ponadto 66 specjalnych obszarów ochrony siedlisk oraz 23 obszary specjalnej ochrony ptaków w ramach europejskiej sieci Natura 2000, mającej na celu zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważa się za cenne i za-

especially ecological farms. By the end of 2014, 3,640 ecological farms (including 2,194 that are certified) of an area of 143,648.2 ha were recorded in the West-Pomeranian Province. Only Warmian-Masurian Province had more ecological farms (4235), but they covered smaller area (about 141,000 ha). The most common in the region were pastures and meadows (about 32% of total area of ecological farms), then forage crop production (21%), cereals (15%) and fruit and berry orchards (about 5%). The remaining 27% of ecological farms were used for growing industrial crops, vegetables and walnuts.

Assuming that 'the major part of valuable natural areas is protected, with restrictive rule of nature capital durability, therefore it is permitted to use only this part of renewable resources that has grown in the period of exploitation, and on condition that the sourcing does not affect the resource nor the ecosystem where the resource is found' (Poskrobko 2011, p. 9), a question may be asked whether ecological farms have socio-economic problems or benefits as a result of functioning within or close to the valuable natural areas. Because of its topicality in Poland, this issue is described by many researchers, Bałtomiuk for instance claims that the presence of Nature 2000 areas brings more problems and barriers than stimulants. The majority of so far realised directions of development that have high economical potential, such as intensive farming, industry, transport, civil engineering, is limited (Bałtomiuk, 2010). The work *Ochrona środowiska przyrodniczego* (Dobrzańska B. et al., 2008) brings up the issue of environmental protection in a complex way. It points out the fact that society must pay attention to the ecological problems, so that concern for nature protection could become a part of everyday life in the form of activities undertaken in that field. The objective of this work is therefore to set and describe the main problems coming from the fact that dynamically developing ecological farms in the West-Pomeranian Province function within or close to the valuable natural areas.

Materials and research methods

Research was conducted in the first quarter of year 2015 in West-Pomeranian ecological farms located in the valuable natural areas or directly in their neighbourhood. Research involved 910 entities in total. They were sent an electronic survey containing questions about relations between

grożone. Udział obszarów chronionych w powierzchni województwa wynosi 21,1% (średnio w Polsce 32,5%), ale systematycznie wzrasta (Zbarszewski i in., 2014).

Region zachodniopomorski wyróżnia na tle innych województw również to, że ma na swoim terenie stosunkowo dużą liczbę producentów ekologicznych, a szczególnie ekologicznych gospodarstw rolnych. Na koniec 2014 roku zarejestrowano w województwie zachodniopomorskim 3 640 gospodarstw ekologicznych (z tego 2 194 z certyfikatem), które gospodarowały na powierzchni równej 143 648, 2 ha. Tylko województwo warmińsko-mazurskie miało więcej gospodarstw ekologicznych (4235), ale obejmowały one mniejszą powierzchnię (niecałe 141 tys. ha). W regionie dominowały pastwiska i łąki, które obejmowały około 32% całej powierzchni upraw ekologicznych, następnie produkcja roślin na paszę (21%), zboża (15%) oraz uprawy sadownicze i jagodowe (ok. 5%). Pozostałe 27% powierzchni upraw ekologicznych zostało przeznaczonych na uprawę roślin przemysłowych, warzyw oraz orzecha włoskiego.

Zakładając, że „znaczna część obszarów przyrodniczo cennych jest objęta ochroną, gdzie obowiązuje restrykcyjna zasada trwałości kapitału przyrodniczego, a zatem dozwolone jest zużycie tylko tej części każdego z zasobów odnawialnych, która przyrośnie w okresie użytkowania, a jego pozyskanie nie będzie miało wpływu ani na stan zasobu, ani na funkcjonowanie ekosystemu, w którym ten zasób się znajduje” (Poskrobko 2011, s. 9) to należy postawić pytanie, czy ekologiczne gospodarstwa rolne mają gospodarczo-społeczne problemy lub korzyści związane z tym, że funkcjonują w obrębie terenów przyrodniczo cennych (TPC) lub w ich sąsiedztwie. Powyższe zagadnienie jest w Polsce na tyle interesujące i aktualne, że wielu badaczy podejmuje się jego opisanie, m. in. Bałtomiuk stwierdził, że obecność obszarów Natury 2000 w gminie wiąże się z przewagą problemów i barier nad stymulantami. Ograniczeniu podlega bowiem większość realizowanych dotąd kierunków rozwoju o wysokim potencjale ekonomicznym, na przykład intensywne rolnictwo, przemysł, transport, budownictwo (Bałtomiuk, 2010). Z kolei w pracy *Ochrona środowiska przyrodniczego* (Dobrzańska B. i in., 2008) ujęto problem ochrony środowiska w sposób kompleksowy. Zwrócono uwagę, że konieczne jest społeczne zainteresowanie problemami ekologicznymi, tak aby zainteresowanie ludzi ochroną przyrody, a w ślad za tym działania na jej rzecz stały się codziennością. Stąd celem pracy jest wskazanie i opisanie najważniejszych problemów, które wynikają z tego, że dość dynamicznie rozwijające się w województwie zachodniopomorskim ekologiczne gospodarstwa rolne działają w sąsiedztwie lub bezpośrednio na TPC.

Materiał i metody badawcze

Badania realizowano w I kwartale 2015 roku w zachodniopomorskich gospodarstwach ekologicznych, które zlokalizowane są w obrębie TPC lub w ich bezpośrednim sąsiedztwie. W sumie do badań zakwalifikowano 910 podmiotów, do których przesłano elektroniczną ankietę zawierającą szereg pytań

farmers from ecological farms and institutions or agents of valuable natural areas. As gathered material was verified, there were 765 surveys left for further analysis. They formed the source material for this study. Apart from that information from ARiMR (with its seat in Szczecin) and Agricultural Advisory Centre in Brwinów, studies from Statistical Office in Szczecin, as well as source literature was used.

Farmers from ecological farms working on valuable natural areas realise two objectives at the same time: economic and environmental objective. On the one hand, they 'use economically protected ecosystems and on the other hand, their activity (farming) can be essential for protection of nature values' (Iddle, Bines 2004, p. 20). Hence, farmers can decide what is to be protected and also how it should be done, for they are responsible for the protected area. Therefore, an attempt was made to determine the interest group that involves interviewed people as far as their commitment and influence level are concerned. Research was conducted that was based on the shown in the figure 1. interest groups' division regarding the honesty of commitment and the attitude towards valuable natural areas protection. The research aimed to define whether ecological farms are in the group of allies, rivals, cohabitants or opponents.

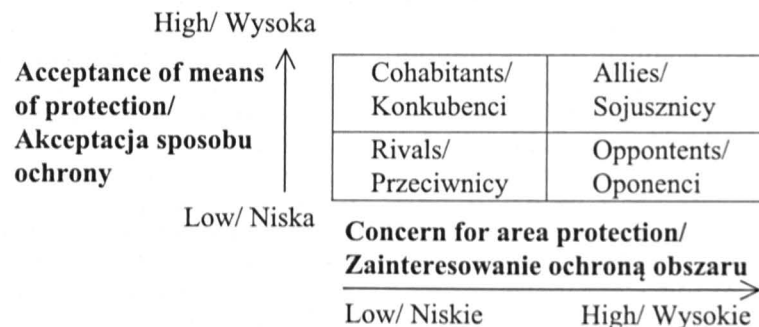

Figure 1. Interest groups
Rysunek 1. Grupy interesu
Source: Block 1989, p. 130.
Źródło: Blok 1989, s. 130.

Survey that was sent to the farmers consisted of 14 questions that were thoroughly analysed in the following part of the study that regards research results. They were used also to define interest groups that are represented by ecological farmers from West-Pomeranian Province that work on valuable natural areas and how it is related to their attitude towards nature and valuable natural areas protection.

Research results and discussion

It was noticed that all of the protected areas are certainly valuable, but not all of the valuable natural areas are protected by any means (Cieszewska 2008). Hence, the first question regarded farm location. It was taken into consideration whether it functions a) on a legally protected area, b) near mentioned area,

dotyczących wzajemnych relacji pomiędzy rolnikami z ekologicznych gospodarstw rolnych a instytucjami lub przedstawicielami obszarów przyrodniczo cennych. Po weryfikacji zebranego materiału do dalszych analiz zakwalifikowało się 765 ankiet, które stanowiły materiał źródłowy niniejszego opracowania. Poza tym wykorzystano również informacje z ARiMR z siedzibą w Szczecinie, z ODR w Brwinowie, opracowania Urzędu Statystycznego w Szczecinie oraz literaturę przedmiotu.

Rolnicy z ekologicznych gospodarstw rolnych gospodarujący na TPC realizują jednocześnie dwa główne cele, tj. ekonomiczny i środowiskowy. Z jednej strony „wykorzystują gospodarczo chronione ekosystemy - a z drugiej strony ich aktywność (rolnictwo) może być niezbędna do utrzymania walorów przyrodniczych” (Iddle, Bines 2004, s. 20). Rolnicy mogą więc jako osoby odpowiedzialne za obszar chroniony włączać się i decydować co i jak chronić. Wobec powyższego podjęto próbę ustalenia do jakiej grupy interesu (zależnie od zaangażowania i siły wpływu na ochronę obszaru) należą wytypowani badani. Przyjmując przedstawiony na rysunku 1 podział na grupy interesu według postaw dotyczących ochrony obszaru przyrodniczo cennego oraz szczerości zaangażowania sprawdzono, czy ekologiczne gospodarstwa rolne są w gronie sojuszników, przeciwników, a może konkubentów lub oponentów.

Ankieta przesłana do rolników zawierała 14 pytań, które zostały szczegółowo przeanalizowane w kolejnej części pracy dotyczącej wyników badań. Na ich podstawie oceniono także jakie grupy interesu reprezentują zachodniopomorscy rolnicy ekologiczni gospodarujący na TPC i w związku z tym jaki mają stosunek do ochrony przyrody i TPC.

Wyniki badań i dyskusja

Jak słusznie zauważono wszystkie tereny chronione są z pewnością wartościowe, natomiast nie wszystkie tereny cenne przyrodniczo są objęte różnymi formami ochrony (Cieszewska 2008). Dlatego też pierwsze pytanie dotyczyło położenia gospodarstwa. Rozpatrywano czy funkcjonuje ono a) na obszarze ob-

c) on a valuable natural area that is however not legitimised. The analysis of gathered material led to the division of farmers into 3 groups. First group included 126 farmers from ecological farms, second one – 321 and the last one – 318. Table 1 shows questions posed to farmers and structure of answers given to 10 closed-end questions. The amount of answers for question number 2 is less than 100% because it was possible for a farmer from certain farm to obtain financial support within more than one project.

jętym ochroną prawną, b) w pobliżu omawianego terenu, ewentualnie c) leży ono na TPC, ale nie objętych restrykcjami prawnymi. Analiza zebranego materiału pozwoliła zatem na podzielenie badanych rolników na 3 grupy. Do pierwszej zaliczono 126 gospodarzy z ekologicznych gospodarstw rolnych, do drugiej – 321, do ostatniej – 318. W tabeli 1 zaprezentowano treść pytań skierowanych do rolników i strukturę odpowiedzi na 10 zamkniętych pytań. W pytaniu numer 2 suma uzyskanych odpowiedzi nie daje 100%, bowiem w danym gospodarstwie rolnik mógł skorzystać ze wsparcia finansowego w ramach kilku pakietów.

Table 1. Structure of answers given ¹

Tabela 1. Struktura udzielonych odpowiedzi

No./ Lp.	Content of question:/ Treść pytania:	Structure of answers in ecological agricultural farms:/ Struktura odpowiedzi w ekologicznych gospodarstwach rolnych:								
		I group/ grupy			II group/ grupy			III group/ grupy		
		Yes/ Tak	No/ Nie	Don't know/ Nie Wiem	Yes/ Tak	No/ Nie	Don't know/ Nie Wiem	Yes/ Tak	No/ Nie	Don't know/ Nie Wiem
		[%]								
1	Does the farm use the benefits of TPC? / Czy gospodarstwo korzysta z walorów TPC?	70	23	7	63	13	24	48	20	32
2	Does the farm have the support within the programme of agricultural-nature package ¹ : Czy gospodarstwo ma wsparcie w ramach programu rolnośrodowiskowego pakiet ¹ :									
	1	-	100	-	-	100	-	-	100	-
	2	100	-	-	100	-	-	100	-	-
	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	4	24	-	-	35	-	-	45	-	-
	5	45	-	-	5	-	-	-	100	-
	6	12	-	-	7	-	-	-	-	-
	7	11	-	-	3	-	-	5	-	-
	8	15	-	-	22	-	-	32	-	-
3	Was the choice of ecological method of production made because of TPC?/ Czy wybór ekologicznej metody produkcji został wybrany ze względu na TPC?	80	13	7	70	15	15	57	23	20
4	Does the farm conduct agri-tourism activity?/ Czy gospodarstwo prowadzi działalność agroturystyczną?	30	70	-	20	80	-	10	90	-
5	Do you conduct social activity supporting/promoting TPC?/ Czy prowadzą Państwo działalność społeczną wspierającą/promującą TPC?	-	89	-	-	96	-	-	98	-

¹ Names of packages according to the correct order are as follows: 1-balanced agriculture, 2-ecological agriculture, 3-extensive permanent green areas, 4- protection of endangered species and natural habitats outside of areas of Natura 2000, 5- protection of endangered species and natural habitats within areas of Natura 2000, 6- behaviour of genetic resources in agriculture, 8-protection of soils and waters. The noted packages concern the support in the years 2007-2013 of which the farmers availed already in 2014/ Nazwy pakietów według kolejności to: 1 - rolnictwo zrównoważone, 2 - rolnictwo ekologiczne, 3 - ekstensywne trwałe użytki zielone, 4 - ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000, 5 - ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000, 6 - zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie, 7 - zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie, 8 - ochrona gleb i wód. Wymienione pakiety dotyczą wsparcia z lat 2007-2013, z którego rolnicy korzystali jeszcze w roku 2014.

6	Do the rigours related to TPC impact negatively the development of ecological agricultural farms? / Czy rygory związane z TPC wpływają negatywnie na rozwój ekologicznych gospodarstw rolnych?	33	45	22	28	31	41	18	66	16
7	Did you participate in information meetings directed at farmers conducting activities on TPC?/ Czy brali Państwo udział w spotkaniach informacyjnych skierowanych do rolników gospodarujących na TPC?	10	90	-	-	100	-	-	100	-
8	Does management on TPC decrease or improve the conditions of competitiveness of business entities?/ Czy gospodarowanie na TPC obniża czy poprawia warunki konkurencyjności podmiotów gospodarczych?	52 (increases)	35 (lowers)	13	45 (increases)	43 (lowers)	12	40 (increases)	42 (lowers)	18
9	Are you prepared for fulfilment of minimum requirements in the frames of agri-environmental-climate actions 2014-2020? / Czy są Państwo przygotowani na spełnienie minimalnych wymogów w ramach działań rolno-środowiskowo-klimatycznych 2014-2020?	32	-	-	30	-	-	25	-	-
10	Is it reasonable to extend the borders of TPC covered with rigid legal rigour? / Czy słuszne jest poszerzenie granic TPC objętych ostrym rygorem prawnym?	13	65	22	11	55	34	10	52	38

Source: study based on the source material.

Źródło: opracowanie na podstawie materiału źródłowego.

The presented material has revealed that farmers from agricultural farms within the West-Pomeranian Province are not entirely aware of the benefits which may stem from the fact that their activity is conducted on TPC. Among others, the farmers confirm that they commenced activity of ecological profile for the precise reason of local character or the neighbourhood in which they live (such answer was given in 80% of cases from group I, 70% of cases from group II and 57%) but in the other hand, they do not in fact take up any actions which would promote and support TPC (such answer was granted 89% from group I, 96% from group II, and 98% from group III.) In addition almost every third respondent from group I and II and every fifth from group III thinks that TPC impact negatively the development of ecological agricultural farms. The fact that farmers don't know how to use the attribute of the location of their farms is confirmed when analysing the replies to questions 4, 7 and 10. Agri tourism which ought to accompany ecological activities of farms is occasional and the farmers are afraid of any changes concerning TPC and, what is worse, they are not interested in expanding their knowledge on this topic.

In addition, the survey participants had an opportunity to respond to several open questions among which the following issues were raised:

1. Key problems of farms located within/in the vicinity of TPC
2. Actions of employees of ODR or other institutions supporting farmers operating within TPC or its vicinity

Z prezentowanego materiału wynika, że rolnicy z ekologicznych gospodarstw rolnych województwa zachodniopomorskiego nie są do końca świadomi jakie korzyści mogą wynikać z tego, że ich działalność jest prowadzona na TPC. Między innymi gospodarze potwierdzają, że rozpoczęli działalność o profilu ekologicznym właśnie ze względu na charakter okolicy, w której mieszkają (odpowiedź taką udzieliło 80% z grupy I, 70% z grupy II i 57% z III), ale z drugiej strony właściwie nie podejmują działań, które by promowały i wspierały TPC (odpowiedź taką udzieliło 89% z grupy I, 96% z grupy II i 98% z III). Dodatkowo prawie co trzeci respondent z grupy I i II oraz co piąty z gr. III uważa, że TPC wpływają negatywnie na rozwój ekologicznych gospodarstw rolnych. Fakt, że gospodarze nie umieją wykorzystywać atutu jakim jest położenie gospodarstw potwierdza się, gdy przeanalizuje się odpowiedzi udzielone na pytanie 4, 7 i 10. Agroturystyka, która powinna towarzyszyć działalności ekologicznych gospodarstw rolnych jest sporadyczna, a rolnicy boją się jakichkolwiek zmian dot. TPC i co gorsze nie są zainteresowani poszerzaniem swojej wiedzy na ten temat.

Dodatkowo ankietowani mieli możliwość odpowiedzi na kilka pytań otwartych, wśród których były poruszane takie kwestie jak:

1. Główne problemy gospodarstw znajdujących się w obrębie/w sąsiedztwie TPC
2. Działania pracowników ODR lub innych instytucji wspierające rolników gospodarujących na TPC lub w ich sąsiedztwie
3. Sposoby dbania o przyrodniczo cenne elementy środowiska.

3. Methods of looking after precious environment components

Farmers who operate within the areas of Natura 2000 and other areas covered with legal protection answered the first question indicating lack of possibility of expanding their economic activity and these types which may decrease the value of TPC (54 answers that is 43% of respondents) as the main issue, as well as conducting the field works in accordance with growing season calendar of protected plants and animals (78% of replies), decreased efficiency of work, increased work load (81% replies each).

The second group of respondents, that is farmers who operate in the direct vicinity of TPC with legal restrains replied to the first open question indicating above all: limited access to purchase of new areas (32% of replies), lower freedom of making any economic actions (45%), lack of financial support being a compensation for operating in TPC (38%) as well as often losses caused by protected animals and by methods in place in the neighbouring areas (i.e. flooding of fields due to lack of adequate land improvement in the vicinity). However, the last argument was noted only by 5% of the respondents within this group.

Whilst, farmers who operate in TPC but who are not forced to respect the strict rules of actions on the areas covered with legal protection had the least concerns about the fact that they were functioning in specific conditions. As many as 70% of replies concerned an increased work load and small amounts of financial support. It was also indicated that environmental responsibilities support a diverse development of rural areas while, at the same time, making a free development on these areas harder (3 replies). The remaining 30% of farmers did not spot any additional problems related to their functioning in TPC.

In each of the indicated researched groups one could find an entry that a large number of areas protected in Poland causes that the owners of small and medium enterprises, as well as territorial self-governments and the cities of the areas not covered with various forms of protection, are obliged to respect the provisions of environmental protection and this, in turn, causes an unwillingness of the entrepreneurs to expand the borders of TPC. However, the same remarks were relatively rare; in total out of the 765 respondent, only 38 farmers declared such attitude.

On the other hand, the vast majority of farmers/respondents (in individual groups this constituted 67% of the respondents from group I, 62% from group II and 43% from group III) noted that they wished, above all for the representatives of institutions supporting the farmers (advisers to farmers) to pass on to them in which way of through which types of activity it is possible to obtain benefits from the fact that they are the farmers operating in TPC. Furthermore, in order to clearly indicate all ways of distributing the funds from PROW and other sources for the conduct of the activity so far or its development (respectively: 76, 58 and 38% of replies).

Rolnicy gospodarujący na terenach Natura 2000 i innych objętych ochroną prawną na pierwsze pytanie otwarte odpowiedzieli, że do głównych problemów zaliczyć należy: brak możliwości poszerzenia działalności gospodarczej o te rodzaje, które mogą obniżyć wartość TPC (54 odpowiedzi, czyli 43% respondentów), utrudniony zakup nowych areałów (ponad 52%), wykonywanie prac polowych zgodnie z kalendarzem wegetacyjnym chronionych roślin i zwierząt (78% odpowiedzi), zmniejszona wydajność pracy, zwiększona pracochłonność (po 81% odpowiedzi).

Druga grupa badanych, tj. rolnicy gospodarujący w bezpośrednim sąsiedztwie TPC z rygiem prawnym w odpowiedzi do pierwszego pytania otwartego wymieniali przede wszystkim: utrudniony dostęp do zakupu nowych areałów (32% odpowiedzi), mniejszą swobodę podejmowania dowolnych działań gospodarczych (45%), brak silnego wsparcia finansowego będącego rekompensatą za gospodarowanie na TPC (38%), a także częste straty powodowane przez chronione zwierzęta jak i przez przyjęte na sąsiednich obszarach metody gospodarowania (np. zalewanie pól ze względu na brak odpowiedniej melioracji w najbliższej okolicy). Jednak ostatni argument podał zaledwie 5% badanych w tej grupie.

Natomiast rolnicy, którzy gospodarują na TPC, ale nie są zmuszani do przestrzegania rygorystycznych zasad działania na terenach objętych ochroną prawną, mieli najmniej zastrzeżeń co do faktu, że funkcjonują w specyficznych warunkach. Aż 70% odpowiedzi dotyczyło zwiększonej pracochłonności i małych kwot wsparcia finansowego. Wspomniano również, że zobowiązania środowiskowe wspierają zrównoważony rozwój obszarów wiejskich, ale jednocześnie utrudniają swobodny rozwój gospodarczy na tych terenach (3 odpowiedzi). Pozostałe 30% rolników uznało, że nie widzi dodatkowych problemów związanych z tym, że funkcjonują na TPC.

W każdej z wyżej opisanych grup badawczych można było znaleźć wpis, że duża ilość obszarów chronionych w Polsce powoduje, iż właściciele małych i średnich przedsiębiorstw, a także samorządy terytorialne oraz mieszkańcy z obszarów nieobjętych różnymi formami ochrony, zobowiązani są do przestrzegania przepisów ochrony środowiska, a to powoduje niechęć przedsiębiorców do poszerzania granic TPC. Jednak takie uwagi były stosunkowo rzadkie; w sumie na 765 przebadanych gospodarstwach postawę taką zadeklarowało 28 gospodarzy.

Z kolei na drugie pytanie zdecydowana większość ankietowanych rolników (w poszczególnych grupach badawczych było to 67% pytanych z grupy I, 62% z II i 43% z grupy III) stwierdziła, że chcą, aby przedstawiciele instytucji wspomagających rolników (doradczających rolnikom) przekazali im, w jaki sposób lub poprzez jakie typy działalności można czerpać korzyści z faktu, że są gospodarzami na TPC. Ponadto, aby w przejrzysty sposób wskazano wszystkie drogi pozyskania funduszy z PROW i innych źródeł na prowadzenie dotychczasowej działalności lub jej rozwój (odpowiednio: 76, 58 i 38% odpowiedzi).

Ostatnie otwarte pytanie przyniosło ankietowa-

The final question caused the largest amount of problems to the respondents, since only 14 farmers from group I granted a broader answer (these were the same respondents who at the same time noted that they are socially active). They indicated that everything they do they do with the thought of natural environment and at the same time of TPC in mind. A special attention was made by them to protection and intensification of use and to new non-ecological investments which could have a negative impact on natural and protected habitats of animals and plants. They also abide by all principles of balanced development, i.e. protection of habitat covered with protection and degradation and the developing succession of trees and bushes which might pose a threat to the durability of natural values of these places, as well as they take actions leading to improving biological biodiversity. The remaining respondents indicated usually that their farms conducted natural production method. Even persons counted within group II and III of the tested group who promote and support TPC did not notice that the question concerned only and exclusively actions within the borders of ecological farming.

The total analysis of the gathered material indicated that West-Pomeranian farmers conducting ecological farms on TPC areas on one hand knew about the benefits of the fact that they could combine their activity with the existence in the vicinity of lean and naturally valuable areas, and on the other hand, they did not indicate any additional engagement in natural protection above what is required from ecological farming. Their acceptance of nature protection and interest in nature protection is therefore definitely higher than among the remaining farmers (conventional farmers), but it is not unlimited. They are not to use the word hostile-very sensitive to all provisions limiting human activity on these areas (replies granted to questions 9 and 10). With reference thus to fig. 1 one might note that it is hard to clearly classify the attitude of farmers into one of the four indicated interest groups.

Conclusions

It might seem that the person responsible for protected area ought to understand what precisely they want and what exactly they consider as their targets, especially when one is a farmer who conducts an ecological farm within the areas which is naturally precious. Whilst, the conducted research indicates that:

- a) farmers operating in TPC are able to use the fact that they function in an environment with special environmental values. Vast majority of the respondents (507 persons) confirm that they commenced agricultural activity involving ecological methods precisely due to specific locational features of their farm. Furthermore, 38 respondents while availing of the gift of TPC provides agri tourism services;
- b) West-Pomeranian farmers avail of financial resources designated within PROW 2007-2013

nym najwięcej problemów, bowiem tylko 14 gospodarzy z grupy I udzieliło rozwiniętej odpowiedzi (byli to ci sami ankietowani, którzy jednocześnie przyznali, że działają społecznie). Uznali oni, że wszystko co robią czynią z myślą o ochronie środowiska naturalnego i jednocześnie TPC. Szczególną uwagę przywiązują do ochrony przed intensyfikacją użytkowania oraz przed nowymi nie ekologicznymi inwestycjami, które mogłyby negatywnie wpłynąć na stan siedlisk przyrodniczych i chronionych gatunków roślin i zwierząt. A także przestrzegają wszystkich zasad zrównoważonego rozwoju, np. chronią siedliska objęte ochroną przed degradacją i postępującą sukcesją drzew i krzewów, które mogłyby zagrażać trwałości walorów przyrodniczych tych miejsc, a także podejmują działania poprawiające bioróżnorodność biologiczną. Pozostali ankietowani wpiswali zazwyczaj, że w gospodarstwie jest prowadzona naturalna metoda produkcji. Nawet osoby zaliczone do II i III grupy badawczej, które promują i wspierają TPC nie zauważyły, że pytanie nie dotyczyło tylko i wyłącznie działań w granicach ekologicznego gospodarstwa rolnego.

Całościowa analiza zgromadzonego materiału wykazała, że zachodniopomorscy rolnicy prowadzący ekologiczne gospodarstwa rolne na TPC z jednej strony widzą korzyści z tego, że łączą swoją działalność z istnieniem w pobliżu terenów czystych i przyrodniczo cennych, ale z drugiej strony nie wykazują dodatkowego zaangażowania w ochronę przyrody ponad to, czego wymaga rolnictwo ekologiczne. Ich akceptacja ochrony przyrody i zainteresowanie ochroną przyrody jest więc na pewno wyższa niż u pozostałych rolników (rolników konwencjonalnych), ale nie bez ograniczeń. Są oni wręcz – by nie użyć wyrażenia *wrogo nastawieni* – bardzo czuli na wszystkie zapisy ograniczające działalność gospodarczą człowieka na tych terenach (odpowiedzi udzielone na pytania 9 i 10). Nawiązując zatem do rys. 1 można stwierdzić, że trudno jest postawę rolników jasno zaklasyfikować do jednej z czterech wyznaczonych grup interesu.

Wnioski

Wydawać by się mogło, że osoba odpowiedzialna za obszar chroniony powinna rozumieć co konkretnie chce ochronić i co dokładnie uważa za swoje cele; szczególnie, gdy jest rolnikiem prowadzącym ekologiczne gospodarstwo rolne na terenie cennym przyrodniczo. Tymczasem przeprowadzone badania wskazują, że:

- a) rolnicy gospodarujący na TPC potrafią wykorzystać fakt, że funkcjonują w środowisku o szczególnych walorach środowiskowych. Zdecydowana większość badanych (507 osób) potwierdziła, że rozpoczęła działalność rolną metodami ekologicznymi właśnie ze względu na specyficzne położenie gospodarstwa. Ponadto 38 badanych korzystając z dobrodziejstwa TPC świadczy usługi agroturystyczne;
- b) zachodniopomorscy rolnicy chętnie korzystają ze środków finansowych przyznawanych im

keenly. All of them realized the package 2-ecological agriculture which they often combined with the subsequent funds. It is however striking that despite the so far experience in obtaining funds as many as 420 respondents thought that there are too few courses during which the farmers could gain information useful during their everyday activity and which make them more certain that conducting activity in TPC may be productive and competitive. On the other hand one must indicate that farmers ask for additional training sessions while at the same time the research indicates that the so far organized trainings were almost unattended;

- c) only 367 persons considered TPC as not affecting negatively the development of ecological farms; set of data obtained on the basis of replies in the frames of the first open question expand the knowledge on what irritates the farmers most in their everyday activity and why they do not give it a positive assessment;
- d) also only 315 persons indicated that competitiveness of economic entities operating within TPC is higher; the respondents/farmers indicated that for entities not applying ecological production methods the perspectives of development in the areas naturally precious are far less optimistic;
- e) the respondents are strongly against expanding the borders of TPC covered with strict provisions of law. In particular groups such answers were given adequately by 65, 55 and 52% of the respondents; this means that the real need is a deeper social education and a better transfer of information between institutions established for agriculture and farmers;
- f) the outcome of the question whether farmers are prepared to fulfil the minimum requirements within the frames of PROW for the years 2014-2020 was a concern, since at the average only every third farmer from the researched farms indicated being ready for new, more demanding conditions. Due to the fact that the research was conducted at the beginning of quarter 1 of 2015 the information should be verified again;
- g) taking into consideration the definition which says: "protection of valuable naturally area is a set of actions and decisions targeted at maintaining natural values, covering among others active protection actions, balancing human economy and the needs of nature, necessary restrictions, elements of shaping social environment of a given area as well as elements of organization of institutional structures and their management" (Iddle, Bines 2004, s. 53) a small percentage of persons who engage themselves in social actions towards protection of TPC, promoting their values and benefits for the society is rather worrying;

Referring to the groups presented in figure 1 one may note that on the basis of the conducted research the following conclusion might be drawn: the tested farmers constitute a group which does not indicate

w ramach PROW 2007-2013. Wszyscy realizowali pakiet 2 – rolnictwo ekologiczne, który często łączyli z kolejnymi. Zastanawiające jest, że mimo dotychczasowego doświadczenia w pozyskiwaniu funduszy aż 420 badanych uznało, że jest zbyt mało szkoleń, na których rolnicy mogą zdobywać informacje przydatne w codziennej działalności, i które utwierdzą ich w przekonaniu, że prowadzenie działalności na TPC może być opłacalne i konkurencyjne. Z drugiej strony należy podkreślić, że rolnicy dopominają się o dodatkowe spotkania doszkalające, gdy tymczasem z badań wynika, że na dotychczas organizowane kursy prawie nikt nie uczęszczał;

- c) tylko 367 osób uznało, że TPC nie wpływa negatywnie na rozwój ekologicznych gospodarstw rolnych; zestaw danych uzyskanych na podstawie odpowiedzi w ramach pierwszego pytania otwartego poszerza wiedzę na temat tego, co szczególnie irytuje rolników w codziennej działalności gospodarczej i dlaczego nie wystawiają noty pozytywnej;
- d) również tylko 315 osób zaznaczyło, że konkurencyjność podmiotów gospodarczych działających w ramach TPC jest wyższa; ankietowani rolnicy uznali, że dla podmiotów nie prowadzących ekologicznych metod produkcji perspektywy rozwoju na obszarach cennych przyrodniczo są zdecydowanie mniej optymistyczne;
- e) ankietowani są zdecydowanie przeciwni rozszerzaniu granic TPC objętych rygorystycznymi przepisami prawa W poszczególnych grupach badawczych odpowiedzi takich udzieliło odpowiednio 65, 55 i 52% ankietowanych; świadczy to o tym, iż rzeczywiście potrzebna jest głębsza edukacja społeczna i lepszy przekaz informacji pomiędzy instytucjami powołanymi do spraw rolnictwa a rolnikami;
- f) niepokojący był wynik pytania, czy rolnicy są przygotowani do spełniania minimalnych wymogów stawianych w ramach PROW na lata 2014-2020, bowiem średnio tylko co trzeci rolnik z przebadanych gospodarstw rolnych przyznał, że jest gotowy do nowych bardziej wymagających warunków. W związku z tym, że badania były prowadzone już na początku I kwartału 2015 roku to informacje te powinno się ponownie zweryfikować;
- g) biorąc pod uwagę definicję, która brzmi „ochrona cennego przyrodniczo obszaru to zbiór działań i decyzji służących zachowaniu wartości przyrodniczych, obejmujący m.in. prace ochronne czynnej, godzenie gospodarki człowieka z potrzebami przyrody, niezbędne ograniczenia, elementy kształtowania środowiska społecznego obszaru, a także elementy organizacji struktur instytucjonalnych i zarządzania nimi” (Iddle, Bines 2004, s. 53) martwi mały odsetek osób, które angażują się w działania społeczne na rzecz ochrony TPC, propagowaniu ich walorów i korzyści dla całego społeczeństwa;

Nawiązując do grup zaprezentowanych na rysunku 1 można zaryzykować stwierdzenie, że na podsta-

a high contest either from the perspective of their attitude towards protection of environment, or is found to be honest in terms of engagement in protection of TPC. One may note that farmers positively assess the protection of the discussed areas when and only when this might result in them obtaining additional funds for operating within the regions of special protection. While attempting to graphically define the basis on the previously presented picture one may indicate the central position. The respondents are not yet mature enough to recognize the value of TPC as a superior one in their everyday life. Unfortunately the attitude of farmers depending on circumstances falls significantly towards of one of the four indicated groups.

wie przeprowadzonych badań można sformułować następujący wniosek: badani rolnicy stanowią grupę, która ani z punktu widzenia postawy reprezentowanej względem ochrony obszaru nie wykazuje wysokiej zgody, ani też nie potwierdzono szczerości ankietowanych w angażowaniu się w ochronę TPC. Można jedynie stwierdzić, że rolnicy pozytywnie oceniają ochronę omawianych obszarów wtedy i tylko wtedy, gdy może to przysporzyć im dodatkowych środków finansowych za gospodarowanie w regionach szczególnie chronionych. Próbuąc graficznie określić ich postawę na wcześniej przedstawionym obrazie trzeba byłoby zaznaczyć pozycję na środku. Ankietowani na razie nie są jeszcze na tyle dojrzały, by dobro jakim jest TPC było wartością nadrzędną w ich codziennym życiu. Niestety postawa rolników w zależności od okoliczności przechyla się w kierunku jednej z czterech wyznaczonych grup.

References/Literatura:

1. Bałtomiuk A. (2010), *Możliwości i problemy rozwoju obszarów wiejskich objętych europejską siecią ekologiczną Natura 2000 – podsumowanie i rekomendacje* [W:] Bałtomiuk A. (red.), *Europejska sieć ekologiczna Natura 2000 jako nowy element otoczenia polskiej wsi i rolnictwa*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 254-282.
2. Block P. (1989), *Empowered manager: positive political skills at work*, Jossey-Bass Publishers, San Francisco, p. 130.
3. Czaja S. (red.) (2007), *Prawo środowiskowe dla ekonomistów*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław, s. 98-108.
4. Dobrzańska B., Dobrzański G., Kielczewski D. (2008), *Ochrona środowiska przyrodniczego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
5. Dudley N. (red.) (2008), *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*, Gland, Switzerland: IUCN.
6. Iddle E., Bines T. (2004), *Planowanie ochrony obszarów cennych przyrodniczo*, Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin 2004, s. 53.
7. Poskrobko T. (red.) (2011), *Planistyczne i implementacyjne aspekty rozwoju obszarów przyrodniczo cennych*, Wyd. Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku, Białystok, s. 9.
8. Zbaraszczyński W., Pieńkowski D., Steingrube W. (2014), *Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania turystyki transgranicznej na obszarach przyrodniczo cennych*, Wydawnictwo Naukowe Bogucki, Greifswald-Szczecin.
9. *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*, Dz. U. z 2015 r., poz. 1651, art. 6.1.

Websites/Strony internetowe:

10. Cieszevska A. (2008), *Zachowanie terenów cennych przyrodniczo w kształtowaniu struktury krajobrazu na poziomie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego*, Problemy Ekologii Krajobrazu, t. XXI, s. 239-250, http://www.paek.ukw.edu.pl/wydaw/vol21/19_Cieszevska_Struktura_przyrodnicza_polskich.pdf (data dostępu: 3.11.2015)
11. Rocznik Statystyczny 2014, GUS, <http://www.stat.gov.pl> (data dostępu: 5.11.2015)

Authors' contribution/
Wkład autorów:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Analiza statystyczna/
Statistical analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie tekstu/
Manuscript preparation
F. Opracowanie
piśmiennictwa/
Literature search
G. Pozyskanie funduszy/
Funds collection

COMMUNE SELF-GOVERNMENT IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTALLY VALUABLE AREAS

SAMORZĄD GMINNY W ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU OBSZARÓW PRZYRODNICZO CENNYCH

Danuta Guzal-Dec

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Guzal-Dec D. (2016), *Commune self-government in sustainable development of environmentally valuable areas/ Samorząd gminny w zrównoważonym rozwoju obszarów przyrodniczo cennych*. Economic and Regional Studies, Vol. 9, No. 3, pp. 77-93.

ORIGINAL ARTICLE

JEL code: R11, Q01

Submitted:
February 2016
Accepted:
June 2016

Number of characters:
45827
Tables: 1
Figures: 0
References: 33

ORYGINALNY ARTYKUŁ NAUKOWY

Klasyfikacja JEL: R11, Q01

Zgłoszony:
Luty 2016
Zaakceptowany:
Czerwiec 2016

Liczba znaków ze spacjami:
44262
Tabele: 1
Rysunki: 0
Literatura: 33

Summary

Subject and purpose of work: The purpose of the study was to identify the role of commune self-government in sustainable development of environmentally valuable areas in the Lublin Province.

Materials and methods: The study was based on the review of the literature in the area and the author's reflections based on her studies on the functioning of commune self-governments located in environmentally valuable areas which she carried out in 2013 in 30 communes.

Results: The realisation of sustainable commune development is possible due to the policy of sustainable development. One of the integral elements of this policy is environmental policy, apart from economic and social policies. Commune self-governments that have been examined in the Lublin Province with reference to their realisation of policy of sustainable development concentrated mainly on environmental policy. They did not support pro-ecological companies sufficiently enough, which was not conducive to the improvement of environmental competitiveness of the communes.

Conclusions: The main challenge for implementing the policy of sustainable development by particular commune self-governments which are environmentally valuable is the activation of cooperation mechanisms aimed at improving environmental competitiveness of the communes.

Keywords: sustainable development, commune self-government, local sustainable development policy, environmentally valuable area, environmental competitiveness

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Celem pracy było określenie roli samorządów gminnych w kreowaniu zrównoważonego rozwoju obszarów przyrodniczo cennych województwa lubelskiego.

Materialy i metody: Pracę oparto na przeglądzie literatury przedmiotu oraz własnych refleksjach autorki, poczynionych na podstawie badań przeprowadzonych w 2013 r. w 30 gminach, dotyczących funkcjonowania samorządów gmin przyrodniczo cennych.

Wyniki: Realizację koncepcji zrównoważonego rozwoju gminy umożliwia polityka zrównoważonego rozwoju. Jedną z integralnych jej składowych, obok polityki gospodarczej i społecznej, jest polityka ekologiczna. Badane w województwie lubelskim samorządy gminne w realizacji polityki zrównoważonego rozwoju koncentrowały się głównie na polityce ekologicznej. W niedostatecznym stopniu wspierały przedsiębiorstwa proekologiczne, co nie sprzyjało poprawie konkurencyjności przyrodniczej badanych gmin.

Wnioski: Wyzwaniem dla polityki zrównoważonego rozwoju władz samorządowych gmin przyrodniczo cennych jest uruchomienie mechanizmu współpracy na rzecz wzrostu konkurencyjności przyrodniczej tych gmin.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, samorząd gminny, lokalna polityka zrównoważonego rozwoju, obszar przyrodniczo cenny, konkurencyjność przyrodnicza

Address for correspondence/ Adres korespondencyjny: dr Danuta Guzal-Dec, Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska, Słodowska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, Poland; phone: +48 83 344-99-05; e-mail: danuta_guzal-dec@wp.pl

Journal Indexed in/ Czasopismo indeksowane w: AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List, ICV 2015: 81.26; Polish Ministry of Science and Higher Education 2015: 9 points/ AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List ICV 2015: 81.26; Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego 2015: 9 punktów. Copyright: © 2016 Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska. All articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Introduction

Nowadays, sustainable development became a conception that is referred to in many legislative acts, policy documents, and developmental strategies at all aggregation levels, from local to global. Up to now, clear theory of sustainable development has not been created (Dobrzański 2007, Mudecumura 2006). As T. Borys points out, the new sustainable development paradigm still does not have an established position in the economic sciences (Borys 2013). It can be presumed that economy of sustainable development left the pre-theoretical stage and that the elements of studies from this stage will be incorporated by the mainstream economists. A holistic approach to economic, environmental, and social processes may be an especially attractive alternative. It concerns noticing boundary conditions for the economic growth and abandoning the absolutisation of consumer sovereignty (Grzelak, Matuszczak 2011).

As a forming science, the economy of sustainable development demands research designed to identifying the conditions, opportunities, and restraints related to the implementation of the concept as well as at indicating the supportive tools. Hence it is important to specify the role of commune self-governments in order to ease the process of implementation of the concept at the local level. The purpose of the study was to evaluate the functioning of sustainable development implementation in commune self-governments located in environmentally valuable areas. The evaluation is based on the critical analysis of the respective literature devoted to the essence of sustainable development and opportunities of creating that concept in regard to environmentally valuable areas and state policy facilitating a practical realisation of that concept.

Materials and methods

Implementation of the adopted purpose was served by the analysis of the respective literature and results of the research conducted in the fourth quarter of 2013 in the 30 communes of the greatest ecological value in the Lublin Province according to the index developed within the study of the ecological value of rural and urban-rural communes of the Lublin Province (Guzal-Dec 2013). The study included the diagnostic survey with an interview questionnaire. Interviews were carried out with the commune administrators/mayors and the employees of the community offices for the environmental protection.

Opportunities for the creation of economic development in environmentally valuable areas

The definitions of environmentally valuable areas can be formulated on the basis of different branches of science, yet the definitions derived from natural science should be considered starting and basic (Zielińska 2013). Universally, this term refers to areas of special environmental value. The definition formulated by L. Ryszkowski is one of the first

Wstęp

Współcześnie zrównoważony rozwój stał się koncepcją, do której nawiązuje wiele aktów prawnych, dokumentów politycznych, strategii rozwoju na wszystkich szczeblach agregacji, od lokalnej po globalną. Do chwili obecnej nie stworzono jednak klarownej teorii zrównoważonego rozwoju (Dobrzański 2007, Mudecumura 2006). Jak zauważa T. Borys, zrównoważony rozwój jako nowy paradygmat rozwoju nie ma nadal ugruntowanej pozycji w naukach ekonomicznych (Borys 2013). Można przypuszczać, że ekonomia zrównoważonego rozwoju wyszła już poza fazę preteoretyczną, i elementy jej dorobku będą w przyszłości inkorporowane przez ekonomistów głównego nurtu. Atrakcyjną alternatywą może być zwłaszcza holistyczne podejmowanie procesów ekonomicznych, środowiskowych i społecznych. Chodzi tu o dostrzeganie warunków brzegowych dla procesów wzrostu gospodarczego, jak i odrzucenie absolutyzacji suwerenności konsumenta (Grzelak, Matuszczak 2011).

Ekonomia zrównoważonego rozwoju jako nauka formująca się, wymaga badań ukierunkowanych na rozpoznanie uwarunkowań, możliwości i ograniczeń implementacji koncepcji oraz wskazywanie narzędzi wsparcia. Dlatego też istotne jest określenie roli samorządu gminnego w usprawnieniu procesu implementacji koncepcji na poziomie lokalnym. Celem pracy była ocena aktywności samorządów gmin przyrodniczo cennych w kreowaniu zrównoważonego rozwoju. U podstaw tej oceny leży krytyczna analiza literatury przedmiotu dotyczącej istoty zrównoważonego rozwoju i możliwości kreowania takiej koncepcji w odniesieniu do obszarów przyrodniczo cennych i polityki państwa umożliwiającej praktyczną realizację takiej koncepcji.

Materiał i metody

Realizacji celu służyła analiza literatury przedmiotu oraz wyników badań przeprowadzonych w IV kwartale 2013 r. w 30 gminach z grupy o najwyższej wartości ekologicznej w województwie lubelskim według wskaźnika opracowanego w ramach badania cenności ekologicznej gmin wiejskich i miejsko-wiejskich województwa lubelskiego (Guzal-Dec 2013). Zastosowano metodę sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu. Wywiady przeprowadzono wśród wójtów/burmistrzów oraz pracowników urzędów gmin ds. ochrony środowiska.

Możliwości kreowania rozwoju gospodarczego obszarów przyrodniczo cennych

Definicje obszarów przyrodniczo cennych mogą być formułowane na gruncie różnych nauk, ale za wyjściowe, podstawowe należy uznać definicje formułowane w naukach przyrodniczych (Zielińska 2013). Powszechnie oznacza on teren o szczególnej wartości przyrodniczej. Jedną z pierwszych obowiązujących w polskiej literaturze przedmiotu jest

definitions ruling in the Polish literature devoted to this issue, according to it, an environmentally valuable area is: 'an area where there is an organism, a species or group of organisms or an inanimate creature, a whole habitat, an ecosystem, and landscape, distinguished because of their rarity, typicality, usefulness, symbolism, aesthetic value, etc.' (Ryszkowski 1984). To maintain the concept of the link between environmentally valuable areas and biodiversity, economic values can be taken as a starting point in the further attempts to elaborate the definition. Adopting such criterion seems to be justified because on the one hand, the environmental threats are mainly related to economic activity, on the other, the chance for preservation of highly biodiverse areas in an unaltered state is currently seen not in the strict conservation protection, but in the proper use of these areas in economic processes (Dobrzańska 2007).

In the light of the economic criteria, B.M. Dobrzańska suggests the following definition of environmentally valuable areas, thus they are: 'Areas whose biodiversity is or can be (when selecting proper directions and methods) a dominant, key factor for economic activity or areas which significantly limit forms of management contradictory to the primary objective of environmentally valuable areas – sustaining biodiversity'. As the definition provided suggests, the value of valuable areas can be measured, due to their biodiversity, with the benefits lost in connection with the possible (for protection purposes) limitations on the freedom of management (Dobrzańska 2007, p. 56).

The economic criteria indicate that environmentally valuable areas should be the subject of management. It should be borne in mind that meeting social needs is the basic aim of the development of environmentally valuable areas. This means the necessity to look for the direction of development that would sustain the state of environment and provide society with a remuneration satisfying their livelihood needs. Therefore, the sub-sphere of socio-economic relations which would enable inclusion of areas protected in a broader economic context and thus compensate the benefits lost, should exist in environmentally valuable areas (Dobrzańska 2007).

As A. Zielińska emphasises, the effective management in environmentally valuable areas is possible by greening the economy (Zielińska 2013). Greening the economy means reorienting the way it operates so as to deliver more sustainable outcomes (...). A green economy is designed to decouple economic growth from negative environmental impact (Rio+ 20... 2011).

The pro-ecological activity in environmentally valuable areas includes such fields as (Zielińska 2013, p. 44):

- ecotourism and rural tourism,
- organic farming contributing to the production of safe food,
- sustainable forest management (harvesting of timber and forest undergrowth),

definicja L. Ryszkowskiego, według którego obszar przyrodniczo cenny to „teren, na którym występuje organizm, gatunek lub zespół organizmów czy też nieożywiony twór, całe siedlisko, ekosystem, jak i krajobraz, wyróżnione ze względu na ich rzadkość, typowość, użyteczność, symboliczność, walor estetyczny itd.” (Ryszkowski 1984). Utrzymując związek pojęcia obszarów przyrodniczo cennych z różnorodnością biologiczną, w próbie dalszego uszczegóławiania definicji można przyjąć za punkt wyjścia wartości ekonomiczne. Przyjęcie takiego kryterium wydaje się uzasadnione, ponieważ z jednej strony zagrożenie przyrody związane jest głównie z działalnością gospodarczą, z drugiej zaś szansy na zachowanie obszarów o wysokiej różnorodności w stanie niezmienionym upatruje się współcześnie nie w ścisłej ochronie konserwatorskiej, ale we właściwym wykorzystaniu tych obszarów w procesach gospodarczych (Dobrzańska 2007).

W świetle kryteriów ekonomicznych B.M. Dobrzańska proponuje następującą definicję obszarów przyrodniczo cennych – są to „obszary, których różnorodność biologiczna stanowi lub może stanowić (przy doborze właściwych kierunków i metod) dominujący, istotny czynnik działalności gospodarczej lub w istotny sposób ogranicza formy gospodarowania sprzeczne z podstawowym celem istnienia obszarów przyrodniczo cennych – zachowaniem różnorodności biologicznej”. Jak wynika z powyższej definicji, miernikiem wartości obszarów cennych, ze względu na ich różnorodność, mogą być utracone korzyści w związku z ewentualnym (w celu ochrony) ograniczeniem swobody gospodarowania (Dobrzańska 2007, s. 56).

Kryteria ekonomiczne wskazują, że obszar przyrodniczo cenny powinien być przedmiotem gospodarowania. W ramach rozwoju obszarów cennych przyrodniczo nie należy zapominać, że podstawowym celem rozwoju jest zaspokajanie potrzeb społecznych. Oznacza to konieczność poszukiwania kierunków rozwoju, które przy zachowaniu odpowiedniego stanu środowiska zapewniałyby społeczności dochody pozwalające zaspokoić ich potrzeby bytowe. W związku z tym na obszarach przyrodniczo cennych powinna występować podsfera powiązań społeczno-gospodarczych, umożliwiającą właściwe włączenie obszaru chronionego w szerszy kontekst gospodarczy, a przez to kompensowanie utraconych korzyści (Dobrzańska 2007).

Jak podkreśla A. Zielińska, efektywne gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych jest możliwe poprzez ekologizację gospodarki (Zielińska 2013). Ekologizacja gospodarki oznacza takie jej nowe ukierunkowanie, by przynosiła wyniki w większym stopniu zgodne ze zrównoważonym rozwojem (...). Celem gospodarki ekologicznej jest zniesienie powiązania między wzrostem gospodarczym a szkodliwym wpływem na środowisko (Rio+ 20...2011).

Do proekologicznej działalności gospodarczej na obszarach przyrodniczo cennych należy zaliczyć takie dziedziny, jak (Zielińska 2013, s. 44):

- ekoturystykę i agroturystykę,
- rolnictwo ekologiczne przyczyniające się do produkcji bezpiecznej żywności,

- physiotherapy and spa therapy (exploiting the natural conditions to develop spa therapy),
- souvenir industry, handicraft.

The recommendations regarding particular forms of economic activity on the protected areas are as follows (Prandecka 1994, pp. 124-125):

- in industry – avoidance of investment areas that would be in conflict with the functions of environment, preference of technologies safe for the environment, and installation of protective devices,
- in agriculture – popularisation of the model of pro-environmental farming that is less harmful to the environment,
- in forest management – preference of the development of semi-productive and non-productive functions, rationalisation of management, avoidance of intensive traffic in the valuable forest complexes,
- in municipal economy – preference of centralised sources of energy based on the so-called clean energy, proper wastewater and waste treatment, minimization of traffic-related air pollution.

The examination of the managing conditions in environmentally valuable areas demonstrates that different forms of environmental protection can be the stimulants and destimulants of socio-economic development simultaneously (Czaja, Becla 2007). If development is understood in the traditional way, then the limitations related to environmentally valuable areas will be a hindrance and if development is formed on the persistence principle, then those limitations become the stimulants. This approach does not mean the inhibition of socio-economic development but the different understanding of this issue. Environmentally valuable areas are becoming the significant element of the strategy of sustainable development of rural communes.

The essence of the concept of sustainable development

Most frequently, the starting point of the discourse about sustainable development is the statement of Brundtland Commission provided in the Report 'Our Common Future': 'Humanity has the ability to make development sustainable to ensure that it meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs'. In the Report, special attention was paid to a close link between environment and development. This development cannot take place without taking into consideration the environmental issues and cannot result in the depletion of natural resources or avoid the external costs of their degradation (Our Common... 1991).

Starting from the United Nations Conference on the Human Environment held in Stockholm, in 1972 to the conclusions of Rio+20 hosted in Rio de Janeiro, in 2012, there is seen a noticeable gradual broadening of the scope of problems covered by the conception of

- zrównoważoną gospodarkę leśną (pozyskiwanie drewna, runa leśnego),
- przyrodolecznictwo i lecznictwo uzdrowiskowe (wykorzystanie naturalnych warunków przyrodniczych do rozwoju lecznictwa uzdrowiskowego),
- pamiątkarstwo, rękodzielnictwo.

Do poszczególnych form aktywności gospodarczej zlokalizowanej na obszarach chronionych odnoszą się następujące zalecenia (Prandecka 1994, s. 124-125):

- w przemyśle – unikanie lokalizacji inwestycji kolidujących z funkcjami środowiska, preferowanie technologii bezpiecznych dla środowiska oraz instalacji urządzeń ochronnych,
- w rolnictwie – upowszechnienie modelu rolnictwa proekologicznego, mniej uciążliwego dla środowiska,
- w gospodarce leśnej – preferowanie rozwoju funkcji półprodukcyjnych i pozaprodukcyjnych, racjonalizacja gospodarki, unikanie prowadzenia intensywnego ruchu komunikacyjnego przez wartościowe kompleksy leśne,
- w gospodarce komunalnej – preferowanie scentralizowanych źródeł zaopatrzenia w energię opartych na tzw. czystych nośnikach, właściwa utylizacja ścieków i odpadów, minimalizacja zanieczyszczeń powietrza pochodzących z transportu.

Analiza warunków gospodarowania na obszarach przyrodniczo cennych pozwala dostrzec, że różne formy ochrony przyrody mogą być zarówno stymulantami, jak i destymulantami rozwoju społeczno-ekonomicznego (Czaja, Becla 2007). Jeżeli rozwój rozumiany jest w sposób tradycyjny, to ograniczenia związane z obszarami przyrodniczo cennymi będą utrudnieniem, jeżeli rozwój będzie się opierał na zasadach trwałości, to ograniczenia te stają się jego stymulantami. Takie podejście nie oznacza zahamowania rozwoju społeczno-gospodarczego, lecz inne jego rozumienie. Obszary przyrodniczo cenne stają się istotnym elementem strategii zrównoważonego rozwoju gmin wiejskich.

Istota koncepcji zrównoważonego rozwoju

W dyskusji nad zrównoważonym rozwojem za punkt wyjścia najczęściej przyjmuje się stwierdzenie Komisji Brundtland ujęte w Raporcie „Nasza wspólna przyszłość”: „na obecnym poziomie cywilizacyjnym możliwy jest rozwój zrównoważony, to jest taki rozwój, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie”. W Raporcie zwrócono szczególną uwagę na ścisły związek między środowiskiem a rozwojem. Rozwój ten nie może odbywać się bez uwzględnienia problemów środowiskowych i doprowadzić do wyeksploatowania zasobów naturalnych oraz nie może unikać kosztów zewnętrznych ich degradacji (Nasza wspólna... 1991).

Począwszy od konferencji ONZ „Środowisko człowieka” w 1972 r. w Sztokholmie, aż po ustalenia Szczytu Rio+20 w Rio de Janeiro w 2012 r., dostrzegalne jest stopniowe rozszerzanie zakresu problemów, które obejmuje koncepcja zrównoważonego rozwoju. Po-

sustainable development. Initially, in the 1970s, the contemplation about sustainable development was triggered almost exclusively by the issue of 'shrinking' of natural resources in the perspective of economic and demographic development (Stanny, Czarnecki 2011, p. 15). During Rio+20 the need for combating poverty, respecting the natural environment was reported and that was to be expressed with the development of bioeconomy and improvement of the institutional structure (<http://www.uncsd2012.org/isfd.html> www.uncsd2012.org/isfd.html).

Sustainable development has been for a long time one of the main objectives of the European Union's policy. The currently binding document 'Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth' is an expression of the practical and operational approach to the conception of sustainable development. After the accession of Poland to the European Union, the promotion and implementation of the idea of sustainable development were granted solid legal frames enabling the institutional and financial support (Stanny, Czarnecki 2011).

However there is a debate about defining and interpretation of sustainable development. At the end of the 80s environmental economist J. Pezzey identified over 60 definitions of sustainable development; in the next decade M. Jacobs established 386, and after 2000 B. Carroll found even over 500. R. Ciegis in 2009 indicated that only in the economics literature about 100 definitions exist (Stanny, Czarnecki 2011). Most definitions, particularly formulated in the Polish scientific literature regard only a motif of integration of development processes practically social-economic with environmental issues. In these definitions the sustainable development means transition from poor and peripheral treating the environmental protection to including environmental issues into the social-economic planning. It focuses only on the compromise between potentialities of social-economic development and environment condition. One should show that a novelty in the sustainable development is not only an integration of ecological issues but also the approach - switching from curing symptoms into focusing one's attention on socio-political sources of environmental problems (Dobrzańska 2007).

One of universally recognized in the Polish literature definitions of the sustainable development is one made by B. Piontek which according to which the most important is "guaranteeing the long-lasting improvement of modern life's quality and of future generations through forming of the right proportions between economic, human and natural capital" (Piontek 2002, p. 27).

The main aim of the conception is to achieve the sustainable development, understood as the quality of the social life and individuals which is made conditional not only on the consumption of goods and services but also on the ecological living conditions. Providing permanent conditions in a long stretch for the balanced quality of the life depends on (Burzyńska 2012, p. 92):

czątkowo, w latach 70. ubiegłego wieku, zasadniczym kontekstem do rozważań o zrównoważonym rozwoju był niemal wyłącznie problem „kurczących” się zasobów naturalnych w perspektywie postępującego wzrostu ekonomicznego i demograficznego (Stanny, Czarnecki 2011, s. 15). Podczas szczytu Rio+20 zgłoszono potrzeby walki z ubóstwem w warunkach poszanowania środowiska przyrodniczego, czego wyrazem ma być rozwój biogospodarki i wzmocnienie instytucjonalne (<http://www.uncsd2012.org/isfd.html>).

Zrównoważony rozwój od dawna jest jednym z głównych celów polityki Unii Europejskiej. Obecnie obowiązujący dokument: „Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającemu włączeniu społecznemu” jest wyrazem praktycznego operacjonalizacyjnego podejścia do koncepcji zrównoważonego rozwoju. Po akcesji Polski do Unii Europejskiej upowszechnienie idei, jak też samo wdrażanie zrównoważonego rozwoju do praktyki, otrzymało solidne ramy prawne umożliwiające uzyskanie wsparcia instytucjonalnego i finansowego (Stanny, Czarnecki 2011).

Wiele dyskusji rodzi jednak samo zdefiniowanie i interpretacja zrównoważonego rozwoju. Już pod koniec lat 80. ubiegłego wieku ekonomista środowiskowy J. Pezzey zidentyfikował ponad 60 definicji zrównoważonego rozwoju, w kolejnej dekadzie M. Jacobs ustalił aż 386, a po 2000 r. B. Carroll nawet ponad 500. R. Ciegis w 2009 r. tylko w literaturze ekonomicznej wskazał na funkcjonowanie około 100 definicji (Stanny, Czarnecki 2011). Większość definicji, formułowanych szczególnie w polskiej literaturze naukowej, dotyczy praktycznie tylko wątku integracji procesów rozwoju społeczno-gospodarczego z zagadnieniami środowiskowymi. W ujęciu tych definicji zrównoważony rozwój oznacza przejście ze słabego i peryferyjnego traktowania ochrony środowiska do włączenia kwestii środowiskowych w planowanie społeczno-gospodarcze. Skupia się wyłącznie na kompromisie pomiędzy możliwościami rozwoju społeczno-gospodarczego a stanem środowiska. Należy wskazać, że w rzeczywistości novum w zrównoważonym rozwoju nie jest jedynie sam fakt integracji zagadnień ekologicznych, ale także sposobu podejścia - przedstawienia się z leczenia objawów i skupienie uwagi na społeczno-politycznych źródłach problemów środowiskowych (Dobrzańska 2007).

Jedną z powszechnie uznanych w polskiej literaturze przedmiotu definicji zrównoważonego rozwoju jest definicja B. Piontek, która wskazuje, że jego istotą jest „zapewnienie trwałej poprawy jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń poprzez kształtowanie właściwych proporcji między kapitałem ekonomicznym, ludzkim i przyrodniczym” (Piontek 2002, s. 27).

Celem podstawowym koncepcji jest zatem osiągnięcie zrównoważonego rozwoju, rozumianego jako jakość życia społecznego i jednostki, które uzależnione jest nie tylko od konsumpcji dóbr i usług, ale i ekologicznych warunków życia. Zapewnienie w długim okresie trwałych warunków zrównoważonej jakości życia zależy od (Burzyńska 2012, s. 92):

- keeping biodiversity and integrity of ecosystems (eco-friendly goals),
- satisfying needs, supporting equality and increase the availability of goods and services (economical goals),
- keeping cultural diversity, institutional permanence, justice and the public cooperation (social goals).

M. Adamowicz shows the particularly difficult conditions of practical accomplishment of the concept of sustainable development in rural areas in Poland. The underdevelopment of non-agricultural managing forms on rural areas and limitation of the rural infrastructure in Poland cause that from among three aspects of the sustainable development: environmental, social and economic, especially the last one remains in disproportion in reference to the conception of the sustainable development on account of disproportions in the farming between abundant resources of the work and lands which are manifesting themselves in the fragmented structure of farms, the underemployment of the work resources and the hidden unemployment (Adamowicz 2000, pp. 77-78).

The agriculture plays a key role in relation to the economy, the environment and the society. Integrating the agriculture into the system of the sustainable development of the countryside can take place by taking its multifunctional character into account. Policy of the village development is based on two conceptions – the multifunctional and the sustainable development, in addition, the first one is a condition of the second one (Adamowicz, Zwolińska-Ligaj 2009, p. 34).

As J. Zegar underlines, implementing of the sustainable development in rural areas requires changes of worldview, changes of attitudes into more environment-friendly amongst all entities managing these areas, especially farmers. The main idea of the sustainable development is to keep the environment and natural resources for future generations but not through the environmental protection but rather through transition of the civilization development model. Changes should consist in: modification of pattern of consumption (with the smaller pressure on the environment) and of value system as well as accepting such a way of managing the environment pressure of which doesn't exceed its ability to self-regulation (Zegar 2003). One must agree with A. Matuszczak's statements in line with which for sustainable development state intervention becomes necessary which is targeted at directing decision-making preferences of individual subjects to maintain social and environmental optimum during their economic pursuits (Matuszczak 2009, p. 139). Simultaneously effectiveness of this intervention should be strengthened by local government. They should especially influence on the forming of ecological conducts amongst local entities, especially farmers and entrepreneurs.

The quality of residents' lives depends not only on the size of resources in given area but also on the way of using them. The fact that natural and cultural

- zachowania różnorodności biologicznej, integralności systemów ekologicznych (cele ekologiczne),
- zaspokajania potrzeb, wspierania równości i wzrostu dostępności dóbr i usług (cele ekonomiczne),
- zachowania różnorodności kulturowej, trwałości instytucjonalnej, sprawiedliwości i współdziałania społecznego (cele społeczne).

M. Adamowicz wskazuje na szczególnie trudne warunki praktycznej realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich w Polsce. Niedorozwój pozarolniczych form gospodarowania na obszarach wiejskich oraz słabości infrastruktury wiejskiej w Polsce sprawiają, że spośród trzech aspektów zrównoważonego rozwoju: środowiskowego, społecznego i gospodarczego, zwłaszcza ten ostatni pozostaje w dysproporcji w odniesieniu do koncepcji zrównoważonego rozwoju ze względu na występujące w rolnictwie dysproporcje między obfitymi zasobami pracy a zasobami ziemi, które wyrażają się w rozdrobnionej strukturze gospodarstw, niepełnym wykorzystaniu zasobów pracy i ukrytym bezrobociu (Adamowicz 2000, s. 77-78).

Rolnictwo odgrywa istotną rolę wobec gospodarki, środowiska i społeczeństwa a wkomponowanie rolnictwa w system zrównoważonego rozwoju wsi może nastąpić poprzez uwzględnienie jego wielofunkcyjnego charakteru. Polityka rozwoju wsi opiera się zatem na dwóch koncepcjach – wielofunkcyjności i zrównoważonego rozwoju, przy czym ta pierwsza jest warunkiem drugiej (Adamowicz, Zwolińska-Ligaj 2009, s. 34).

Jak podkreśla J. Zegar wdrażanie zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich wymaga zmian o charakterze światopoglądowych, zmiany postaw na proekologiczne wśród wszystkich podmiotów gospodarujących na tych obszarach, a w tym zwłaszcza rolników. Ideą przewodnią zrównoważonego rozwoju jest zachowanie środowiska i zasobów przyrodniczych dla przyszłych pokoleń, ale nie tyle przez pojmowaną tradycyjnie bezpośrednio ochronę środowiska, ile głównie przez zmianę modelu rozwoju cywilizacyjnego. Zmiany powinny polegać na: modyfikacji modelu konsumpcji (z mniejszą presją na środowisko) i systemu wartości oraz przyjęciu takiego sposobu gospodarowania, przy którym presja na środowisko nie przekracza jego zdolności do samoregulacji (Zegar 2003). Należy zgodzić się ze stwierdzeniem A. Matuszczak, że dla rozwoju zrównoważonego konieczna staje się interwencja państwa mająca na celu ukierunkowanie preferencji decyzyjnych podmiotów indywidualnych, by przy dążeniach ekonomicznych zachować optimum społeczne i środowiskowe (Matuszczak 2009, s.139). Jednocześnie skuteczność tej interwencji wzmocniona powinna zostać poprzez interwencję władz samorządowych. Powinny one, zwłaszcza wobec faktu pełnienia funkcji liderów w środowiskach lokalnych, wpływać na kształtowanie proekologicznych postaw wśród lokalnych podmiotów, w tym zwłaszcza rolników i przedsiębiorców.

Jakość życia mieszkańców danej społeczności zależy nie tylko od wielkości zasobów na danym obsza-

values have an increasingly great significance for the development of rural areas, on account of the growing public demands and widening the current gamut of their function, leads to the statement that it is essential for creating the social-economic development in rural areas with using all possible resources which are at their disposal – because of the functions and products of both market and nonmarket character (Adamowicz, Zwolińska-Ligaj 2009, p. 34).

Policy of the sustainable development

In theory of the public policy it is underlined that it is a sign of the ability and activities of public power manifesting itself in aims and instruments of the functioning of these authorities for the development (Muller 2010). The public policy is an attribute of public power. The public power has a right and duty to lead authority and at the same time it can involve all sorts of public and private entities in realization of this authority. The public power demonstrates tendencies for generating different policies and, in fact, it always pursues a lot of policies. Therefore a matter of their internal cohesion appears. It is possible to justify arguments of pursuing the given policy with many criteria. P. Muller sees basic grounds in changing posts and changing expectations of modern societies towards state (Muller 2010).

Because of the fact that conception of sustainable development in Poland, gained the constitutional and statutory rank already in the 90s, in all legal documents and acts related to the development policy, it is indicated that it should be the policy of sustainable development. Conception is also defined in the Act on principles of the development policy. One should draw attention to the adaptation (towards evolving conditioning of the development-intensifying globalization processes and the growing competitive pressure) of the policy of local development notion in the recalled act.

According to the original version of the Act on principles of the development policy local governments are subjects in power to carry out the development policy, that is 'policy understood as the group of mutually related activities taken and carried out in order to guarantee the sustainable development, social-economic and spatial cohesion'. In the amended act this purpose was broadened by adding 'guaranteeing the sustainable development, the social-economic and spatial cohesion'; 'raising the competitiveness of the economy and creating new workplaces' (Act of 6 December 2006 on the principles of development policy).

In definitions of policies of the local development the subjectivity of local government is always indicated (sometimes it is necessary to identify features which make this policy more effective, such as entrepreneurship and the tendency to innovation). Also an object of the local government influence in the local development policy can be distinguished – the

rze, ale także od sposobu ich wykorzystania. Fakt, iż wartości przyrodnicze i kulturowe mają coraz większe znaczenie dla rozwoju obszarów wiejskich, ze względu na rosnące zapotrzebowanie społeczne i rozszerzanie dotychczasowego wachlarza ich funkcji, prowadzi do stwierdzenia, że dla kreowania rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich istotne jest wykorzystywanie wszystkich możliwych zasobów i walorów jakimi one dysponują – funkcji jakie spełniają i produktów, które oferują – zarówno tych o charakterze rynkowym i nierynkowym (Adamowicz, Zwolińska-Ligaj 2009, s. 34).

Polityka zrównoważonego rozwoju

W teorii polityki publicznej podkreśla się, że jest ona przejawem umiejętności i aktywności władz publicznych wyrażających się w celach i instrumentach działania tych władz na rzecz rozwoju (Muller 2010). Polityka publiczna jest atrybutem władzy publicznej. Władza publiczna ma prawo i obowiązek ją prowadzić, a tym samym angażować w jej realizację różne podmioty publiczne i prywatne. Władza publiczna wykazuje skłonności do generowania różnych polityk i w rzeczywistości zawsze prowadzi wiele polityk. Pojawia się zatem nieuchronnie kwestia ich wewnętrznej spójności. Racje prowadzenia danej polityki można uzasadnić wieloma kryteriami. P. Muller podstawowe uzasadnienie widzi w zmieniających się funkcjach państwa i zmieniających się oczekiwaniach współczesnych społeczeństw względem państwa (Muller 2010).

W związku z faktem, że koncepcja zrównoważonego rozwoju w Polsce już w latach 90. zyskała właściwą rangę konstytucyjną i ustawową, we wszystkich obowiązujących aktach prawnych, w których następuje odniesienie do polityki rozwoju, wskazuje się, iż winna to być polityka zrównoważonego rozwoju. Tak też definiowana jest ona w *Ustawie o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*. Należy jednocześnie zwrócić uwagę na adaptację (w stosunku do ewoluujących uwarunkowań rozwoju – nasilających się procesów globalizacyjnych i rosnącej presji konkurencyjnej) pojęcia polityki rozwoju lokalnego we wspomnianej ustawie.

Zgodnie z pierwotną wersją ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju samorządy lokalne są podmiotami prowadzącymi politykę rozwoju, a więc „politykę rozumianą jako zespół wzajemnie powiązanych działań podejmowanych i realizowanych w celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju, spójności społeczno-gospodarczej i przestrzennej”. W znowelizowanej ustawie rozszerzono cel tej polityki dodając obok „zapewnienia zrównoważonego rozwoju, spójności społeczno-gospodarczej i przestrzennej” „podnoszenie konkurencyjności gospodarki oraz tworzenie nowych miejsc pracy” (Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju).

W definicjach polityki rozwoju lokalnego zawsze wskazuje się na podmiotowość władz samorządowych (niekiedy dokonuje się także identyfikacji cech, które czynią tę politykę bardziej skuteczną, takich jak przedsiębiorczość i skłonność do innowacyjno-

local economy and the purpose – local development, increase of the competitiveness (one should emphasize that a development is always a final purpose, the support of competitiveness facilitates staying on the long-term path of development) (Markowski, Stawasz 2001).

J. Hausner emphasizes that the politics of the local development pursued by local governments should serve activation of mechanism of the development by stimulating the competitive ability. He points out that territorial development policy in the first instance mobilizes and uses long-term resources and development factors: the human capital, the social capital and the long-term financial capital. The aim of the territorial development is stimulating the competitive ability of a given territory, whilst competitiveness is understood as the ability of given territory for the mutually advantageous exchange of goods with other territories. Such an ability is a consequence of the ability to recognize, indexing and accumulating own (endogenous) resources, in a way which makes it possible to attract and to acquire foreign resources (exogenous)' (Hausner et al. 2013, p. 14).

Natural (environmental) competitiveness of territory is a property connected with extraction and (or) processing resources of the natural environment by functional entities on a given territory in order to achieve the improvement of quality of life. One has to bear in mind that not only existence of natural sources has influence on competitiveness but the ability to exploit them in processes of their management (Kruk 2010, pp. 199-200). The policy of competition of local governments in environmental area manifests itself in:

- sustainable use of resources and of natural values as a part of local government structures,
- stimulating other entities and taking direct actions by the office for the sustainable use of resources and natural values in processes of managing,
- supporting ecological enterprises.

The policy of competition of local government in environmental areas defined in such a way contributes to the increase in the natural competitiveness of the commune (Guzal-Dec 2015, p. 133). Commune's natural competitiveness shaped through the policy of local governments serves for the sustainable use of resources and of natural values in every safe ecologically (balanced) form of managing – thus serving the creation of the sustainable development (Guzal-Dec 2015, p. 136). J. Hausner emphasizes that the foundation of thinking about the local government in the context of noticing that it is necessary to create durable mechanisms of the partnership, existence of the co-management (governance in which all sorts of entities participate, but especially entities of the public authority) (Hausner 2013). H. Pondel underlines that, 'if the participation of all sorts of social partners in the system of exercising authority is greater, the sustainable development is more successful – the idea of co-governing allows for better identification of problems which appear on the given area and enable faster resolving them' (Pondel 2013, p. 204).

ści). Rozróżnia się także przedmiot oddziaływania władz samorządowych w polityce rozwoju lokalnego – gospodarkę lokalną i cel – rozwój lokalny, wzrost konkurencyjności (z tym, że należy podkreślić, iż celem finalnym jest zawsze rozwój, wspieranie konkurencyjności ułatwia pozostawanie na długookresowej ścieżce rozwoju) (Markowski, Stawasz 2001).

J. Hausner podkreśla, że polityka rozwoju lokalnego prowadzona przez władze gminne powinna poprzez pobudzanie zdolności konkurencyjnej służyć uruchamianiu neoendogenicznego mechanizmu rozwoju. Wskazuje on, że polityka rozwoju terytorialnego w pierwszej kolejności polega na mobilizowaniu i wykorzystaniu długofalowych zasobów i czynników rozwoju: kapitału ludzkiego, kapitału społecznego oraz długoterminowego kapitału finansowego. „Celem polityki rozwoju terytorialnego jest pobudzanie zdolności konkurencyjnej danego terytorium, przy czym konkurencyjność rozumiana jest tu jako zdolność danego terytorium do wzajemnie korzystnej wymiany dóbr z innymi terytoriami. Zdolność taka jest zasadniczo pochodną zdolności do rozpoznania, waloryzowania i pomnażania własnych (endogenicznych) zasobów, w taki sposób, aby można było przyciągać i pozyskiwać zasoby obce (egzogeniczne)” (Hausner i in., 2013, s. 14).

Przyrodnicza (środowiskowa) konkurencyjność terytorium to właściwość związana z pozyskiwaniem i (lub) przetwarzaniem zasobów środowiska przyrodniczego przez podmioty funkcjonujące na danym terytorium w celu osiągnięcia poprawy jakości życia. Należy zwrócić uwagę, że z ekonomicznego punktu widzenia na konkurencyjność wpływa nie tyle samo istnienie zasobów środowiska przyrodniczego, co zdolność ich wykorzystywania w procesach gospodarowania. (Kruk 2010, s. 199-200). Polityka konkurowania władz samorządowych w obszarze środowiskowym przejawia się w:

- zrównoważonym wykorzystaniu zasobów i walorów przyrodniczych w ramach struktur samorządowych,
- stymulowaniu innych podmiotów oraz podejmowaniu bezpośrednich działań urzędu w celu zrównoważonego wykorzystania zasobów i walorów przyrodniczych w procesach gospodarowania,
- wspieraniu przedsiębiorstw proekologicznych.

Tak zdefiniowana polityka konkurowania władz gminnych w obszarze środowiskowym przyczynia się do wzrostu konkurencyjności przyrodniczej gminy (Guzal-Dec 2015, s. 133). Konkurencyjność przyrodnicza gminy kształtowana poprzez politykę konkurowania władz samorządowych, służy zatem zrównoważonemu wykorzystaniu zasobów i walorów przyrodniczych we wszystkich bezpiecznych ekologicznie (zrównoważonych) formach gospodarowania – służy zatem kreowaniu zrównoważonego rozwoju (Guzal-Dec 2015, s. 136).

Jak podkreśla J. Hausner fundamentem myślenia o samorządzie terytorialnym w kontekście rozwoju jest dostrzeżenie konieczności wykształcenia przy jego współdziale trwałego mechanizmu partnerstwa, pojawienia się współzarządzania (governance, w którym

The significant areas of local governments' activity of creating the sustainable development processes is environmental policy. With reference to the local ecological policies the definition suggested by B. Poskrobko according to whom 'the deliberate and intentional action of the local government body in managing the environment, which means the use of its resources and values, the protection and the forming of ecosystems or chosen elements of the biosphere' seems most appropriate. The environmental policy particularly includes the following policies: nature conservancy, the water economy, the climate and the atmosphere protection, the land and spatial protection (Poskrobko B., Poskrobko T. 2012, pp. 91-93).

However the environmental policy is only one of many components of the sustainable development policy. It is connected with the economic policy and the social policy, and harmonizing these policies shapes the policy of the sustainable development. 'The task of the policy of the sustainable development is to implement changes in the following spheres: economic, social and ecological in accordance with the conception of sustainable development' (Ziółkowski, Goleń 2003, pp. 48-49).

The environmental policy in general is perceived through the prism of the preservation of environment policy. It should be remembered though that there is a wide range of the potential influence of the local government on managing the environment processes – taking into account the area of forming and using the environment (Guzal-Dec 2015). M. Burchard-Dziubińska notices that the local government is not only an entity which carries out the environmental protection duties, but also an initiator and a coordinator of environmentally friendly solutions of the business activity. The idea behind the autonomy of local authority supports the creation of environmental potential of regional units and ensuring the biosecurity of the ecological safety of people by (Burchard-Dziubińska, Rzeńca, Drzazga 2014, pp. 189-190):

- using endogenic financial and immaterial resources within the boundaries of the environment endurance,
- searching and exploiting values of the natural environment in order to not only revive and strengthen the development, but also to eliminate, minimize or counteract the barriers and both internal and outside problems,
- the restriction and the neutralization of negative effects of the community activity.

M. Ziółkowski and M. Goleń among the actions directed at creating conditions for the sustainable development notice above all (Ziółkowski, Goleń 2003, pp. 48-49):

- improvement of the natural environment state;
- establishing systems of protected areas;
- changing the production processes (modern, ecologically safe technologies);
- minimization of consuming raw materials and the release of pollutants and recycling;
- environmental education for people, especially

uczestniczą różne podmioty, ale koniecznie podmioty władzy publicznej) (Hausner 2013). Jak podkreśla H. Pondel, „im większy jest udział różnych partnerów społecznych w systemie sprawowania władzy lokalnej, tym większe szanse na zrównoważony rozwój – idea współrządzenia pozwala na lepszą identyfikację problemów występujących na danym obszarze i umożliwia szybsze ich przewyżczanie” (Pondel 2013, s. 204).

Znaczącym obszarem aktywności władz samorządowych w kreowaniu procesów zrównoważonego rozwoju jest polityka ekologiczna. Najbardziej właściwa w odniesieniu do lokalnej polityki ekologicznej wydaje się definicja zaproponowana przez B. Poskrobko, który wskazuje, że jest to „świadoma i celowa działalność samorządu w zakresie gospodarowania środowiskiem, czyli użytkowania jego zasobów i walorów, ochrony i kształtowania ekosystemów lub wybranych elementów biosfery”. Polityka ekologiczna obejmuje w szczególności polityki: ochrony przyrody, gospodarki wodnej, ochrony klimatu i atmosfery, ochrony powierzchni ziemi i gospodarki przestrzennej (Poskrobko B., Poskrobko T. 2012, s. 91-93).

Polityka ekologiczna jest jednak tylko jedną ze składowych polityki zrównoważonego rozwoju. Jest ona powiązana z polityką gospodarczą i polityką społeczną, a zharmonizowanie tych polityk kształtuje politykę zrównoważonego rozwoju. „Polityka zrównoważonego rozwoju obejmuje wdrażanie zmian o charakterze cywilizacyjnym w sferach: gospodarczej, społecznej i ekologicznej w kierunku zgodnym z koncepcją zrównoważonego rozwoju” (Ziółkowski, Goleń 2003, s. 48-49).

Polityka ekologiczna postrzegana jest na ogół przez pryzmat polityki ochrony środowiska. Należy jednak pamiętać o szerokim zakresie możliwości potencjalnego oddziaływania samorządu gminnego na procesy gospodarowania środowiskiem – uwzględniać obszar kształtowania i użytkowania środowiska (Guzal-Dec 2015). Jak zauważa M. Burchard-Dziubińska, samorząd jest nie tylko podmiotem realizującym zadania ochrony środowiska, ale również inicjatorem i koordynatorem prośrodowiskowych rozwiązań w zakresie funkcjonowania społeczności oraz prowadzonej działalności gospodarczej. Istota samorządności sprzyja budowaniu potencjału ekologicznego jednostek terytorialnych oraz zapewnieniu bezpieczeństwa ekologicznego człowieka poprzez (Burchard-Dziubińska, Rzeńca, Drzazga 2014, s. 189-190):

- wykorzystanie endogennych zasobów materialnych i niematerialnych terytoriów w granicach odporności środowiska,
- poszukiwanie i wykorzystanie atutów środowiska przyrodniczego w celu nie tylko ożywienia i wzmocnienia rozwoju, ale również eliminowania, minimalizowania czy przeciwdziałania pojawiającym się barierom i problemom zarówno wewnętrznym, jak i zewnętrznym,
- ograniczenie i neutralizację negatywnych skutków działalności społeczności.

M. Ziółkowski i M. Goleń wśród działań ukierunkowanych na tworzenie warunków dla zrównoważonego rozwoju dostrzegają przede wszystkim (Ziółkowski, Goleń 2003, s. 48-49):

for children and teenagers;

- promoting ecological directions and forms of chosen spheres of the commune activity;
- close cooperation of local governments with citizens, non-governmental organizations and entrepreneurs at disseminating and practical implementing the principles of the sustainable development;
- raising financial means (domestic and foreign) for the realization of environment-friendly undertakings.

M. Kłodziński notices that in natural valuable areas the important instrument of implementing of the sustainable development conception is large involvement of local governments into initiatives directed at increasing the environmental awareness and the forming of the human and social capital as well as establishing and keeping relations of the cooperation with local business entities, particularly with those which in their activity use the raw material or deal with the water economy, tourism. Difficult but at the same possible task to do by local governments is to implement mechanisms which integrate the work of these enterprises with the environmental protection (Kłodziński 2011).

D. Guzał-Dec stresses the fact that supporting entrepreneurship should occupy the first place in a list of sustainable development of environmentally valuable areas policy as the economic sphere development is a driving force behind the development of other spheres. Local authorities should plan, monitor, and coordinate the process of entrepreneurs' development by being conducive to pro-environmental diversification of local industries. Supporting the companies that represent pro-ecological branches of industry¹ should serve an increase of the competitiveness of the communes. Such entities can be engaged in local co-operation networks that should be established by local self-government organs. By means of such networks it is easier for one to decide on identification of the most optimal "smart specialization"² (that allows for economic development which is ecologically safe and socially accepted) of the development.

It can be assumed that local development policy of local governments in environmentally valuable areas will be a policy of sustainable development, on condition that it will (Guzał-Dec 2015, p. 100):

- contribute to the integration of social, economic, and ecological development level,

- poprawę stanu środowiska przyrodniczego;
- ustanowienie systemów obszarów chronionych;
- zmiany procesów produkcyjnych (technologie nowoczesne, bezpieczne ekologicznie);
- minimalizację zużycia surowców naturalnych i emisji zanieczyszczeń oraz recykling;
- edukację ekologiczną ludności, w tym zwłaszcza dzieci i młodzieży;
- promowanie ekologicznych kierunków i form wybranych sfer aktywności mieszkańców gminy;
- ścisłą współpracę władz publicznych z obywatelami, organizacjami pozarządowymi i przedsiębiorcami w upowszechnianiu i praktycznym wdrażaniu zasad zrównoważonego rozwoju;
- pozyskiwanie zewnętrznych środków finansowych (krajowych i zagranicznych) na realizację proekologicznych przedsięwzięć.

Jak zauważa M. Kłodziński na obszarach przyrodniczo cennych ważnym instrumentem wdrażania koncepcji zrównoważonego rozwoju jest większe zaangażowanie się samorządów gminnych w inicjatywy ukierunkowane na zwiększenie świadomości ekologicznej i kształtowanie kapitału ludzkiego i społecznego oraz nawiązywanie i utrzymywanie relacji współpracy z lokalnymi podmiotami gospodarczymi, a szczególnie tymi, które w swej działalności wykorzystują surowce naturalne lub zajmują się gospodarką wodną, turystyką. Wdrażanie mechanizmów integrujących pracę tych przedsiębiorstw z ochroną środowiska jest trudnym, lecz realnym do wykonania zadaniem dla samorządu (Kłodziński 2011).

Jak podkreśla D. Guzał-Dec priorytetem polityki zrównoważonego rozwoju na obszarach przyrodniczo cennych powinno być wspieranie przedsiębiorczości, gdyż rozwój sfery gospodarczej jest siłą napędową rozwoju w pozostałych sferach. Władze lokalne powinny jednak planować, monitorować i koordynować proces rozwoju przedsiębiorczości sprzyjając właściwemu (prośrodowiskowemu) kierunkowi dywersyfikacji lokalnych gospodarek. Wspieranie przedsiębiorstw reprezentujących proekologiczne branże¹ powinno służyć poprawie ich konkurencyjności, a tym samym wzrostowi konkurencyjności gmin. Podmioty te mogą być włączone w lokalne sieci współpracy, których inicjatorem winien być samorząd gminny. W ramach struktur tak powstałych sieci łatwiej dokonać wyboru/identyfikacji optymalnej (umożliwiającej rozwój gospodarczy, ekologicznie bezpieczny i społecznie akceptowalny) „inteligentnej specjalizacji”² rozwoju.

¹ Types of potentially proenvironmental activities: wood raw materials processing, wood production, forest management and its service, hunting, collection of wild growing forest products, tourism and accommodation buildings, activity of areas and objects of wildlife preservation and nature protection, botanical and zoological gardens, management* of green areas, mining industry, production based on collected raw materials, processing of *agricultural resources, food production, waste management, other operations for the benefit of environment, animal (and fish) husbandry, education, scientific researches, energy acquisition, water transport, obtaining and processing of resources used in production of cosmetics, medicines, pharmaceutical products, organic chemicals, aromatic oils, dyes and pigments; Zwolińska-Ligaj M. (2014), *Przedsiębiorczość na obszarach przyrodniczo cennych województwa lubelskiego*. Roczniki Naukowe SERIA, vol. XV, no. 4.

² In accordance with "smart specializations" established in Regional Innovation Strategies.

¹ Rodzaje działalności (potencjalnie) proprzyrodniczej: przetwórstwo surowca drzewnego, produkcja na jego bazie, gospodarka leśna i jej obsługa, łowiectwo, pozyskanie dziko rosnących produktów leśnych, turystyka i obiekty zakwaterowania, działalność obszarów i obiektów ochrony przyrody, ogrodów botanicznych i zoologicznych, zagospodarowanie terenów zieleni, górnictwo, produkcja na bazie pozyskanego surowca, przetwórstwo surowców rolnych, produkcja artykułów spożywczych, gospodarka odpadami, inne działania na rzecz środowiska, chów i hodowla zwierząt, ryb, edukacja, badania naukowe, pozyskanie energii, transport wodny, pozyskanie i przetwórstwo surowca do produkcji kosmetyków, leków, wyrobów farmaceutycznych, chemikaliów organicznych, olejków eterycznych, barwników i pigmentów; za: Zwolińska-Ligaj M. (2014), *Przedsiębiorczość na obszarach przyrodniczo cennych województwa lubelskiego*. Roczniki Naukowe SERIA, Tom XV, z. 4.

² Zgodny z przyjętymi w Regionalnych Strategiach Innowacji – „inteligentnymi specjalizacjami”.

- take into consideration main assumptions and cater for the integrity with the local environmental policy,
- support the "smart development" of the local administration based on the knowledge and innovations including in particular pro-ecological innovations,
- create competitive economy that makes effective use of natural resources;
- support social inclusion by active support of entrepreneurs, especially pro-ecological ones,
- lead to the quantitative and qualitative development including environmental protection infrastructure.

While creating the design of the sustainable development of valuable rural areas that are characterized by their unique cultural and natural value, what seems to be necessary is the interaction with different types of communities, institutions and organizations. Being open to the surrounding related to exploitation of endo- and egzogenic factors of the local development is important especially on the protected areas where the possibility of conflicts between different environments which can stop the process of the development of these areas is a real threat. By adopting the strategy of cooperation, the development policy mentioned is able to utilize better financial and organizational factors, aspects as well as factors that are connected to access to information, knowledge, and experience of partners (Guzal-Dec, Zwolińska-Ligaj 2010).

The activity of self-government organs in environmentally valuable communes in creating sustainable development³

The main aim of empirical research was to define the communal self-government activity in the process of the construction of sustainable development over the environmentally valuable areas of the Lublin Province. The following hypothesis was put forward "the extent to which environmentally valuable communes' self-government authorities create conditions that would allow for implementation of sustainable development process is insufficient". Three aspects of communal self-government activity were analyzed:

The authorities of those communes in the Lublin Province which are regarded as environmentally valuable create conditions for the implementation of the process of balanced development in an insufficient way.

- the creation and stimulation of socio-economic development (preferences for sustainable forms of management),

³ Results were presented comprehensively in: Guzal-Dec D. (2015), *Samorząd gminny w kreowaniu zrównoważonego rozwoju obszarów przyrodniczo cennych województwa lubelskiego*. PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska.

Można przyjąć, że polityka rozwoju lokalnego gmin położonych na obszarach przyrodniczo cennych będzie polityką zrównoważonego rozwoju, pod warunkiem, że będzie ona (Guzal-Dec 2015, s. 100):

- służyć integrowaniu społecznej, ekonomicznej i ekologicznej płaszczyzny rozwoju,
- uwzględnić założenia i dbać o spójność z lokalną polityką ekologiczną,
- wspierać „inteligentny rozwój” lokalnych gospodarek oparty na wiedzy i innowacjach, w tym zwłaszcza innowacjach proekologicznych,
- służyć budowanie konkurencyjnej gospodarki efektywnie korzystającej z zasobów naturalnych;
- sprzyjać włączeniu społecznemu – poprzez aktywne wsparcie przedsiębiorczości, w tym zwłaszcza proekologicznej,
- prowadzić do wzrostu ilościowego i jakościowego infrastruktury (a w tym infrastruktury ochrony środowiska).

W kreowaniu zrównoważonego rozwoju, szczególnie obszarów wiejskich o wyjątkowych walorach przyrodniczych i kulturowych, niezbędne wydaje się zastosowanie podejścia polegającego na współdziałaniu samorządów z różnego rodzaju środowiskami, instytucjami i organizacjami. Otwarcie na otoczenie związane z wykorzystywaniem zarówno czynników endo-, jak i egzogenicznych rozwoju lokalnego jest szczególnie istotne na obszarach chronionych, gdzie istnieją realne możliwości pojawiania się i zaostrzania konfliktów między różnymi środowiskami, które mogą skutecznie ograniczać możliwości rozwojowe tych terenów. Gminy przyjmując strategię współpracy w prowadzonej polityce rozwoju mogą lepiej wykorzystywać czynniki finansowe, organizacyjne, a także związane z dostępem do informacji, wiedzy i doświadczeń partnerów (Guzal-Dec, Zwolińska-Ligaj 2010).

Aktywność samorządów gmin przyrodniczo cennych województwa lubelskiego w kreowaniu zrównoważonego rozwoju³

Celem badań empirycznych było określenie aktywności samorządu gminnego w kreowaniu zrównoważonego rozwoju na obszarach przyrodniczo cennych województwa lubelskiego. Postawiono hipotezę iż: „samorządy gmin przyrodniczo cennych województwa lubelskiego w niedostatecznym stopniu tworzą warunki do wdrażania procesu zrównoważonego rozwoju”. Aktywność samorządów analizowano w trzech obszarach:

- kreowania i stymulowania rozwoju społeczno-gospodarczego (preferencji dla zrównoważonych form gospodarowania),
- wspierania konkurencyjności przyrodniczej,
- realizacji polityki ekologicznej.

³ Wyniki zaprezentowano szeroko w: Guzal-Dec D. (2015), *Samorząd gminny w kreowaniu zrównoważonego rozwoju obszarów przyrodniczo cennych województwa lubelskiego*. PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska.

- supporting environmental competitiveness,
- implementation of environmental policy.

Table 1 summarizes the research findings in the field of the activity of self-government organs in environmentally valuable communes in terms of the implementation of sustainable development policy.

W tabeli 1 przedstawiono syntezę wyników badań na temat aktywności samorządów gmin przyrodniczo cennych województwa lubelskiego w realizowaniu polityki zrównoważonego rozwoju.

Table 1. The activity of self-government organs in environmentally valuable communes in terms of the implementation of sustainable development policy

Tabela 1. Aktywność samorządów gmin przyrodniczo cennych województwa lubelskiego w realizowaniu polityki zrównoważonego rozwoju

Preferences of the policy of local sustainable development/ Priorytety polityki zrównoważonego rozwoju lokalnego	Areas of activity undertaken as a part of the priorities/ Obszary działań podejmowane w ramach priorytetów	Actions/ Działania	The number of indications (max 30)/ Liczba wskazań (gdzie 30 =max)
1	2	3	4
Creation and stimulation of socio-economic development in line with the preferences for the balanced forms of management/ kreowanie i stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego (przy preferencji dla zrównoważonych form gospodarowania)	The support for the pro-ecological enterprises and enterprising attitudes/ wspieranie przedsiębiorstw proekologicznych i postaw przedsiębiorczych	Cooperation and maintaining relations with entrepreneurs/ współpraca i utrzymywanie kontaktów z przedsiębiorcami	12
		Informing about the possibilities of EU funding for the development of the enterprises/ informowanie o możliwościach pozyskiwania funduszy UE na rozwój przedsiębiorstw	11
		The promotion of economic development of communes/ promocja gospodarcza gminy	10
		The development of technical infrastructure/ rozbudowa infrastruktury technicznej	9
		Legal assistance/ pomoc prawna, informacyjna	9
		Simplification of formal procedures connected to establishing a company and its management/ upraszczanie procedur formalnych przy zakładaniu i prowadzeniu firmy	7
		Creation and implementation of program that supports enterprises in local self-governments/ tworzenie i realizacja programu wspierania przedsiębiorczości w gminie	6
		Organization of training courses in the field of entrepreneurship/ organizacja szkoleń, kursów z dziedziny przedsiębiorczości	5
		Application of tax preferences/ stosowanie preferencji podatkowych	4
		Establishing institutions that support business/ tworzenie instytucji wsparcia biznesu	1
	Creation of network-centric organizations, promotion of cooperation between different sectors of economy/ tworzenie struktur sieciowych, upowszechnianie kooperacji międzysektorowej	Being connected to Local Action Groups (LAG)/ przynależność do Lokalnych Grup Działania (LGD)	30
		Participation in business clusters/ uczestnictwo w klastrach	5
	Modulating the administrative structure of the office and the management of work in the commune's organs/ modelowanie struktury organizacyjnej urzędu oraz organizacji pracy organów gminy	Creating permanent communal council commissions on development/ tworzenie stałych komisji rady gminy ds. rozwoju	14
		Extracting within the organizational structure of the communal office the department on service for entrepreneurs/ wyodrębnienie w strukturze organizacyjnej urzędu gminy wydziału ds. obsługi przedsiębiorców	-

1	2	3	4
Supporting environmental competitiveness/ wspieranie konkurencyjności przyrodniczej	Sustainable use of natural resources and values by local self-government authorities/ zrównoważone wykorzystanie zasobów i walorów przyrodniczych w ramach struktur samorządowych	Implementation of organizational or technological ecological innovations in local government/ wdrażanie organizacyjnych lub technologicznych innowacji ekologicznych w urzędzie gminy	13
		Promotion of so called 'green groceries'/ promowanie tzw. „zielonych zakupów”	8
		Creating the image of a pro-ecological commune by the promotion the unit in competitions as an organization with pro-ecological activity/ tworzenie wizerunku gminy proekologicznej poprzez promocję (uczestnictwo w konkursach) urzędu jako organizacji działającej proekologicznie	6
	Stimulation of other economical operators and undertaking the direct actions towards balanced use of resources and values/ stymulowanie innych podmiotów oraz podejmowanie bezpośrednich działań urzędu w celu zrównoważonego wykorzystania zasobów i walorów przyrodniczych	Promotion of local cultural heritage/ promocja lokalnego dziedzictwa kulturowego	27
		Promotion of local natural heritage/ promocja lokalnego dziedzictwa przyrodniczego	25
		Initiating local association groups that promote commune's (natural) resources and values/ inicjowanie powstawania lokalnych stowarzyszeń zajmujących się promocją zasobów i walorów gminy i ich wspieranie	21
		Supporting the development of products and services based on local resources, traditional sectors of economy or local heritage/ wspieranie rozwoju produktów i usług opartych na lokalnych zasobach, tradycyjnych sektorach gospodarki lub lokalnym dziedzictwie	21
		The support and promotion of the use of local renewable energy sources by residents or business entities that operate on the commune's premises/ wspieranie i promowanie wykorzystania przez mieszkańców lub podmioty działające na terenie gminy lokalnych źródeł energii odnawialnej	19
		Economic promotion of the commune on different events for e.g. connected to tourism/ promocja gospodarcza gminy na targach i imprezach, np. turystycznych	18
		Implementation of projects financed with foreign funding that promote commune's resources and values/ realizacja projektów promocji zasobów i walorów gminy finansowanych ze środków zagranicznych	16
		Cultivation of traditional professions and craftsmanship/ kultywowanie tradycyjnych zawodów i rzemiosła	15
		The promotion of ecological agriculture or other activities beneficial for the soil, air, and waters/ promocja rolnictwa ekologicznego lub innych działań poprawiających stan gleb, powietrza lub wód	12
		The promotion of other directions and forms of enterprises/ promocja innych ekologicznych kierunków i form działalności gospodarczej	5

1	2	3	4
implementation of environmental policy/ realizacja polityki ekologicznej	Planning and programming of sustainable development/ planowanie i programowanie zrównoważonego rozwoju	Preparation of local development strategy formulation draft/ opracowanie strategii rozwoju lokalnego	28*
		Designing of a environmental protection program/ oracowanie programu ochrony środowiska	26
		Carrying out eco-physiographic analysis./ przygotowanie opracowania ekofizjograficznego lub inwentaryzacji przyrodniczej	15
		Implementation of forms of environment(al) protection/ wprowadzanie form ochrony przyrody	14
		Adoption of local area management plan of the commune/ przyjęcie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego całej gminy	13
	Implementation of environmental management/ wdrażanie zarządzania środowiskowego	The choice of employees educated in the branches of ecology for the administrative workers in the environmental protection office/ dobór pracowników z wykształceniem przyrodniczym na stanowiska ds. ochrony środowiska w urzędzie	30
		Implementation of pro ecological municipal investments/ realizacja proekologicznych inwestycji komunalnych	30
		Staff training in the area/field of environmental protection/ szkolenia pracowników w zakresie tematyki ochrony środowiska	28
		Undertaking the initiatives in order to promote ecological education among residents, especially among children and the youth/ podejmowanie przez urząd inicjatyw w celu edukacji ekologicznej ludności, w tym zwłaszcza dzieci i młodzieży	24
		Authorities training in the field of environmental protection/ szkolenia władz w zakresie tematyki ochrony środowiska	21
		Creating the position of environmental protection inspector in (local) office/ utworzenie stanowiska inspektora ds. ochrony środowiska w urzędzie	8
		Implementation of sustainable environmental management system/ wdrażanie znormalizowanego systemu zarządzania środowiskowego	-

Source: own study based on the research* in three communes with sustainable development policy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań;* w 3 gminach strategii zrównoważonego rozwoju.

Taking into consideration research findings concerning the activity of local self-government authorities in prioritized areas of sustainable development what is worth noticing is the fact that the highest level of activity was achieved by means of implementation of local ecological policy, although it was revealed that:

- the insufficient number of completed inventories of local values and natural resources (half of the examined communes did not complete not only preliminary wildlife inventory but also eco-physiographic analysis (that partially perform informative function)).
- not sufficient integral planning - the total planning of socio-economic and spatial development (while strategies of socio-economic development were commonly formulated, only a half of examined drawn up a plan for the whole commune's territory).

Syntetycznie ujmując wnioski z badań aktywności samorządów gminnych w priorytetowych obszarach polityki zrównoważonego rozwoju należy zauważyć, że najwyższy poziom aktywności wykazano w ramach realizacji lokalnej polityki ekologicznej, ale jednakże ujawniono:

- niedostatek inwentaryzacji lokalnych walorów i zasobów przyrodniczych (w połowie badanej zbiorowości gmin nie opracowano ani inwentaryzacji przyrodniczej, ani też (spełniającego po części jej funkcje informacyjne) opracowania ekofizjograficznego,
- niedostatki w zakresie planowania integralnego - łącznego planowania rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego (dosyć powszechnie opracowywano strategie rozwoju społeczno-gospodarczego, a tylko dla połowy badanej zbiorowości opracowane były plany zagospoda-

- in the administrative structures of the communes the position of the inspector responsible for the environment protection was rarely included which is a factor that undoubtedly was not conducive to efficient implementation of environmental management,
- normalized systems of ecological management were not implemented (due to high costs and lack of trained workers).

The lowest level of activity was revealed in the sphere of creation and stimulation of economic development (preferences for sustainable forms of development). Actions undertaken in this sphere which aim to support pro-ecological businesses and attitudes were not common and those actions lacked curricular basis that would support these actions. Undoubtedly important, but not basic fundamental factor impeding cooperation was lack of Business Service in the local authorities management structure. The low level of cooperation between local pro ecological enterprises stems from the fact that local economies are poorly connected by system of the networks. Local governments cooperated to large extent only with units that belong to social sector and/while rarely with economical sector. The accession of all examined self-governance authorities to LAG should be considered as beneficial for the cooperation with social sector from the perspective of the role that LEADER initiative play in the process of creation of the social capital development including social innovations.

In order to support environmental competitiveness local self-government authorities undertook actions that aimed mainly at the development of tourism, while other pro-ecological directions and forms of economic activities were promoted inadequately. The extent to which actions that aimed to the creation of "Eco Office" were undertaken was insufficient.

Summary and conclusions

Although general assumptions are generally socially acceptable the issues connected with the implementation of sustainable development policy stem from the complexity of the notion: the multidimensionality and ambiguity of the concept idea, which impedes the formulation of specific assumptions of local developmental policies.

The implementation of the conception of communal development makes balanced policy of development impossible. Apart from the economy and social policies, ecological policy is one of its integral parts. Ecological policy pertains to the impact on environmental management processes. Among the competences of self-governance authorities in the area of environment management, the most important ones concern the protection of the environment. This is results from the fact that those competences stem directly from local tasks ascribed to commune's self-government.

- rowania przestrzennego dla terenu całej gminy),
- w strukturach organizacyjnych urzędów gmin rzadko wyodrębniano samodzielne stanowiska inspektora ds. ochrony środowiska, co niewątpliwie nie było czynnikiem sprzyjającym sprawnemu wdrażaniu zarządzania środowiskowego,
- nie wprowadzono (ze względu na zbyt wysokie koszty i brak kadr) znormalizowanych systemów zarządzania środowiskowego.

Najniższy poziom aktywności samorządy wykazywały w kreowaniu i stymulowaniu rozwoju gospodarczego (preferencji dla zrównoważonych form gospodarowania). Podejmowane w ramach tego obszaru działania służące wspieraniu przedsiębiorstw proekologicznych i postaw przedsiębiorczych nie były powszechne i brakowało programowej podstawy wsparcia tych działań. Niewątpliwie ważnym, choć nie podstawowym czynnikiem utrudniającym współpracę był brak wyodrębnienia w strukturze organizacyjnej urzędu gmin wydziałów ds. obsługi przedsiębiorców. Niski poziom współpracy z lokalnymi przedsiębiorstwami proekologicznymi odzwierciedla się także w niskim poziomie usieciowienia lokalnych gospodarek. Samorządy powszechnie kooperowały z podmiotami sektora publicznego, a rzadko gospodarczego. Jako pozytywne dla rozwoju współpracy z sektorem społecznym, w aspekcie roli przypisywanej inicjatywie LEADER w kreowaniu kapitału społecznego, w tym poprzez innowacje społeczne, należy uznać przystąpienie do LGD wszystkich samorządów.

W ramach wspierania konkurencyjności przyrodniczej podejmowane były głównie działania służące rozwojowi turystyki, a w niedostatecznym stopniu promowano inne proekologiczne kierunki i form działalności gospodarczej. W niedostatecznym też stopniu podejmowano działania zmierzające do tworzenia „Eco-urzędu” służące zrównoważonemu wykorzystaniu zasobów i walorów przyrodniczych w ramach struktur samorządowych.

Podsumowanie i wnioski

Problemy implementacyjne koncepcji zrównoważonego rozwoju, mimo powszechnej akceptowalności społecznej ogólnych założeń, wynikają a priori z samej złożoności: interdyscyplinarności, wielopłaszczyznowości i wieloznaczności koncepcji, co utrudnia formułowanie założeń szczegółowych odnośnie lokalnych polityk rozwoju.

Realizację koncepcji zrównoważonego rozwoju gminy umożliwia polityka zrównoważonego rozwoju. Jedną z integralnych jej składowych, obok polityki gospodarczej i społecznej, jest polityka ekologiczna. Polityka ekologiczna to oddziaływanie na procesy gospodarowania środowiskiem. Wśród kompetencji władz samorządowych w zakresie oddziaływania na gospodarowanie środowiskiem, szczególne miejsce zajmują te związane z kształtowaniem środowiska i jego ochroną. Znajduje to swoje odzwierciedlenie w tym, że kompetencje te wynikają bezpośrednio z przypisanych samorządowi gminnemu zadań własnych.

Communal self-governments of the Lublin Province, examined from the perspective of sustainable development policy implementation, focused primarily on ecological policy. The communes' self-governments did not provide sufficient support for pro-ecological enterprises insufficiently, which was not conducive to the improvement of ecological competitiveness of the examined communes. Apart from tourism and ecological agriculture, other extra-agricultural and pro-ecological forms of enterprise were seldom promoted.

The main challenge for the policy of sustainable development of communes which are environmentally valuable is establishing the cooperation for the economic exploitation of local resources and natural values which will aim to engage local economic organs and local people production processes and the improvement of the local society's life.

Badane w województwie lubelskim samorzady gminne w realizacji polityki zrównoważonego rozwoju koncentrowały się głównie na polityce ekologicznej. W niedostatecznym stopniu samorzady wspierały przedsiębiorstwa proekologiczne, co nie sprzyjało poprawie konkurencyjności przyrodniczej badanych gmin. Poza turystyką i rolnictwem ekologicznym, sporadycznie promowano pozarolnicze proekologiczne kierunki i formy działalności gospodarczej.

Wyzwaniem dla polityki zrównoważonego rozwoju władz samorządowych gmin przyrodniczo cennych jest uruchomienie mechanizmu współpracy na rzecz gospodarczego wykorzystania lokalnych zasobów i walorów przyrodniczych, służącego włączeniu lokalnych podmiotów gospodarczych i społeczność lokalną w procesy produkcyjne i poprawie poziomu życia społeczności lokalnej.

References/Literatura:

- Adamowicz M. (2000), *Rola polityki agrarnej w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich*. Roczniki Naukowe SERiA, T. II, Z.1, s. 77-78.
- Adamowicz M., Zwolińska-Ligaj M. (2009), *Koncepcja wielofunkcyjności jako element zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*. Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Polityki Europejskie, Finanse i Marketing, nr 2 (51 – T. II), s. 11-38.
- Borys T. (2013), *Nowe kierunki ekonomii środowiska i zasobów naturalnych w aspekcie nowej perspektywy finansowej Unii Europejskiej*. Ekonomia i Środowisko, nr 1 (44) s. 8-28.
- Burchard-Dziubińska M., Rzeńca A., Drzazga D. (2014), *Zrównoważony rozwój – naturalny wybór*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Burzyńska D. (2012), *Rola inwestycji ekologicznych w zrównoważonym rozwoju gmin w Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Czaja S., Becla A. (2007), *Ekologiczne podstawy procesów gospodarowania*. Wydawnictwo AE im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław.
- Dobrzańska B.M. (2007), *Planowanie strategiczne zrównoważonego rozwoju obszarów przyrodniczo cennych*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Dobrzański G. (2007), *Interpretacje trwałego i zrównoważonego rozwoju*, W: B. Poskrobko (red.), *Obszary badań nad trwałym i zrównoważonym rozwojem*. Ekonomia i Środowisko, Białystok, s. 197-225.
- Grzelak A., Matuszczak A. (2011), *Na drodze do ekonomii zrównoważonego rozwoju*. Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie nr 3, s. 48-55.
- Guzal-Dec D., Zwolińska-Ligaj M. (2010), *Relacje gmin „naturowych” z otoczeniem w zakresie realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju*, W: A. Bołtromiuk (red.), *Europejska sieć Ekologiczna Natura 2000 jako nowy element otoczenia polskiej wsi i rolnictwa*. IRWiR PAN, Warszawa, s. 127-141.
- Guzal-Dec D. (2015), *Samorząd gminny w kreowaniu zrównoważonego rozwoju obszarów przyrodniczo cennych województwa lubelskiego*. PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska.
- Hausner J. i in. (2013), *Narastające dysfunkcje, zasadnicze dylematy, konieczne działania. Raport o stanie samorządności terytorialnej w Polsce*. MSAP, Kraków.
- <http://www.uncsd2012.org/isd.html> /, (data dostępu: 01.14.2014).
- Kłodziński M. (2011), *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich na terenach objętych Siecią Natura 2000*, W: T. Poskrobko (red.), *Zrównoważony rozwój obszarów przyrodniczo cennych*. Tom 1. Wydawnictwo WSE w Białymstoku, s. 174.
- Kruk H. (2010), *Przyrodnicza konkurencyjność regionów*. Wydawnictwo TNOiK, Toruń.
- Markowski T., Stawasz D. (2001), *Ekonomiczne i środowiskowe aspekty zarządzania rozwojem miast i regionów*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Matuszczak A. (2009), *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w obszarze ekonomicznym, środowiskowym i społecznym*. Roczniki Ekonomiczne KPSW w Bydgoszczy, nr 2, s. 125-141.
- Mudcumura G.M. (2006), *Toward a General Theory of Sustainability*, W: G.M. Mudcumura, M.S. Haque, D. Mebratu (red.), *Sustainable Development Policy and Administration*. CRC Press, Boca Raton 2006, s. 140-141.
- Muller P. (2010), *Les politiques publiques*. Press Universitaires de France, Paris.
- Nasza wspólna przyszłość. Raport Światowej Komisji do Spraw Środowiska i Rozwoju*. (1991), PWE, Warszawa.
- Piontek B. (2002), *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Pondel H. (2013), *Środowisko przyrodnicze w procesie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich na przykładzie Wielkopolski*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.
- Poskrobko B., Poskrobko T. (2012), *Zarządzanie środowiskiem w Polsce*. PWE, Warszawa.
- Prandecka B. (1994), *Długofalowe zadania trwałego rozwoju Polski i ochrony środowiska przyrodniczego. Synteza*. Filia UW w Białymstoku, Białystok.

25. *Rio+ 20: w kierunku gospodarki ekologicznej i lepszego zarządzania*. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Bruksela, dnia 20.6.2011, COM(2011) 363, wersja ostateczna.
26. Ryszkowski L. (1984), *Idea rolnictwa ekologicznego – postawienie zagadnienia*. Zesz. Probl. Post. Nauk Roln., t. 286, s. 17-44.
27. Stanny M., Czarnecki A. (2011), *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich Zielonych Płuc Polski. Próba analizy empirycznej*. IRWiR PAN, Warszawa, s. 15-21.
28. *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska*, Dz.U. z 2008 r., Nr 25, poz. 150.
29. *Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*, Dz.U. 2006, Nr 227, poz. 1658 oraz Dz.U. 2014, poz. 1649; 2015, poz. 349.
30. Zegar J.S. (2003), *Kierowanie zrównoważonym rozwojem społeczno-gospodarczym*. SGH, Warszawa.
31. Zielińska A. (2013), *Gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych w Polsce w kontekście rozwoju zrównoważonego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
32. Ziółkowski M., Goleń M. (2003), *Zarządzanie strategiczne rozwojem lokalnym*. W: H. Sochacka-Krysiak (red.), *Zarządzanie gospodarką i finansami gminy*. SGH, Warszawa, s. 48-49.
33. Zwolińska-Ligaj M. (2014), *Przedsiębiorczość na obszarach przyrodniczo cennych województwa lubelskiego*. Roczniki Naukowe SERiA, Tom XV, z. 4, s. 473-479.

Authors' contribution/
Wkład autorów:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Analiza statystyczna/
Statistical analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie tekstu/
Manuscript preparation
F. Opracowanie
piśmiennictwa/
Literature search
G. Pozyskanie funduszy/
Funds collection

THE POTENTIAL OF ENVIRONMENTALLY VALUABLE AREAS AND THEIR IMPACT ON TOURISM DEVELOPMENT – THE KAMPINOS NATIONAL PARK

POTENCJAŁ OBSZARÓW PRZYRODNICZO CENNYCH I ICH ZNACZENIE W ROZWOJU TURYSTYKI NA PRZYKŁADZIE KAMPINOSKIEGO PARKU NARODOWEGO

Agnieszka Kozak^(A,B,C,D,E,F,G), Dorota Mączka^(A,B,C,D,E,F,G)

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Kozak A., Mączka D. (2016), *The potential of environmentally valuable areas and their impact on tourism development – the Kampinos National Park/ Potencjał obszarów przyrodniczo cennych i ich znaczenie w rozwoju turystyki na przykładzie Kampinoskiego Parku Narodowego*. Economic and Regional Studies, Vol. 9, No. 3, pp. 94-102.

ORIGINAL ARTICLE

JEL code: Q56

Submitted:
November 2015
Accepted:
April 2016

Number of characters:
24177
Tables: 0
Figures: 0
References: 4

ORYGINALNY ARTYKUŁ
NAUKOWY

Klasyfikacja JEL: Q56

Zgłoszony:
Listopad 2015
Zaakceptowany:
Kwiecień 2016

Liczba znaków ze spacjami:
24839
Tabele: 0
Rysunki: 0
Literatura: 4

Summary

Subject and purpose of work: The present article concerns selected components of the tourism potential of the Kampinos National Park. The aim of the study is to examine the economical capabilities of environmentally valuable areas by referring to the rule of sustainable development.

Methods and materials: The present analysis has looked in particular on basic tourism resources including the elements of tourism infrastructure within the park's area.

Results: The Kampinos National Park is unique on the European scale due to its location, natural and landscape values. Its high tourist potential is appreciated by numerous visitors.

Conclusions: The Park's environment needs to be properly managed and protected. The present preservation economy of the park should be altered so as to follow the sustainable development rules. Such an approach ensures preserving natural values in an unchanged state and contributes to the improvement of economical living conditions of the local community.

Keywords: national park, tourist potential, economic activity, sustainable development

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Rozważania zawarte w niniejszym artykule dotyczą wybranych składników potencjału turystycznego Kampinoskiego Parku Narodowego. Celem pracy jest pokazanie możliwości gospodarowania na obszarach przyrodniczo cennych zgodnie z zasadą rozwoju zrównoważonego.

Materiały i metody: Analizie poddano w szczególności podstawowe zasoby turystyczne, w tym elementy zagospodarowania turystycznego na terenie parku.

Wyniki: Kampinoski Park Narodowy pod względem położenia oraz walorów przyrodniczych, krajobrazowych i historycznych nie ma swojego odpowiednika w Europie. Jego wysoki potencjał turystyczny jest doceniany przez wielu odwiedzających.

Wnioski: Środowisko parku należy chronić i właściwie nim gospodarować. Należy odejść od dotychczasowego podejścia konserwatorskiego do gospodarowania zgodnego z zasadami zrównoważonego rozwoju. Podejście takie gwarantuje zachowanie walorów przyrodniczych w niezmienionym stanie i przyczynia się do poprawy ekonomicznych warunków życia lokalnej społeczności.

Słowa kluczowe: park narodowy, potencjał turystyczny, zrównoważony rozwój

Address for correspondence/ Adres korespondencyjny: dr Agnieszka Kozak, dr Dorota Mączka, Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska, Siderska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, Poland; phone: +48 83 344-99-02; e-mail: agatau@tlen.pl; dorciapoczta@op.pl

Journal indexed in/ Czasopismo indeksowane w: AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List, ICV 2015: 81.26; Polish Ministry of Science and Higher Education 2015: 9 points/ AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List ICV 2015: 81,26; Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego 2015: 9 punktów. Copyright: © 2016 Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska. All articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Introduction

The problem of natural environment management concerns not only economic advantages, but also many additional values, like for example the use of non-economic advantages of natural environment. The first who focused on those issues, and appreciated the possibilities that a proper economic use presented, was J.S. Mill in the middle of XIX century. The issue came back with an increase in natural environment preservation.

One of the biggest environmental problems in Europe, connected with management, is a decrease in biodiversity in the last decades. The effects of biodiversity loss are visible nowadays, and this may deepen in the near future. Therefore, counteracting this tendency, taking into consideration expenses of such research or sometimes – the impossibility to do them needs to be undertaken. Biodiversity is protected particularly on environmentally valuable areas; therefore these areas are extremely important for a proper functioning of the whole natural environment, both worldwide and in Poland alone. Current civilizational and economic progress expose natural heritage of Poland to advancements in degradation. Actions that contribute to preservation of natural environment should consist of, among others, preservation and restoration of ecosystems and on rational economy on environmentally valuable areas.

Environmental conditions of the economic process had for a long time been omitted in economic sciences' discussions and in practice. This changed together with creating ecological economy and environmental economy. Currently, the world literature is rich and multithreaded on this issue. The following individuals, among others, had a major contribution in the development of research on economical approach of natural aspects of management: W. Baumol, R. Costanza, A. Dasgupta and D. Pearce. Poland also has a major contribution in this field. Own contribution was made, among others, by T. Borys, S. Czaja, B. Fiedor, K. Górka, A. Graczyk, A. Jankowska-Kłapkowska, F. Piontek, B. Poskrobko, J. Śleszyński and T. Żylicz (Zielińska 2013).

The aim of the present article is to show a managing approach in environmentally valuable areas that uses the potential that is inherent in these areas according to the rules of balanced development. The deliberation contained in this article concerns chosen components of the Kampinos National Park's tourism potential. The basic tourism resources were in particular the subject of an analysis, including elements of tourism development.

The essence of tourism potential of environmentally valuable areas

Environmentally valuable areas are very important in our country, both regarding nature preservation and its area. Environmentally valuable areas' management should be based especially

Wstęp

Problem gospodarowania środowiskiem przyrodniczym dotyczy nie tylko użytków ekonomicznych, ale również wielu dodatkowych walorów, jak np. wykorzystania pozaekonomicznych użytków środowiska przyrodniczego. Po raz pierwszy na tego typu elementy zwrócił uwagę w połowie XIX wieku J.S. Mill, doceniając możliwości ich właściwego zastosowania gospodarczego. Problem powrócił w momencie wzrostu zainteresowania ochroną środowiska przyrodniczego.

Jednym z ważniejszych problemów środowiskowych w Europie, związanych z gospodarowaniem, jest zmniejszanie się bioróżnorodności w ostatnich kilku dziesięcioleciach. Skutki utraty bioróżnorodności występują obecnie, a silniej będą odczuwalne w najbliższej przyszłości. Dlatego należy przeciwdziałać tej tendencji, biorąc pod uwagę kosztowność działań w tym zakresie lub czasami ich niemożliwość. Bioróżnorodność chroniona jest w szczególności sposobem na obszarach przyrodniczo cennych, dlatego też obszary te są niezmiernie ważne dla prawidłowego funkcjonowania całego środowiska przyrodniczego, w skali zarówno całego świata, jak i Polski. Dotychczasowy rozwój cywilizacyjny i gospodarczy naraża dziedzictwo przyrodnicze Polski na postępującą degradację. Działania przyczyniające się do ochrony środowiska przyrodniczego powinny polegać m.in. na ochronie i przywracaniu ekosystemów oraz racjonalnym gospodarowaniu na obszarach przyrodniczo cennych.

Przyrodnicze uwarunkowania procesu gospodarowania przez długi czas były pomijane w rozważaniach nauk ekonomicznych i w praktyce. Uległo to zmianie wraz z powstaniem ekonomii ekologicznej i ekonomii środowiskowej. Obecnie literatura światowa na ten temat jest bogata i wielowątkowa. Do rozwoju badań nad ekonomicznym ujęciem przyrodniczych aspektów gospodarowania przyczynili się między innymi W. Baumol, R. Costanza, A. Dasgupta czy D. Pearce. W Polsce dorobek w tej dziedzinie także jest znaczący. Swoje wkład wnieśli między innymi T. Borys, S. Czaja, B. Fiedor, K. Górka, A. Graczyk, A. Jankowska-Kłapkowska, F. Piontek, B. Poskrobko, J. Śleszyński oraz T. Żylicz (Zielińska 2013).

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie podejścia do gospodarowania na obszarach przyrodniczo cennych polegającego na wykorzystaniu potencjału tkwiącego w tych obszarach zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego. Rozważania zawarte w niniejszym artykule dotyczą wybranych składników potencjału turystycznego Kampinoskiego Parku Narodowego. Analizie poddano w szczególności podstawowe zasoby turystyczne, w tym elementy zagospodarowania turystycznego.

Istota potencjału turystycznego obszarów przyrodniczo cennych

Obszary przyrodniczo cenne są bardzo ważne w naszym kraju, zarówno pod kątem ochrony przyrody oraz zajmowanej przestrzeni. Gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych powinno być

on balanced development rules and it is possible in Poland economically, socially, spatially and environmentally alike. Balanced development is understood as a concept that leads to management of the entirety of ecology, social and economy problems of the world. Recent experience in managing shows that challenges related to the balanced development may be a basic determinant of success or failure in the functioning of environmentally valuable areas in XXI century, both locally and globally. Environmentally valuable areas in Poland are not sufficiently characterized, which is a serious cognitive issue. Suggesting a right managing concept of environmentally valuable areas requires most of all a proper recognition of a current status quo (Zielińska 2014). Environmentally valuable areas are not only a wealth of natural environment, but also cultural wealth, having recreational and leisure values, the beauty of landscape and nature, they preserve biodiversity and much more. Mentioned advantages are of great importance to the human society. In the XXI century, when global and local environmental problems and ecology catastrophes are an issue, it seems to be a necessity for having a balanced development based on the harmony of three spheres: ecological, economic and social.

National parks, beside the primary function they fulfil on the basis of the Environment Protection Act from 2004, have a great tourist potential for a region. They allow for satisfying basic needs of human contact with nature, simultaneously being a source of nature and sightseeing knowledge. Located just beside the north-western border of Warsaw the Kampinos National Park is the most precious nature object of the Mazovia region and is characterized by a great tourism potential. The tourism potential constitutes all resources (elements) of natural and cultural environment, tourism development, transportation accessibility, para-tourist infrastructure, human resources and elements of tourism sector surroundings, which create an opportunity of taking actions towards reaching goals regarding tourism. According to Kaczmarek et al. (2005), the tourism potential is formed by all elements of geographic environment and human behaviour that may be used for tourism, among which the following may be distinguished: structural resources (tourist values, tourism development, transportation accessibility) and functional resources (cultural, socio-demographic and ecological conditions as well as other economic, political and technological capabilities), which determine a development of tourism on a given area.

Recreational and educational challenges for the Kampinos National Park

The Kampinos National Park distinguishes itself among other protected areas with its unique natural values. Perfectly preserved groups of fluvial

oparte przede wszystkim na zasadach rozwoju zrównoważonego i jest ono możliwe w Polsce zarówno z ekonomicznego, społecznego, przestrzennego, jak i środowiskowego punktu widzenia. Zrównoważony rozwój rozumiany jest jako koncepcja zmierzająca do zarządzania całokształtem problemów ekologicznych, społecznych i ekonomicznych świata. Jak pokazują dotychczasowe doświadczenia w zakresie gospodarowania, wyzwania związane z rozwojem zrównoważonym mogą okazać się podstawową determinantą sukcesu lub porażki funkcjonowania obszarów przyrodniczo cennych w XXI stuleciu, w perspektywie zarówno lokalnej, jak i globalnej. Obszary przyrodniczo cenne są w Polsce niedostatecznie scharakteryzowane, co także pozostaje istotnym wyzwaniem poznawczym. Zaproponowanie właściwej koncepcji gospodarowania na obszarach przyrodniczo cennych wymaga przede wszystkim poprawnego rozpoznania dotychczasowego stanu rzeczy (Zielińska 2014). Obszary przyrodniczo cenne to nie tylko bogactwo środowiska przyrodniczego, ale również bogactwo kulturowe, walory rekreacyjno-wypoczynkowe, piękno krajobrazu i przyrody, zachowanie bioróżnorodności i wiele innych. Wymienione atuty są niezwykle przydatne dla społeczeństwa ludzkiego. W XXI wieku w dobie globalnych i lokalnych problemów środowiskowych, katastrof ekologicznych, koniecznością wydaje się rozwój zrównoważony oparty na harmonii trzech porządków: przyrodniczego, ekonomicznego i społecznego.

Parki narodowe, oprócz zasadniczej funkcji jaką pełnią z mocy ustawy o ochronie przyrody z 2004 roku, stanowią ogromny potencjał turystyczny regionu. Umożliwiają zaspokojenie elementarnych potrzeb kontaktu człowieka z przyrodą, stanowiąc jednocześnie źródło wiedzy przyrodniczej i krajoznawczej. Położony tuż za północno-zachodnią granicą Warszawy Kampinoski Park Narodowy jest najcenniejszym obiektem przyrodniczym Mazowsza i charakteryzuje się wysokim potencjałem turystycznym. Za potencjał turystyczny uznaje się wszystkie zasoby (elementy) środowiska naturalnego, kulturowego, zagospodarowania turystycznego, dostępności komunikacyjnej, paraturystycznej infrastruktury, zasoby ludzkie oraz elementy otoczenia sektora turystycznego, które stwarzają możliwość podjęcia działania służącego osiągnięciu zamierzonego celu w dziedzinie turystyki. Według Kaczmarka i in. (2005), potencjał turystyczny stanowią wszystkie elementy środowiska geograficznego oraz zachowania człowieka, które mogą być wykorzystane do uprawiania turystyki wśród których wyróżniają: zasoby strukturalne (walory turystyczne, zagospodarowanie turystyczne, dostępność komunikacyjną) oraz zasoby funkcjonalne (uwarunkowania kulturowe, społeczno-demograficzne, ekologiczne oraz inne możliwości ekonomiczne, polityczne, technologiczne), warunkujące rozwój turystyki na określonym terenie.

Rekreacyjne i edukacyjne wyzwania Kampinoskiego Parku Narodowego

Kampinoski Park Narodowy spośród innych obszarów chronionych regionu wyróżnia się unikatowymi walorami przyrodniczymi. Doskonale zachowane

inland dunes and vast areas of wetlands located in depressions create convenient conditions for a great variety of flora and fauna. Biodiversity is conditioned not only by geomorphological structure. Large areas of lands that are preserved in a natural state, as well as environmental transformations that happened in the past because of long human activity on this terrain - the forestry and agricultural management work to its advantage. The effect of this is mosaics of flora and fauna species richness that are bounded with flora. The closeness of a large city, good transportation accessibility and extraordinary beauty of nature make the Kampinos National Park very attractive for tourists. It has been estimated that the park is visited by around 1 million people every year. The citizens of Warsaw are a predominant number of visitors (almost 71%). Those are primarily people that live in districts adjacent to the Park: Bielany, Bemowo and Żoliborz. Around 7% of visitors are the people who live in the Park's buffer zone; inhabitants of the rest of the Mazovian voivodeship - 13%; inhabitants of Łódź voivodeship - 1%. Only 8% of the total number of visitors involves people from more distant regions (Mickiewicz 2014). The citizens of Warsaw treat national park as a place of leisure and recreation. Predominantly, visits take several hours, many people come a few or several times a year. Visitors mostly choose park's area as a place of everyday leisure after work. For those who visit the park it is significant that the park's entry is free of charge.

The high frequency of visiting the park causes many threats to the park's environment. The statutory obligation for national parks to make them available for tourism, recreation, education and scientific research on condition that any such activity will not cause any deterioration to the nature is a real challenge for the management. The awareness of tourism negative impact on ecosystem has made the park willing, for many years, to implement strategies that provide places of relatively low natural values for visitors, which reduces human pressure on most valuable areas (Mickiewicz 2014).

All actions regarding tourism management before implementing must be positioned in an appropriate record in the preservation plan, which is elaborated once every 20 years, or in preserving assignments plan. Both documents are established by the Minister of Environment. The planning records must include a kind of action, its localization, and even a number of people that may be present simultaneously in a given place.

Within the park's area, tourism movement has to be canalized, and this is the rule that makes any movement in the park's area possible only on labelled and permitted for use routes and staying only in designated places. The park has prepared over 360 kilometres of hiking routes and 200 kilometres of cycling routes for its visitors. During winter time, with highly snow-covered hiking routes, cross-country skiing is possible. Tourists on horses may individually use designated routes on the park's territory. Because every man leaves a trace in

zespoły wydm śródlądowych pochodzenia rzecznoego oraz rozległe obszary mokradłowe położone w obniżeniach terenu stwarzają dogodne warunki dla dużego zróżnicowania świata przyrody ożywionej. Bioróżnorodność warunkuje nie tylko budowa geomorfologiczna. Sprzyja jej zarówno zachowanie znacznej części obszaru w stanie naturalnym, jak i przekształcenia środowiska powstałe w przeszłości w wyniku długotrwałej działalności ludzkiej na tym obszarze - prowadzenia gospodarki leśnej i rolniczej. Efektem tego jest mozaikowość szaty roślinnej i bogactwo gatunkowe związanych z nią zwierząt. Bliskość wielkiego miasta, dobra łączność komunikacyjna i niezwykle piękno przyrody sprawia, że obszar Kampinoskiego Parku Narodowego jest bardzo atrakcyjny dla turystów. Szacuje się, że Park corocznie jest odwiedzany przez ok. 1 mln osób. Wśród nich dominują mieszkańcy Warszawy (prawie 71%). Są to głównie osoby zamieszkujące dzielnice sąsiadujące z Parkiem: Bielany, Bemowo i Żoliborz. Około 7% odwiedzających stanowią mieszkańcy otuliny Parku, mieszkańcy pozostałych rejonów województwa mazowieckiego - 13%, mieszkańcy województwa łódzkiego - 1%. Zaledwie 8% całkowitej liczby odwiedzających, to przyjezdni z odleglejszych rejonów (Mickiewicz 2014). Warszawianie traktują park narodowy jako miejsce wypoczynku i rekreacji. Przeważają pobyty kilkugodzinne, wiele osób przyjeżdża na kilka, lub kilkanaście razy w ciągu roku. Odwiedzający wybierają zwykle obszar parku jako miejsce codziennego wypoczynku po pracy. Dla osób odwiedzających istotne znaczenie odgrywa fakt, że wstęp na teren Parku jest bezpłatny.

Wysoka frekwencja odwiedzających stwarza wiele zagrożeń dla przyrody Parku. Ustawowe zobowiązanie parków narodowych do udostępnienia obszaru dla turystyki, rekreacji, edukacji, badań naukowych pod warunkiem, że nie spowoduje ono pogorszenia stanu przyrody, jest prawdziwym wyzwaniem dla zarządzających. Świadomość negatywnego wpływu turystyki na ekosystemy sprawia, że Park od wielu lat realizuje strategię przewidującą przeznaczanie dla odwiedzających miejsc o stosunkowo niskich walorach przyrodniczych i ograniczanie antropopresji na najcenniejsze przyrodniczo obszary (Mickiewicz 2014).

Wszystkie działania dotyczące zagospodarowania turystycznego, zanim zostaną zrealizowane, muszą być umieszczone w formie odpowiedniego zapisu w planie ochrony, sporządzanym dla parku narodowego na 20 lat, lub w planie zadań ochronnych. Obydwa te dokumenty są ustanawiane przez Ministra Środowiska. Zapisy planistyczne muszą uwzględniać rodzaj działania, ich lokalizację, a nawet liczbę osób, mogących przebywać jednocześnie w danym miejscu.

Na terenie Parku stosowana jest zasada kanalizacji ruchu turystycznego, która sprowadza się do możliwości poruszania się po terenie Parku jedynie po oznakowanych i dopuszczonych do użytkowania szlakach oraz przebywania w miejscach do tego wyznaczonych. Park przygotował dla osób odwiedzających ponad 360 km szlaków turystyki pieszej i 200 km szlaków rowerowych. Zimą, przy wysokiej pokrywie śniegu, po szlakach pieszych możliwe jest poruszanie się na nartach biegowych. Turyści konni mogą na terenie

a natural environment it is extremely important to concentrate the tourist movement in dedicated areas, where even a large pressure on ecosystems will not cause major degradation in environment. The Park has dedicated 4 zones that are reception sites – places of focal points for tourists. Reception sites are assumed to be very attractive places that are eagerly visited, and should provide an opportunity to access various tourist services or provide comprehensive tourist information. Reception sites of the Kampinos National Park are close to public roads. In the future a creation of reception site in Julinek is planned, which is located on a to-be created Wild Animals Park area. The Kampinos Park has 19 car parks located near public roads. Tourist routes junctions are near car parks, similar to the recreational glades and educational centres. This helps implementing an active tourism model in accordance with the rule: “leave your car and move on.” It is convenient also for those who practice sport outdoors: running, Nordic-walking, cycling, and cross-country skiing. For those who prefer a passive way of spending time the park dedicated few glades that serve as recreational areas. On vast spaces of grass, surrounded by forest, there are usually picnic devices such as: sheds, benches and places for campfires. Zoning rule concerns adjusting tourist movement and application of infrastructure localization towards natural environment’s area value rule. The most natural wilderness that is left without any human interference and kept under strict protection, includes the park’s most valuable environmental areas where only a short staying is allowed for tourists. The primary objective on these areas is to preserve conditions for undistorted natural environment processes. Therefore, the accessibility for tourists is limited only to the possibility of using numerous tourist routes, which run along the borders of those areas and any action is limited to marking routes and ensuring safety for visitors. Any tourist infrastructure is located on areas that are of low environmental value. In the active protection areas, which often are characterized by a high level of nature transformation, the park is implementing nature restoration procedures that are meant to recreate natural habitats for plants, animals and wild mushrooms. These areas allow for installing devices that support cognition of them without any harm for the environment. Bridges that help access wetlands, terrain rises for observations, covered benches, sheds and information panels are installed for tourists’ convenience. The active protection areas are also used for the park’s educational activity.

In the landscape protection areas the protection is given to a traditional, agricultural landscape of the Kampinos Forest. The landscape protection is also given to urban areas of the park. Usually these are areas with rural buildings. In the Kampinos National Park these areas are of the lowest environmental value and have the lowest protection regime. Therefore, these areas are most suitable for such infrastructure like car parks, watchtowers, educational centres, specially equipped recreational

Parku korzystać z indywidualnie wyznaczonych tras. Ze względu na to, że każdy człowiek wyznacza swój ślad w środowisku, niezwykle ważne jest, aby masowy ruch turystyczny koncentrować w wybranych rejonach, gdzie nawet duża presja na ekosystemy nie spowoduje znacznych strat dla przyrody. Park wyznaczył 4 strefy, które mają pełnić funkcję centrów recepcyjnych – miejsc skupiających turystów. Z założenia centra recepcyjne powinny być miejscami bardzo atrakcyjnymi, chętnie odwiedzanymi, a ponadto powinny dawać możliwość skorzystania z różnorodnych usług turystycznych lub uzyskania wyczerpującej informacji turystycznej. Centra recepcyjne Kampinoskiego Parku Narodowego położone są w pobliżu dróg publicznych. W przyszłości planuje się organizację centrum recepcyjnego w Julinku, na terenie planowanego Parku Dzikich Zwierząt. Kampinoski Park dysponuje ponadto 19 parkingami zlokalizowanymi przy drogach publicznych. Węzły szlaków turystycznych znajdują się przy parkingach, polanach wypoczynkowych i ośrodkach edukacyjnych. Pozwala to na realizację modelu turystyki aktywnej w myśl zasady: „zostaw samochód i idź dalej”. Jest to także dogodne dla osób uprawiających sporty na świeżym powietrzu: biegi, nordic walking, jazdę na rowerze, jazdę na nartach biegowych. Dla osób preferujących bierny sposób spędzania czasu Park wydzielił kilka polan śródleśnych pełniących funkcję obszarów wypoczynkowych. Na rozległych powierzchniach porośniętych trawą i otoczonych lasem zazwyczaj znajdują się urządzenia piknikowe takie jak: wiaty, ławy, miejsca do rozpalania ognisk. Zasada strefowania dotyczy dostosowywania intensywności ruchu turystycznego i stosowania zasad lokalizacji infrastruktury do wartości przyrodniczej obszaru. W najbardziej naturalnych, dzikich ostępach, objętych ochroną ścisłą i pozbawionych ingerencji ludzkiej, stanowiących najcenniejsze przyrodniczo obszary Parku możliwe jest tylko krótkotrwałe przebywanie turystów. Celem nadrzędnym na tych obszarach jest zachowanie warunków dla niezakłóconego przebiegu naturalnych procesów przyrodniczych. Dlatego też dostępność dla turystów sprowadza się jedynie do możliwości korzystania z nielicznych szlaków turystycznych, jakie przebiegają wzdłuż granic tych obszarów a działania ogranicza się jedynie do znakowania przebiegu szlaków i zapewnienia bezpieczeństwa osobom przebywającym na szlakach. Wszelka infrastruktura turystyczna lokowana jest na obszarach o niższej wartości przyrodniczej. W obszarach ochrony czynnej, cechujący się nierzadko znacznym stopniem przekształcenia przyrody, prowadzone są przez Park zabiegi renaturyzacyjne, mające na celu odtwarzanie siedlisk przyrodniczych i siedlisk dla gatunków roślin, zwierząt i grzybów. Na tych terenach dopuszcza się lokalizowanie urządzeń umożliwiających poznawanie obszarów bez szkody dla przyrody. Pomosty ułatwiające dostęp do miejsc podmokłych, zwiększające obserwacje, zadaszone ławki, wiaty i tablice informacyjne stanowią ponadto udogodnienia dla turystów. Obszary ochrony czynnej są wykorzystywane także do działalności edukacyjnej Parku.

W obszarach ochrony krajobrazowej ochronie podlega tradycyjny, rolniczy, krajobraz Puszczy Kam-

glades, reception sites, catering facilities and other places that provide tourist and educational services. It needs to be remembered that many areas of landscape protection area in the Kampinos National Park are private, and farms are functioning there. The location inside the area of the National Park surrounded by a beauty of nature causes that these areas are attractive for establishing agritourism households, small recreational sites, e.g. equestrian, or other facilities that will not be of much threat to the environment. More onerous objects should be localized outside Park's territory, e.g. in the buffer zone. The development of tourism branch enterprises in the park's buffer zone is a chance for a more efficient protection of natural resources. For the owners of buffer zone's territories it is an opportunity to earn more money and improve their financial situation.

Tourist movement is monitored by the park's management, as far as possible. It also uses available results of scientific researches, made by scientific facilities, regarding tourism. The results provide useful information about tourists' profiles or the frequency of attendance on different areas, which leads to a better planning and implementation of assignments that concern sharing the area. It also provides an opportunity to fulfil needs and expectations of visitors, eliminating negative behaviour towards the environment. In the future it is planned to strengthen the tourism, recreational and educational functions of the park by completing a few investments. These investments may contribute to making the park's areas dedicated to tourism more attractive. It will extend visitors stay time on those areas. It will result in limiting a negative visitors' pressure on areas that are of high environmental value inside the park.

The management of a national park based on the example of the Kampinos National Park

National parks in Poland have a lot of problems. The most important are regulating parks' legal status and auxiliary enterprises operating near them, and also – partially connected with it – way of financing NP (national parks). Because the national budget covers just the parks' management employees' humble salaries, NP have to look for other sources of financing their activities. Additionally, parks often have problems with applying for grants from different funds. There is no institution that would coordinate parks' activities and represent their common interests on a national level. The National Environment Protection Council for this very reason

pinoskiej. Ochroną krajobrazową objęte są także tereny zurbanizowane Parku. Zazwyczaj są to tereny z zabudową wiejską. W Kampinoskim Parku Narodowym są to obszary o najniższej wartości przyrodniczej i najniższym reżimie ochronnym. Dlatego też są najodpowiedniejsze do lokalizacji takiej infrastruktury, jak parkingi, wieże obserwacyjne, ośrodki edukacyjne, specjalnie wyposażone polany rekreacyjne, centra recepcyjne, obiekty gastronomiczne i inne miejsca świadczenia usług turystycznych i edukacyjnych. Należy pamiętać, że znaczna część obszaru ochrony krajobrazowej w Kampinoskim Parku Narodowym to obszary własności prywatnej, na których funkcjonują gospodarstwa rolne. Położenie w granicach Parku Narodowego, otoczenie pięknej przyrody sprawia, że są to atrakcyjne miejsca do lokalizowania gospodarstw agroturystycznych, małych ośrodków rekreacyjnych, np. jeżdźeckich, czy też innych obiektów, które nie będą znaczącym zagrożeniem dla środowiska. Obiekty bardziej uciążliwe powinny być lokalizowane poza obszarem Parku, np. w jego otulinie. Rozwój przedsiębiorczości w branży turystycznej w otulinie jest dla Parku szansą skuteczniejszej ochrony zasobów przyrodniczych. Właścicielom gruntów daje zaś możliwość nowych źródeł zarobkowania i poprawy sytuacji finansowej.

Park w miarę swoich możliwości stara się monitorować ruch turystyczny. Wykorzystuje także dostępne wyniki prac badawczych dotyczących turystyki, wykonywanych przez placówki naukowe. Dzięki temu zdobywa się wiedzę na temat profilu turystów czy frekwencji na poszczególnych obszarach, co w praktyce pozwala na lepsze planowanie i realizację zadań z zakresu udostępnienia. Daje to także możliwość spełnienia potrzeb i oczekiwań osób odwiedzających, eliminując zachowania niekorzystne dla środowiska. W przyszłości planuje się wzmocnienie funkcji turystycznej, rekreacyjnej i edukacyjnej Parku poprzez realizację kilku inwestycji. Inwestycje te mogą przyczynić się do uatrakcyjnienia pobytu w Parku w wybranych, przeznaczonych dla turystyki rejonach. Wpłynie to na wydłużenie czasu spędzanego przez osoby odwiedzające na tych właśnie obszarach. Efektem tego będzie ograniczenie negatywnej presji turystów na miejsca o wysokich walorach przyrodniczych położone wewnątrz Parku.

Zarządzanie parkiem narodowym na przykładzie Kampinoskiego Parku Narodowego

Parki narodowe w Polsce borykają się z licznymi problemami. Najważniejsze z nich to uregulowanie statusu prawnego parków i funkcjonujących przy nich Gospodarstw Pomocniczych, a także, częściowo z tym związany, sposób finansowania działalności PN. W sytuacji, gdy fundusze przekazywane z budżetu państwa wystarczają z reguły zaledwie na pokrycie skromnych pensji pracowników Dyrekcji parków, PN zmuszone są szukać innych źródeł finansowania działalności. Dodatkowo parki mają często trudności w ubieganiu się o środki z różnych funduszy. Brakuje również instytucji, która koordynowałaby działalność parków i reprezentowałaby ich wspólne interesy

mentioned the crisis in national parks' functioning in "The most important problems of environment protection in Poland." The Supreme Chamber of Control also noticed a set of legal and organizational irregularities in parks' functioning, among others, the lack of current preserving plans or a little share of NP in using European Union's funds (Ginalski 2008).

The Kampinos National Park does not have a direct way to stimulate economic processes in its surrounding, but its potential may be a basis for economic and social development. Park's environmental values, favourable location near a large city agglomeration, easy accessibility and large interest in active ways of spending free time are the factors that encourage the development of tourist enterprises. The paradox is that mass tourist movement is a threat to environment, and still the park is interested in development of tourist services in its territory and surroundings. A proper management of sharing and balanced development of tourism may lead to a better preservation of natural resources, because entrepreneurs are aware of financial benefits from the very existence of a natural area; therefore it is their interest to keep the environment in a good condition. To make it happen, a high level of local community's ecological awareness is needed.

In practice, it can be estimated that park's visitors appreciate the beauty of nature and landscape and are convinced about the purposefulness of its preservation. It is much more difficult to sensitize its inhabitants about the value of surrounding area and convince them about the need of common activities for preservation of good condition of the environment. The environmental culture, ecological awareness towards increasing human pressure is a condition of preserving and recreating a good condition of nature in the park. The awareness of irreversibility of some decisions' effects on the environment, especially those that are related to the ways of using the park's resources, land management, investments localization and also the awareness that people (their quality of life) are environmentally dependent – may lead to attitude and behaviour change. It is also important to make people aware of what they can forfeit, when the environment is not properly protected. Only good functioning ecosystems provide a proper quality of water, air, ground for crops and recreational areas. It may seem obvious; however the awareness of the impact on the environment that people have is still low. Therefore, the Kampinos National Park undertakes many actions regarding education. The educational activity, as in other parks, is in a non-formal stream of education, extra-curricular, is a constant education and concerns different age, social and profession groups. Appreciating the value of local nature is a vital element of public opinion-forming about nature and environment protection, gaining social approval for expenses incurred and some restrictions are needed for some forms of preservation activities. Taking into consideration human pressure on the Kampinos National Park, the aim is extremely important. (Mickiewicz 2014).

na poziomie narodowym. Nie bez powodu Państwo-wa Rada Ochrony Przyrody wymieniła kryzys funkcjonowania parków narodowych w „Najważniejszych problemach ochrony przyrody w Polsce”. Najwyższa Izba Kontroli również zauważyła szereg nieprawidłowości natury prawnej i organizacyjnej w funkcjonowaniu parków, m.in. brak obowiązujących planów ochrony czy znikomy udział PN w wykorzystaniu funduszy unijnych (Ginalski 2008).

Kampinoski Park Narodowy nie ma bezpośredniej możliwości stymulowania procesów ekonomicznych w swoim otoczeniu, ale jego potencjał, może być bazą dla rozwoju gospodarczego i społecznego. Walory przyrodnicze Parku, korzystne położenie względem wielkiej aglomeracji miejskiej, łatwa dostępność i duże zainteresowanie aktywnymi sposobami spędzania czasu wolnego na świeżym powietrzu to czynniki sprzyjające rozwojowi przedsiębiorczości w branży turystycznej. Paradoxem jest, że chociaż masowy ruch turystyczny stanowi zagrożenie dla przyrody, to Park jest zainteresowany rozwojem usług turystycznych na swoim obszarze i w otoczeniu. Prawidłowe zarządzanie udostępnianiem i zrównoważony rozwój turystyki może przyczynić się do lepszej ochrony zasobów przyrodniczych, ponieważ przedsiębiorcy, świadomi korzyści materialnych jakie odnoszą z istnienia naturalnego obszaru sami będą zainteresowani zachowaniem dobrego stanu środowiska. Aby tak się stało konieczny jest odpowiednio wysoki poziom świadomości ekologicznej społeczności lokalnej.

W praktyce można ocenić, że osoby przybywające na teren Parku doceniają piękno przyrody i krajobrazu, a także są przekonane o celowości jego ochrony. Dużo trudniej jest uwrażliwić na walory otoczenia jego mieszkańców i przekonać ich o potrzebie wspólnych działań na rzecz środowiska przyrodniczego. Kultura przyrodnicza, świadomość ekologiczna wobec nasilającej się antropopresji jest warunkiem zachowania i odtwarzania dobrego stanu przyrody Parku. Świadomość nieodwracalności skutków przyrodniczych niektórych decyzji, zwłaszcza tych, które dotyczą użytkowania zasobów Parku, gospodarowania przestrzenią, lokalizacji inwestycji, jak również świadomość, że ludzie (jakość ich życia) są zależni od środowiska – może przyczynić się do zmiany postaw i zachowań. Ważne jest także, aby uświadomić ludziom co mogą stracić, kiedy środowisko nie jest właściwie chronione. Tylko dobrze funkcjonujące ekosystemy dostarczają odpowiedniej jakości wody, powietrza, ziemi do uprawy i terenów do rekreacji. Chociaż wydaje się to oczywiste, to świadomość wpływu wywieranego przez człowieka na środowisko ciągle jeszcze jest niska. Dlatego Kampinoski Park Narodowy podejmuje wiele działań z zakresu edukacji. Działalność edukacyjna podobnie jak w innych parkach narodowych mieści się w nurcie edukacji nieformalnej, ma charakter edukacji ustawicznej i dotyczy różnych grup wiekowych, społecznych i zawodowych. Docenienie wartości rodzimej przyrody jest niezbędnym elementem kształtowania opinii publicznej na temat ochrony przyrody i śro-

The environmental education is treated by the park as a one of the tools for nature preservation and serves for making a good relationship between park's inhabitants and its visitors. In the future it may serve for a greater social participation in actions for nature preservation. Having unique nature, many priceless historical artefacts, acknowledged international position in nature preservation, KNP is a unique area for implementation of environmental education on every level at every scale, from local to global. Easier transportation accessibility, better mobility of families with children, increase in elderly people's activity and popularity increase of the trend of "coming back to nature" cause a growing interest in tourism and recreation on protected areas. A constant growth in the number of Warsaw's citizens may cause an increase in a number of the Kampinos National Park's visitors. It may be possible that in the near future the park will have to face additional, new challenges concerning education and accessibility. To face these challenges the park has to not only have qualified management, good premises, educational programmes and technical means. It will also need efficient legal and financial instruments, which will allow implementation of posed objectives.

Summary and conclusions

The tourism potential is a notion that covers a lot of elements that make development of tourism on a given area possible. These are structural elements, connected with spatial and functional planning, which are actions of entities engaged in tourist organization. For tourism development both elements are essential, but basic significance is in the hands of structural elements, such as tourist values, its management and infrastructural elements that allow tourists to get to the area and enjoy its offer (Meyer 2010). The components of tourism potential, on which competitive advantage can be build, are: high environmental values, clear air, low noise level, attractive touristy routes, high quality of nutritional base, low prices for renting recreational gear and guiding services.

Consequently, in order to strengthen the competitive position of environmentally valuable areas, including the Kampinos National Park, it is vital to undertake many actions:

1. Improve the quality of natural environment and sustain the attractiveness of environmental values.
2. Undertake actions directed mainly at improving the quality of clean air in the environment.
3. In the strategies of environmentally valuable areas' development one ought to establish goals that will lead to improving and decreasing existing level of littering and limit, by proper

dowiska, uzyskania społecznej zgody na ponoszone koszty i ograniczenia związane z różnymi formami działań ochronnych. Biorąc pod uwagę antropopresję, jakiej podlega Kampinoski Park Narodowy, cel ten jest niezwykle ważny. (Mickiewicz 2014).

Edukacja przyrodnicza jest traktowana przez Park jako jedno z narzędzi ochrony przyrody i służy budowaniu więzi mieszkańców i osób odwiedzających z Parkiem. W dalszej perspektywie może służyć większej partycypacji społecznej w działaniach na rzecz ochrony środowiska. Posiadając unikatową przyrodę, wiele bezcennych pamiątek historycznych, uznaną międzynarodową pozycję w ochronie przyrody, KPN jest obszarem wyjątkowym do realizacji edukacji przyrodniczej na wszystkich poziomach w każdej skali, od lokalnej do globalnej. Coraz łatwiejszy dostęp komunikacyjny, większa mobilność rodzin z dziećmi, wzrost aktywności ludzi starszych oraz także rosnąca popularność trendu „powrotu do natury” sprawia, że rośnie zainteresowanie turystyką i rekreacją na obszarach chronionych. Stały wzrost liczby mieszkańców Warszawy powodować może wzrost liczby odwiedzających Kampinoski Park Narodowy. Można się zatem spodziewać, że w najbliższym czasie Park będzie musiał sprostać kolejnym, nowym wyzwaniom w zakresie edukacji i udostępniania. Aby im sprostać Park musi mieć nie tylko wykwalifikowaną kadrę, dobrą bazę lokalową, programy edukacyjne i środki techniczne. Potrzebne są także sprawnie działające instrumenty prawne i finansowe, pozwalające na realizację stawianych celów.

Podsumowanie i wnioski

Potencjał turystyczny jest pojęciem obejmującym wiele elementów, dzięki którym na danym obszarze możliwy jest rozwój turystyki. Są to elementy strukturalne, związane z zagospodarowaniem przestrzennym terenu oraz funkcjonalne, czyli działania podmiotów zaangażowanych w organizację turystyki. Do rozwoju turystyki są niezbędne oba rodzaje elementów, ale podstawowe znaczenie mają elementy strukturalne, takie jak walory turystyczne i ich zagospodarowanie oraz elementy infrastrukturalne, dzięki którym turyści mogą dotrzeć do obszaru i korzystać z przygotowanej dla nich oferty (Meyer 2010). Do składników potencjału turystycznego na bazie których może być budowana przewaga konkurencyjna należą: wysokie walory przyrodnicze, czyste powietrze, niski poziom hałasu, atrakcyjne szlaki turystyczne, wysoka jakość bazy żywieniowej, niskie ceny wynajmu sprzętu rekreacyjnego i usług przewodnickich.

W związku z powyższym dla wzmocnienia pozycji konkurencyjnej obszarów przyrodniczo cennych w tym Kampinoskiego Parku Narodowego niezbędne będzie podjęcie wielu działań:

1. Poprawić jakość środowiska przyrodniczego i utrzymać atrakcyjność walorów przyrodniczych.
2. Podjąć działania ukierunkowane przede wszystkim na poprawę stanu czystości środowiska.
3. W strategiach rozwoju obszarów przyrodniczo cennych założyć cele zmierzające do poprawy

tourist movement management instruments (economic, administrative), congestion.

4. Especially the attractiveness of tourist routes management should be improved by, among others, enrichment in its small tourist infrastructure, labelling reorganization, creating new touristy routes.

The Kampinos National Park is unique on the European scale because of its location and also due to its natural and landscape values. Its high tourist potential is appreciated by many visitors. The existing threats that derive from, among others, neighbouring of nearly two-million population of Warsaw, surroundings of economically developing rural communes, increase in a tourist movement, and still low ecological awareness of a part of society and law abiding, should be taken into consideration. Environmentally valuable areas define the shape and character of social life (of local society), and the environment, beside economy and culture, is a framework of processes that occur in human population.

The term "rational management" on environmentally valuable areas is archaic; it should be considered as a balanced and integrated management. Such concept (different from conservative approach based on restrictive legal regulations) assumes that everyone can use these resources and simultaneously respect these areas, preserving their permanence.

i zmniejszenia istniejącego poziomu zaśmiecenia oaz ograniczyć poprzez odpowiednie instrumenty zarządzania ruchem turystycznym (ekonomiczne, administracyjne) nadmierne zatłoczenie.

4. Należy w szczególności podnieść atrakcyjność zagospodarowania szlaków turystycznych, poprzez między innymi wzbogacenie ich w małą infrastrukturę turystyczną, uporządkowanie oznakowania, stworzenie nowych szlaków turystycznych.

Kampinoski Park Narodowy pod względem położenia oraz walorów przyrodniczych, krajobrazowych i historycznych nie ma swojego odpowiednika w Europie. Jego wysoki potencjał turystyczny jest doceniany przez wielu odwiedzających. Należy jednak pamiętać o występujących zagrożeniach, wynikających między innymi z sąsiedztwa blisko dwumilionowego miasta Warszawa, otoczenia rozwijających się gospodarczo gmin, wzroście ruchu turystycznego, a także w dalszym ciągu dość niskiej świadomości ekologicznej części społeczeństwa oraz braku poszanowania prawa. Obszary przyrodniczo cenne wyznaczają kształt i charakter życia społecznego (społeczności lokalnej), a sama przyroda obok gospodarki i kultury stanowi ramy zjawisk i procesów zachodzących w zbiorowościach ludzkich.

Określenie „racjonalne gospodarowanie” na obszarach przyrodniczo cennych ma charakter archaiczny, należy mówić o zrównoważonym gospodarowaniu oraz zintegrowanym gospodarowaniu. Koncepcja taka (odmienna od konserwatorskiego podejścia opartego na restrykcyjnych regulacjach prawnych) zakłada, aby każdy mógł korzystać z zasobów tych obszarów i jednocześnie szanować te obszary, zachowując ich trwałość.

References/Literatura:

1. Ginalski A. (2008), *Aktualne problemy zarządzania parkami narodowymi*, W: E. Jekatierynczuk-Rudczyk, M. Stepaniuk, M. Mazur (red.), *Współczesne problemy badawcze geografii polskiej – geografia fizyczna*. Dokumentacja geograficzna, nr 37, s. 172-178.
2. Meyer B. (2010), *Aktywność samorządu lokalnego jako element potencjału turystycznego wybranych gmin województwa zachodniopomorskiego*. Zeszyty Naukowe nr 590, Ekonomiczne Problemy Usług nr 52, Potencjał turystyczny. Zagadnienia przestrzenne, s. 23-32.
3. Mickiewicz M. (2014), *Park narodowy u wrót miasta – wyzwania rekreacyjne i edukacyjne*, W: A. Kalinowska (red.), *Miasto idealne – miasto zrównoważone, Planowanie przestrzenne terenów zurbanizowanych i jego wpływ na ograniczenie skutków zmian klimatu*. Uniwersytet Warszawski, Warszawa, s. 233-239.
4. Zielińska A. (2013), *Gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych w Polsce w kontekście rozwoju zrównoważonego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Seria: Monografie i Opracowania, nr 236, Wrocław.

Authors' contribution/
Wkład autorów:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Analiza statystyczna/
Statistical analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie tekstu/
Manuscript preparation
F. Opracowanie
piśmiennictwa/
Literature search
G. Pozyskanie funduszy/
Funds collection

NON-PRODUCTIVE FUNCTIONS OF VALUABLE NATURAL AREAS

POZAPRODUKCYJNE FUNKCJE OBSZARÓW PRZYRODNICZO CENNYCH

Mikołaj Jalinik

The Faculty of Forestry in Hajnówka, Białystok University of Technology
Zamiejscowy Wydział Leśny w Hajnówce, Politechnika Białostocka

Jalinik M. (2016), *Non-productive functions of valuable natural areas / Pozaprodukcyjne funkcje obszarów przyrodniczo cennych*. Economic and Regional Studies, Vol. 9, No. 3, pp. 103-111.

REVIEW ARTICLE

JEL code: Q26

Submitted:
November 2015
Accepted:
May 2016

Number of characters:
23686
Tables: 0
Figures: 0
References: 16

ARTYKUŁ PRZEGLĄDOWY

Klasyfikacja JEL: Q26

Zgłoszony:
Listopad 2015
Zaakceptowany:
Maj 2016

Liczba znaków ze spacjami:
24940
Tabele: 0
Rysunki: 0
Literatura: 16

Summary

Subject and purpose of work: The subject of the study is the presentation of naturally valuable areas in which non-production related functions can be performed apart from the production related ones. The purpose of this article is to address the issue of functions of naturally valuable areas with the focus on their importance for economic and social activity.

Materials and methods: The present analysis has been based on the specialist research literature as well as on the data obtained from local government bodies. The induction and deduction methods as well as critical literature analysis have been used.

Results and conclusions: The results of the study confirmed that non-production related functions play a significant role in social life and, above all, they can impact the improvement of people's physical and mental health. They can also provide some valuable raw materials including forest undergrowth while the principles of sustainable growth are followed.

Keywords: valuable natural areas, non-productive functions, forestry areas

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Przedmiotem badań jest przedstawienie obszarów przyrodniczo cennych, na których poza funkcjami produkcyjnymi można realizować funkcje pozaprodukcyjne. Celem opracowania jest zaprezentowanie funkcji obszarów przyrodniczo cennych, a głównie ich znaczenia w działalności gospodarczej i społecznej.

Materiały i metody: Do opracowania wykorzystano literaturę specjalistyczną pochodzącą z opracowań naukowych, jak i danych organów samorządowych. W opracowaniu zastosowano metodę indukcyjną i dedukcyjną oraz krytyczną analizę literatury.

Wyniki i wnioski: Wyniki badań potwierdziły, że funkcje pozaprodukcyjne odgrywają również ważną rolę w życiu społecznym, a przede wszystkim mogą wpływać na poprawę zdrowia fizycznego i psychicznego. Mogą także dostarczać bardzo wartościowych surowców uwzględniając runo leśne przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.

Słowa kluczowe: obszary przyrodniczo cenne, funkcje pozaprodukcyjne, obszary leśne

Address for correspondence/ Adres korespondencyjny: prof. nadzw. dr hab. inż. Mikołaj Jalinik, The Faculty of Forestry in Hajnówka, Białystok University of Technology, Piłsudskiego 8, 17-200 Hajnówka, Poland; phone: +48 85 682-95-00; e-mail: jalinik@op.pl

Introduction

Modern nature preservation increasingly sees nature sites as a tool for biological diversity preservation, which is important not only for naturalists, but also for a broader scope of social and professional groups. The meaning of nature sites is systematically increasing because of scientific, cultural, social and economic values.

In valuable natural areas, beside productive functions, non-productive functions may be conducted. Both productive and non-productive functions belong to the common area. The most important non-productive functions include (Ankudo, Kowalczyk 2013):

- Preservative - preserving water, ground, biological diversity;
- Social - protection of people's health, reinforcement of national defence, educational function, tourism, recreation.

In every geographic area there are features that predestine it for a specific form of management. Productive functions are connected with production in a particular branch; however, non-productive ones concern mainly using resources of a given area by people, and these may be called public goods. As an example, being in an unpolluted environment that was cleaned by a forest, gathering water that was collected by a forest, admiring the beauty of a landscape that we delight, cooling off during a hot weather and simply being in a forest, are some of the positive features of nature sites.

Valuable natural areas may be associated with preserved areas of a given environment (dependent on its size or a number of legally protected elements of an environment). Natural elements of environment, legally protected, implemented restrictions and limits are introduced to minimize the level of pollution. It conditions the use of these areas by different forms while maintaining the balanced development rules.

It need to be stressed that the higher urbanization level is, the higher the pollution may get. Areas of a high urbanization level (industrial, residential) exclude the existence of natural environment elements by great anthropogenic changes. Nature sites are characterized mainly by biological and landscape diversity. It influences greatly an economic activity. These areas cover a large part of our country, and being on an attractive area (nature site), having a contact with nature in a clean, unpolluted environment is every man's desire. Therefore, already existing and potentially valuable areas in terms of natural values, should not only be commonly available according to set rules, but they also should be covered by appropriate legal regulations that limit and regulate their availability for tourists.

The aim of this work is to show non-productive functions of nature sites, mainly their meaning in economic activity and human life. In the dissertation, the critical review of the literature approach was used. In social awareness, nature

Wstęp

Współczesna ochrona przyrody w coraz większym stopniu postrzega obszary przyrodniczo cenne jako narzędzie ochrony różnorodności biologicznej, ważnej nie tylko dla przyrodników, ale także dla szerszych grup społecznych i zawodowych. Znaczenie obszarów przyrodniczo cennych ze względów naukowych, kulturowych, społecznych, ekonomicznych czy społecznych systematycznie wzrasta.

Na obszarach przyrodniczo cennych poza funkcjami produkcyjnymi można realizować funkcje pozaprodukcyjne. Zarówno funkcja produkcyjna, jak i pozaprodukcyjna należą do wspólnej całości danego obszaru. Do najważniejszych funkcji pozaprodukcyjnych należy zaliczyć (Ankudo, Kowalczyk 2013):

- Ochronne - ochrona wody, gleby, klimatu, różnorodności biologicznej;
- Społeczne - ochrona zdrowia ludzi, wzmocnienie obronności kraju, funkcja edukacyjna, turystyka, rekreacja.

Na każdej przestrzeni geograficznej istnieją cechy predestynujące do gospodarowania w określonych formach. Funkcje produkcyjne wiążą się z produkcją w danych branżach, natomiast pozaprodukcyjne dotyczą *głównie* korzystania przez człowieka z dobrodziejstw danego obszaru, które można nazwać dobrami publicznymi. Na przykład przebywanie w nieskażonym środowisku, które przez las zostało oczyszczone, gromadzenie wody, która przez las została zmagazynowana, podziwianie piękna krajobrazu, którym się zachwycamy, korzystanie z ochłodzenia w dni upalne, a sam pobyt w lesie, to pozytywna cecha obszarów przyrodniczo cennych.

Obszary przyrodniczo cenne można utożsamiać z obszarami chronionymi określonego środowiska (uzależnione od wielkości, bądź ilości elementów środowiska prawnie chronionych). Naturalne elementy środowiska, prawnie chronione, wprowadzone zakazy i ograniczenia dążą do zminimalizowania stopnia zanieczyszczenia. Warunkuje to użytkowanie obszarów przez różne formy z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju.

Należy podkreślić, że im większy stopień urbanizacji, tym większe zanieczyszczenie. Tereny o dużym stopniu urbanizacji (przemysłowe, osiedlowe) wykluczają istnienie naturalnych elementów środowiska przez zbyt duże zmiany antropogeniczne. Obszary przyrodniczo cenne cechuje przede wszystkim różnorodność biologiczna i krajobrazowa. Wpływa to znacząco na działalność gospodarczą. Obszary te zajmują znaczącą część powierzchni naszego kraju, a przebywanie na atrakcyjnym terenie (obszarach przyrodniczo cennych), w kontakcie z przyrodą, w czystym i nieskażonym środowisku jest pragnieniem każdego człowieka. Dlatego też już istniejące i potencjalne obszary cenne ze względu na wartości przyrodnicze powinny być nie tylko powszechnie dostępne według określonych zasad, ale powinny być objęte odpowiednimi regulacjami prawnymi ograniczającymi i regulującymi dostępność turystów.

Celem opracowania jest przedstawienie pozaprodukcyjnych funkcji obszarów przyrodniczo cennych,

sites are a valuable public good. It is known that wood production is only one of the functions, but non-productive functions also play a major role in economic activity.

Characteristics of valuable natural areas

In the subject literature a nature site is an area that is characterized by significant natural values, abiotic and/or biotic ones, generally sensitive to transformations and threatened by them. Commonly its meaning is used as a synonym for protected areas.

The notion of nature sites does not have a singular definition and was not ultimately set. Simultaneously it gives a lot of controversies, and appears in numerous publications that regard balanced development and nature preservation (Radecki 1987, p. 18-19). It causes a problem for defining criteria for separation of such areas, which are named by this notion. Some authors while characterizing nature sites take such criteria as: mineral wealth, energetic resources, hydrographic conditions, soils quality, mineral waters, hot springs, muds, landscape beauty and climate (Kupiec 1996). According to A. Zielińska those areas are the most valuable and beautiful in our country, and creating nature sites is intended to improve human ties with environment (Zielińska 2013, p. 13). Using such criteria would cause the notion of nature sites become very broad, and it would include every forest, fertile soil and areas that have mineral deposits (e.g. the region of Upper Silesia). However, the point of every definition is that natural sites are areas of great biological diversity, and managing of their resources must be balanced and planned (Żegień 2010).

W. Radecki claims that natural sites are such areas that have natural values and are suitable for every human activity. A definition of this type seems to be too broad. On the other hand, G. Dobrzański is referring to the definition of protected areas, approved on the 4th World Congress on National Parks and Protected Areas, and proposes the following definition of natural site: it is a part of land or sea that has great biological diversity and associated with it natural and cultural resources, which deserve to be maintained in a relatively unchanged state (Dobrzański et al. 1997).

Previously mentioned definitions indicate that natural sites are also defined as areas that have mainly natural features, which are essential for maintaining ecological balance. Steiner defines it as areas sensitive to negative environmental impact, which include among others: unstable soils, heavily inclined slopes, floodplains, habitats of rare species of plants and animals (Steiner 1999).

Natural sites are much differentiated depending on a dominating natural function fulfilment. Starting with hydrographic regulations, by ensuring habitats and the ability to move for plants and animals. Therefore, these areas would have various characteristics regarding habitats, plant communities, soils features, underground

głównie ich znaczenia w działalności gospodarczej i życiu człowieka. W pracy zastosowano krytyczną analizę literatury. W świadomości społecznej obszary przyrodniczo cenne stanowią cenne dobro publiczne. Wiadomo, że produkcja drewna, to tylko jedna z funkcji, ale pozaprodukcyjne funkcje odgrywają również bardzo znaczącą rolę w działalności gospodarczej.

Charakterystyka obszarów przyrodniczo cennych

W literaturze przedmiotu obszarem cennym przyrodniczo jest określany obszar cechujący się znaczącymi wartościami przyrodniczymi, abiotycznymi i/lub biotycznymi, najczęściej wrażliwy na przekształcenia i zagrożony przekształceniami. Niejednokrotnie jego znaczenie jest stosowane jako synonim terenów chronionych.

Pojęcie obszarów przyrodniczo cennych nie ma jednolitej definicji i nie zostało ostatecznie ustalone. Jednocześnie budzi ono wiele kontrowersji, a pojawia się w licznych publikacjach dotyczących zrównoważonego rozwoju i ochrony przyrody (Radecki 1987, s. 18 - 19). Stwarza to problem w opracowaniu kryteriów wydzielania obszarów, które określa się tym pojęciem. Niektórzy autorzy przy charakteryzowaniu obszarów przyrodniczo cennych przyjmują takie kryteria jak: bogactwa mineralne, surowce energetyczne, stosunki wodne, jakość gruntów, czystość powietrza, wody mineralne, gorące źródła, borowiny, piękno krajobrazu, klimat (Kupiec 1996). Według A. Zielińskiej są to najbardziej wartościowe i najpiękniejsze tereny naszego kraju, a tworzenie obszarów przyrodniczo cennych ma na celu doskonalenie więzi człowieka ze środowiskiem przyrodniczym (Zielińska 2013, s. 13). Zastosowanie takich kryteriów spowodowałoby, że pojęcie obszarów przyrodniczo cennych stałoby się bardzo szerokie i obejmowałoby wszelkie lasy, urodzajne gleby, a także obszary, pod którymi zalegają złoża kopalin (np. region Górnego Śląska). Niemniej jednak w każdej definicji chodzi o to, że obszary przyrodniczo cenne, to obszary o wysokiej różnorodności biologicznej, na których gospodarowanie ich zasobami musi odbywać się w sposób zaplanowany i zrównoważony (Żegień 2010).

W. Radecki za obszary przyrodniczo cenne uważa takie, które przedstawiają wartości dane przez przyrodę i przydatne dla jakiegokolwiek działalności ludzkiej. Definicja tego typu wydaje się zbyt rozbudowana. Natomiast G. Dobrzański nawiązując do definicji obszarów chronionych, przyjętej na IV Światowym Kongresie Parków Narodowych i Obszarów Chronionych, proponuje przyjęcie następującej definicji obszaru przyrodniczo cennego: jest to obszar lądu lub morza o wysokiej różnorodności biologicznej, a także związanych z nim zasobów naturalnych i kulturowych, zasługujący na utrzymanie w stanie względnie niezmienionym (Dobrzański i in. 1997).

Wcześniej przytoczone określenia wskazują, że tereny cenne przyrodniczo są także definiowane jako obszary pełniące głównie funkcje przyrodnicze, które kluczowe są dla zachowania równowagi ekologicznej. Steiner definiuje je jako tereny wrażliwe na negatywne wpływy środowiska i zalicza do nich m.in.: niestabilne

water retention, but also differing in terms of the level of anthropogenic transformation (from almost natural to semi-natural) and the level of immunity to anthropogenic threats (from sensitive to those that have high immunity), less or more isolated. Frequently, these will be typical areas, or characteristic for a given region, or unique and rare.

In the Environment Conservation Act of 16th of April 2004 there are indicated forms of environment protection that can be divided into three groups (Journal of Laws No. 92, Item 880, Art. 6, Par. 1):

1. Forms of area's protection that include:
 - traditional forms of protection: national parks and nature reserves;
 - modern forms of protection: landscape parks and areas of protected landscape;
 - forms of protection: The European Ecological Network Natura 2000.
2. Forms of natural objects' protection that include: natural monuments, documentation sites, sites of ecological interest, environmental-landscape complexes.

3. Forms of plants, animals and fungi protection

For natural sites one may recognize such areas as: national and landscape parks, nature reserves, areas of protected landscape, Natura 2000, sites of ecological interest, natural monuments.

Separation of nature sites should not only be limited to the borders of an area we want to protect, but to the area that can manage to have such development strategy that could allow to protect all desirable resources and natural values and simultaneously would not limit local societies chances for socio-economic development. Human being is strongly dependant on the environment and cannot unambiguously break these ties. Natural values significantly influence not only human health and culture, but also different economy branches and society's economic status. Impacts that men have on the environment caused violation of balance, which becomes more pronounced, among different kinds of human socio-economic activity and the quality of natural environment.

Actions that contribute to preservation of natural environment should consist of preservation and restoration of ecosystems and in a rational economy protection should not be limited by any administrative boundaries (Zielińska 2013, p. 9). Management in such areas should be considered in relation to the whole macrosystem: economy – society – environment. Only a combined consideration of economic, ecologic and social aspects (with selection of directions, forms and methods) may be a basic condition of preservation and improvement of natural environment quality. It takes a significant meaning, especially regarding nature sites. The meaning of non-productive functions is constantly growing, to such an extent that some scientists, who try to convert them to money, are getting to a conclusion that the value of these functions is higher than the value of productive functions' effects (Płotkowski 2008, p. 270). As scientists notice, non-productive functions

gleby, silnie nachylone stoki, tereny zalewowe, siedliska rzadkich gatunków roślin i zwierząt (Steiner 1999).

Obszary przyrodniczo cenne są bardzo zróżnicowane w zależności od dominującej funkcji przyrodniczej, jaką pełnią, począwszy od regulacji stosunków wodnych, poprzez zapewnienie miejsc bytowania roślin i zwierząt oraz możliwość ich przemieszczania się. Będą to zatem tereny charakteryzujące się różnorodnymi właściwościami w zakresie siedliska, zbiorowiska roślinnego, właściwości gleb, zalegania wód podziemnych, ale także różniące się stopniem przekształcenia antropogenicznego (od niemal naturalnych po półnaturalne) i stopniem odporności na zagrożenia antropogeniczne (od wrażliwych po te o znacznej odporności), mniej lub bardziej izolowane. Niejednokrotnie będą to obszary typowe, czy charakterystyczne dla danego regionu lub unikalne i rzadkie.

W ustawie o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 r. wskazane są formy ochrony przyrody, które można ująć w trzech grupach (Dz. U. Nr 92, poz. 880, art. 6 ust. 1):

1. Formy ochrony obszarowej obejmujące:
 - tradycyjne formy ochrony: parki narodowe i rezerваты przyrody;
 - nowsze formy ochrony: parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu;
 - formy ochrony: Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000.
2. Formy ochrony obiektowej obejmujące: pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe.
3. Formy ochrony gatunkowej roślin, zwierząt i grzybów

Za obszary przyrodniczo cenne można uznać takie obszary jak: parki narodowe i krajobrazowe, rezerваты przyrody, obszary chronionego krajobrazu, Natura 2000, użytki ekologiczne, pomniki przyrody.

Wydzielenie obszarów przyrodniczo cennych nie powinno dotyczyć wyłącznie granic obszaru, który chcemy chronić, lecz obszaru, w ramach którego możemy zaproponować taką strategię rozwoju, która pozwoli na ochronę wszelkich pożądanych zasobów i walorów przyrody, a jednocześnie nie ograniczy szans na rozwój społeczno-gospodarczy lokalnych społeczności. Człowiek jest silnie uzależniony od środowiska przyrodniczego i nie może jednoznacznie zerwać tych więzi. Walory przyrodnicze w sposób istotny wywierają wpływ nie tylko na zdrowie człowieka, kulturę, ale i na różne gałęzie gospodarki oraz status ekonomiczny społeczeństwa. Oddziaływanie człowieka na środowisko przyczyniło się do coraz wyraźniejszego naruszenia równowagi między różnymi formami aktywności gospodarczo-społecznej człowieka, a jakością środowiska przyrodniczego.

Działania przyczyniające się do ochrony środowiska przyrodniczego powinny polegać na przywracaniu ekosystemów oraz racjonalnym gospodarowaniu, a ochrona nie powinna być wyznaczana żadnymi granicami administracyjnymi (Zielińska 2013, s. 9). Gospodarowanie na takich obszarach należy rozpatrywać w odniesieniu do całości makrosystemu: gospodarki – społeczeństwa – środowiska. Jedynie łączne uwzględnienie aspektów ekonomicznych, eko-

of nature sites will increase in the future, and the expectations of people who are using the common good of nature sites will change too.

The socio-economic functions of valuable natural areas and forests

Nature sites and forestry are under constant change along with the progress of forest sciences and practitioners' experience, and especially under the influence of new expectations and needs of society. Valuable natural areas are governed by Państwowe Gospodarstwa Leśne Lasy Państwowe (PGL LP) („State Forests” National Forest Holding), which is described in the Environment Conservation Act (Journal of Laws no. 92, item 880 as amended) and the Forest Act (Journal of Laws no. 101, item 444 as amended). Formerly, forest areas held primarily economic functions. It was a supply of wood and various other goods, like forest's fruits, mushrooms, herbs, tar, resin, bark and products of hunting.

A growing impact that humans have on environment, both as an intense exploitation of natural resources, landscape transformation and pollution, creates great barriers for the development of modern societies. In recent years the expectations towards forest areas from various social and professional groups have been changing, which is reflected in managed forestry. It concerns primarily the fulfilling of growing social expectations for non-productive functions of nature sites, and maintaining multifunctional role of them. This new approach to the management problem on nature sites may be implemented in several ways. There are some spontaneous attempts of implementing new solutions, being supplementary to legal-institutional regulations. More frequently people or organized groups of people that visit nature sites attach much attention to tourism and recreation, which influences improvement of physical and mental health.

Currently the meaning of management of nature sites is increasing because of a decrease in biodiversity and implementing in Poland the concepts of Natura 2000 areas. Creating nature sites improves human in natural environment. Nature sites are a vital economic and social element, and above all other ones, they are a significant element of ecological education, and as a market's product and public good.

Recently, nature sites have been more and more often seen as a protection tool for biological diversity by so-called ecosystem approach, and protection

logicznych i społecznych (przy doborze metod, kierunków, form) może stanowić podstawowy warunek zachowania i poprawy jakości środowiska przyrodniczego. Nabiera to szczególnego znaczenia, zwłaszcza w odniesieniu do obszarów przyrodniczo cennych. Znaczenie funkcji pozaprodukcyjnych stale rośnie, do tego stopnia, że niektórzy naukowcy, próbując przeliczyć je „na pieniądze”, dochodzą do wniosku, że ich wartość od kilku do kilkunastu razy przewyższa wartość efektów funkcji produkcyjnych (Płotkowski 2008, s. 270). Jak zauważają naukowcy, funkcje pozaprodukcyjne obszarów przyrodniczo cennych będą w przyszłości rosły, a oczekiwania społeczeństwa, jako użytkowników wspólnego dobra, jakim są wymienione obszary także będą się zmieniały.

Gospodarczo-społeczne funkcje obszarów przyrodniczo cennych i leśnych

Obszary przyrodniczo cenne i gospodarka leśna podlegają ciągłym zmianom w miarę postępu nauk leśnych i doświadczeń praktyków, a zwłaszcza pod wpływem nowych oczekiwań i potrzeb społecznych. Obszary przyrodniczo cenne są zarządzane przez Państwowe Gospodarstwa Leśne Lasy Państwowe (PGL LP) określone na mocy ustawy o ochronie przyrody (Dz. U. Nr 92, poz. 880 z późn. zm.) oraz ustawy o lasach (Dz. U. Nr 101, poz. 444 z późn. zm.). Dawniej obszary leśne pełniły przede wszystkim funkcje gospodarcze. Dostarczały drewna oraz różnego rodzaju tzw. użytków ubocznych, jak np. owoce leśne, grzyby, zioła lecznicze, dziegieć, żywice, korę, produkty łowiectwa.

Rosnące oddziaływanie na środowisko przyrodnicze wywierane przez człowieka zarówno w postaci intensywnej eksploatacji zasobów przyrodniczych, przekształcania krajobrazu, jak i emisji zanieczyszczeń tworzy coraz większe bariery rozwoju współczesnych społeczeństw. W ostatnich latach oczekiwania wobec obszarów leśnych ze strony różnych grup społecznych i zawodowych zmieniają się, co ma swoje odzwierciedlenie w prowadzonej gospodarce leśnej. Dotyczy to głównie zaspokajania rosnących oczekiwań społecznych na pozaprodukcyjne funkcje obszarów przyrodniczo cennych z zachowaniem ich wielofunkcyjnej roli. To nowe podejście do problemu gospodarowania na obszarach przyrodniczo cennych może być implementowane na kilka sposobów. Pojawiają się spontaniczne próby wdrażania nowych rozwiązań, niejako obok regulacji prawno-instytucjonalnych. Coraz częściej osoby lub grupy zorganizowane odwiedzające obszary przyrodniczo cenne przywiązują znaczącą wagę do turystyki i rekreacji, co ma wpływ na poprawę zdrowia fizycznego i psychicznego.

Obecnie rośnie znaczenie gospodarowania na obszarach przyrodniczo cennych w związku ze zmniejszaniem się stopnia bioróżnorodności oraz z wdrażaniem w Polsce koncepcji obszarów Natura 2000. Tworzenie obszarów przyrodniczo cennych ma na celu doskonalenie człowieka w środowisku przyrodniczym. Obszary przyrodniczo cenne to ważny składnik ekonomiczny i społeczny, a przede wszystkim

planning may be a long- or a short-term phenomenon. The opinion about the importance of these areas not only for the nature specialists, but also for wider social and professional groups, is getting more common. It is directly influencing on the necessity of involving society in the decision making process regarding managing of nature sites.

Valuable natural areas are a public good, which means the management process on such area is subject to regulations, and the scope of management must be reasonably planned. Such areas and nearby surroundings cannot be a basis for conflict neither for the economy, nor for the society. Nature sites can be identified with valuable ecological areas, separated because of the "ecological potential", ways of using, depending on the kind of usable land, environmental pollution and a degree of degradation of particular elements, and a degree of preservation of natural environmental elements (determined by the size or quantity of environmental elements legally protected) (Guzal-Dec 2013, p. 2926).

In the European Union acts the need of taking harmonized actions for better life conditions in a healthy environment, and a set of financial mechanisms that are functioning in the EU countries, is stressed. The European Union supports not only a direct protection of nature sites, but also their balanced economic development, which is based on natural values. The evaluation of the non-productive functions of valuable natural areas is relatively difficult. In different countries such attempts were made, which gave surprising results. For example, in Germany the value of non-productive functions of forest was estimated at the level of 85%, and in Switzerland – more than 90% of the overall value of goods derived from these areas (http://kola.lowiecki.pl/prawo/stanowisko_po.php).

The investment pressure in these areas is still clearly visible. It is a necessity to improve protection of the areas that have special natural values and significant ecological functions, and ensure their spatial coherence (Nowacka-Rejzner 2011, p. 75).

Depending on the nature sites' character the following forms of human activities (presence) may be allowed: balanced and permanent agriculture, including ecological farming and multifunctional farming, balanced tourism, knowledge-based economy, environmental-friendly economic activity, promotion and protection of cultural heritage (Poskrobko 2011, p. 264). It needs to be remembered that the essential condition of human presence on nature sites is to ensure safety of the natural environment elements existing there. Human being is strongly dependant on the environment and cannot unambiguously break these ties. An impact that humans have on the environment (human pressure) caused a violation of balance, which becomes more pronounced, among different kinds of human socio-economic activity and the quality of natural environment. It needs to be stated that every year the process of exploiting and degrading the environment is increasing, which is alarmed by naturalists.

stanowią istotny element edukacji ekologicznej oraz jako produkt rynkowy i dobro publiczne.

Współcześnie w coraz większym stopniu obszary przyrodniczo cenne postrzegane są jako narzędzie ochrony różnorodności biologicznej przez tzw. podejście ekosystemowe, a planowanie ochrony może być długo- lub krótkookresowe. Coraz powszechniejsze jest przekonanie, że obszary takie są ważne nie tylko dla specjalistów przyrodników, ale także dla szerszych grup społecznych i zawodowych. Przekłada się to bezpośrednio na konieczność zaangażowania społeczeństwa w proces podejmowania decyzji dotyczących zagospodarowania obszarów cennych przyrodniczo.

Obszary przyrodniczo cenne są dobrem publicznym, tzn. proces gospodarowania na takim terenie podlega reglamentacji, a jej zakres gospodarowania musi być sensownie zaplanowany. Obszary takie i przestrzeń wokół nich nie mogą stanowić podłoża konfliktu, ani dla gospodarki, ani dla społeczeństwa. Obszary przyrodniczo cenne można utożsamiać z obszarami cennymi ekologicznie, wyodrębnionymi ze względu na „potencjał ekologiczny”, formy użytkowania, w zależności od rodzaju użytków gruntowych, zanieczyszczenia środowiska i stopień zdegradowania poszczególnych jego elementów oraz stopnia zachowania naturalnych elementów środowiska (uzależniony od wielkości bądź ilości elementów środowiska prawnie chronionego) (Guzal-Dec 2013, s. 2926).

W dokumentach Unii Europejskiej bardzo mocno i wyraźnie podkreślana jest potrzeba podjęcia zharmonizowanych działań na rzecz lepszej jakości życia w zdrowym środowisku, jak również szeregu mechanizmów finansowych funkcjonujących w krajach Unii Europejskiej. Unia Europejska wspiera nie tylko bezpośrednią ochronę obszarów cennych przyrodniczo, ale także zrównoważony ich rozwój gospodarczy, oparty na ich walorach przyrodniczych. Ocena funkcji pozaprodukcyjnych obszarów przyrodniczo cennych jest dość trudna. W różnych krajach podejmowano są takie próby, które przyniosły dość zaskakujące wyniki. Np. w Niemczech wartość funkcji pozaprodukcyjnych lasu oszacowano na 85%, a w Szwajcarii na ponad 90% ogólnej wartości wszystkich dóbr czerpanych z takich obszarów (http://kola.lowiecki.pl/prawo/stanowisko_po.php).

Nadal widoczna jest wyraźna presja inwestycyjna na te tereny. Konieczne jest więc wzmocnienie ochrony terenów o szczególnych walorach przyrodniczych i istotnych funkcjach ekologicznych oraz zapewnienie ich spójności przestrzennej (Nowacka-Rejzner 2011, s. 75).

W zależności od charakteru obszarów przyrodniczo cennych można dopuścić następujące formy działalności (obecności) człowieka: zrównoważone i trwałe rolnictwo, w tym również rolnictwo ekologiczne oraz rolnictwo wielofunkcyjne, turystykę zrównoważoną, gospodarkę opartą na wiedzy, proprzyrodniczą działalność gospodarczą, propagowanie i ochronę dziedzictwa kulturowego (Poskrobko 2011, s. 264). Należy pamiętać, że niezbędnym warunkiem obecności człowieka na terenach przyrodniczo cennych jest zapewnienie bezpieczeństwa występujących tam elementów środowiska przyrodniczego. Człowiek jest

The protection of nature sites is a set of actions and decisions that serve to preserve natural values, including among others: active protection works, reconciliation of human economy and nature needs, necessary limitations, the elements of shaping social environment of the area, and also the elements of creating institutional structures and managing them. The idea of nature protection is only successful, when it covers the whole area of natural environment, not just singular elements (e.g. plants and animals species, or nature sites) (Zielińska 2005, p. 168).

To sum up, it may be stated that nature sites are contributing to economic development and improving the welfare and quality of life of local society, and management demands a right choice of maintenance personnel, active and efficient management of these areas.

Valuable natural areas as a stimulus for the development of tourism and recreation

A mass character of tourism has resulted in its becoming an essential element of a general policy of a modern country in different spheres of social, economic and political lives (Jalinik 2002, p. 61). Tourism and recreation are getting an element of touristy economy and one kind of economic activity, which may be performed according to balanced development rules on nature sites. These areas are particularly attractive for tourists because of differentiated landscape and the quality of natural environment, which is an advantage for people who seek rest.

The development of tourism and recreation in an unpolluted natural environment allows regenerating of physical and mental health, and if well organized, it will contribute to change of life and work conditions of a society, because such areas contain most precious resources and values of natural and cultural environments of humans. It is considered that these areas should be under special protection, but also that they should create opportunities of socio-economic development of the inhabitants. One example of tourism and recreation development on the mentioned areas is creating hiking and educational trails, cycling routes, recreational paths. It needs to be observed that forms of touristy activities and intensity do not break the ecological balance of natural environment.

Tourism and recreation include various forms of leisure, which are up to satisfy a desire for silence and allow using natural resources and cultural heritage

silnie uzależniony od środowiska przyrodniczego i nie może jednoznacznie zerwać tych więzi. Oddziaływanie człowieka na środowisko (antropopresja) przyczyniło się do coraz wyraźniejszego naruszenia równowagi między różnymi formami aktywności gospodarczo-społecznej człowieka, a jakością środowiska przyrodniczego. Trzeba stwierdzić, że z roku na rok wzrasta proces eksploatacji i degradacji środowiska, o czym sygnalizują specjaliści zajmujący się ochroną środowiska przyrodniczego.

Ochrona obszarów przyrodniczo cennych, to zbiór działań i decyzji służących zachowaniu wartości przyrodniczych, obejmujący m.in. prace ochrony czynnej, godzenie gospodarki człowieka z potrzebami przyrody, niezbędne ograniczenia, elementy kształtowania środowiska społecznego obszaru, a także elementy organizacji struktur instytucjonalnych i zarządzania nimi. Idea ochrony przyrody jest tylko wtedy skuteczna, gdy obejmuje całą przestrzeń środowiska przyrodniczego, a nie tylko pojedyncze elementy (np. określone gatunki roślin, zwierząt lub obszar przyrodniczo cenny) (Zielińska 2005, s. 168).

Reasumując można stwierdzić, że obszary przyrodniczo cenne przyczyniają się do rozwoju gospodarczego i poprawy poziomu dobrobytu, jakości życia społeczności lokalnej, a ich zagospodarowanie wymaga właściwego doboru personelu obsługowego oraz aktywnego i skutecznego zarządzania tymi obszarami.

Obszary przyrodniczo cenne stymulatorem rozwoju turystyki i rekreacji

Masowy charakter turystyki sprawił, że stała się ona ważnym elementem ogólnej polityki współczesnego państwa w różnych dziedzinach życia społecznego, gospodarczego i politycznego (Jalinik 2002, s. 61). Turystyka i rekreacja staje się zatem elementem gospodarki turystycznej i jedną z rodzajów działalności gospodarczej, która może być realizowana zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju na obszarach przyrodniczo cennych. Obszary te są szczególnie atrakcyjnym terenem dla turystów z uwagi na zróżnicowany krajobraz i jakością środowiska przyrodniczego, które sprzyja przyjazdowi osób zainteresowanych wypoczynkiem.

Rozwój turystyki i rekreacji w nieskażonym środowisku przyrodniczym pozwala zrehabilitować zdrowie fizyczne i psychiczne, a dobrze zorganizowana turystyka przyczyni się do zmiany warunków życia i pracy społeczności, ponieważ na takich obszarach znajdują się najcenniejsze zasoby i walory środowiska przyrodniczego i kulturowego człowieka. Uważa się, że obszary te powinny podlegać szczególnej ochronie, ale powinny także w miarę możliwości, stwarzać szansę rozwoju społeczno-gospodarczego zamieszkałej na nich miejscowości. Jednym z przykładów rozwoju turystyki i rekreacji na wymienionych obszarach jest tworzenie ścieżek pieszych i edukacyjnych, szlaków rowerowych, tras rekreacyjnych. Należy jednak przestrzegać, aby formy ruchu turystycznego i ich natężenie nie naruszały równowagi ekologicznej środowiska przyrodniczego.

of a given area, and participation in lives of the inhabitants. Features of nature sites, particularly the necessity of nature protection, indicate possibilities of development for the following forms and kinds of tourism: ecotourism, rural tourism (agritourism, ecoagritourism), silvo-tourism, health-tourism, qualified, heritage and weekend tourisms.

Touristy movement in nature sites should be directed at development of eco- and silvo-tourisms. Such direction of development is primarily due to extraordinary natural and landscape values, low level of industrialization and urbanization, and low population density. The educational aspect – exploring culture and nature of a given region – cannot be missed.

People who practice tourism and recreation on nature sites should take into account the specificity and character of the environment. And as an example:

- national and landscape parks should be dedicated to an extensive touristy usage;
- in the forest kind of parks, the planning of touristy development should be based on conditions that derive from forest-type recreational areas;
- areas of protected landscape and the European Ecological Network Natura 2000. These are areas dedicated primarily as recreational areas that stand out with the beauty of landscape. A moderate economic activity is allowed on these areas. The areas also serve the function of wildlife corridors, which allow animal migrations.
- in the mentioned areas, various forms of ecological education, promotion of environmental knowledge and the possibility of contact with nature should be developed.

Conducting these forms of education will influence stimulation and development of tourism. This will depend on the forms of spending leisure time by people. The essence of such an approach is dependant also on the friendly approach to tourists by local communities that offer the wealth of natural environment.

Conclusion

Valuable natural areas are characterized by a predisposition for the development and successive introduction of non-productive forms of activities. One of the preferred directions of development is clearly tourism and recreation. This is connected strictly with the most precious resources and values of human natural and cultural environment, which should be under a special protection, but also they should create opportunities for socio-economic development of local communities. Therefore, development of tourism and recreation may play a significant role in

Turystyka i rekreacja obejmuje różnorodne formy wypoczynku, który ma zaspokoić pragnienie ciszy i umożliwić korzystanie z naturalnych zasobów i dziedzictwa kulturowego danego obszaru oraz uczestnictwo w życiu zamieszkałej na tych obszarach społeczności. Specyfika obszarów przyrodniczo cennych, a szczególnie konieczność ochrony przyrody wskazują na możliwość rozwoju następujących rodzajów i form turystyki: ekoturystyki, turystyki wiejskiej (agroturystyki, ekoagroturystyki), sylwanoturystyki, turystyki zdrowotnej, kwalifikowanej, krajoznawczej i weekendowej.

Ruch turystyczny na obszarach przyrodniczo cennych powinien być ukierunkowany na rozwój ekoturystyki i sylwanoturystyki. Za takim rozwojem przemawiają głównie wybitne walory przyrodnicze i krajobrazowe, niski stopień uprzemysłowienia i urbanizacji oraz mała gęstość zaludnienia. Nie można też nie zauważyć aspektu edukacyjnego – poznania przyrody i kultury danego regionu.

Uprawiając turystykę i rekreację na obszarach przyrodniczo cennych powinno się uwzględniać ich specyfikę i charakter przyrodniczy. I tak na przykład:

- parki narodowe i krajobrazowe powinny być przeznaczone do ekstensywnego użytkowania turystycznego;
- w parkach typu leśnego, planowanie rozwoju turystyki powinno opierać się na uwarunkowaniach wynikających z kategorii leśnych obszarów rekreacyjnych;
- obszary chronionego krajobrazu i Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000. Są to obszary przeznaczone głównie na tereny rekreacyjne wyróżniające się pięknem krajobrazu. Dopuszczalna jest na nich ograniczona działalność gospodarcza człowieka. Pełnią też funkcję korytarzy ekologicznych umożliwiających migrację zwierząt.
- w wymienionych obszarach powinny być także rozwijane różne formy edukacji ekologicznej, popularyzacja wiedzy przyrodniczej oraz możliwość obcowania z naturą.

Prowadzenie takiej formy edukacji wpłynie na stymulację i rozwój turystyki. To od niej będzie zależało, jakie formy spędzania czasu wolnego przyjmą wypoczywający. Istota takiego podejścia będzie również zależała od przyjaznego traktowania turystów przez lokalne społeczności, które oferują bogactwo środowiska przyrodniczego.

Podsumowanie

Obszary przyrodniczo cenne cechuje to, że są one predysponowane do rozwoju i sukcesywnego wprowadzania pozaprodukcyjnych form działalności. Jednym z preferowanych kierunków rozwoju jest niewątpliwie turystyka i rekreacja. Należy ona bowiem do dziedzin ściśle związanych z najcenniejszymi zasobami i walorami środowiska przyrodniczego i kulturowego człowieka, które z jednej strony powinny podlegać szczególnej ochronie, z drugiej zaś powinny stwarzać szanse rozwoju społeczno gospodarczego lokalnym społecznościom. I stąd też rozwój turystyki

implementing the eco-development of nature sites, and the presence on such areas alone will have an impact on improving physical and mental health. The non-productive functions of nature sites are also undergrowth, products of hunting, resin and tar, which are needed by pharmaceutical industries. Beside wooden products, other side products of these areas are important.

The management of nature sites is possible only by combining the socio-economic function and natural environment issues in such a way that the environment is not downgraded and that its natural values are preserved. It is possible by implementing the concept of balanced development. Only a joint consideration of economic, ecologic and social requirements (with selection of directions, forms and methods) can provide proper grounds for the preservation and improvement of the quality of natural environment. The management in valuable natural areas should be characterized by multifunctionality in maintaining the principles of balanced development.

ki i rekreacji może odgrywać znaczącą rolę w realizacji ekorozwoju obszarów przyrodniczo cennych, a sam pobyt na takich obszarach wpłynie na poprawę zdrowia fizycznego i psychicznego. Pozaprodukcyjne funkcje obszarów przyrodniczo cennych, to także runo leśne, produkty łowiectwa, żywica czy dziegieć, które potrzebuje przemysł farmaceutyczny. Poza produktem, jakim jest drewno, ważne miejsce na obszarach przyrodniczo cennych zajmują produkty uboczne.

Gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych jest możliwe pod warunkiem powiązania funkcji gospodarczo-społecznej ze środowiskiem przyrodniczym w taki sposób, aby nie doprowadzić do degradacji środowiska, a zachować jego walory naturalne. Jest to możliwe przy wdrażaniu idei rozwoju zrównoważonego. Jedynie łączne uwzględnienie wymagań ekonomicznych, ekologicznych i społecznych może stanowić podstawowy warunek zachowania i poprawy jakości środowiska przyrodniczego. Gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych powinno charakteryzować się wielofunkcyjnością przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.

References/Literatura:

1. Ankudo L., Kowalczyk H. (2013), *Koszty pozaprodukcyjnych funkcji lasu realizowanych na terenie RDLP w Szczecinie*. Wydawnictwo PTPN, Wydział Nauk Rolniczych i Leśnych, Poznań, t. 104.
2. Dobrzański G., Dobrzańska B., Kiełczewski D. (1997), *Ochrona środowiska przyrodniczego*, Wydawnictwo Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Białystok.
3. Guzał-Dec D. (2013), *Operacjonalizacja modelu Presja-Stan-Reakcja w badaniu cenności ekologicznej gmin wiejskich na przykładzie województwa lubelskiego*. Rocznik Ochrona Środowiska, t. 15, s. 2925-2941.
4. Jalinik M. (2002), *Agroturystyka na obszarach przyrodniczo cennych*. Wydawnictwo Politechnika Białostocka, Białystok.
5. Kupiec L. (1996), *Zasady gospodarowania w regionach przyrodniczo cennych*, W: Mechanizmy i uwarunkowania ekorozwoju, t. III, Wydawnictwo Politechnika Białostocka, Białystok.
6. Nowacka-Rejzner U. (2011), *Planowanie przestrzenne a tereny cenne przyrodniczo w obszarach wybranych miast Małopolski*. Czasopismo Techniczne. Architektura. R. 108, z. 1-A, s. 69-78.
7. Płotkowski L. (2008), *Ekonomiczne aspekty oceny funkcji lasu, czyli gospodarka leśna w koncepcji zrównoważonego rozwoju*. Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej, R. 10, z. 3 (19), s. 252-272.
8. Poskrobko B. (red.) (2011), *Zrównoważony rozwój obszarów przyrodniczo cennych*, W: Planistyczne i implementacyjne aspekty rozwoju obszarów przyrodniczo cennych, t. I, Wydawnictwo WSE, Białystok, s. 264.
9. Radecki W. (1987), *Ochrona prawna obszarów przyrodniczo cennych*. Oddział Akademicki PTTK, Kraków.
10. Steiner F. (1999), *The living landscape 1999. An Ecological Approach to Landscape Planning* McGraw Hill.
11. Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. Nr 101, poz. 444 z późn. zm.).
12. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. Nr 92, poz. 880 z późn. zm.).
13. Zielińska A. (2005b), *Próba oceny szans i zagrożeń sieci NATURA 2000 w Polsce*, W: T. Borys (red.), *Gospodarka a środowisko, Zarządzanie środowiskiem – gospodarka przestrzenna*. Nr 3, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Prace Naukowe nr 1075, Wrocław, s. 168.
14. Zielińska A. (2013), *Gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych w Polsce w kontekście rozwoju zrównoważonego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
15. Żegleń P. (2010), *Zarządzanie turystyką na obszarach cennych przyrodniczo województwa podkarpackiego*, W: M. Jalinik (red.), *Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych*. Wydawnictwo Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok.
16. http://kola.lowiecki.pl/prawo/stanowisko_po.php

Authors' contribution/
Wkład autorów:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Analiza statystyczna/
Statistical analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie tekstu/
Manuscript preparation
F. Opracowanie
piśmiennictwa/
Literature search
G. Pozyskanie funduszy/
Funds collection

A VALUABLE NATURAL AREA AS A PLACE FOR IMPLEMENTING INNOVATIVE HEALTH FORMS OF TOURISM – *FOREST THERAPY*

OBSZAR PRZYRODNICZO CENNY JAKO MIEJSCE REALIZACJI INNOWACYJNYCH FORM TURYSTYKI ZDROWOTNEJ NA PRZYKŁADZIE LASOTERAPII

Joanna Pietrzak-Zawadka¹ (A,B,C,D,E,F), Jan Zawadka² (A,B,C,D,E,F)

¹Faculty of Forestry of the University of Białystok in Hajnówka
Zamiejscowy Wydział Leśny Politechniki Białostockiej w Hajnówce

²Warsaw University of Life Sciences
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Pietrzak-Zawadka J., Zawadka J. (2016), *A valuable natural area as a place for implementing innovative health forms of tourism – forest therapy/ Obszar przyrodniczo cenny jako miejsce realizacji innowacyjnych form turystyki zdrowotnej na przykładzie lasoterapii*. Economic and Regional Studies, Vol. 9, No. 3, pp. 112-120.

REVIEW ARTICLE

JEL code: K32, L83

Submitted:
November 2015
Accepted:
June 2016

Number of characters:
27132
Tables: 0
Figures: 0
References: 41

ARTYKUŁ PRZEGLĄDOWY

Klasyfikacja JEL: K32, L83

Zgłoszony:
Listopad 2015
Zaakceptowany:
Czerwiec 2016

Liczba znaków ze spacjami:
27078
Tabele: 0
Rysunki: 0
Literatura: 41

Summary

Subject and purpose of work: The focus of the present study are valuable natural areas, and its purpose is to present the beneficial effects of the forest environment in these areas on the human body.

Materials and methods: The study has analysed the results of research by various, mainly foreign, authors concerning the treatment of the forest environment in Poland referred to as "forest therapy", "sylwotherapy".

Results: Research has shown that being in a forest environment helps to preserve mental balance, strengthens the immune system and stimulates organism's regeneration. Differences in the impact of different types of forests were also observed. Pine forests calm down, lower blood pressure and help the respiratory system. Broadleaved forests stimulate, improve mood and enhance the ability to concentrate by affecting various aspects of human life.

Conclusion: The results of the analyses show that in Poland the interest in forest therapy could be another form of raising public awareness by informing people how important is the role of the forest, not only in nature but also for human health.

Keywords: valuable natural area, forest treatment, the role of the forest, forest therapy, phytoncides

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Przedmiotem pracy są obszary przyrodniczo cenne, a celem zaprezentowanie korzystnego działania środowiska leśnego tych obszarów na organizm człowieka.

Materiały i metody: W pracy przeanalizowano wyniki badań różnych autorów, głównie obcojęzycznych, dotyczących leczenia środowiskiem leśnym, w Polsce zwanym lasoterapią, sylwoterapią.

Wyniki: Badania udowodniły, że przebywanie w środowisku leśnym pozwala zachować równowagę psychiczną, wzmacnia układ odpornościowy i pobudza organizm do odnowy. Zaobserwowano również różnice w oddziaływaniu poszczególnych typów lasów. Bory sosnowe działają uspokajająco, obniżają ciśnienie i wspomagają układ oddechowy. Liściaste grądy działają pobudzająco, poprawiają nastrój i wspomagają zdolność koncentracji oddziałując na różne aspekty życia człowieka.

Wnioski: Wyniki analiz ukazują, iż w Polsce, zainteresowanie lasoterapią mogłoby stanowić kolejną formę dotarcia do świadomości społeczeństwa z informacjami, jak ważną rolę pełni las, nie tylko w przyrodzie, ale także dla zdrowia człowieka.

Słowa kluczowe: obszar przyrodniczo cenny, leczenie lasem, rola lasu, lasoterapia, fitoncydy

Address for correspondence / Adres korespondencyjny: dr inż. Joanna Pietrzak-Zawadka, Faculty of Forestry of the University of Białystok in Hajnówka, Piłsudskiego 8, 17-200 Hajnówka, Poland; phone: +48 85 682-95-00; e-mail: j.pietrzak@pb.edu.pl; dr Jan Zawadka, Warsaw University of Life Sciences, Nowoursynowska 166, 02-787 Warsaw, Poland; phone: +48 22 59-31-000; e-mail: jan_zawadka@sggw.pl

Journal indexed in/ Czasopismo indeksowane w: AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List, ICV 2015: 81.26; Polish Ministry of Science and Higher Education 2015: 9 points/ AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List ICV 2015: 81.26; Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego 2015: 9 punktów. **Copyright:** © 2016 Pope John Paul II State School of Higher Education in Białą Podlaską. All articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Introduction

More and more people tend to spend their free time actively in an environment of exceptional natural values. This allows for effective relaxation and regeneration of mental and physical powers. The possibility of such recreation is provided by the protected areas, especially forests. Areas of natural value, subject to legal protection at the end of 2014, occupied 32.5% of the total area of the country (CSO 2014). Very attractive natural areas that are mostly used for recreation are the areas of national parks, nature reserves and sites inscribed and proposed to the European network of protected areas Natura 2000 network.

It is generally understood that areas of natural value are synonymous with protected areas. It is widely believed that the best way to preserve valuable natural areas is to extend their protection and give them a legal protection. Not all areas, however, valuable in terms of the characteristics of the natural environment, may in the future be legally protected. Relatively low effectiveness of some forms of protection (especially the lower ranks) indicates that only the record in the local plan may prove to be a more effective way to preserve areas of local natural value as well as the preservation and development of biodiversity, protection of valuable natural areas (Iddle et al. 2004). The area of natural value is determined by two definitions, complementary towards each other. According to the first of them, it is an area of land or sea with high biodiversity and associated natural and cultural resources, used in a manner that ensures the protection of this biodiversity. In another definition it draws attention to the fact that this is an area where biodiversity is or can be a dominant, important factor in business or significantly reduces conventional methods of management. Valuable natural areas are therefore the most protected areas, i.e. national parks, landscape parks, nature reserves and areas of protected landscape. There are also valuable natural areas that are not yet covered by legal protection (Dobrzańska 2003, Puciato 2009).

One of the forms of tourism currently characterized by rapid development is the health tourism, which is appreciated by a growing number of people due to its positive impact. This method of regenerating physical and mental health became popular especially among working professionals. Observation of global trends proves that more and more people when planning their trips combines them with the various types of treatments for health and beauty. Health tourism in Poland is over two hundred years old and places of realizing its functions are mostly spas. Polish spas offer professional medical staff, high standard of medical services, modern equipment, high quality of treatments and relatively attractive prices. Polish and foreign tourists make more and more use not of healing properties of mineral waters and mud, but also eg. the aesthetic medicine treatments, cosmetology, dental services, ophthalmic and aesthetic surgery. The health function of tourism is more often being

Wstęp

Coraz więcej osób skłania się obecnie do czynnego spędzanie czasu wolnego w otoczeniu wyjątkowych walorów przyrodniczych. Umożliwia to bowiem efektywny wypoczynek i regenerację sił psychicznych i fizycznych. Możliwość takiej rekreacji dają turystom obszary chronione, a szczególnie lasy. Obszary przyrodniczo cenne, objęte prawną ochroną na koniec 2014 roku zajmowały w Polsce 32,5% łącznej powierzchni kraju (GUS 2014). Terenami charakteryzującymi się dużą atrakcyjnością przyrodniczą, które najchętniej wykorzystywane są do rekreacji są obszary parków narodowych, rezerwatów przyrody czy terenów wpisanych i proponowanych do europejskiej sieci obszarów chronionych sieci Natura 2000.

W powszechnym rozumieniu tereny cenne przyrodniczo są synonimem obszarów chronionych. Uważa się powszechnie, że najlepszym sposobem zachowania wartościowych przyrodniczo terenów jest objęcie ich ochroną i nadanie im prawnego statusu ochronnego. Nie wszystkie jednak, wartościowe pod względem cech środowiska przyrodniczego, obszary są i mogą być w przyszłości objęte formami ochrony. Dość niska skuteczność niektórych form ochrony (zwłaszcza niższej rangi) wskazuje, że dopiero zapis w planie miejscowym może okazać się bardziej efektywnym sposobem na zachowanie terenów lokalnie cennych przyrodniczo, a także zachowanie i kształtowanie różnorodności biologicznej, ochronę wartościowych przyrodniczo terenów (Iddle i in. 2004). Obszar przyrodniczo cenny określany jest za pomocą dwóch komplementarnych względem siebie definicji. W myśl pierwszej jest to obszar lądu lub morza o wysokiej różnorodności biologicznej, a także związanych z nimi zasobów naturalnych i kulturowych, użytkowanych w sposób zapewniający ochronę owej bioróżnorodności. W innej definicji zwrócono uwagę na fakt, iż jest to obszar, którego różnorodność biologiczna stanowi lub może stanowić dominujący, istotny czynnik działalności gospodarczej lub w znaczny sposób ogranicza konwencjonalne sposoby gospodarowania. Obszary przyrodniczo cenne stanowią więc najczęściej obszary chronione, tj. parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerwaty przyrody oraz obszary chronionego krajobrazu. Są również obszary przyrodniczo cenne, które nie są jeszcze objęte ochroną prawną (Dobrzańska 2003, Puciato 2009).

Jedną z form turystyki charakteryzujących się obecnie dynamicznym rozwojem jest turystyka zdrowotna, której pozytywny wpływ doceniany jest przez coraz większą liczbę osób. Taki sposób regeneracji sił fizycznych i psychicznych popularny staje się szczególnie wśród osób pracujących zawodowo. Obserwując ogólnosięciowe trendy dostrzec można, iż coraz więcej osób planując swoje wyjazdy łączy w ich trakcie wypoczynek z różnego rodzaju zabiegami dla zdrowia i urody. Turystyka zdrowotna w Polsce ma ponad dwustuletnią historię, a miejscami realizującymi jej funkcje są najczęściej miejscowości uzdrowiskowe. Polskie uzdrowiska oferują profesjonalną kadrę medyczną, wysoki standard usług medycznych, najnowocześniejsze wyposażenie, wysoką jakość wy-

implemented in protected, environmentally valuable areas. They play a particularly important role in reducing the negative impact of urban agglomerations, they are a place of active recreation as well, thanks to their specificity they contribute to the effectiveness of the regeneration of mental and physical powers of man. At the same time, in connection with the enlargement of the surface of these areas and many legal restrictions preventing traditional farming in these areas, creating the function of tourism and recreation is one of the pillars of their development, having a particularly significant impact because of the important functions to society (Krajewski et al. 2008).

The purpose and research methods

The work presents a form of health tourism, namely forest therapy, which is unknown in Poland but enjoys increasing popularity in the world. Polish forests, often forming a part of nature sites, enable the realization of this form of tourism. The method used was the analysis of literature (mainly foreign language). This work shows the results of the research conducted by authors dealing with this problem.

Forest therapy as an innovative form of health tourism

Health tourism, according to the definitions formulated in the 70s, is a conscious and voluntary going to in your spare time outside of habitual residence in order to regenerate the body through activities physical and mental (Wolski 1970). As noted by B. Poskrobko, in recent years the health purpose has become one of the leading motives of the tourism-recreational trips. This is a result of both the need to improve physical and mental condition, as well as the search for such ways of spending free time which will reduce the negative effects of working and living conditions in modern civilization (Poskrobko 2013). Therapy, understood in this case as a positive effect on human beings (in the physical and mental sphere) without the use of pharmacological or surgical devices, is one of the elements of health tourism, the role of which is to regenerate physical and mental strength of a person. Health tourism includes: spa tourism, spa and wellness tourism and medical tourism (Mika, Ptaszycka-Jackowska 2007). The popularity of this form of spending free time is a result of social trend that promotes healthy lifestyle.

Nature is a factor supporting psychotherapeutic influence on the human body. Research on landscape aesthetics and preferences shows that what people appreciate the most is harmonious terrain. Edward O. Wilson (1984) explained this in the context of the

konywanych zabiegów i relatywnie atrakcyjne ceny. Polscy i zagraniczni turyści coraz częściej korzystają nie tylko z właściwości leczniczych wód mineralnych i borowin, ale także np. z zabiegów medycyny estetycznej, kosmetologii, usług stomatologicznych, okulistycznych czy chirurgii estetycznej. Funkcja zdrowotna turystyki jest coraz częściej realizowana na obszarach przyrodniczo cennych i chronionych. Odgrywają one bowiem szczególnie ważną rolę w niwelowaniu niekorzystnego wpływu aglomeracji miejskich, są miejscem aktywnej rekreacji, a także, dzięki swojej specyfice, przyczyniają się do efektywności regeneracji sił psychicznych i fizycznych człowieka. Równocześnie, w związku z powiększaniem się powierzchni tych obszarów oraz licznych ograniczeń prawnych, uniemożliwiających tradycyjne gospodarowanie na tych terenach, kreowanie funkcji turystycznej i rekreacyjnej jest jednym z filarów ich rozwoju, mających szczególnie istotny wpływ ze względu na pełnienie ważnych funkcji względem społeczeństwa (Krajewski i in. 2008).

Cel i metodyka badań

W pracy przybliżono nieznaną w Polsce, a cieszącą się coraz większą popularność na świecie, formę turystyki zdrowotnej, jaką jest *forest therapy*. Polskie lasy, wchodzące niejednokrotnie w skład obszarów przyrodniczo cennych, umożliwiają realizację tej formy turystyki. Zastosowaną metodą była analiza literatury (głównie obcojęzycznej). W pracy przytoczono wyniki badań autorów zajmujących się tym problemem.

Forest therapy jako innowacyjna forma turystyki zdrowotnej

Turystyka zdrowotna, według definicji sformułowanej w latach 70. XX wieku, to świadome i dobrowolne udanie się w czasie wolnym poza miejsce stałego pobytu w celu regeneracji ustroju poprzez aktywny wypoczynek fizyczny i psychiczny (Wolski 1970). Jak zauważa B. Poskrobko, cel zdrowotny stał się w ostatnich latach jednym z wiodących motywów wyjazdów turystyczno-wypoczynkowych. Jest to wynik zarówno potrzeby poprawy kondycji fizycznej i psychicznej człowieka, jak również poszukiwania takich sposobów spędzania wolnego czasu, które zmniejszą negatywne skutki wykonywania pracy i życia w warunkach współczesnej cywilizacji (Poskrobko 2013). Terapia, rozumiana w tym przypadku, jako pozytywne oddziaływanie na człowieka (w sferze fizycznej i psychicznej) bez użycia środków farmakologicznych czy chirurgicznych, jest jednym z elementów turystyki zdrowotnej, której rolą jest regeneracja fizycznych i psychicznych sił danej osoby. Do turystyki zdrowotnej zaliczyć można: turystykę uzdrowską, turystykę SPA i wellness oraz turystykę medyczną (Mika, Ptaszycka-Jackowska 2007). Popularność tej formy spędzania czasu wolnego jest efektem trendu społecznego, polegającego na propagowaniu mody na zdrowy styl życia.

Natura jest czynnikiem wspomagającym oddziaływanie psychoterapeutyczne na organizm człowieka.

theory of evolution, creating the concept of biophilia. He points out that the need for contact with nature is determined biologically, and people are genetically related with the natural environment and the natural landscape, especially with the areas preserved in their original state (Poskrobko 2013 after: Wilson 1984). Roger S. Ulrich also indicates the beneficial effect of contact with nature on human mental condition. He carried out a series of experiments, which showed that the observation of natural landscapes leads to lowering stress levels and helps in convalescence of the sick. R. Kaplan and S. Kaplan also highlighted the benefits of contact with nature in the theory of regeneration of attention (1989). According to this theory, most of the people's daily activities (such as working or studying) require focused attention, connected with a significant effort, which can lead to exhaustion. To fully recover the directed attention, it is important to activate an involuntary attention - effortless and stimulated by the fascination that can awaken through contact with nature. In addition, thanks to distancing from the burden of working life, the state of mental concentration improves and creativity increases (Bell et al. 2004). Being "close to nature" strongly stimulates the senses, which stimulates all channels of perception. Human being inadvertently harmonizes his or her own biological rhythm with the rhythm of nature, which is soothing and relaxing for the organism. The result of it is a feeling of rest and relaxation. The fact that natural landscapes alleviate stress voltage conditions caused that the trend to use the beauty of nature in the therapeutic process has been growing worldwide. There are different kinds of therapies, for example sylwotherapy (being in the forest), hortikulotheapy (garden therapy aka plant therapy) and landscapetherapy (beautiful views).

Being in the forest environment is becoming an increasingly popular method of treatment worldwide. The forest is a complex, permanent ecosystem the elements of which exist in perfect harmony.

Currently, the forest area in Poland is 9197.9 thousand ha, which corresponds to 29.4% of woodiness. This places Poland among the countries with the largest forest area in the region, including France and Germany (CSO 2014). Countries with a high proportion of land unsuitable for other use than forestry, such as wetlands or mountains (the Scandinavian countries, Austria or Slovakia) have higher afforestation. Lower afforestation than in Poland may be found, among others, in Ukraine, Hungary and Romania, and Western countries - Belgium, Denmark and the United Kingdom. The ownership structure of forests in Poland is dominated by public forests - 81.3%, of which over 77% are forests remaining on the board of the State Forests National Forest Holding. As part of the public domain, the increase of the share of forest areas of national parks, from 1.9% in 1995 to 2.0% in 2011, was mainly due to the formation in the said period of four new national parks (CSO 2014).

Forest ecosystems represent Poland's most valuable and most numerous component of nature

Badania nad estetyką i preferencjami krajobrazu dowodzą, że ludzie najwyżej oceniają krajobrazy o harmonijnej rzeźbie terenu. Edward O. Wilson (1984) wyjaśnił to w kontekście teorii ewolucji tworząc pojęcie biofilii. Wskazuje on, że potrzeba kontaktu z naturą jest uwarunkowana biologicznie, a ludzie są powiązani genetycznie ze środowiskiem przyrodniczym i naturalnym krajobrazem, a szczególnie z obszarami zachowanymi w stanie pierwotnym (Poskrobko 2013 za: Wilson 1984). Korzystny wpływ kontaktu z naturą na stan psychiczny człowieka wskazuje także Roger S. Ulrich. Przeprowadził on szereg eksperymentów, w których wykazał, że obserwowanie krajobrazów naturalnych prowadzi do obniżenia poziomu stresu oraz wspomaga rekonwalescencję osób chorych. R. Kaplan i S. Kaplan podkreślili także korzyści płynące z kontaktu z naturą w teorii regeneracji uwagi (1989). W myśl tej teorii większość codziennych zajęć ludzi (praca, nauka) wymaga uwagi ukierunkowanej, związanej ze znaczącym wysiłkiem, mogącej prowadzić do wyczerpania sił. Aby w pełni zregenerować uwagę ukierunkowaną, wskazana jest aktywizacja uwagi mimowolnej - bezwysiłkowej, a pobudzanej przez fascynację, którą można rozbudzić dzięki kontakcie z przyrodą. Ponadto, dzięki zdystansowaniu się od uciążliwości życia zawodowego, poprawia się stan koncentracji umysłu, wzrasta kreatywność (Bell i in. 2004). Przebywanie „na łonie przyrody” silnie pobudza zmysły, co powoduje uruchomienie wszystkich kanałów percepcji. Człowiek mimowolnie harmonizuje własny rytm biologiczny z rytmem natury, działającym kojąco i relaksująco na jego organizm. Efektem tego jest poczucie wypoczęcia i odprężenia. Fakt, że naturalne krajobrazy łagodzą stany napięcia stresowego spowodował, że na świecie rozwija się trend wykorzystania piękna natury w procesach terapeutycznych. Pojawiły się różnego rodzaju terapie, np. sylwoterapia (przebywanie w lesie), hortikuloterapia (terapia ogrodowa, inaczej roślinna) i pejzażoterapia (piękne widoki).

Przebywanie w środowisku leśnym staje się coraz bardziej popularną na świecie metodą leczniczą. Las jest złożonym, trwałym ekosystemem, którego elementy egzystują w doskonałej harmonii.

Aktualnie powierzchnia lasów w Polsce wynosi 9197,9 tys. ha, co odpowiada lesistości 29,4%. Wielkość ta zalicza Polskę do grupy krajów o największej powierzchni lasów w regionie, m.in. po Francji czy Niemczech (GUS 2014). Wyższą lesistością charakteryzują się przede wszystkim kraje o dużym udziale terenów nieprzystatnych do innych rodzajów użytkowania niż leśnictwo, m.in. obszarów bagiennych i górskich (kraje skandynawskie, Austria czy Słowacja). Niższą od Polski lesistością charakteryzują się m.in. Ukraina, Węgry i Rumunia, a z krajów zachodnich - Belgia, Dania czy Wielka Brytania. W strukturze własnościowej lasów w Polsce dominują lasy publiczne - 81,3%, w tym ponad 77% to lasy pozostające w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe. W ramach własności publicznej wzrost udziału powierzchni lasów parków narodowych, z 1,9% w 1995 r. do 2,0% w roku 2011, był spowodowany głównie utworzeniem w omawianym okresie czterech nowych parków narodowych (GUS 2014).

sites. They occupy 38.0% of the areas of the country under legal protection. In relation to the total area of forest, the share of protected forests is 41.4%, and of protective forests - mainly waterproof, around towns and damaged by industry - 40.4% (CSO 2014).

In the forests there are species of medicinal plants, which have been used for centuries in herbal medicine, traditional medicine and modern medicine. The most commonly used raw materials of medicinal trees are: birch leaves, bark oak, linden inflorescences, buds and young shoots of pine, willow bark (www.lasydlazycia.info). Forest produces in its area substances influencing positively one's health and human psyche. This creates a specific microclimate, which causes relaxation of the body (Woźnicka 2015). Forest bioclimate is affected by the presence of negatively charged ions, positively affecting the human body. The most beneficial ions are exhibited by species of forest trees such as pine, birch, oaks and maples. Ion content in 1 cm³ of air is 2000-3000 in the forest, 600-800 - in large urban parks, while in cities only 150-400, and in closed rooms - 25-100 (Woźnicka 2015).

Thanks to the trees in the forest, essential oils and their aromatic compounds - the so called phytoncides - are produced. Thanks to these substances the particular microclimate of the forest has medicinal properties. These compounds, known as plant antibiotics, are chemical compounds produced by higher plants (bryophytes, ferns and seed plants) and they are naturally antibacterial and fungicidal, and sometimes antiviral. The ability to produce these beneficial substances has about 80 species of trees and shrubs. They have beneficial effects on human health, and some of them have immune-stimulating properties - biotherapeutic and psycho-regulating (Krzymowska-Kostrowicka 1977). A very important feature of phytoncides is the ability of air purification from bacteria. Within a radius of 3-5 m around the juniper bushes, birches and pines remained a free zone bacteria, and 1 ha of deciduous forest produces 2 kg of phytoncides in summer, and coniferous - up to 5 kg. For instance common juniper is strongly bactericidal- 1 ha - 30 kg of phytoncides. Among the forest trees the most active ones are: Prunus Padus, Scots pine, Norway spruce, silver fir, birch, and the already mentioned shrub juniper (Q. Li et al. 2009).

Fragrant substances in the form of plant essential oils are small glands of fragrant plant parts. These oils have a beneficial effect on the body of a man. Fragrant essences of flowers, fruits, seeds, leaves, bark, pine needles or roots can improve mood, add energy, and have strong medicinal properties, used successfully in aromatherapy. On the green areas of the cities the so-called additional method is recommended, involving the introduction into the understorey of plant species rich in phytoncides, such as jasmine, taxus baccata, elderberry, mountain pine and its varieties (Falkowski 2013).

Forest therapy is considered to be one of the most accessible forms that fully utilizes the healing power of nature. It is about walking in the forest at a certain

Ekosystemy leśne stanowią w Polsce najcenniejszy i najliczniej reprezentowany składnik obszarów przyrodniczo cennych. Zajmują 38,0% obszarów kraju objętych ochroną prawną. W odniesieniu do ogólnej powierzchni leśnej udział lasów chronionych wynosi 41,4%, a lasów ochronnych – w tym głównie wodochronnych, wokół miast i uszkodzonych przez przemysł – 40,4% (GUS 2014).

W lasach występują gatunki roślin leczniczych, stosowanych od wieków w ziołolecznictwie, medycynie ludowej i medycynie współczesnej. Najczęściej stosowanymi surowcami leczniczymi z drzew są m.in.: liście brzozy, kora dębu, kwiatostany lipy, pączki i młode pędy sosny, kora wierzby (www.lasydlazycia.info). Las wytwarza w swej przestrzeni substancje oddziałujące pozytywnie na zdrowie i psychikę człowieka. W ten sposób tworzy specyficzny mikroklimat, który, powoduje odprężenie organizmu (Woźnicka 2015). Na bioklimat leśny ma wpływ obecność jonów naładowanych ujemnie, korzystnie oddziałujących na organizm człowieka. Najwięcej korzystnych jonów wykazują gatunki drzew leśnych, jak: sosna, brzoza, dęby i klony. Zawartość jonów w 1 cm³ powietrza wynosi 2000-3000 w lesie, 600-800 – w dużych parkach miejskich, z kolei w miastach tylko 150-400, a w pomieszczeniach zamkniętych – 25-100 (Woźnicka 2015).

Dzięki drzewom, w lesie unoszą się w powietrzu wytwarzane przez nie olejki eteryczne i ich związki aromatyczne – tzw. fitoncydy. Dzięki tym substancjom specyficzny mikroklimat lasu posiada właściwości lecznicze. Związki te, zwane roślinnymi antybiotykami, są związkami chemicznymi produkowanymi przez rośliny wyższe (mszaki, paprotniki i rośliny nasienne), charakteryzujące się działaniem antybakteryjnym i grzybobójczym, a niekiedy także przeciwwirusowym. Zdolność wytwarzania tych korzystnych substancji ma około 80 gatunków drzew i krzewów. Mają one korzystny wpływ na ludzkie zdrowie, a niektóre z nich wykazują właściwości immunostymulacyjne - bioterapeutyczne i psychoregulacyjne (Krzymowska-Kostrowicka 1977). Bardzo ważną właściwością fitoncydów jest zdolność oczyszczania powietrza z bakterii. W promieniu 3-5 m wokół krzewów jałowców, drzew brzozy czy sosen utrzymuje się strefa wolna od bakterii, zaś 1 hektar lasu liściastego wytwarza w okresie letnim 2 kg fitoncydów, zaś iglastego – aż 5 kg. Silne działanie bakteriobójcze wykazuje np. jałowiec pospolity – 1 ha – 30 kg fitoncydów. Najsilniej z drzew leśnych działają: czeremcha zwyczajna, sosna zwyczajna, świerk pospolity, jodła pospolita, brzoza brodawkowata oraz wspomniany już krzew jałowca pospolitego (Q. Li i in. 2009).

Substancje aromatyczne roślin w postaci olejków eterycznych znajdują się drobnych gruczołach pachnących części roślin. Olejki te wpływają korzystnie na organizm człowieka. Esencje zapachowe z kwiatów, owoców, nasion, liści, kory, igliwia, czy korzeni mogą poprawiać samopoczucie, dodawać energii, posiadają silne właściwości lecznicze, stosowane z powodzeniem w aromaterapii. Na terenach zieleni w miastach polecana jest metoda tzw. uzupełniająca, polegająca na wprowadzaniu do podszycu gatunków

time (weekend, week or longer), depending on the symptoms and medical condition. In addition, walks bring human closer to the nature, they lead to lowering of stress levels, improve the overall performance of the body, and even increase immunity (Falkowski 2013).

The term "*forest therapy*" and its concept was introduced in Japan in 1982. Over the next decades, knowledge of the therapeutic effect of the forest has increased significantly; there has been much research in the field of "therapeutic effects of the forest", mainly due to the high mortality of young workers in Japanese corporations (Tsunetsugu et al. 2010). Moreover, the "forest medicine" study has been introduced in this country.

The impact of therapeutic and recreational facilities can be based on the appropriate organization of the stay at a particular facility, using local ecosystems and landscapes or being related to the movement of long distance on large spatial natural areas. These areas can also be used for therapy and mental recreation (Poskrobko 2013). *Forest therapy* centres worldwide (in Japan, the United States, Canada and Finland) offer short (for weekend) or longer (for several days) stays in order to improve the health depending on the condition. Trails for walking are well prepared in terms of infrastructure, thanks to the places prepared for rest and toilets. Week stays are based for example on daily walks in the woods of different types at different times of the year. Walks take place in protected areas, forests, and may also include the botanical gardens and arboreta. Optimally the walk should last about 4 hours on the distance no longer than 5 km. During this activity sounds of the forest - the rustle of trees, singing birds and the green - have an additional soothing effect on the human body. Man staying in the forest, involuntarily merges into the rhythm of nature, which he is a part of. Then, it is recommended to use, for example, natural medicine treatments, to enhance the therapeutic effect (Lee et al. 2012).

Stay in the woods starts the natural reactions of the body by positively stimulating it towards the self-healing. The beneficial effects of contact with nature were recognized in cases of treatment for autism, addiction, relieving the discomfort associated with old age. The therapy for drug addicts in the forest centres is more and more widely used through a variety of programs.

Factors of forest environment which can provide beneficial effects on human health are: aromas of plants present in the forest ecosystem phytoncides, as well as other relevant environmental factors such as temperature, humidity, light intensity, wind and oxygen concentration (Gen-Xiang Mao et al. 2012).

The results of the research by many authors show that "forest bathing" is a promising remedy for many diseases as well as a preventive action. Specificity of the forest environment may contribute to a reduction in blood pressure, as well as hormones secreted by the body during stress: cortisol and adrenaline (Karjalainen et al. 2010). *Forest therapy* gives the opportunity to treat

roślin bogatych w fitoncydy. Mogą to być m.in. jaśminowce, cis pospolity, bez czarny, kosodrzewina i jej odmiany (Falkowski 2013).

Forest therapy jest uważana za jedną z najbardziej dostępnych form, które w pełni wykorzystuje leczniczą moc przyrody. Polega na spacerach po lesie w określonym czasie (weekend, tydzień lub dłużej) w zależności od dolegliwości i stanu zdrowia. Spacerzy ponadto przybliżają człowieka do przyrody, prowadzą do obniżenia poziomu stresu, ogólnej poprawy parametrów organizmu, a nawet zwiększenia odporności (Falkowski 2013).

Termin *forest therapy* i jego koncepcja zostały wprowadzone w Japonii w 1982 roku. W ciągu kolejnych kilkadziesiąt lat wiedza o leczniczym działaniu lasu znacznie wzrosła, dokonano wielu badań naukowych w zakresie „efektów terapeutycznych lasu”, głównie z uwagi na wysoką śmiertelność młodych, pracowników japońskich korporacji (Tsunetsugu i in. 2010). Ponadto, wprowadzono w tym kraju już nowy kierunek studiów: „*forest medicine*”.

Oddziaływanie terapeutyczne i rekreacyjne może być oparte na odpowiedniej organizacji pobytu w konkretnym ośrodku przy wykorzystaniu lokalnych ekosystemów i krajobrazów lub związane z przemieszczaniem się na znaczne odległości po wielkoprzestrzennych obszarach przyrodniczych. Tereny te wykorzystywane mogą być również do terapii i rekreacji psychicznej (Poskrobko 2013). Ośrodki *forest therapy* na świecie (m.in. w Japonii, Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i Finlandii) oferują krótkie (weekendowe) lub dłuższe (wielodniowe) pobyty w celu poprawy zdrowia w zależności od schorzenia. Szlaki do spacerów są dobrze przygotowane pod względem infrastruktury, dzięki opracowanym miejscom do odpoczynku oraz toaletom. Pobyty tygodniowe opierają się np. na codziennych spacerach po różnych typach lasu o różnych porach roku. Spacerzy odbywają się na terenie obszarów chronionych, lasów, mogą uwzględniać także ogrody botaniczne i arboreta. Optymalnie spacer powinien trwać około 4 godzin, na odcinku nie dłuższym niż 5 km. Podczas tej aktywności kojąco na organizm człowieka działają ponadto dźwięki lasu: szum drzew, śpiew ptaków oraz zieleń. Człowiek, przebywając w lesie, mimowolnie wtapia się w rytm natury, której jest częścią. Następnie, zaleca się korzystanie, np. z zabiegów medycyny naturalnej, aby wspomóc efekt leczniczy (Lee i in. 2012).

Pobyt w lesie uruchamia naturalne reakcje organizmu pozytywnie stymulując go do samoleczenia. Dobroczynne efekty kontaktu z naturą doceniono w przypadkach leczenia autyzmu, uzależnień, łagodzenia dolegliwości związanych z podeszłym wiekiem. Coraz szerzej stosuje się terapię osób uzależnionych w leśnych ośrodkach za pomocą różnych programów.

Czynniki środowiska leśnego, które mogą zapewnić korzystne działanie na zdrowie człowieka to przede wszystkim: aromaty roślin, obecne w ekosystemie leśnym fitoncydy, jak również inne istotne czynniki środowiska, jak temperatura, wilgotność, natężenie światła, wiatru i stężenie tlenu (Gen-Xiang Mao i in. 2012).

various types of stress, for example chronic stress. Hormones secreted by the body during stressful situations have a positive effect, but only if it is a short stimulus. If the stress is maintained for a longer period of time, the body remains under the influence of the negative hormone, which can lead to the development of many diseases. Compared to urban environments, the stay in the forest of study participants, was associated with lowering of levels of stress hormones and a reducing of blood pressure (Kawakami et al. 2004). Furthermore, it was found that being in the forest can also contribute to lowering of sugar levels in blood, which declines after only 30 minutes (Ohtsuka et al. 2010).

Thanks to the "forest therapy" an increase in concentration in children with ADHD is observed. After a 20-minute walk in the park, the youngest showed significantly better concentration than children who spend time in the city centre (Taylor et al. 2009).

Being in the forest can also contribute to the improvement of immunity. In Japanese studies an increased number of proteins and the antitumor activity was reported (Li et al. 2006).

The impact of the forest environment, especially its natural values and sound, can also relieve pain. The study focused on 120 patients undergoing painful treatment of bone marrow biopsy, performed only under local anaesthesia. During the surgery one group of participants watched forest scenery and listened to the sounds of nature, while the other group - the scenery of the city and its sounds. Overall, the treatment was painful for both groups of respondents, however, the observation of nature reduced the feeling of pain during the procedure (Lechtzin et al. 2010).

Forest therapy is therefore an example of how human health is dependent on the natural environment (Marsella et al. 2013). The sounds and smells of nature in forest ecosystems allow for a general relaxation of the body.

Conclusions

Health tourism is becoming a popular trend worldwide, more and more people, during travels, combine leisure with all kinds of treatments for health and beauty. A lot of tourists go to health resorts or SPA resorts, where high quality services are accompanied by even higher prices. Still undervalued and too little propagated in terms of beneficial effects on the human body, however, are the forest areas. The advantage of Polish forests is that they are virtually within everyone's reach, because they often grow within the administrative boundaries of cities or are surrounded by the green "ring". Travel to the

Wyniki badań licznych autorów ukazują, iż „kąpiel leśna” jest obiecującą receptą na wiele schorzeń a także działaniem profilaktycznym. Specyfika środowiska leśnego może przyczynić się do zmniejszenia ciśnienia krwi, jak również poziomu hormonów wydzielanych przez organizm w czasie stresu: kortyzolu i adrenalin (Karjalainen i in. 2010). *Forest therapy* staje się możliwością leczenia różnego rodzaju stresów, np. stresu chronicznego. Hormony wydzielane przez organizm podczas sytuacji stresowych działają pozytywnie, ale tylko wtedy, gdy bodziec trwa krótko. Jeśli stres będzie utrzymywał się dłużej, organizm będzie pozostawał pod jego wpływem działania niekorzystnych hormonów, w wyniku czego może dojść do rozwoju wielu chorób. W porównaniu do środowisk miejskich, pobyt w lesie uczestników badań, związany był z obniżeniem poziomu hormonów stresu oraz obniżeniem ciśnienia krwi (Kawakami i in. 2004). Ponadto, stwierdzono, iż przebywanie w lesie może przyczynić się również do obniżenia poziomu cukru we krwi, który spadał już po 30 minutach (Ohtsuka i in. 2010).

Dzięki „leśnej terapii” obserwuje się zwiększenie koncentracji u dzieci ze stwierdzonym zespołem nadpobudliwości psychoruchowej (ADHD). Już po 20-minutowym spacerze w parku, najmłodsi wykazywali znacznie lepszą koncentrację niż dzieci spędzające czas w centrum miasta (Taylor i in. 2009).

Przebywanie w lesie może również przyczynić się do poprawy odporności organizmu. W japońskich badaniach odnotowano zwiększoną liczbę i aktywność białek przeciwnowotworowych (Li i in. 2006).

Wpływ środowiska leśnego, a zwłaszcza jego walorów przyrodniczych i dźwięków, może również złagodzić odczuwanie bólu. W badaniu obserwowano 120 osób poddawanych bolesnemu zabiegowi biopsji szpiku kostnego, wykonywanego tylko w znieczuleniu miejscowym. Jedna grupa uczestników badań oglądała podczas zabiegu leśne krajobrazy i słuchała dźwięków natury, druga zaś – scenerię miasta i jego dźwięki. Ogólnie, zabieg był bolesny dla obu grup badanych, jednakże obserwacja przyrody pozwalała na zmniejszenie odczuwania bólu podczas zabiegu (Lechtzin i in. 2010).

Forest therapy jest więc przykładem na to, jak zdrowie człowieka jest zależne od stanu środowiska przyrodniczego (Marselle i in. 2013). Odgłosy i zapachy przyrody w ekosystemach leśnych pozwalają na ogólne odprężenie organizmu.

Podsumowanie

Turystyka zdrowotna staje się popularnym trendem na świecie i coraz więcej osób, podczas wyjazdów, łączy wypoczynek z różnego rodzaju zabiegami dla zdrowia i urody. Wielu turystów udaje się w tym celu do uzdrowisk czy obiektów typu SPA, gdzie wysokiej jakości usługom towarzyszą jeszcze wyższe ceny. Wciąż niedoceniane i zbyt mało propagowane pod względem korzystnego wpływu na organizm człowieka są natomiast tereny leśne. Walorem polskich lasów jest to, iż są praktycznie w zasięgu ręki, rosną bowiem często w granicach administracyjnych miast lub otaczają je zielonym „pierścieniem”. Podróż

nearest forest can be not only inspiring and meet the recommendations of rehabilitation, but also - which is important in view of the difficult economic situation of the elderly and the sick in Poland - it is cheap.

The attractiveness of the forest, which is used for tourism and recreation, is a part of a trend of a growing demand for social services and the environmental provisions (Paschalis-Jakubowicz 2009). In many countries special *forest therapy* centers are of broad interest as objects of trips lasting several days or longer recreation.

In Poland there are natural conditions for the functioning of the centers for "treatment of the forest." It is supported by the diversity of forests in terms of species (dominance of coniferous species), age structure and location, which may be an attractive area for "forest bathing". Research shows that the *forest therapy* helps to improve the health condition of the human body and assist the healing process. "Therapy" is available for a wide audience and there are no contraindications to its use apart from being an allergy sufferer. Furthermore, this method does not involve side effects and can be used successfully in forest areas worldwide.

It is reasonable to disseminate knowledge about the beneficial effects associated with the treatment of forest in the general public. The target group of potential recipients of such a message is very wide. It includes older people who can combine the stay in the forest with not very intensive forms of physical activity that guarantee the vital minimum of physical activity. Contrary to appearances, this form of relaxation can enjoy the great interest of relatively young people, whose work causes excessive psychological stress, and continuous life in a hurry at some point forces the detachment and escape from the everyday rush. The ideal place to regenerate the body and even the psyche of the people of this time will be a forest, offering its soothing properties. The results of numerous studies proving that stay in the forest environment requires all kinds of relaxation classes supports this thesis.

do najbliższego lasu może być nie tylko inspirująca, spełniać zalecenia rehabilitacji, ale również - co ma duże znaczenie w obliczu trudnej sytuacji ekonomicznej ludzi starszych i chorych w Polsce - tania.

Atrakcyjność lasu, wykorzystywanego do celów turystycznych i rekreacyjnych, wpisuje się w trend rosnącego zapotrzebowania społecznego na usługi i świadczenia środowiskowe (Paschalis-Jakubowicz 2009). Specjalne ośrodki *forest therapy* w wielu krajach znajdują szerokie zainteresowanie jako obiekty wyjazdów kilkudniowych, czy dłuższej rekreacji.

W Polsce istnieją warunki przyrodnicze na funkcjonowanie ośrodków „leczenia lasem”. Przemawia za tym zróżnicowanie lasów pod względem gatunkowym (przewaga gatunków iglastych), struktury wiekowej i położenia, co może stanowić atrakcyjny teren dla „leśnych kąpieli”. Jak wykazują badania, *forest therapy* przyczynia się do poprawy stanu zdrowotnego organizmu człowieka oraz wspomagania procesu rekonwalescencji. „Terapia” jest dostępna dla szerokiej grupy odbiorców, poza alergią, nie istnieją przeciwwskazania do jej stosowania. Ponadto metoda ta nie wywołuje skutków ubocznych i można ją stosować z powodzeniem na obszarach leśnych na całym świecie.

Zasadnym wydaje się więc upowszechnianie wiedzy na temat korzystnych efektów związanych z leczeniem lasem wśród ogółu społeczeństwa. Grupa docelowa potencjalnych adresatów takiego przesłania jest bardzo szeroka. Mogą to być osoby starsze, które pobyt w lesie połączyć mogą z niezbyt intensywnymi formami aktywności ruchowej, gwarantującymi zapewnienie niezwykle istotnego minimum aktywności ruchowej. Wbrew pozorom ta forma wypoczynku może cieszyć się dużym zainteresowaniem osób stosunkowo młodych, których praca powoduje nadmierne obciążenie psychiczne, a ciągłe życie w pośpiechu wymusza w pewnym momencie oderwanie i ucieczkę od codziennego pędu. Idealnym miejscem na regenerację ciała i psychiki tych osób w tym czasie będzie las, oferujący swoje kojące właściwości. Poparciem tej tezy są wyniki licznych badań, dowodzące, że pobyt w środowisku leśnym wspomaga i uskutecznia różnego rodzaju zajęcia relaksacyjne.

References/Literatura:

1. Beer J., Mączak S. (1977), *Naturalne związki bakteriobójcze w lasach sosnowych Konstancina*, Miasto.
2. Dobrzańska B. (2005), *Obszary przyrodniczo cenne jako rejony recepcji turystycznej*. W: Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych. B. Poskrobko (red.), Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok, s. 9-24.
3. Falkowski G. (2013), *Roślinne antybiotyki czyli fitoncydy*. Zieleń to Życie, nr 1.
4. Gębka D., Kędziora-Kornatowska K. (2012), *Korzyści z treningu zdrowotnego u osób w starszym wieku*. Problemy Higieny i Epidemiologii, nr 93(2).
5. GUS (2014), *Ochrona środowiska*. Warszawa.
6. Iddle E., Bines T. (2004), *Planowanie ochrony obszarów cennych przyrodniczo. Przewodnik dla praktyków i ich szefów*. Wydaw. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
7. Kaplan R., Kaplan S. (1989), *Cambridge The experience of nature: A psychological perspective*. University Press, New York.
8. Karjalainen E. et al. (2010), *Promoting human health through forests: overview and major challenges*. Environmental Health and Preventive Medicine, no. 15(1).
9. Karjalainen E., Sarjala T., Raitio H. (2010), *Promoting human health through forests: overview and major challenges*. Environmental Health and Preventive Medicine, no. 1.
10. Kawakami K. et al. (2004), *Effects of phytoncides on blood pressure under restraint stress in SHRSP*. Clinical and Experimental Pharmacology and Physiology, no. 31.
11. Krzymowska-Kostrowicka A. (1997), *Geoekologia turystyki i wypoczynku*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

12. Kusiak W., Jaszczuk R. (2009), *Propedeuetyka leśnictwa*. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań.
13. *Lasy i leśnictwo krajów Unii Europejskiej*. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych. Warszawa 2006.
14. Lechtzin N. et al. (2010), *Randomized trial of nature scenery and sounds versus urban scenery and sounds to reduce pain in adults undergoing bone marrow aspirate and biopsy*. The Journal of Alternative and Complementary Medicine, no. 16(9).
15. Lee Q. et al. (2012), *Therapy and Preventive Medicine Public Health*. Social and Behavioral Health, no. 16.
16. *Leśnictwo*. GUS, Warszawa 2015.
17. Li Q. et al. (2009), *Effect of phytoncide from trees on human natural killer function*. International Journal of Immunopathol Pharmacol, vol. 22, no. 4.
18. Li Q. et al. (2008), *A forest bathing trip increases human natural killer activity and expression of anti-cancer proteins in female subjects*. Journal of biological regulators and homeostatic agents, no. 22(1).
19. Li Q. et al. (2006), *(Wood Essential Oils) Induce Human Natural Killer Cell Activity*. Immunopharmacol Immunotoxicol, no. 28(2).
20. Marselle M.R., Irvine K.N., Warber S.L. (2013), *Walking for Well-Being: Are Group Walks in Certain Types of Natural Environments Better for Well-Being than Group Walks in Urban Environments?* International Journal of Environmental Research and Public Health, no. 10.
21. Mika M., Ptaszycka-Jackowska D., (2007), *Formy turystyki zdrowotnej*. W: Turystyka. W. Kurek (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
22. Morita E. et al. (2007), *Psychological effects of forest environments on healthy adults: Shinrin-yoku (forest-air bathing, walking) as a possible method of stress reduction*. Public Health, no.121(1).
23. Ohtsuka Y., Yabunaka N., Takayama S. (1998) *Shinrin-yoku (forest-air bathing and walking) effectively decreases blood glucose levels in diabetic patients*. International Journal of Biometeorology, no. 41(3).
24. Paschalis-Jakubowicz P. (2009), *Leśnictwo a leśna turystyka i rekreacja*. Studia i Materiały CEPL, R. 11, z. 4(23).
25. Poskrobko B. (2013), *Zielona terapia i rekreacja jako nowy produkt turystyczny*. Problemy turystyki i rekreacji nr 3.
26. Puciato D. (2009), *Turystyka i rekreacja na obszarach przyrodniczo cennych na przykładzie Parku Krajobrazowego „Góry Opawskie”*. Studia i Materiały CEPL, R. 11, z. 4(23).
27. *Raport o stanie lasów w Polsce*. DGL LP, Warszawa 2014.
28. Song S. et al. (2013), *Individual differences in the physiological effects of forest therapy based on Type A and Type B behavior patterns*. Journal of Physiological Anthropology, no. 32.
29. Taylor A.F., Kuo F.E. (2009), *Children with attention deficits concentrate better after walk in the park*. Journal of Attention Disorders, no. 12(5).
30. Tsunetsugu Y., Park B., Miyazaki Y. (2010), *Trends in research related to “Shinrin-yoku” (taking in the forest atmosphere or forest bathing) in Japan*. Environmental Health and Preventive Medicine, no. 15.
31. Wilson E.O. (1984), *Biophilia. The human Bond with other species*. Harvard University Press, Cambridge.
32. Wolski J. (1970), *Turystyka zdrowotna a uzdrowiska europejskich krajów socjalistycznych*, Problemy Uzdrowiskowe, nr 5.
33. Woźnicka M. (2015), *Znaczenie lasu w ochronie zdrowia społeczeństwa ze szczególnym uwzględnieniem osób niepełnosprawnych. Panel Ekspertów „Współdziałanie” Las i gospodarka leśna jako międzysektorowe instrumenty rozwoju*. Instytut Badawczy Leśnictwa, Sękocin Stary.
34. Yamaguchi M., Deguchi M., Miyzaki Y. (2006), *The effects of exercise in forest and urban environments on sympathetic nervous activity of normal young adults*. The Journal of International Medical Research, no. 34(2).
35. www.americanscientist.org (data dostępu: 22.10.2015 r.).
36. www.fs.fed.us (data dostępu: 22.10.2015 r.).
37. www.jphysiolanthropol.com (data dostępu: 22.10.2015 r.).
38. www.lasydlazycia.info (data dostępu: 22.10.2015 r.).
39. www.latimes.com (data dostępu: 22.10.2015 r.).
40. www.natureandforesttherapy.org (data dostępu: 22.10.2015 r.).
41. www.oprah.com (data dostępu: 22.10.2015 r.).

Authors' contribution/
Wkład autorów:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Analiza statystyczna/
Statistical analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie tekstu/
Manuscript preparation
F. Opracowanie
piśmiennictwa/
Literature search
G. Pozyskanie funduszy/
Funds collection

SELECTED ASPECTS OF AGRICULTURAL EXTENSION SERVICES IN POLAND

WYBRANE ASPEKTY DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE

Anna J. Parzonko

Warsaw University of Life Sciences
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Parzonko A. (2016), *Selected aspects of agricultural extension services in Poland/ Wybrane aspekty doradztwa rolniczego w Polsce*. Economic and Regional Studies, Vol. 9, No. 3, pp. 121-131.

REVIEW ARTICLE

JEL code: Q16

Submitted:
November 2015
Accepted:
June 2016

Number of characters:
32497
Tables: 1
Figures: 1
References: 28

ARTYKUŁ PRZEGLĄDOWY

Klasyfikacja JEL: Q16

Zgłoszony:
Listopad 2015
Zaakceptowany:
Czerwiec 2016

Liczba znaków ze spacjami:
30181
Tabele: 1
Rysunki: 1
Literatura: 28

Summary

Subject and purpose of work: The aim of this article is to present selected aspects of agricultural advisory services in Poland as one of the most important cells of knowledge transfer influencing the development of agriculture and rural areas.

Materials and methods: Based on the analysis of the available literature and existing legislative acts an attempt was made to discuss the changes that had occurred both in terms of the organization of agricultural extension in Poland, as well as in the substantive content dealt with by advisory services. Based on secondary sources the noticeable tendency of changes in the agricultural counselling system in Poland have also been defined.

Results: In this paper special attention has been paid to the need of creating such an agricultural extension system in which all the institutions and organizations forming it would have conditions to develop effective forms of cooperation aimed at the development of rural areas.

Conclusions: Since agricultural extension centres are not able to perform all the tasks imposed on them there appears a chance for the new entities, e.g. private consulting firms.

Keywords: agricultural extension, rural areas, advisory system

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Celem artykułu jest przedstawienie wybranych aspektów doradztwa rolniczego w Polsce jako jednego z ważniejszych ogniw transferu wiedzy wpływających na rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich.

Materiały i metody: Na podstawie analizy dostępnej literatury i obowiązujących aktów prawnych podjęto próbę przedstawienia zmian, jakie zachodziły zarówno pod względem zorganizowania doradztwa rolniczego w Polsce, jak i w treściach merytorycznych realizowanych przez służby doradcze. Na podstawie źródeł wtórnych określono także zauważalne tendencje zmian w systemie doradztwa rolniczego w Polsce.

Wyniki: W artykule szczególną uwagę zwrócono na potrzebę stworzenia takiego systemu doradztwa rolniczego, tak by wszystkie instytucje i organizacje go tworzące miały warunki do wypracowania skutecznych form współpracy na rzecz rozwoju obszarów wiejskich.

Wnioski: Ośrodki doradztwa rolniczego nie mają możliwości realizacji wszystkich nakładanych na nie zadań i pojawia się szansa dla nowych podmiotów np. prywatnych firm doradczych.

Słowa kluczowe: doradztwo rolnicze, obszary wiejskie, system doradztwa

Address for correspondence/ Adres korespondencyjny: dr inż. Anna J. Parzonko, Warsaw University of Life Sciences, Department of Education, Communication and Consulting Economics, Nowoursynowska 166, 02-787 Warsaw, Poland; phone: +48 507-833-688; e-mail: anna_parzonko@sggw.pl

Introduction

In order for the economy to function efficiently the existence of an adequate system of institutional support has always been important. Nevertheless, as late as at the end of the nineteenth century closer attention was paid to the impact the effective institutions had on the development of the particular countries. The representatives of the new institutional economics claim that institutions are an important differentiating factor of capacity of the economy. The character and pace of its development depend on their quality (Matejuk 2009 p.1). Institutions within the framework of the new institutional economics can be interpreted as relations between the various entities. Referring this to the agricultural counselling this term should be understood as involvement and relations taking place between the institutions and organizations providing counselling services for residents of the rural areas. The rules of functioning of advisory units are charted by: legal acts, developed on the basis of the experience of generations of advisors on methods of advisory work or moral and ethical principles. However, the basic dilemma is to develop such rules that would not restrict the possibility of realization of advisory activity. In the process of shaping an agricultural counselling system special attention should be paid to the efficiency of its working, among others to the adaptable effectiveness understood as the ability to perform continual customization to the changes occurring in rural areas (technological, demographic, socio-economic changes) (Acocella 2002, p.117).

Nowadays advisory activity (in its original sense being simple and understandable) has become very complex and complicated. Not only in Poland, but also in other countries, it is discerned, that the changes taking place in the area of agriculture, information technology and changes of social and political nature, exert very strong pressure on advisory institutions to adjust to them, not only in terms of the substantive scope of the services provided, but also in terms of organization (Ommani AR, p. 54). In some countries, the agricultural counselling systems are clearly defined, in others, they show significant organizational, formal and substantive shortcomings. In Poland, for many years, attempts have been made to develop such a system of counselling, that would be possibly the most adjusted to the needs of rural areas' residents and simultaneously which would be transparent, functional and- what is most important- effective.

In countries where there was no major political turmoil, agricultural counselling system shaped itself in an evolutionary way. It was made possible to develop such organizational-legal forms, which take into account both socio-cultural as well as economic and political conditioning. The example could be a system of academic counselling in the USA or agricultural counselling in Austria. The country, however, in which skilful entry of the counselling services in the specificity of regions is clearly seen, is Germany. A several advisory systems depending

Wstęp

Dla sprawnego funkcjonowania gospodarki zawsze ważne było istnienie odpowiedniego systemu wsparcia instytucjonalnego. Niemniej jednak dopiero w końcu XIX wieku zwrócono baczniejszą uwagę na wpływ, jaki mają efektywne instytucje na rozwój poszczególnych krajów. Przedstawiciele nowej ekonomii instytucjonalnej twierdzą, że instytucje są istotnym czynnikiem różnicującym możliwości gospodarki. Od ich jakości i charakteru zależy charakter i tempo jej rozwoju (Matejuk 2009, s.1). Instytucje w ramach nowej ekonomii instytucjonalnej można interpretować jako relacje zachodzące pomiędzy różnymi podmiotami. Odnosząc to do doradztwa rolniczego rozumieć pod tym pojęciem należy powiązania i występujące relacje pomiędzy instytucjami i organizacjami świadczącymi usługi doradcze dla mieszkańców obszarów wiejskich. Reguły funkcjonowania jednostek doradczych wytyczone są poprzez: akty prawne, wypracowane na podstawie doświadczeń pokoleń doradców metody pracy doradczej czy zasady moralne i etyczne. Podstawowym jednak dylematem jest wypracowanie takich reguł by nie ograniczały one możliwości realizacji działalności doradczej. W procesie kształtowania systemu doradztwa rolniczego należy zwrócić szczególną uwagę na efektywność jego funkcjonowania, m.in. na efektywność adaptacyjną rozumianą jako zdolność do ciągłego dostosowywania się do zmian jakie zachodzą na obszarach wiejskich (zmian technologicznych, demograficznych, społeczno-ekonomicznych) (Acocella 2002, s.117).

W obecnych czasach działalność doradcza (w swym pierwotnym znaczeniu prosta i zrozumiała) stała się bardzo złożona i skomplikowana. Nie tylko w Polsce, ale także w innych krajach, dostrzega się, że zmiany jakie zachodzą w obszarze rolnictwa, technologii informacyjnych czy zamiany o charakterze społecznym i politycznym wywierają bardzo silny nacisk na to by instytucje doradcze dostosowywały się do nich nie tylko pod względem zakresu merytorycznego świadczonych usług, ale również pod względem organizacyjnym (Ommani AR, s. 54). W niektórych krajach systemy doradztwa rolniczego są jasno zdefiniowane, w innych natomiast wykazują istotne braki organizacyjne, formalne i merytoryczne. W Polsce od wielu lat podejmowane są próby wypracowania takiego systemu doradztwa, aby był on możliwie najbardziej dostosowany do potrzeb mieszkańców obszarów wiejskich a jednocześnie przejrzysty, funkcjonalny i co najważniejsze efektywny.

W krajach, w których nie było większych zawirowań politycznych system doradztwa rolniczego kształtował się w sposób ewolucyjny. Pozwoliło to na wypracowanie takich form organizacyjno – prawnych, które uwzględniają zarówno uwarunkowania społeczno – kulturowe, jak też gospodarcze i polityczne. Przykładem może być system doradztwa uniwersyteckiego w USA, czy doradztwa rolniczego w Austrii. Krajem, w którym jednak najwyraźniej widać umiejętne wpisanie się służb doradczych w specyfikę regionów są Niemcy. Ukształtowano tam różne

on the character of the particular lands were formed there (Rasz, Stankiewicz 2004, p. 6-7).

As a result of the development of new institutional economics, more and more attention is paid to the role of institutions in economic development, so the aim of the article is to present selected aspects of the agricultural counselling system in Poland. Based on the analysis of the available literature and existing legal acts, an attempt to present the changes, that have occurred both in terms of organization of agricultural counselling in Poland, as well as the substantive content realized by the advisory services, was made. Based on the secondary sources, noticeable tendencies were defined in the agricultural counselling system in Poland.

The development of agricultural counselling in Poland

Agricultural counselling is a significant factor influencing the changes taking place in agriculture and rural areas. The development of this activity is typically evolutionary. Although the presumptions for this type of activity, as claimed by some researchers, can be traced back before more than three thousand years ago, however, its current forms in which it is realized, developed in the last two centuries (Jones, Garforth 1997, p. 3-13). Also in Poland, the beginnings of the agricultural counselling date back to the late nineteenth century, when Centralne Towarzystwo Gospodarcze in Wielkopolska created the position of itinerant teacher, whose job was to care for the emerging agricultural clubs. The first two agricultural instructors were appointed in 1907 by Wydział Kółek Rolniczych in Warsaw. In 1913, there were already around 80 of them and between 1918-19 already 200. During the period of Second Polish Republic, agricultural organizations established the position of instructress of the farmer's wives' associations, and in 1926 the instructing position for agricultural adjustment was created. In 1935, already 1,500 instructors worked throughout the country combined with agricultural chambers and rural cooperative activity professionals and teachers of agricultural schools, providing 3 thousand of competent employees altogether (Brownsford 1907, 7-9). Therefore, the creation of agricultural counselling entails mainly with a social agronomy of the Second Polish Republic period. According to Wł. Grabski social agronomy is understood as "social activity based on associations and institutions, or on the local government and the state, and relying on the popularization of agronomic knowledge and its use by the widest layers of the population" (Bronikowski 1938, p.75). The main domain of social agronomy was educational activity, closely connected with the political and economic activity, which were developed by the institutions and social organizations in rural areas. The achievements of social agronomy are very high, especially in terms of organization and methodology of instructors' work in agriculture and educational work in the

systemy doradcze w zależności od specyfiki poszczególnych landów (Rasz, Stankiewicz 2004, s. 6-7).

Wskutek rozwoju nowej ekonomii instytucjonalnej coraz większą uwagę zwraca się na rolę instytucji w rozwoju gospodarczym, dlatego też celem artykułu jest przedstawienie wybranych aspektów systemu doradztwa rolniczego w Polsce. Na podstawie analizy dostępnej literatury i obowiązujących aktów prawnych podjęto próbę przedstawienia zmian, jakie zachodziły zarówno pod względem zorganizowania doradztwa rolniczego w Polsce, jak i w treściach merytorycznych realizowanych przez służby doradcze. Na podstawie źródeł wtórnych określono zauważalne tendencje zmian w systemie doradztwa rolniczego w Polsce.

Rozwój doradztwa rolniczego w Polsce

Doradztwo rolnicze jest znaczącym czynnikiem wpływającym na zmiany jakie zachodzą w rolnictwie i obszarach wiejskich. Rozwój tej działalności ma charakter typowo ewolucyjny. Mimo, że przesłanki dla tego typu działalności, jak twierdzą niektórzy badacze, doszukiwać się można już przed ponad 3 tysiącami lat to jednak jej obecne formy w jakich jest realizowana ukształtowały się w okresie ostatnich dwóch stuleci (Jones, Garforth 1997, s. 3-13). Również w Polsce początki doradztwa rolniczego sięgają końca XIX wieku, kiedy to Centralne Towarzystwo Gospodarcze w Wielkopolsce utworzyło stanowisko tzw. wędrownego nauczyciela, którego zadaniem było sprawowanie opieki nad powstającymi kółkami rolniczymi. Pierwszych dwóch instruktorów rolnych powołał w 1907 roku Wydział Kółek Rolniczych w Warszawie. W 1913 roku było ich już ok. 80, a w latach 1918-19 już 200. W okresie II Rzeczypospolitej organizacje rolnicze utworzyły stanowiska instruktorów kół gospodyń wiejskich, a w 1926 roku powstało stanowisko instruktorskie ds. przysposobienia rolniczego. W 1935 roku na terenie całego kraju pracowało już 1500 instruktorów, co w połączeniu z fachowcami izb rolniczych i spółdzielczości wiejskiej oraz nauczycielami szkół rolniczych w sumie dawało 3 tys. kompetentnych pracowników (Brownsford 1907, 7-9). Dlatego też powstanie doradztwa rolniczego wiąże się głównie z agronomią społeczną okresu II Rzeczypospolitej. Według Wł. Grabskiego agronomia społeczna rozumiana jest jako „działalność społeczna oparta bądź o zrzeszenia i instytucje, bądź o samorząd i państwo, a polegająca na upowszechnianiu wiedzy agronomicznej i na jej zastosowaniu przez najszerze warstwy ludności” (Bronikowski 1938, s.75). Główną domeną agronomii społecznej była działalność oświatowa, związana ściśle z działalnością polityczną i gospodarczą, jaką rozwijały instytucje i organizacje społeczne w środowisku wiejskim. Dorobek agronomii społecznej jest bardzo bogaty, zwłaszcza w zakresie organizacji i metodyki pracy instruktorskiej w rolnictwie i pracy oświatowej na wsi. Wiele jego elementów przerwało do czasów dzisiejszych, a ich treści są ciągle aktualne. Możemy wymienić tu takie zagadnienia, jak (Maziarz 1986, s. 27):

countryside. Many of its elements have remained to the present day, and their contents are still valid. We can enumerate here such issues as (Maziarz 1986, p. 27):

1. Shaping of the profession of agricultural instructor and instructors' staff development;
2. Methodology of educational - advisory work in the country;
3. Education and further education of instructors;
4. Developing a model of extracurricular agricultural education

The period of social agronomy in the interwar period was a significant phase in the formation of professional counselling in Poland, which was subsequently interrupted by the outbreak of World War II. After the war, the organization and the scope of agricultural counselling underwent frequent changes, adapting to the new political and socio-economic reality. For this reason, many definitions of agricultural counselling were developed. However, as Wiatrak emphasizes, in majority they have a common denominator, which is the essence and the basic objectives set for the advisory body. On the other hand, discriminative factors of these definitions are: range of consulting work, applied methods of this work and specific objectives of the advisory work (Wiatrak 2013, p. 21). So far in Polish literature agricultural counselling issues have been undertaken by: Cz. Maziarz, Z.J. Przychodzeń, I. Sikorska- Wolak, W. Kujawiński, J. Kania, B.M. Wawrzyniak, S. Zawisza, E.K. Chyłek, Z. Brodziński, M. Drygas, A.P. Wiatrak, A.J. Parzonko and in foreign literature: A.W. van den Ban, H.S. Hawkins, N. Röling, P. Engel, B.E. Swanson, G. Payr and many others (Sikorska - Wolak et al. 2014, p. 18).

According Cz. Maziarz, the author of many studies on issues of agricultural counselling, consulting is the activity of providing by the consultants professional help for farmers in specific professional matters, connected with the pursuit of rational farm management. This assistance consists in transmission to the manufacturers of proper information and instruction in the field of natural, technical and economic aspects of agricultural production, as well as reasoning and incitation to rational action towards continuous improvement of the organization of farms and production technology (Maziarz 1986, p. 23). This approach to agricultural counselling was represented by many other theorists, among others, Urban (Urban 1966) and Kuzma (Kuzma 1986). Also, modern authors of the studies on the agricultural counselling formulate its definitions with an indication of its main recipients - the owners of farms. For example, M. Drygas defines counselling as organized, educational (intellectual) impact of advisory institutions on farmers and their families in order to effectively solve their economic (professional) and social problems (Drygas 2001, p. 42). W. Kujawiński defines counselling as an intellectual, organized assistance of advisory body that allows to motivate and adapt the customer-farmer (finding themselves or being at risk of finding themselves in a specific problem situation) to the activities favourable for effective prevention

1. Ukształtowanie zawodu instruktora rolnego i rozwój kadry instruktorskiej;
2. Metodyka pracy oświatowo - doradczej na wsi;
3. Kształcenie i doskonalenie zawodowe instruktorów;
4. Wypracowanie modelu pozaszkolnej oświaty rolniczej.

Okres agronomii społecznej w dwudziestoleciu międzywojennym był znaczącym etapem tworzenia się profesjonalnego doradztwa w Polsce, przerwany wybuchem II wojny światowej. W okresie powojennym organizacja i zakres doradztwa rolniczego ulegały częstym zmianom, przystosowując się do nowej rzeczywistości politycznej i społeczno - gospodarczej. Z tego też powodu wypracowano wiele definicji pojęcia doradztwa rolniczego. Jednak jak podkreśla Wiatrak w większości mają one wspólny mianownik, którym są istota i podstawowe cele stawiane przed instytucją doradczą. Natomiast czynnikami różnicującymi te definicje są: zakres pracy doradczej, stosowane metody tej pracy oraz cele szczegółowe pracy doradczej (Wiatrak 2013, s. 21). Do tej pory w literaturze polskiej zagadnienia z zakresu doradztwa rolniczego podejmowali: Cz. Maziarz, Z.J. Przychodzeń, I. Sikorska- Wolak, W. Kujawiński, J. Kania, B. M. Wawrzyniak, S. Zawisza, E. K. Chyłek, Z. Brodziński, M. Drygas, A. P. Wiatrak, A. J. Parzonko, a w literaturze zagranicznej: A. W. van den Ban, H. S. Hawkins, N. Röling, P. Engel, B. E. Swanson, G. Payr i wielu innych (Sikorska - Wolak i in. 2014, s. 18).

Według Cz. Maziarza, autora wielu opracowań dotyczących problematyki doradztwa rolniczego, doradztwo jest to działalność polegająca na udzielaniu przez doradców pomocy fachowej rolnikom w konkretnych sprawach zawodowych, związanych z dążeniem do racjonalnego prowadzenia gospodarstwa. Pomoc ta polega na przekazywaniu producentom odpowiednich informacji oraz instruktażu z zakresu przyrodniczych, technicznych i ekonomicznych zagadnień produkcji rolniczej, jak też na przekonywaniu i nakłanianiu do racjonalnego działania w kierunku nieustannego ulepszania organizacji gospodarstw i technologii produkcji (Maziarz 1986, s. 23). Takie podejście do doradztwa rolniczego reprezentowało wielu innych teoretyków m.in. Urban (Urban 1966) i Kuźma (Kuźma 1986). Również współcześni autorzy opracowań na temat doradztwa rolniczego formułują jego definicje ze wskazaniem na jego głównych odbiorców - właścicieli gospodarstw rolnych. Na przykład M. Drygas doradztwo określa jako zorganizowane, edukacyjne (intelektualne) oddziaływanie instytucji doradczych na rolników i ich rodziny w celu skutecznego rozwiązywania ich ekonomicznych (zawodowych) i społecznych (społecznych) problemów (Drygas 2001, s. 42). W. Kujawiński definiuje doradztwo jako intelektualną, zorganizowaną pomoc instytucji doradczej pozwalającą umotywować i przystosować klienta-rolnika (znajdującego lub mogącego znaleźć się w określonej sytuacji problemowej) do działań sprzyjających skutecznemu zapobieganiu niepowodzeniom i rozwiązywaniu problemów (Kujawiński 2011, s. 33).

Lansowany współcześnie i urzeczywistniany w praktyce model wielofunkcyjnego rozwoju wsi

of failures and problem solving (Kujawiński 2011, p. 33).

Modernly endorsed and embodied in practice multifunctional model of rural development triggered the necessity to extend the objectives and the scope of the impact of advisory institutions to other non-agricultural areas and aspects of work and life of the countrymen. These areas are: seeking additional or alternative sources of income for farm families, the development of non-agricultural entrepreneurship in rural areas, preservation of the environment, social and living problems. Thereby, the agricultural counselling extends its subject area and scope of activity turning into "rural" counselling. This is consistent with tendencies that could have been seen much earlier in agricultural counselling systems of countries with a high level of the country and farming development (Sikorska-Wolak et al. p. 6).

Regardless of the existing conditions, the main purpose of agricultural counselling is to help farmers and other rural dwellers who are or may find themselves in a specified problem situation. This objective of agricultural counselling can be fulfilled through the realization of (Parzonko 2006, p. 36):

- advisory function (helping farmers and other countrymen in solving occupational, organizational and social problems),
- implementation-popularizing function (implementation and dissemination of research results, the introduction of new production technologies in the agri-food sector)
- informational function (collection, processing and dissemination of information about agricultural markets, the situation in the agriculture and agri-food processing and agriculture surrounding by publishing magazines, newsletters, brochures, flyers, etc.)
- educational function (helping farmers and other rural areas' residents in complementing qualifications through further education in the form of courses, seminars, training, tours, demonstrations, etc.) .

The way and scope of realization of the imposed on the counselling functions depend on, among others, an efficiently functioning advisory system, which should be formed by the various mutually complementing institutions operating in rural areas (state-owned, local government, private, etc.), diversified in terms of funding, whose basic or supplementary activity is the supply of advisory services for rural areas' residents.

European countries differ widely in terms of the way in which they organize advisory services. In order to enable an overview of the different agricultural counselling systems in the European Union, table 1 shows the types of dominant advisory organizations in the EU- 27 .

wyzwolił konieczność rozszerzania celów i zakresu oddziaływania instytucji doradczych także na inne pozarolnicze obszary i aspekty pracy i życia mieszkańców wsi. Tyimi obszarami są: poszukiwanie dodatkowych bądź alternatywnych źródeł dochodu rodzin rolniczych, rozwój pozarolniczej przedsiębiorczości na terenach wiejskich, ochrona środowiska naturalnego, problemy socjalno-bytowe. Tym samym doradztwo rolnicze rozszerza swój zakres tematyczny i pole działania przekształcając się w doradztwo „wiejskie”. Jest to zgodne z tendencjami, jakie można było zauważyć znacznie wcześniej, w systemach doradztwa rolniczego krajów o wysokim poziomie rozwoju wsi i rolnictwa (Sikorska-Wolak i in., s. 6).

Niezależnie od istniejących warunków głównym celem doradztwa rolniczego jest udzielanie pomocy rolnikom i innym mieszkańcom wsi, którzy znajdują się bądź mogą się znaleźć w określonej sytuacji problemowej. Cel ten doradztwo rolnicze może wypełnić poprzez realizację (Parzonko 2006, s. 36):

- funkcji doradczej (udzielanie rolnikom i innym mieszkańcom wsi pomocy w rozwiązywaniu problemów zawodowych, organizacyjnych i społecznych),
- funkcji wdrożeniowo - upowszechnieniowej (wdrażanie i upowszechnianie wyników badań, wprowadzanie nowych technologii produkcji w sektorze rolno- spożywczym),
- funkcji informacyjnej (zbieranie, przetwarzanie i rozpowszechnianie informacji o rynkach rolnych, sytuacji w rolnictwie i przetwórstwie rolno-spożywczym i w otoczeniu rolnictwa poprzez wydawanie czasopism, biuletynów, broszur, ulotek itp.),
- funkcji oświatowej (pomoc rolnikom i innym mieszkańcom obszarów wiejskich w uzupełnianiu kwalifikacji zawodowych poprzez doskonalenie zawodowe w formie kursów, seminariów, szkoleń, wycieczek, pokazów itp.).

Sposób i zakres realizacji nakładanych na doradztwo funkcji uzależnione jest m.in. od sprawnie funkcjonującego systemu doradczego, który tworzyć powinny różne wzajemnie się uzupełniające instytucje działające na obszarach wiejskich (państwowe, samorządowe, prywatne itp.), zróżnicowane pod względem finansowania, których podstawową bądź uzupełniającą działalnością jest świadczenie usług doradczych mieszkańcom obszarów wiejskich.

Kraje europejskie różnią się znacznie pod względem sposobu, w jaki organizują usługi doradcze. W celu umożliwienia przeglądu różnych systemów doradztwa rolniczego w Unii Europejskiej w tabeli 1 przedstawiono typy dominujących organizacji doradczych w krajach UE-27.

Table 1. Types of dominant advisory organizations in the countries of the EU- 27
Tabela 1. Typy dominujących organizacji doradczych w krajach UE-27

Type the parent advisory organization/ Typ dominującej organizacji doradczej	Country/ Kraj
Public/ Publiczna	Bulgaria, Greece, Hungary*, Ireland, Latvia*, Poland*, Romania*, Slovakia*/ Bułgaria, Grecja, Węgry*, Irlandia, Łotwa*, Polska*, Rumunia*, Słowacja*
Private/ Prywatna	Estonia*, Netherlands/ Estonia*, Holandia
Farmers' organizations/ Agricultural Chambers/ Organizacje rolników/Izby rolnicze	Austria*, Belgium, Cyprus, Denmark, Finland, France*, Lithuania*, Portugal, Slovenia*, Spain, Sweden/ Austria*, Belgia, Cypr, Dania, Finlandia, Francja*, Litwa*, Portugalia, Słowenia*, Hiszpania, Szwecja
Public / Private/ Publiczna/Prywatna	Czech Republic*, the United Kingdom/ Republika Czeska*, Wielka Brytania
Public / Private / farmers' organizations/ Publiczna/Prywatna/organizacje rolników	Germany*, Italy, Malta/ Niemcy*, Włochy, Malta
Public / farmers' organizations/ Publiczna/organizacje rolników	Luxembourg*/ Luksemburg*

* Countries with agricultural chamber are marked with an asterisk, Croatia was not included

* kraje z izbą rolniczą zostały oznaczone gwiazdką, Chorwacja nie została uwzględniona

Source: Perspektywy Wspierania Rolników: Instytucje Doradcze w Europejskim Systemie Wiedzy i Informacji Rolniczej – AKIS, p. 3, http://www.proakis.eu/sites/www.proakis.eu/files/PROAKIS_Polish_final_PRINT.pdf (Date of access: 15.02.2016.).

Źródło: Perspektywy Wspierania Rolników: Instytucje Doradcze w Europejskim Systemie Wiedzy i Informacji Rolniczej – AKIS, s. 3, http://www.proakis.eu/sites/www.proakis.eu/files/PROAKIS_Polish_final_PRINT.pdf (data dostępu: 15.02.2016 r.).

The agricultural counselling system in Poland

In the European Union countries the process of regulating the supply of counselling services standards has been taking place for some time. Basic legal act constituting the shape of the existing agricultural counselling system is Council Regulation (EC) No. 73/2009 of 19 January 2009 (Council Regulation (EC) No. 73/2009 of 19 January 2009, p.16), which upheld imposed by Council Regulation (EC) No 1782/2003 on the Member States the requirement of establishing and organizing of agricultural counselling, pointing to the additional range of services resulting from the realization of cross-compliance principle. Furthermore, on 20 December 2013, in the Official Journal of the European Union, a set of regulations which constitute the basis for the functioning of Common Agricultural Policy in the new budgetary frames for the years 2014-2020¹ was published. These regulations came into force on the 1st of January 2014. Resulting from the adduced provisions counselling tasks enforce an attempt to formulate new assumptions for national agricultural counselling system, adequate to very extended catalogue of tasks which are supposed to be carried out.

In the European Union countries there are the following models in the implementation and management of FAS (Wiatrak 2013 p. 21):

1. FAS as a system of specialized services under the advisory system or as a parallel system (e.g. Czech Republic, Denmark, Germany, Hungary);

¹ At the Agriculture and Fisheries Council meeting on the 16th December 2013 legislative package of Common Agricultural Policy for the years 2014-2020, along with the transitional principles binding in 2014 was accepted. The package included the reform of the WPR in the following areas: common organization of markets, direct payments, rural areas development and financing of the WPR.

System doradztwa rolniczego w Polsce

W krajach Unii Europejskiej od pewnego czasu następuje proces regulowania standardów świadczenia usług doradczych. Podstawowym aktem prawnym stanowiącym o kształcie istniejącego systemu doradztwa rolniczego jest Rozporządzenie Rady (WE) Nr 73/2009 r. z dnia 19 stycznia 2009 r. (Rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009 z dnia 19 stycznia 2009 r., s.16), które podtrzymało nałożony przez rozporządzenie Rady (WE) nr 1782/2003 na kraje członkowskie wymóg tworzenia i organizacji doradztwa rolniczego, wskazując na dodatkowy zakres usług wynikający z realizacji zasady cross – compliance. Ponadto w dniu 20 grudnia 2013r. w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej opublikowany został pakiet rozporządzeń stanowiących bazę dla funkcjonowania Wspólnej Polityki Rolnej w nowych ramach budżetowych na lata 2014-2020¹. Rozporządzenia te weszły w życie z dn. 1 stycznia 2014r. Wynikające z powołanych przepisów zadania doradztwa każą podjąć próbę sformułowania nowych założeń dla krajowego systemu doradztwa rolniczego, adekwatnego do bardzo rozszerzonego katalogu zadań, jakie mają być realizowane.

W krajach Unii Europejskiej występują następujące modele w zakresie implementacji i zarządzania FAS (Wiatrak 2013, s. 21):

1. FAS jako system specjalistycznych usług w ramach systemu doradztwa lub jako system równoległy (np. Czechy, Dania, Niemcy, Węgry);

¹ Na posiedzeniu Rady ds. Rolnictwa i Rybołówstwa w dniu 16 grudnia 2013 r. przyjęty został pakiet legislacyjny Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2014-2020 wraz z przejściowymi zasadami, obowiązującymi w roku 2014. Pakiet objął reformą następujące obszary WPR: wspólną organizację rynków, płatności bezpośrednie, rozwój obszarów wiejskich i finansowanie WPR.

2. FAS is closely related to the existing counselling system and it is complementing it (e.g. Austria, Ireland, Poland, Slovenia);
3. FAS as a network consisting of institutions already existing, such as for example in France;
4. Mixed system, for example in the UK.

In the context of the above deliberations it is worth to refer to the emerging agricultural counselling system in Poland. The agricultural counselling system in Poland, associated with the current EU legislation, is public-private in character, as shown in Figure 1.

2. FAS ściśle powiązany z istniejącym systemem doradztwa i uzupełniający go (np. Austria, Irlandia, Polska, Słowenia);
3. FAS jako sieć składająca się z instytucji już istniejących, jak np. we Francji;
4. System mieszany, jak np. w Wielkiej Brytanii.

W kontekście powyższych rozważań warto odnieść się do kształtującego się systemu doradztwa rolniczego w Polsce. System doradztwa rolniczego w Polsce, powiązany z obecnie obowiązującymi przepisami Unii Europejskiej, ma charakter publiczno-prywatny, co przedstawiono na rysunku 1.

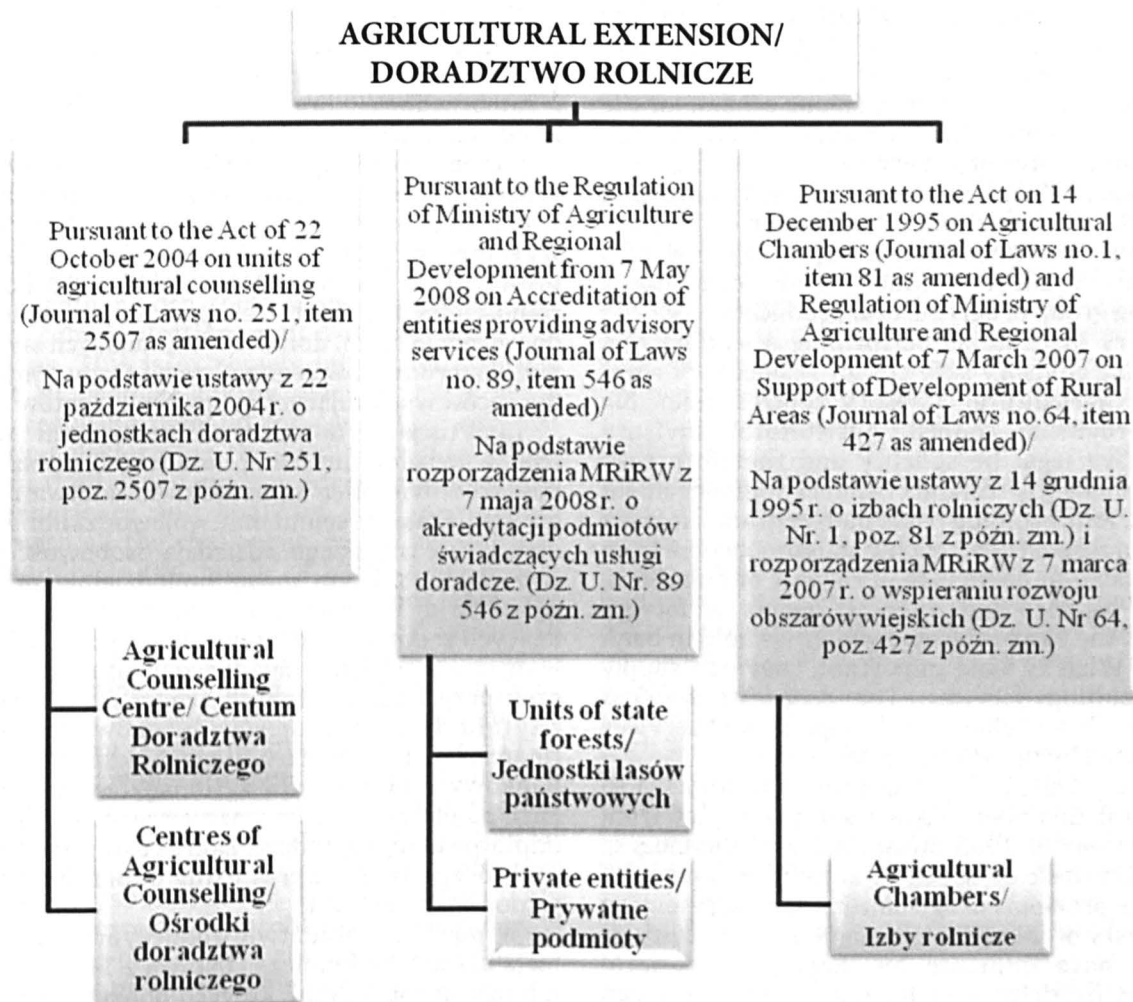

Figure 1. Organization of the Farm Advisory System (FAS) in Poland

Rysunek 1. Organizacja systemu doradztwa rolniczego (FAS) w Polsce

Source: E.K. Chyłek: Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, 2012 nr 4, p. 32.

Źródło: E.K. Chyłek: Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, 2012 nr 4, s. 32.

The basis of the farm advisory system in Poland is formed by agricultural advisory units, functioning on the grounds of the Agricultural Advisory Units Act from the 22nd of October 2004. Agricultural advisory units are state organizational units with legal personality, leading agricultural advisory involving activities within the scope of agriculture, rural development, agricultural markets and rural households, aiming at improvement of the level of agricultural income and enhancing the market

Podstawę systemu doradztwa rolniczego w Polsce stanowią jednostki doradztwa rolniczego, funkcjonujące na podstawie ustawy z 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego. Jednostkami doradztwa rolniczego są państwowymi jednostkami organizacyjnymi posiadającymi osobowość prawną, prowadzącymi doradztwo rolnicze obejmujące działania w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego, mające na celu poprawę poziomu dochodów rolni-

competitiveness of farms, supporting the sustainable development of rural areas, as well as raising the level of professional skills of farmers and other rural residents (Act from 22nd October 2004 on Agricultural Advisory Units). According to the said Act, the agricultural advisory units include:

- Agricultural Advisory Service in Brwinów, along with branches in Kraków, Poznań and Radom,
- 16 provincial agricultural advisory centres.

Agricultural Advisory Service is an institution subservient to the Ministry of Agriculture and Rural Development. It cooperates closely with the institutions of central and local government, farmers' organizations, research institutions, agricultural advisory centres and other organizations and institutions working in favour of rural and agriculture development. It is responsible, among others, for the training of counsellors, developing methodology of supplying advisory services, conducting the lists of agricultural advisers, agri-environmental consultants and environmental experts, forestry consultants, advisers dealing with regional and traditional products issues and consultants supporting group of agricultural producers.

Advisory institutions performing a leading role in supplying advisory services for residents of rural areas are agricultural advisory centres amenable to the provincial council. Agricultural advisory centres have legal personality and therefore they can independently conduct financial management within the funds coming from: budget grants; income received in respect of economic activity; income from other sources, in particular in respect of donations, bequests, legacies and financial means of foreign origin and the bank interest from funds held in bank accounts. What is most important, they can supply paid consulting services. The scope of services guaranteed free of charge and range of paid services are regulated by the aforementioned law.

In the Polish agricultural advisory also Agricultural Chambers have their place (Act from 14th of December 1995 on Agricultural Chambers), the primary task of which is activity in favour of solving the problems of agriculture and representing the interests of its affiliated members. Agricultural chambers have influence on shaping agricultural policy and participate in its realization. They can supply advisory services without compulsoriness to apply for accreditation of the Minister of Agriculture and Rural Development.

Furthermore, advisory services may be also supplied by private entities and the national forests units on condition that they have Minister of Agriculture and Rural Development accreditation. Accreditation is conducted in two categories: agricultural advisory and forestry consulting (Regulation of the Ministry of Agriculture and Rural Development from the 7th of May 2008 on the accreditation of entities providing the advisory services). In 2015 accreditation was received by 167 private entities within the scope of agricultural advisory services and 261 forestry and private entities in forestry consulting (<https://>

czych oraz podnoszenie konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenie poziomu kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich (Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego). Zgodnie ze wspomnianą ustawą jednostkami doradztwa rolniczego są:

- Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie wraz z oddziałami w Krakowie, Poznaniu i Radomiu,
- 16 wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego.

Centrum Doradztwa Rolniczego jest instytucją podległą Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Współpracuje ściśle z instytucjami administracji rządowej i samorządowej, organizacjami rolników, placówkami naukowo-badawczymi, ośrodkami doradztwa rolniczego oraz innymi organizacjami i instytucjami pracującymi na rzecz rozwoju wsi i rolnictwa. Odpowiadająca jest m.in. za szkolenie doradców, opracowywanie metodyki świadczenia usług doradczych, prowadzenie list doradców rolniczych, doradców rolnośrodowiskowych i ekspertów przyrodniczych, doradców leśnych, doradców zajmujących się problematyką produktów regionalnych i tradycyjnych oraz doradców wspierających grupy producentów rolnych.

Instytucjami doradczymi pełniącymi wiodącą rolę w świadczeniu usług doradczych mieszkańcom obszarów wiejskich są ośrodki doradztwa rolniczego podlegające sejmikom wojewódzkim. Ośrodki doradztwa rolniczego posiadają osobowość prawną w związku z czym mogą samodzielnie prowadzić gospodarkę finansową w ramach środków pochodzących z: dotacji budżetowych; przychodów uzyskiwanych z tytułu prowadzonej działalności gospodarczej; przychodów z innych źródeł, w szczególności z tytułu darowizn, zapisów, spadków oraz środków finansowych pochodzenia zagranicznego i odsetek bankowych od środków zgromadzonych na rachunkach bankowych. Co najważniejsze, mogą świadczyć odpłatne usługi doradcze. Zakres usług gwarantowanych bezpłatnie i zakres usług odpłatnych reguluje wspomniana ustawa.

W polskim doradztwie rolniczym swoje miejsce mają także Izby Rolnicze (Ustawa z 14 grudnia 1995 r. o izbach rolniczych), których podstawowym zadaniem jest działanie na rzecz rozwiązywania problemów rolnictwa i reprezentowanie interesów zrzeszonych w nim członków. Izby rolnicze mają wpływ na kształtowanie polityki rolnej i uczestniczą w jej realizacji. Mogą one świadczyć usługi doradcze bez obowiązku ubiegania się o akredytację Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Ponadto usługi doradcze mogą świadczyć również prywatne podmioty i jednostki lasów państwowych pod warunkiem posiadania przez nie akredytacji Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Akredytacja prowadzona jest w dwóch kategoriach: doradztwa rolniczego i doradztwa leśnego (Rozporządzenie MRiRW z 07 maja 2008 o akredytacji podmiotów świadczących usługi doradcze). W roku 2015 akredytację uzyskało 167 podmiotów prywatnych w zakresie

bip.minrol.gov.pl/Rejestry-i-Wykazy/Wykazy access 09,06,2016 r.). The dynamic development of the private agricultural advisory services in Poland has taken place after Polish accession to the European Union along with the introduction of the main instruments of support for the villages, such as SPO and PROW. Programs realized within the framework of the Programme of Development of Rural Areas are a vast field of activity for these entities.

Multifunctional development pursuit of rural areas forces the inclusion in the emerging system of agricultural advisory activities of all these institutions and organizations which by dealing with the country and agriculture issues are contributing to their development. So, scientific-research institutes, academies, industry associations, agri-food industry companies, trade companies, companies involved in market research, distribution of the means of production, or private companies engaged in professional counselling etc. are all included within the structure of the agricultural advisory services.

An efficiently functioning system requires a high degree of integration of its constituent entities together with socio-economic setting and effective communication skill with all types of institutions. This is extremely important, because the pace of changes taking place in rural areas and the resulting demand for consulting services causes that performing the leading role in Polish agricultural advisory system odas, despite many years' experience and qualified staff, are unable to cope with all the challenges. In the agricultural advisory units, in the middle of 2015, 4385 people were employed, including 183 persons that are employees of the Agricultural Advisory Service in Brwinowo and the branches of the centre.. Out of the 4202 people employed in the agricultural advisory centres, 2,231 are specialists and consultants of terrain advisory teams (in 2015 there were 311 of them), and 753 people are specialists and advisers of the Headquarters (Pabich 2016). Considering the fact that in 2015 the number of farms with agricultural land amounted to 14049 (GUS 2016, p. 36), per one counsellor/specialist fall 471 households. This situation implicates many problems associated with the functioning of facilities, the extent and quality of the services provided. This is confirmed by the results of a survey carried out at the request of NIK (Supreme Audit Office) covering the years 2010-2013, according to which 35.1% of the owners of farms with a size over 20 hectares - because of the scope of the offer and the poor quality of services - did not embrace the WODR counselling, and 12% of the interviewees indicated the lack of any benefit from the services offered. The results of the survey also showed that the agricultural advisory benefited nearly half of the farmers, from these about 40% of the counselling of the provincial agricultural advisory centres (NIK 2014, p. 11). It should be stressed, that these problems are not the result of inadequate preparation (education and experience) of advisors to work but of their insufficient number (85% of terrain consultants and specialists

doradztwa rolniczego i 261 podmiotów leśnych i prywatnych w zakresie doradztwa leśnego (<https://bip.minrol.gov.pl/Rejestry-i-Wykazy/Wykazy>, dostęp 09,06,2016 r.). Dynamiczny rozwój prywatnego doradztwa rolniczego w Polsce nastąpił po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej i wprowadzeniu głównych instrumentów wsparcia wsi, takich jak SPO i PROW. Realizowane programy w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich stanowią ogromne pole do działania dla tych podmiotów.

Dążenie do wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich wymusza uwzględnienie w kształtującym się systemie doradztwa rolniczego działalności tych wszystkich instytucji i organizacji, które poprzez zajmowanie się problematyką wsi i rolnictwa mają swój wkład w ich rozwój. W strukturę doradztwa rolniczego wpisują się więc instytuty naukowo – badawcze, uczelnie, związki branżowe, przedsiębiorstwa przemysłu rolnego – spożywczego, przedsiębiorstwa handlowe, firmy zajmujące się badaniem rynku, dystrybucją środków produkcji, czy też prywatne firmy zajmujące się profesjonalnym doradztwem i itp.

Sprawnie funkcjonujący system wymaga wysokiego stopnia zintegrowania tworzących go podmiotów ze sobą, z otoczeniem społeczno – gospodarczym oraz umiejętności sprawnego porozumiewania się ze wszystkimi typami instytucji. Jest to niezwykle ważne, ponieważ tempo zmian jakie zachodzą na obszarach wiejskich i wynikające z nich zapotrzebowanie na usługi doradcze powoduje, że pełniące w polskim systemie doradztwa rolniczego prowadzącą rolę odr-y mimo wieloletniego doświadczenia i wykwalifikowanej kadry nie są w stanie wszystkim wyzwaniom podołać. W jednostkach doradztwa rolniczego, w połowie 2015 roku zatrudnionych było 4385 osób, w tym 183 osoby to pracownicy Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie i Oddziałów Centrum. Spośród 4202 osób zatrudnionych w ośrodkach doradztwa rolniczego 2231 osób to specjaliści i doradcy terenowych zespołów doradczych (w 2015 roku było ich 311) i 753 osoby to specjaliści i doradcy Centrali (Pabich 2016). Biorąc pod uwagę fakt, że w 2015 roku liczba gospodarstw rolnych posiadających użytki rolne wyniosła 1404,9 tys.(GUS 2016, s. 36) na jednego doradcę/specjalistę przypada 471 gospodarstw. Sytuacja ta implikuje wiele problemów związanych z funkcjonowaniem ośrodków, zakresem i jakością realizowanych usług. Potwierdzają to wyniki ankiety przeprowadzonej na potrzeby kontroli NIK obejmujące lata 2010-2013, według których 35,1% właścicieli gospodarstw powyżej 20 ha – z powodu zakresu przedstawionej oferty i niewłaściwej jakości usług – nie korzystało z doradztwa WODR, a 12% ankietowanych wskazało na brak jakichkolwiek korzyści z oferowanych usług. Wyniki badań ankietowych wykazały także, że z doradztwa rolniczego korzystała blisko połowa rolników, z tego z doradztwa wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego około 40% (NIK 2014, s 11). Należy jednak podkreślić, że problemy te nie wynikają z nieodpowiedniego przygotowania (wykształcenia i doświadczenia) doradców do pracy lecz z ich niewystarczającej liczby (85% doradców i spe-

holds a higher education degree, and only 15% - secondary degree). The difficult situation in terms of the number of personnel in advising is deepened additionally by the small number of young people. More than half (52.5%), of the senior and advisory staff is over the age of 51 years (Pabich 2016). However, as emphasized by Kiełbasa (Kiełbasa 2015, p. 49) long-time experience in this profession also has its advantages. Experienced advisors know the character of this work, properly recognize the problems of the farmers and are able to solve them, using various forms of agricultural advisory and other various methods for this purpose. Certainly, their knowledge is broad and results not only from practice, but is also the effect of continuing education (courses, training, postgraduate studies, e-learning training etc.).

In 2014 and 2016 two conferences on issues of agricultural advisory services took place, organized by the Senate and Sejm Committee of Agriculture and Rural Development, during which representatives of governmental institutions, local government units, agricultural advisory units, private consulting firms, and the scientific communities discussed the conceptions of changes in the agricultural advisory system. As a result by the edict of the Minister of Agriculture and Rural Development from the 24th February 2016 a team for functioning of the farm advisory system was launched in order to:

1. analyse the functioning of the farm advisory system, including the system of support for agricultural advisory and knowledge transfer, as part of the Programme of Development of Rural Areas for the years 2014-2020;
2. to develop the proposals for system solutions supporting the development of a farm advisory system;
3. develop proposals for legal solutions necessary to ensure the effective support of farmers and residents of rural areas through agricultural advisory system.

Conclusion

The institutional structure of agricultural advisory services in Poland is still imperfect. The need to rebuild this structure is often said. There are various proposals for changes. But the most important one refers to the need for the rules regulating the functioning of advisory institutions to be more simple and transparent. So that advisors, had more time and could place more effort on proper advisory work in favour of residents of rural areas. Creating of good farm advisory system is certainly one of the conditions for increasing the competitiveness of farms and multifunctional development of rural areas.

In the new programming period, in the years 2014 - 2020, the role of agricultural advisory services has increased even more. Agricultural advisory has been considered as the primary factor in raising the competitiveness of European agriculture and ensuring the transfer of knowledge from agricultural

cialistów terenowych legitymuje się wykształceniem wyższym, a tylko 15% - średnim). Trudną pod względem liczebności sytuację kadrową w doradztwie pogłębia dodatkowo mała liczba osób młodych. Ponad połowa (52,5%) kadry kierowniczej i doradczej jest w wieku powyżej 51 lat (Pabich 2016). Jednakże jak podkreśla Kiełbasa (Kiełbasa 2015, s. 49) długoletnie doświadczenie w tym zawodzie ma także swoje zalety. Doświadczeni doradcy znają specyfikę tej pracy, właściwie rozpoznają problemy rolników i potrafią je rozwiązywać, wykorzystując do tego celu różne formy doradztwa rolniczego oraz różne metody. Ich wiedza z pewnością jest szeroka i wynika nie tylko z praktyki, ale także jest efektem kształcenia ustawicznego (kursy, szkolenia, studia podyplomowe, szkolenia e-learningowe itd.).

W 2014 i 2016 roku odbyły się dwie konferencje poświęcone problematyce doradztwa rolniczego, organizowane przez Senacką i Sejmową Komisję Rolnictwa i Rozwoju Wsi, na której przedstawiciele instytucji rządowych, samorządowych, jednostek doradztwa rolniczego, prywatnych firm doradczych i środowisk naukowych dyskutowali nad koncepcjami zmian w systemie doradztwa rolniczego. W efekcie zarządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dn. 24 lutego 2016 r. powołany został zespół ds. funkcjonowania systemu doradztwa rolniczego w celu:

1. dokonania analizy funkcjonowania systemu doradztwa rolniczego, w tym systemu wsparcia doradztwa rolniczego i transferu wiedzy, w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020;
2. opracowania propozycji rozwiązań systemowych wspierających rozwój systemu doradztwa rolniczego;
3. opracowania propozycji rozwiązań prawnych, niezbędnych do zapewnienia efektywnego wsparcia rolników i mieszkańców obszarów wiejskich przez system doradztwa rolniczego.

Podsumowanie

Struktura instytucjonalna doradztwa rolniczego w Polsce jest wciąż niedoskonała. O konieczności przebudowy tej struktury mówi się często. Pojawiają się różne propozycje zmian. Najważniejsze jednak jest by przepisy regulujące funkcjonowanie instytucji doradczych były proste i przejrzyste. Tak by doradcy więcej czasu i wysiłku mogli poświęcić na właściwą pracę doradczą na rzecz mieszkańców obszarów wiejskich. Stworzenie dobrego systemu doradztwa rolniczego z pewnością jest jednym z warunków podniesienia konkurencyjności gospodarstw rolnych i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich.

W nowym okresie programowania, w latach 2014 - 2020, rola doradztwa rolniczego wzrasta jeszcze bardziej. Doradztwo rolnicze zostało uznane za podstawowy czynnik podniesienia konkurencyjności europejskiego rolnictwa i zapewnienia transferu wiedzy od nauk rolniczych do praktyki rolniczej. Powinno stanowić to czynnik motywujący organy

science to farming practice. It should be a motivating factor for state administration and local government to develop effective mechanisms of cooperation between different institutions and organizations for the development of rural areas in Poland.

In the emerging farm advisory system it should be taken into account, that all the institutions and organizations that function in rural areas play an important role in their development. Particular attention should be paid to emerging private consulting companies, which through much more flexibility in adjusting their services to the changing expectations of customers can be a significant addition to the overloaded by tasks agricultural advisory centres. However, according to the author still the state agricultural advisory units should play a leading role within the scope of counselling.

administracji państwowej i samorządowej do wypracowywania skutecznych mechanizmów współpracy różnych instytucji i organizacji na rzecz rozwoju obszarów wiejskich w Polsce.

W kształtującym się systemie doradztwa rolniczego uwzględnione powinny być wszystkie instytucje i organizacje, które funkcjonując na obszarach wiejskich odgrywają ważną rolę w ich rozwoju. Szczególną uwagę należy zwrócić na powstające prywatne firmy doradcze, które poprzez znacznie większą elastyczność w dostosowywaniu swych usług do zmieniających się oczekiwań klientów mogą stanowić znaczące uzupełnienie dla przeciążonych zadaniami ośrodków doradztwa rolniczego. Jednakże zdaniem autora w dalszym ciągu to państwowe jednostki doradztwa rolniczego powinny pełnić wiodącą rolę w zakresie doradztwa.

References/Literatura:

1. Acocella N. (2002), *Zasady polityki gospodarczej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
2. Bronikowski W. (1938), *Agronomia społeczna jako środek polityki rolniczej*. Wydawnictwo PINGW Puławy, Warszawa.
3. Brownsford K. (1907), *Przyczynik do rozwoju kótek rolniczych*. Wydawnictwo Drukarnia Dziennika Poznańskiego, Poznań.
4. Drygas M. (2001), *Wiedza rolnicza jako podstawa działań edukacyjnych na obszarach wiejskich*, W: M. Drygas, J. Kania, A. Wiatrak (red.), *Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce na tle tendencji światowych*. Wydawnictwo IRWiR PAN, Warszawa.
5. Działalność jednostek doradztwa rolniczego w latach 2010–2013 (I półrocze). <https://www.nik.gov.pl/plik/id,6742,vp,8562.pdf>, s. 11 (data dostępu: 15.02.2016 r.)
6. Jones G. E., Garforth C. (1997), The history, Development, and Future of Agricultural Extension, In B. E. Swanson, In: R. P. Bentz, A. J. Sotranko (eds.), *Improving agricultural extension. A reference manual*. Food and Agriculture Organization, Rome, s. 3-13.
7. Kania J. (2011), *Doradztwo rolnicze wobec wielofunkcyjności rolnictwa i obszarów wiejskich*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 2.
8. Kiełbasa B. (2015), Doradztwo rolnicze w procesie identyfikacji i likwidowania barier zarządzania gospodarstwem rolnym przez młodych rolników, W: A. J. Parzonko (red.), *Turystyka i Rozwój Regionalny. Przedsiębiorczość w rozwoju regionalnym*. Nr 4, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 46.
9. Kujawiński W. (2011), *Nowy słownik metodyczny doradcy rolniczego*. Wydawnictwo Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Poznań.
10. Kuźma J. (1986), *Doradztwo rolnicze*. PWN, Warszawa.
11. Matejuk J. (2009), Instytucje ekonomiczne i ich rola w gospodarce. Zarządzanie zmianami. Biuletyn POU" nr 10(32), http://www.wsz-pou.edu.pl/biuletyn/druk.php?p=&strona=biul_matej32&nr=32 (data dostępu: 05.05.2015 r.)
12. Maziarz Cz. (1986), *Andragogika rolnicza*, W: *Encyklopedia oświaty i kultury dorosłych*. K. Wojciechowski (red.), Wydawnictwo Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 27.
13. Ommani A. R. (2011), *Analyzing Efficiency of Agricultural Extension Programs by Participatory Rural Appraisal (PRA)*. Journal of American Science, 7(2), s. 54.
14. Pabich A. (2016), *Zatrudnienie w ośrodkach doradztwa rolniczego w 2015 roku*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1.
15. Parzonko A. J. (2006), *Rola doradztwa w rozwoju rolniczych grup producenckich*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 36.
16. Rasz H., Stankiewicz D. (2004), *Systemy doradztwa rolniczego w krajach Unii Europejskiej*. Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Informacja nr 1049, Warszawa, s. 6-7.
17. Rozporządzenie MRiRW z 07 maja 2008 o akredytacji podmiotów świadczących usługi doradcze. (Dz.U. No. 89. 546 z późn. zm.)
18. Rozporządzenie Rady (WE) nr 73 /2009 z dnia 19 stycznia 2009 r. ustanawiające wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego dla rolników w ramach wspólnej polityki rolnej i ustanawiającym określone systemy wsparcia dla rolników, zmieniającym rozporządzenia (WE) nr 1290/2003, (WE) nr 378/2007 oraz uchylające rozporządzenie (WE) 1782/2003, Dz.U. L 30 z 31.1.2009 r.
19. Sikorska-Wolak I., Krzyżanowska K., Parzonko A. (2014), *Doradztwo w zmieniającej się sytuacji społeczno-ekonomicznej obszarów wiejskich*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
20. Urban M. (1966), *Wybrane zagadnienia poradnictwa rolniczego*. RZDD, Targoszyń.
21. Ustawa z 14 grudnia 1995 r. o izbach rolniczych (Dz. U. Nr. 1, poz. 81 z późn. zm.).
22. Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz. U. z 2004 r. Nr 251, poz. 2507, z późn. zmianami).
23. *Użytkowanie gruntów i powierzchnia zasiewów w 2015 r.*, GUS 2016.
24. Wiatrak A. P. (2013), *Doradztwo rolnicze w literaturze – stan badań krajowych i europejskich nad doradztwem rolniczym*, W: J. Kania, L. Leśniak (red.), *Publiczne doradztwo rolnicze wobec wyzwań przyszłości i oczekiwań mieszkańców wsi*. Wydawnictwo CDR w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków, s. 21.
25. WYKAZ-PODMIOTOW-UPRAWNIONYCH-DO-DORADZANIA-w-ramach-działania-Korzystanie-z-usług-doradczych-przez-rolników-i-posiadaczy-lasów-objętego-Programem-Rozwoju-Obszarów-Wiejskich-na-lata-2007-2013. <https://bip.minrol.gov.pl/Rejestry-i-Wykazy/Wykazy/> (data dostępu: 09.06.2016 r.)

BOOK REVIEW

JEL code: G10

Submitted:

June 2016

Accepted:

July 2016

REVIEW OF THE BOOK ENTITLED "THE EURO ZONE. BETWEEN SCEPTICISM AND REALISM" BY RYSZARD KATA, MAGDALENA CYREK, MAŁGORZATA WOSIEK, TOMASZ POTOCKI AND WŁADYSŁAWA JASTRZĘBSKA, CEDEWU, WARSZAWA 2015, PP. 210

RECENZJA KSIĄŻKI PT. „STREFA EURO. MIĘDZY SCEPTYCYZMEM A REALIZMEM”, RYSZARD KATA, MAGDALENA CYREK, MAŁGORZATA WOSIEK, TOMASZ POTOCKI, WŁADYSŁAWA JASTRZĘBSKA, CEDEWU, WARSZAWA 2015, S. 210

Mieczysław Adamowicz

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Adamowicz M. (2016), *Review of the book entitled "THE EURO ZONE. BETWEEN SCEPTICISM AND REALISM" by Ryszard Kata, Magdalena Cyrek, Małgorzata Wosiek, Tomasz Potocki and Władysław Jastrzębska, CeDeWu, Warszawa 2015, pp. 210/ Recenzja książki pt. „STREFA EURO. MIĘDZY SCEPTYCYZMEM A REALIZMEM”, Ryszard Kata, Magdalena Cyrek, Małgorzata Wosiek, Tomasz Potocki and Władysław Jastrzębska, CeDeWu, Warszawa 2015, s. 210. Economic and Regional Studies, Vol. 9, No. 3, pp. 132-136.*

European integration through creating the Euro zone and contemporary world financial crisis are only two important reasons to get familiar with the work "The Euro zone. Between scepticism and realism" elaborated by a team of economists of the University of Rzeszów under the project implemented in cooperation with the National Bank of Poland. The present day nature of this book also stems from the fact that integration-related problems of the European Union continue to grow and get more severe due to the existing crisis in Greece and other problems which are encountered by the Economic Union and the Currency Union. Within the sphere of finances different economic problems are clearly becoming visible which are not always noticed in their early stage. The study of the problems and dilemmas presented in this interesting monograph can be a precious source of information and the basis for actions for countries preparing to enter the Euro zone.

The book constitutes a selection of texts devoted to current problems and challenges encountered by the Economic Union and the Currency Union in a wider context stemming from the consequences of global financial crisis which began in 2007, as well as from adjustments and anti-crisis actions taken by the governments and financial institutions of individual countries.

Integracja europejska poprzez tworzenie strefy euro i współczesny światowy kryzys finansowy to tylko dwa ważne powody aby zainteresować się pracą „Strefa euro. Między sceptycyzmem a realizmem” wykonaną przez zespół ekonomistów Uniwersytetu Rzeszowskiego w ramach projektu realizowanego z Narodowym Bankiem Polskim. Aktualność tej książki wynika również z faktu narastania i zaostrzania się problemów integracyjnych Unii Europejskiej w związku z ciągle trwającym kryzysem w Grecji i innymi problemami jakie napotyka Unia Gospodarcza i Walutowa. W sferze finansów uzewnętrzniają się najwyraźniej różne problemy gospodarcze, które w fazie wczesnej nie zawsze są zauważone. Przystudiowanie problemów i dylematów przedstawionych w tej interesującej monografii może być cennym źródłem informacji i podstawą do działań dla krajów przygotowujących się do wstąpienia do strefy Euro.

Książka stanowi zbiór tekstów poświęconych aktualnym problemom i wyzwaniom, jakie napotyka Unia Gospodarcza i Walutowa na tle szerszego kontekstu wynikającego z następstw globalnego kryzysu finansowego, który rozpoczął się w 2007 r., jak też z działań dostosowawczych i antykryzysowych podejmowanych przez rządy i instytucje finansowe poszczególnych krajów.

Address for correspondence/ Adres korespondencyjny: prof. zw. dr hab. Mieczysław Adamowicz, Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska, Siderska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, Poland; phone: +48 83 344-99-05; e-mail: adamowicz.mieczyslaw@gmail.com

Journal indexed in/ Czasopismo indeksowane w: AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List, ICV 2015: 81.26; Polish Ministry of Science and Higher Education 2015: 9 points/ AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List ICV 2015: 81.26; Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego 2015: 9 punktów. **Copyright:** © 2016 Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska. All articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

The authors of the monograph pay attention to the following groups of problems:

- the problem of coordination and consolidation of fiscal policy of member states in the context of fiscal stability and social-economic cohesion of the Euro zone;
- the level of economic and social convergence in the EU and in Euro zone in the context of the analysis of patterns of crises changes in member states;
- threats for full European integration stemming from a diverse development in real revenue and technological convergence of the EU states, including countries of Central-Eastern Europe;
- level of development of financial market as a significant element of progress within social-economic integration of EU;
- challenges of monetary policy of the European Central Bank in the context of debt crises of some member states and stemming from this dilemmas regarding entering the Euro zone.

The monograph consists of five chapters which were placed in the right sequence, enabling a gradual shift to more in-depth knowledge on the discussed topic.

The complex and large first chapter presents the causes and sources of economic instability of the countries forming EMU. A thorough analysis was conducted regarding the causes and scope of the present debt crisis of the public finance sector in the countries of the Euro zone. The current data covering years 2007-2013 concerning GDP, current account balances, public sector deficit, public debt and other macro economic parameters were presented. The authors describe the dysfunction of the institutional system of the European Union, methods of disciplining and coordinating fiscal policies of EMU member states as well as impact of the debt crisis on the institutional zone within the Euro zone.

While presenting the current state and the essence of institutional changes the need and directions of further actions concerning the coordination of policy and strengthening the discipline within this area was shown. The chapter is equipped in adequately selected items of literature. The chapter contains several unique and adequately selected items taken from literature concerning development of threats, fiscal rules, issues related to the supervision and coordination of policy or description and classification of actions and the mechanism of crisis management within the Euro zone. The characteristics of the presented issues is richly illustrated with the statistical data presented both in the form of a tabular overview and a graphic form.

The second chapter is devoted to the analysis of social-economic effects caused by crisis in various countries of the European Union. Both short-term and long-term changes in the area of production, functioning of labour markets and redistribution of revenue were assessed. The impact of crisis on social cohesion in terms of both strong increase and decrease of social inequalities in the countries of the Euro zone and in countries applying their national currencies was tested.

W opracowaniu zwrócono uwagę na następujące grupy problemów:

- problem koordynacji i konsolidacji polityki fiskalnej państw członkowskich w kontekście stabilności fiskalnej i spójności społeczno-gospodarczej strefy euro;
- poziom konwergencji gospodarczej i społecznej UE i strefie euro w kontekście analizy wzorców zmian kryzysowych w państwach członkowskich;
- zagrożenia dla pełnej integracji europejskiej wynikające ze zróżnicowanego postępu w realnej konwergencji dochodowej i technologicznej państw UE, w tym krajów Europy Środkowo-Wschodniej;
- poziom rozwoju rynku finansowego jako istotny element postępu, w integracji społeczno-gospodarczej w UE;
- wyzwania dla polityki pieniężnej Europejskiego Banku Centralnego w kontekście kryzysu zadłużenia niektórych państw członkowskich oraz wynikające z tego dylematy przystąpienia do strefy Euro.

W monografii wyróżniono pięć rozdziałów ułożonych we właściwej sekwencji umożliwiającej stopniowe przechodzenie do pogłębiania wiedzy w omawianym przedmiocie.

W rozbudowanym objętościowo rozdziale pierwszym przedstawiono przyczyny i źródła niestabilności gospodarczej krajów tworzących UGW. Wnikliwej analizie poddano przyczyny i zakres obecnego kryzysu zadłużenia sektora finansów publicznych w krajach strefy Euro. Przedstawiono aktualne dane obejmujące lata 2007-2013 dotyczące PKB, salda obrotów bieżących, deficytu sektora publicznego i długu publicznego oraz innych parametrów makroekonomicznych. Opisano dysfunkcje systemu instytucjonalnego Unii Europejskiej, sposób dyscyplinowania i koordynacji polityk fiskalnych krajów członkowskich UGW oraz oddziaływanie kryzysu zadłużeniowego na strefę instytucjonalną w strefie euro.

Przedstawiając aktualny stan i istotę zmian instytucjonalnych zarysowano także potrzebę i kierunki dalszych działań dotyczących koordynacji polityki i wzmacniania dyscypliny w tym obszarze. Rozdział zaopatrzone jest w odpowiednio do treści dobraną bibliografię. Rozdział zawiera szereg oryginalnych i odpowiednio dostosowanych, zaczerpniętych z literatury propozycji dotyczących rozwoju zagrożeń, reguł fiskalnych, kwestii związanych z nadzorem i koordynacją polityki czy opisu i klasyfikacji działań oraz mechanizmu zarządzania kryzysowego w strefie euro. Charakterystyka przedstawionych zagadnień jest bogato zilustrowana danymi statystycznymi podanymi zarówno w formie zestawień tabelarycznych jak i formie graficznej.

Rozdział drugi poświęcony został analizie efektów społeczno-ekonomicznych wywołanych kryzysem w różnych krajach Unii Europejskiej. Dokonano oceny zmian krótko i średniookresowych w sferze produkcji, funkcjonowania rynków pracy i redystrybucji dochodów. Badano oddziaływanie kryzysu na spójność społeczną, zarówno silny wzrost jak i spa-

By referring the data on the member states of Euro zone and the countries remaining outside the Economic-Currency Union the comparative method was used. The thesis on the occurrence of differences in anti-crisis reactions in households of these two groups of countries was verified. This chapter demonstrated the concomitance of reaction of particular groups of states to crisis phenomena. The countries of southern Europe found themselves in the most difficult situation (Greece, Spain, Portugal) as well as Baltic states (Latvia, Lithuania, Estonia) and Ireland.

The crisis was far milder in the countries outside the Euro zone, including the countries of Central-Eastern Europe, including countries of strong economies, such as Germany, Great Britain and other countries of western and northern Europe. An important statement is an explanation that intensity of occurrence of crisis phenomena did not decide about belonging to the Euro zone but instead, the general state of economy and the character of the conducted policy.

Research of crisis reactions in countries of different advancement stages of currency integration allows to state that the countries which belong to the Euro zone went through the crisis with more difficulty and came out of it slower. Countries outside of the Euro zone were characterized by higher flexibility of reaction and they eliminated the consequences of the crisis occurring both in economic and social zone. The way of reacting to the crisis and its effects were not, however, clearly related to the type of the currency used in a given country.

The subject of the third chapter was the process of convergence of the countries of the European Union and challenges for further deepening and expanding of integration in Europe. The mainstream of inquiry focuses on economic convergence of the countries of the Central-Eastern Europe with the countries creating the core of the Euro zone and the convergence of peripheral countries of the Euro zone (Greece, Spain, Portugal) with strong economically countries forming the core of the entire union. For the processes of convergence of the new EU countries from Central-Eastern Europe a key matter is an efficient modernization of the production sector through closing the technological and revenue gap whilst within the group of peripheral countries of the Euro zone it especially important to eliminate the breaches of rules of economic integration and combating development stagnation. The chapter presents the empirical research conducted in 18 countries of EU including 11 states which in the years 1999-2001 introduced common European currency and 7 of the countries of Central-Eastern Europe which joined EU in 2004.

The research confirmed that the processes of European integration are deemed to resemble asymmetry stemming from the fact that the grouping is joined by countries of a relatively low level of development of technological advancement. A strategic indicator of real convergence is a degree of closing the technological and revenue gap between

dek nierówności społecznych w krajach strefy Euro i w krajach stosujących waluty narodowe.

Wykorzystano tutaj metodę porównawczą przez odniesieniem danych o krajach członkowskich strefy euro do krajów pozostających poza Unią Gospodarczo-Walutową. Weryfikowano w ten sposób tezę o występowaniu różnic w reakcjach antykryzysowych występujących w gospodarstwach tych dwóch grup krajów. W rozdziale tym wykazano równocześnieść reagowania poszczególnych grup państw na zjawiska kryzysowe. W najtrudniejszej sytuacji znalazły się państwa Europy południowej (Grecja, Hiszpania, Portugalia) oraz państwa bałtyckie (Litwa, Łotwa, Estonia) i Irlandia.

Łagodniejszy przebieg kryzysu miał miejsce w krajach spoza strefy euro, w tym w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, a także w krajach o silnych gospodarkach, takich jak Niemcy, Wielka Brytania i inne kraje Europy zachodniej i północnej. Ważną konstatacją jest wyjaśnienie, że o intensywności występowania zjawisk kryzysowych nie decydowała przynależność do strefy euro lecz ogólny stan gospodarki i charakter prowadzonej polityki.

Badania reakcji kryzysowych w państwach o odmiennym zaawansowaniu integracji walutowej pozwalają na stwierdzenie, że państwa przynależne do strefy euro przechodziły kryzys z większą trudnością i wolniej z niego wychodziły. Państwa spoza strefy euro cechowały się większą elastycznością reakcji i łatwiej eliminowały skutki kryzysu występujące zarówno w sferze ekonomicznej jak i społecznej. Sposób reagowania na kryzys i jego skutki nie były jednak wyraźnie związane z rodzajem wykorzystywanej w kraju waluty.

Tematem rozdziału trzeciego był proces konwergencji krajów Unii Europejskiej i wyzwania dla dalszego pogłębiania i rozszerzania integracji w Europie. Główny nurt dociekań skupia się na konwergencji gospodarczej państw Europy Środkowo-Wschodniej z państwami tworzącym trzon strefy euro oraz konwergencji peryferyjnych krajów strefy Euro (Grecja, Hiszpania, Portugalia) z silnymi gospodarkami krajami tworzącym trzon całego układu. Dla procesów konwergencji nowych krajów UE z Europy Środkowo-Wschodniej istotną sprawą jest skuteczna modernizacja sektora wytwórczego poprzez domykanie luki technologicznej i dochodowej, podczas gdy w grupie krajów peryferyjnych strefy euro ważne jest szczególnie eliminowanie naruszania zasad integracji gospodarczej i przezwyciężanie stagnacji rozwojowej. Rozdział zawiera prezentację wyników badań empirycznych prowadzonych w 18 krajach UE w tym w 11 krajach, które w latach 1999-2001 wprowadziły wspólną walutę europejską oraz w 7 krajach Europy Środkowo-Wschodniej, które przystąpiły do UE w 2004 roku.

Badania wykazały, że procesy integracji europejskiej noszą znamiona asymetryczności wynikającej z tego, że do ugrupowania dołączone są kraje o relatywnie niższym poziomie rozwoju zaawansowania technologicznego. Strategicznym wyznacznikiem realnej konwergencji staje się stopień domknięcia luki technologicznej i dochodowej między gospo-

economies occurring in developed households which can be revived not only through the process of investment combat, but also, or perhaps even more so, through a diffusion of innovations necessary for creating internal development. A key challenge for continuing convergence processes is also overcoming developmental stagnation of countries of Southern Europe by countries which are more consistent in following common rules and principles of financial integration.

The fourth chapter focuses on the impact of financial crisis on the level of development of financial system in Poland as compared with the Euro zone and the selected countries of the world. The analysis of financial system comprises the following dimensions of development: scope- relative and absolute size of financial system; access-possibility of access to individual services; efficiency in the context of functions fulfilled by the system and stability. Measures of the level of development in the single and multiple dimensional perspective for the years 1999-2001 were presented. The financial system was analysed on the basis of the bank and market model.

The authors of the book drew attention to the fact that financial crisis revealed weaknesses of EU economies, especially those which were preparing to join the common currency. It was noted that Poland, regardless of the method of assessment, makes up for the development distance towards richer countries of EU in all dimensions, although the development and efficiency gap towards EU integration is still significant. The last crisis showed that in the average dimension the biggest changes took place in the area of access within the banking model and stability within the market model. The chapter showed the benefits of taking a the multi-dimensional approach towards the analysis of financial system. The chapter contains a rich research annex.

The final, fifth chapter presents current challenges for the monetary policy of the European Central Bank and dilemmas of accession of Poland into the Euro zone. When diagnosing the economic situation of the Euro zone an attempt was made to explain to what degree the crisis stems from economic internal conditionings and to what degree from the weaknesses of institutional solutions. A degree to which a situation depended on the efficiency of monetary policy of ECB or on the coordination efficiency in the fiscal zone between member states of the Euro zone was considered. Special attention was paid to the causes and the course of crisis in the countries of the PIGS group (Portugal, Ireland, Greece and Spain) as well as creating banking union as a reaction of EMU to the financial crisis in the area of institutional infrastructure of the banking sector. Within the frames of the conducted analysis three related pillars of the Banking Union were characterized: effective single supervisory mechanism, effective single restructuring operations and bank resolution mechanism and single system of covered deposits. The research findings reported in the book indicated that the world financial crisis transferred onto the area of European Currency Union, revealed a number

darkami wstępującymi a gospodarstwami rozwiniętymi, którą można ożywić nie tylko przez proces przewyższania inwestycyjnego lecz także, a może nawet bardziej, przez dyfuzję innowacji potrzebnych do kreowania rozwoju wewnętrznego. Istotnym wyzwaniem dla kontynuacji procesów konwergencji jest też przewyższenie stagnacji rozwojowej krajów Europy Południowej przez kraje bardziej konsekwentne przestrzeganie wspólnych reguł i zasad integracji finansowej.

W rozdziale czwartym przedstawiono wpływ kryzysu finansowego na poziom rozwoju systemu finansowego w Polsce na tle strefy euro i wybranych krajów świata. W analizie systemu finansowego uwzględniono wymiary rozwoju: zasięg - względną i bezwzględną wielkość systemu finansowego; dostęp - możliwość dostępu do poszczególnych usług; efektywność w kontekście wypełnionych przez system funkcji oraz stabilność. Przedstawiono mierniki poziomu rozwoju w ujęciu jedno i wielowymiarowym dla lat 1990-2011. System finansowy analizowano w oparciu o model bankowy i model rynkowy.

W pracy zwrócono uwagę, że kryzys finansowy obnażył szereg słabości gospodarek UE, szczególnie tych, które przygotowują się do przyjęcia wspólnej waluty. Wykazano, że Polska niezależnie od sposobu oceny odrabia dystans rozwojowy w stosunku do zamierzonych krajów UE we wszystkich wymiarach chociaż luka rozwojowa i efektywnościowa w stosunku do integracji unijnej jest wciąż znacząca. Ostatni kryzys wykazał, że w wymiarze uśrednionym największe zmiany zaszły w sferze dostępu w modelu bankowym i stabilności w modelu rynkowym. W rozdziale wykazano korzyści podejścia wielowymiarowego do analizy systemu finansowego. Rozdział zawiera bogaty aneks badawczy.

Ostatni rozdział piąty przedstawia aktualne wyzwania dla polityki pieniężnej Europejskiego Banku Centralnego oraz dylematy akcesji Polski do strefy euro. Diagnozując sytuację gospodarczą strefy euro podjęto próbę wyjaśnienia, w jakim stopniu kryzys strefy euro wynika z gospodarczych uwarunkowań wewnętrznych a w jakim stopniu ze słabości rozwiązań instytucjonalnych. Rozważano też w jakim stopniu sytuacja zależała od skuteczności polityki pieniężnej EBC, a w jakich od sprawności koordynacyjnej w sferze fiskalnej między krajami członkowskimi strefy euro. Szczególną uwagę zwrócono na przyczyny i przebieg kryzysu w krajach grupy PIGS (Portugalia, Irlandia, Grecja i Hiszpania), a także na tworzenie unii bankowej jako reakcji UGW na kryzys finansowy w obszarze infrastruktury instytucjonalnej sektora bankowego. W ramach przeprowadzonej analizy scharakteryzowano trzy powiązane filary Unii Bankowej: jednolity mechanizm nadzorczy (SSM), jednolity mechanizm restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji banków (SRM) oraz jednolity system gwarantowanych depozytów (SDGS). Przeprowadzone i zaprezentowane w książce badania wykazały, iż światowy kryzys finansowy przeniesiony na obszar Europejskiej Unii Walutowej wykazał szereg słabości instytucjonalnych i strukturalnych strefy euro, podważył stabilność wspólnego obsza-

of institutional and structural weaknesses of the Euro zone, undermined the stability of modern currency area and contributed to appearance of debt crisis of the so called peripheral countries. The consequences of the crisis also increased the caution of countries preparing to enter the Currency Union and most likely caused the process of expanding the Euroland in the future. The concerns about entering the Euro zone appeared also in Poland, which not being fully compliant with the criteria of real and nominal convergence and with a lack of adjustments to the sphere of monetary policy, postponed the date of introducing the common Euro currency for an indefinite period of time.

I am convinced that the monograph of Rzeszów economists presented in the overview, devoted to the Euro zone and the issues related to it, constitutes a valuable bibliographic item for the employees of the financial sector, students of financial faculties and European sciences as well as scientists researching the problems of international and global integration.

ru walutowego oraz przyczynił się do pojawienia się kryzysu zadłużeniowego tzw. krajów peryferyjnych. Skutki kryzysu wzmogły też ostrożność krajów przygotowujących się do wstąpienia do Unii Walutowej i zapewne spowodowały proces rozszerzania Eurolandu w przyszłości. Obawy przed wstąpieniem do strefy euro ujawniły się także w Polsce, która nie wypełniając w pełni kryteriów konwergencji realnej i nominalnej oraz braku dostosowań w sferze polityki monetarnej, przesunęła na nieokreślony termin datę procesu wprowadzenia w kraju wspólnotowej waluty euro.

Wyrażam przekonanie, że przedstawiona w zarysie monografia rzeszowskich ekonomistów, poświęcona strefie euro i wiążącym się z nią problemom stanowi wartościową pozycję bibliograficzną dla pracowników sektora finansowego, studentów na kierunkach finansów i europeistyki oraz pracowników nauki zgłębiających problemy integracji międzynarodowej oraz globalizacji.

GUIDELINES FOR AUTHORS / REGULAMIN PUBLIKOWANIA

Typesetting of works and technical requirements

The works included in the journal are bilingual both in Polish and English. We publish the original works which have not been published before anywhere else and which are of the following nature:

- Artykuł oryginalny/ Original article (AO)
- Artykuł przeglądowy/ Review article (AP)
- Artykuł recenzyjny/ Scientific review (AR)
- Komunikaty o wynikach badań; komunikaty z konferencji / Short communication (KWB; KK)
- Studium przypadku/ Case study (CS)
- Inne/ Others (o charakterze cytowanym/ others citable – ICC; o charakterze niecytowanym/ others non-citable – ICN),

The above noted works may be submitted for publication in Polish and English or in only one of these languages: either Polish or English. In this case the works are translated into the other language by the editors. All works are reviewed by specialists outside author's home base in line with the principles of double-blind review process.

Works proposed for printing in ECREG STUDIES should be set to the editors via electronic post by means of editorial panel available of the journal's website www.ers.edu.pl or directly to the editors' office at the address a.filipiuk@pswbp.pl. Texts in Polish which are correctly translated into English are published free of charge. In case of sending a text in only one language version-either in Polish or in English-the authors will bear the costs of translating the article into the other missing language. The authors may be asked also to cover the costs of verification of the submitted texts in English. The translations are conducted by a Translation Office which currently cooperates with the Editors and the current cost per 1 translation page (that is, 1800 characters including spaces) amounts to 20 PLN gross.

An article is passed on for translation post obtaining a positive review of the submitted language version, after corrections if necessary and upon its approval for print by the Editor in Chief. At this stage the author will obtain information regarding the level of payment to the account of State School of Higher Education Bank Zachodni WBK S.A., 45 1500 1331 1213 3001 7949 0000. The Author is also obliged to deliver payment confirmation to the Editors (ie. in electronic form to the email address).

Technical requirements:

- editing system: MS Word,
- font: Times New Roman size 12,
- all margins 2,5 cm
- Alignment: automatic to left and right without hyphenation
- margins: 1,5 lines,
- ENTER button should only be used at the end of a paragraph (all titles, points representing enumeration etc. are treated as separate paragraphs).
- paragraph indents are marked solely via tab or other tools available in the editor used. Space button should not be used for this purpose. Space button is used solely to separate the words, after dot, comma, exclamation mark, colon, semicolon etc. Space cannot be used after an open parenthesis and before closed parenthesis, as well as before and after a number reference (never before these signs).

The submitted works should be accompanied by author's declaration filled in and signed by all authors, as well as a declaration of ethics including: declaration of conflict of interest and in case of a work by many authors - declaration on the input of

Składanie prac i wymagania techniczne

Prace w czasopiśmie publikowane są równolegle w dwóch językach: języku angielskim i języku polskim. Publikujemy prace oryginalne nigdzie dotychczas nie publikowane o następującym charakterze:

- Artykuł oryginalny/ Original article (AO)
- Artykuł przeglądowy/ Review article (AP)
- Artykuł recenzyjny/ Scientific review (AR)
- Komunikaty o wynikach badań; komunikaty z konferencji / Short communication (KWB; KK)
- Studium przypadku/ Case study (CS)
- Inne/ Others (o charakterze cytowanym/ others citable – ICC; o charakterze niecytowanym/ others non-citable – ICN),

Wymienione prace mogą być zgłaszane do publikacji w języku polskim i w języku angielskim albo tylko w jednym języku polskim lub w języku angielskim. W tym przypadku prace są przekładane na drugi język przez Redakcję. Wszystkie prace są recenzowane przez specjalistów spoza jednostki macierzystej autorów z zachowaniem zasady wzajemnej anonimowości tzw. double-blind review proces.

Prace proponowane do druku w ECREG STUDIES należy przesłać do redakcji drogą elektroniczną za pośrednictwem panelu redakcyjnego dostępnego na stronie czasopisma www.ers.edu.pl lub bezpośrednio do redakcji na adres a.filipiuk@pswbp.pl. Teksty w języku polskim prawidłowo przetłumaczone na język angielski publikowane są bezpłatnie. W przypadku przesłania tekstu tylko w jednej wersji językowej polskojęzycznej/ angielskojęzycznej autorzy ponoszą koszty tłumaczenia na język przeciwny. Autorzy mogą być proszeni również o pokrycie kosztów weryfikacji nadesłanych tekstów w języku angielskim. Tłumaczenie wykonuje współpracujące z redakcją Biuro Tłumaczeń, a aktualny koszt za stronę obliczeniową (tj. 1800 znaków ze spacjami) wynosi 20 złotych brutto.

Artykuł do tłumaczenia kierowany jest po uzyskaniu pozytywnej recenzji zgłoszonej wersji językowej, ewentualnych korektach i zaakceptowaniu do druku przez Redaktora Naczelnego. Na tym etapie autor otrzyma informację o wysokości wpłaty na konto Państwowej Szkoły Wyższej: Bank Zachodni WBK S.A., 45 1500 1331 1213 3001 7949 0000. Obowiązkiem Autora jest również dostarczenie do Redakcji potwierdzenia dokonania wpłaty (np. w formie elektronicznej na adres mailowy).

Wymagania techniczne:

- edytor: MS Word,
- czcionka: 12 punktów Times New Roman,
- wszystkie marginesy 2,5 cm
- wyrównanie: automatyczne do lewej i prawej bez dzielenia wyrazów
- interlinia: 1,5 wiersza,
- klawisza ENTER używa się tylko na końcu akapitu (wszystkie tytuły, punkty będące wyliczeniem itp. traktuje się jako odrębne akapity).
- wcięcia akapitowe zaznacza się tylko za pomocą tabulatora lub innych narzędzi użytego edytora. Nie używać w tym celu spacji. Spacje należy stawiać tylko dla oddzielenia wyrazów, po kropce, przecinku, wykrzykniku, dwukropku, średnika itp. Nie używać spacji za nawiasem otwierającym i przed nawiasem zamykającym, a także przed i za odnośnikiem cyfrowym (nigdy przed tymi znakami).

Do składanych prac należy dołączyć wypełnione i podpisane przez wszystkich autorów OŚWIADCZENIE AUTORA ARTYKU-

individual authors into the created article. Declaration forms are available here:

- Author's declaration – 1 author
- Author's declaration – 2 or more authors
- Declaration of ethics

Layout of the work

Texts of the submitted articles, together with tables and drawings, ought to include:

- within scientific articles from 8 to 15 formatted A4 pages, that is 10,000-25,000 characters with spaces and up to 25 items of literature;
- in case of review articles: from 10 to 25 formatted A4 pages, that is: 12,000 – 40,000 characters with spaces and up to 40 items of literature;
- in the remaining works from 4 to 8 formatted A4 pages, that is: 5,000-12,000 characters with spaces;

Papers exceeding the required length or the number of items of literature will be individually considered by the Editor-in-Chief.

One must indicate, on a separate page:

- scientific title of the author/authors (correspondence author should also be noted);
- name of research-scientific institute in which the work was conducted;
- residence address, email, contact telephone (concerning all the authors);
- JEL code indicating general content of the article according to Journal of Economic Literature (JEL Codes Guide)
- participation in the elaborated article including the following elements:
 - A. Zaplanowanie badań/ Study design
 - B. Zebranie danych/ Data collection
 - C. Analiza statystyczna/ Statistical analysis
 - D. Interpretacja danych/ Data interpretation
 - E. Przygotowanie tekstu/ Manuscript preparation
 - F. Opracowanie piśmiennictwa/ Literature search
 - G. Pozyskanie funduszy/ Funds collection

Title of work in English and Polish written in bold, upper case letters (no longer than 40 characters).

Summary in English and Polish ought to consist of between 100 and 200 words written in the following order:

- Subject and purpose of work:
- Materials and methods:
- Results:
- Conclusions:

Key words, only for scientific articles, ought to include between 4 and 6 words helpful for indexation and search (from general to detailed).

Principles of citing and references in the text

- References to the work of single author: (Nowak 2008);
- When a given work has two authors, one should indicate each time both surnames, separating them with a comma: (Nowak, Kowalski 2010);
- When a given work has more than two authors, one should indicate only the name of the first author, adding an abbreviation "et al": (Kowalski et al. 1994);
- Citing the authors of the same surname requires applying the initials of the name each time;
- In case of citing a fragment of text the following pattern should be applied: (Nowak 2008, s.15);
- When citing internet websites one should place the cited text in brackets within the text of the article and indicate date of access.

ŁU oraz DEKLARACJĘ ETYKI zawierającą: deklarację konfliktu interesów oraz - w przypadku prac wieloautorskich - oświadczenie o wkładzie poszczególnych autorów w powstanie artykułu.

- Oświadczenie autora - 1 autor
- Oświadczenie autora - publikacja wieloautorska
- Deklaracja etyki

Układ pracy

Teksty nadsyłanych artykułów wraz z tabelami i rysunkami powinny zawierać:

- w artykułach naukowych od 8 do 15 sformatowanych stron A4, tj. 10 000 – 25 000 znaków ze spacjami i do 25 pozycji literatury;
- w artykułach przeglądowych od 10 do 25 sformatowanych stron A4, tj.: 12 000 – 40 000 znaków ze spacjami i do 40 pozycji literatury;
- w pozostałych pracach od 4 do 8 sformatowanych stron A4, tj.: 5 000 – 12 000 znaków ze spacjami;

Artykuły przekraczające wymaganą długość lub liczbę pozycji literatury będą rozstrzygane w drodze indywidualnej decyzji Redaktora Naczelnego.

Na oddzielnej kartce należy podać:

- tytuł naukowy autora/ -ów (należy zaznaczyć także autora do korespondencji);
- nazwę jednostki naukowo-badawczej, w której pracę wykonano;
- adres zamieszkania, e-mail, telefon kontaktowy (dot. wszystkich autorów);
- kod JEL oznaczający ogólną treść artykułu według Journal of Economic Literature (JEL Codes Guide)
- udział w przygotowaniu artykułu z uwzględnieniem następujących elementów:
 - A. Zaplanowanie badań/ Study design
 - B. Zebranie danych/ Data collection
 - C. Analiza statystyczna/ Statistical analysis
 - D. Interpretacja danych/ Data interpretation
 - E. Przygotowanie tekstu/ Manuscript preparation
 - F. Opracowanie piśmiennictwa/ Literature search
 - G. Pozyskanie funduszy/ Funds collection

Tytuł pracy w języku angielskim i w języku polskim napisany wytyłuszczonymi drukowanymi literami (nie dłuższy niż 40 znaków).

Streszczenie w języku angielskim i w języku polskim powinno zawierać od 100 do 200 słów ujętych w następującym układzie:

- Przedmiot i cel pracy:
- Materiały i metody:
- Wyniki:
- Wnioski:

Słowa kluczowe tylko do artykułów naukowych, powinny zawierać od 4 do 6 słów pomocnych przy indeksacji i wyszukiwaniu (od ogólnych do szczegółowych).

Zasady cytowania i odwołania w tekście

- Odwołania do pracy jednego autora: (Nowak 2008);
- Gdy praca ma dwóch autorów, należy za każdym razem podawać obydwa nazwiska oddzielając je przecinkiem: (Nowak, Kowalski 2010);
- Gdy praca ma więcej niż dwóch autorów, należy podawać tylko nazwisko pierwszego, dodając skrót „i in.”: (Kowalski i in. 1994);
- Cytowanie autorów o tym samym nazwisku wymaga używania za każdym razem inicjałów imienia;
- W przypadku cytowania fragmentu tekstu należy stosować zapis: (Nowak 2008, s.15);
- Cytując strony internetowe należy umieścić cytowany adres w nawiasie zwykłym w tekście artykułu oraz podać datę dostępu..

Tables and figures

- Tables and drawings ought to be enumerated and described; example: "Table I Table of results", "Drawing 1. Building Project",
- One should not place a dot after a description and source of table or drawing,
- Number and description of a table ought to be placed over it,
- Source ought to be placed below the table; example: "Source: own elaboration",
- In case of a number of drawing, description of a drawing and source ought to be placed under it.

References

List of literature placed at the end of the article ought to be placed in alphabetical order and enumerated. Individual items of literature ought to be written according to the following pattern:

1. Kunowski S. (2003), *Wartości w procesie wychowania*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
2. Ostrowska U. (2006), *Aksjologiczne podstawy wychowania*, W: B. Śliwerski (red.), *Pedagogika*. Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk, s. 391-415.
3. Rynio A. (2007), *Wychowanie osoby w nauczaniu Jana Pawła II*. Rozprawy Naukowe, t. I, s. 11-32.

Websites

If a given literature item as made available on the internet, one should place it in the list of literature according to the following patterns:

1. Kowalski J. (2008), Book/ Article title. Editor and place of issue, www.adresinternetowy.pl, (date of read-out). Citations in the text (Kowalski 2008)
2. Nowak A. (2007), Title of an article. Title of magazine, issue number www.adresinternetowy.pl, (date of read-out). Citation in the text: (Nowak 2007)
3. Kowalski C. (2006), Title of a chapter, W: Book title, editor and place of issue (date of read-out). Citation in the text: (Kowalski 2006)
4. Name of the act, report, resolution etc. www.adresinternetowy.pl, (date of read-out). Citation in the text: (name of act, report, resolution etc.)

One should not place the address as hyperlink-one should apply black colour of font without underlining. List of internet websites ought to be enumerated and placed in order of date of read-out. In case another text from website is cited, one must place the entire address within the text and in the list of literature, whilst, date of read-out should be also placed within the list of literature.

Assessment of the work (principles of reviewing the publication)

The submitted article undergoes a formal assessment process and post initial assessment it is submitted for conceptual assessment (review) which takes up to 6 weeks. During the selection of a reviewer there cannot be the conflict of interests which is understood as relations occurring between the reviewer and the author:

- a. direct personal relations (blood relation, legal relationships, conflict),
- b. relation of work subordination,
- c. direct scientific cooperation within previous two years proceeding the preparation of a review.

The author may indicate the name of potential reviewer, however, the Editorial Office reserves the right to make a decision regarding such selection. The review has a written

Tabele i rysunki

- Tabele i rysunki powinny być numerowane i opisane; przykład: „Tabela 1. Zestawienie wyników”, „Rysunek 1. Projekt budynku”,
- Po opisie i podaniu źródła tabeli i rysunku nie stawia się kropki,
- Numer i opis tabeli umieszcza się nad tabelą,
- Źródło umieszcza się pod tabelą; przykład: „Źródło: opracowanie własne”,
- W przypadku rysunku numer, opis rysunku i źródło umieszcza się pod rysunkiem.

Literatura

Wykaz literatury umieszczony na końcu artykułu, powinien być uporządkowany alfabetycznie i ponumerowany. Poszczególne pozycje literatury należy zapisywać według wzoru:

1. Kunowski S. (2003), *Wartości w procesie wychowania*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
2. Ostrowska U. (2006), *Aksjologiczne podstawy wychowania*, W: B. Śliwerski (red.), *Pedagogika*. Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk, s. 391-415.
3. Rynio A. (2007), *Wychowanie osoby w nauczaniu Jana Pawła II*. Rozprawy Naukowe, t. I, s. 11-32.

Strony internetowe

Jeśli pozycja literatury została udostępniona w Internecie, w wykazie literatury należy umieścić ją według następujących wzorów:

1. Kowalski J. (2008), Tytuł pozycji literatury/książki. Wydawca i miejsce wydania, www.adresinternetowy.pl, (data odczytu). Cytowanie w tekście (Kowalski 2008)
2. Nowak A. (2007), Tytuł artykułu w czasopiśmie elektronicznym. Tytuł czasopisma, numer wydania, www.adresinternetowy.pl, (data odczytu). Cytowanie w tekście: (Nowak 2007)
3. Kowalski C. (2006), Tytuł rozdziału w książce elektronicznej, W: Tytuł książki, wydawca i miejsce wydania (data odczytu). Cytowanie w tekście: (Kowalski 2006)
4. Nazwa ustawy, raportu, rezolucji, itp., www.adresinternetowy.pl, (data odczytu). Cytowanie w tekście: (nazwa ustawy, raportu, rezolucji itp.)

Nie wstawiamy adresu jako hiperłącza - należy zastosować czarny kolor czcionki, bez podkreślenia. Spis stron internetowych powinien być ponumerowany i uporządkowany według daty odczytu. W przypadku, gdy cytujemy inny tekst ze strony internetowej, w tekście oraz w wykazie literatury należy umieścić cały adres, przy czym do wykazu literatury dołączamy datę odczytu.

Ocena pracy (zasady recenzowania publikacji)

Złożony artykuł zostaje poddany ocenie formalnej i po wstępnej akceptacji zostaje przekazany do oceny merytorycznej (recenzji), która trwa do 6 tygodni. Przy wyborze recenzenta nie może wystąpić konflikt interesów; za konflikt interesów uznaje się zachodzące między recenzentem a autorem:

- a. bezpośrednie relacje osobiste (pokrewieństwo, związki prawne, konflikt),
- b. relacje podległości zawodowej,
- c. bezpośrednia współpraca naukowa w ciągu ostatnich dwóch lat poprzedzających przygotowanie recenzji.

Autor może podać nazwisko potencjalnego recenzenta, lecz Redakcja zastrzega sobie prawo o decyzji o jego wyborze. Recenzja posiada formę pisemną (formularz recenzentki podany jest

form (review form is available on the journal's website) and ends with a clear conclusion as to the approval for the article to be published, possibility of its correction or rejection. Correction or proofreading the text in Polish should be performed immediately and no longer than within 1 week. Subsequently the editorial office decides about further fate of the given work. The work may be directed for translation or rejection. The condition for directing the work for print is payment of the cost of translation and of potential language verification as well as provision of information about this fact to the editorial office.

Decision of the Editorial Office is final. The Editorial Office does not return the manuscripts.

Names of reviewers of individual publications/issues are not disclosed; once a year the journal publically announces the list of cooperating reviewers.

Author's correction

Post editorial elaboration and sample print the work will be passed on to the author in order for him or her to place further author's corrections. It is an obligation of the author to send the correction within one week. The costs of amendments other than printing ones will be borne by the author.

Explanation regarding "ghost writing"

Reliability in science constitutes one of its quality foundations. The readers ought to be sure that the authors of publications in a clear, reliable and fair way present the results of their own work, regardless of whether they are their main authors or whether they availed of the assistance of specialized entity (physical person or legal person).

A proof of ethical attitude of a scientific worker as well as highest editing standards ought to be the transparency of information regarding entities which contributed to the creation of a given publication (conceptual input, in-kind or financial contribution etc.) which is solely a manifestation of good practices and of social responsibility.

Opposite examples are „ghost writing” and „guest authorship”.

In case of „ghost writing” we deal with a situation where someone has made a significant input into creation of a publication without disclosing his or her input as one of its authors or without indicating his or her role in credits and acknowledgements placed within the publication.

In case of „guest authorship” („honorary authorship”) we deal with a situation when author's input is insignificant or is none whatsoever even though he is named as the author/co-author of a given publication.

In order to counteract „ghost writing”, „guest authorship” the editorial office of the journal takes steps to introduce appropriate procedures specific for the represented area or scientific discipline or implement the below noted solutions:

1. The Editorial Office requires from the authors of publications a disclosure of input of individual authors in the creation of a given publication (with an indication of their affiliation and contribution, that is information who the author of the concept, the assumptions, the method, the protocol etc. used while elaborating the publication was), whilst the main responsibility is borne by the author who submits the manuscript.

2. The Editorial Office informs within „Guidelines for authors” that „ghost writing”, „guest authorship” are a manifestation of scientific unreliability and all the detected cases will be revealed, including notification of appropriate entities (institutions employing the authors, scientific societies, scientific editors societies etc.)

3. The Editorial Office ought to obtain information regarding the sources of financing of the publication, input of scientific-research institutes, societies and other entities („financial disclosure”).

na stronie internetowej czasopisma) i kończy się jednoznacznym wnioskiem co do dopuszczenia artykułu do publikacji, możliwości jego poprawy lub odrzucenia. Korekta lub poprawa tekstu w języku polskim powinna być dokonana niezwłocznie nie dłużej niż w ciągu 1 tygodnia. Następnie redakcja podejmuje decyzję o dalszym losie pracy. Praca może być skierowana do tłumaczenia lub odrzucona. Warunkiem skierowania pracy do druku jest pokrycie kosztów przekładu i ewentualnej weryfikacji językowej i poinformowaniu o tym fakcie redakcji.

Decyzja Redakcji jest ostateczna. Redakcja nie zwraca manuskryptów.

Nazwiska recenzentów poszczególnych publikacji/numerów nie są ujawniane; raz w roku czasopismo podaje do publicznej wiadomości listę recenzentów współpracujących.

Korekta autorska

Po opracowaniu redakcyjnym i próbnym wydruku praca zostanie przekazana do autora w celu naniesienia przez niego korekty autorskiej. Obowiązkiem autora jest odesłanie korekty w ciągu jednego tygodnia. Kosztami poprawek innych niż drukarskie będzie obciążony autor.

Wyjaśnienie dotyczące „ghostwriting”

Rzetelność w nauce stanowi jeden z jej jakościowych fundamentów. Czytelnicy powinni mieć pewność, iż autorzy publikacji w sposób przejrzysty, rzetelny i uczciwy prezentują rezultaty swojej pracy, niezależnie od tego, czy są jej bezpośrednimi autorami, czy też korzystali z pomocy wyspecjalizowanego podmiotu (osoby fizycznej lub prawnej).

Dowodem etycznej postawy pracownika naukowego oraz najwyższych standardów redakcyjnych powinna być jawność informacji o podmiotach przyczyniających się do powstania publikacji (wkład merytoryczny, rzeczowy, finansowy etc.), co jest przejawem nie tylko dobrych obyczajów, ale także społecznej odpowiedzialności.

Przykładami przeciwnymi są „ghostwriting” i „ghost authorship”.

Z „ghostwriting” mamy do czynienia wówczas, gdy ktoś wniósł istotny wkład w powstanie publikacji, bez ujawnienia swojego udziału jako jeden z autorów lub bez wymienienia jego roli w podziękowaniach zamieszczonych w publikacji.

Z „ghost authorship” („honorary authorship”) mamy do czynienia wówczas, gdy udział autora jest znikomy lub w ogóle nie miał miejsca, a pomimo to jest autorem/współautorem publikacji.

Aby przeciwdziałać przypadkom „ghostwriting”, „ghost authorship” redakcja czasopisma stara się wprowadzać odpowiednie procedury swoiste dla reprezentowanej dziedziny bądź dyscypliny nauki lub wdrożyć poniższe rozwiązania:

1. Redakcja wymaga od autorów publikacji ujawnienia wkładu poszczególnych autorów w powstanie publikacji (z podaniem ich afiliacji oraz kontrybucji, tj. informacji kto jest autorem koncepcji, założeń, metod, protokołu itp. wykorzystywanych przy przygotowaniu publikacji), przy czym główną odpowiedzialność ponosi autor zgłaszający manuskrypt.

2. Redakcja informuje w „Instrukcjach dla autorów”, że „ghostwriting”, „ghost authorship” są przejawem nierzetelności naukowej, a wszelkie wykryte przypadki będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).

3. Redakcja powinna uzyskać informację o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów („financial disclosure”).

4. The Editorial Office introduces the principle of documenting all cases of scientific unreliability, especially in case of breaching and not complying with the principles of ethic which are in place in the scientific world.

Rights of the Editorial Office

The Editorial Office reserves the right to correct style errors and conduct abbreviations. The works elaborated in breach of the terms and conditions will be sent back for author's correction.

The journal makes available its articles on the basis of the license Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0).

Address of the Editorial Office:

„Economic and Regional Studies/
Studia Ekonomiczne i Regionalne”
Pope John Paul II State School
of Higher Education in Biała Podlaska
ul. Sidorska 95/97, room 334
21-500 Biała Podlaska
e-mail: a.filipiuk@pswbp.pl, p.rynkiewicz@pswbp.pl
tel.: +48 83 344-99-63

Editor in Chief:

prof. zw. dr hab. Mieczysław Adamowicz
e-mail: adamowicz.mieczyslaw@gmail.com
phone.: +48 509 166 658

SUBSCRIPTION:

Annual subscription (4 issues) 80 PLN gross
Semi-annual subscription (2 issues) 40 PLN gross
Price per 1 copy (without subscription) 20 PLN gross

The order ought to be sent to:

Editorial Ofice of scientific journal „Economic and Regional
Studies/ Studia Ekonomiczne i Regionalne”
Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała
Podlaska
ul. Sidorska 95/97
21-500 Biała Podlaska

Payments ought to be sent to:

Pope John Paul II State School
of Higher Education in Biała Podlaska
ul. Sidorska 95/97
21-500 Biała Podlaska
Bank Zachodni WBK S.A.,
45 1500 1331 1213 3001 7949 0000.
With annotation: „SUBSCRIPTION - Economic and Regional
Studies/ Studia Ekonomiczne i Regionalne”

4. Redakcja wprowadza zasadę dokumentowania wszelkich przejawów nierzetelności naukowej, zwłaszcza łamania i naruszania zasad etyki obowiązujących w nauce.

Prawa redakcji

Redakcja zastrzega sobie prawo poprawiania usterek stylistycznych oraz dokonywania skrótów. Prace przygotowane niezgodnie z regulaminem będą odsyłane autorom do poprawy.

Czasopismo udostępnia swoje artykuły na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne -Na tych samych warunkach (CC BY-NC-SA).

Adres Redakcji:

Redakcja „Economic and Regional Studies/
Studia Ekonomiczne i Regionalne”
Państwowa Szkoła Wyższa
im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
ul. Sidorska 95/97, pok. 334
21-500 Biała Podlaska
e-mail: a.filipiuk@pswbp.pl, p.rynkiewicz@pswbp.pl
tel.: +48 83 344-99-63

Redaktor Naczelny:

prof. zw. dr hab. Mieczysław Adamowicz
e-mail: adamowicz.mieczyslaw@gmail.com
tel.: +48 509 166 658

PRENUMERATA:

Prenumerata roczna (4 numery): 80 PLN brutto
Prenumerata półroczna (2 numery): 40 PLN brutto
Cena za 1 egzemplarz (bez prenumeraty): 20 PLN brutto

Zamówienie powinno być przesłane na:

Redakcja czasopisma naukowego „Economic and Regional
Studies/ Studia Ekonomiczne i Regionalne”
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej
Podlaskiej
ul. Sidorska 95/97
21-500 Biała Podlaska

Płatności powinny zostać przesłane na:

Państwowa Szkoła Wyższa
im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
ul. Sidorska 95/97
21-500 Biała Podlaska
Bank Zachodni WBK S.A.,
45 1500 1331 1213 3001 7949 0000.
Z adnotacją: „PRENUMERATA - Economic and Regional
Studies/ Studia Ekonomiczne i Regionalne”

CONTENTS:

EDITORIAL3

ARTICLES:

1. Jacek Kamiński
IMPACT OF INSTITUTIONAL ECONOMY ON THE WAY
OF SCIENTIFIC COGNITION IN MARKETING.....5
2. Yulia Tsybulska, Vitaliy Krupin
CIRCULAR MIGRATION OF RURAL POPULATION
IN UKRAINE: POLICY CHANGES AND DIRECTIONS 20
3. Łukasz Matoga, Aneta Pawłowska
ACTIVITIES UNDERTAKEN BY HIGHER EDUCATION
INSTITUTIONS TO DEVELOP TOURISM AND CULTURAL
OFFER IN ACADEMIC CITIES – A CASE STUDY OF
KRAKOW 33
4. Agnieszka Cyburt, Patrycja Hołownia,
Marek Kuźmicki
COOPERATION BETWEEN LOCAL AUTHORITIES
AND NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS
FOR THE BENEFIT OF LOCAL DEVELOPMENT 47
5. Natalia Pavlikha, Iryna Kytsyuk, Oleg Uniga
MAIN TRENDS IN LABOR MARKET DEVELOPMENT
AND EMPLOYMENT IN UKRAINE IN THE LIGHT
OF NEW INSTITUTIONAL ECONOMICS 59
6. Jolanta Kondratowicz-Pozorska
PROBLEMS OF ECOLOGICAL FARMS ON VALUABLE
NATURAL AREAS (BASED ON THE EXAMPLE
OF THE WEST-POMERANIAN PROVINCE) 67
7. Danuta Guzal-Dec
COMMUNE SELF-GOVERNMENT IN SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTALLY VALUABLE
AREAS 77
8. Agnieszka Kozak, Dorota Mączka
THE POTENTIAL OF ENVIRONMENTALLY VALUABLE
AREAS AND THEIR IMPACT ON TOURISM
DEVELOPMENT – THE KAMPINOS NATIONAL PARK..... 94
9. Mikołaj Jalinik
NON-PRODUCTIVE FUNCTIONS OF VALUABLE
NATURAL AREAS 103
10. Joanna Pietrzak-Zawadka, Jan Zawadka
A VALUABLE NATURAL AREA AS A PLACE FOR
IMPLEMENTING INNOVATIVE HEALTH FORMS
OF TOURISM – *FOREST THERAPY* 112
11. Anna Parzonko
SELECTED ASPECTS OF AGRICULTURAL
EXTENSION SERVICES IN POLAND 121

OTHERS:

12. Mieczysław Adamowicz
Review of the book entitled "THE EURO ZONE. BETWEEN
SCEPTICISM AND REALISM" by Ryszard Kata,
Magdalena Cyrek, Małgorzata Wosiek, Tomasz
Potocki and Władysława Jastrzębska, CeDeWu,
Warszawa 2015, pp. 210 132

GUIDELINES FOR AUTHORS 137

SPIS TREŚCI:

OD REDAKCJI3

ARTYKUŁY:

1. Jacek Kamiński
WPŁYW EKONOMII INSTYTUCJONALNEJ NA SPOSÓB
POZNANIA NAUKOWEGO W MARKETINGU5
2. Yulia Tsybulska, Vitaliy Krupin
MIGRACJA WAHADŁOWA LUDNOŚCI WIEJSKIEJ
NA UKRAINIE: ZMIANY I KIERUNKI POLITYKI 20
3. Łukasz Matoga, Aneta Pawłowska
DZIAŁANIA UCZELNI WYŻSZYCH NA RZECZ
ROZWOJU OFERTY TURYSTYCZNO-KULTURALNEJ
W MIASTACH AKADEMICKICH – STUDIUM
PRZYPADKU KRAKOWA 33
4. Agnieszka Cyburt, Patrycja Hołownia,
Marek Kuźmicki
WSPÓŁPRACA JEDNOSTEK SAMORZĄDU
TERYTORIALNEGO I ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH
NA RZECZ ROZWOJU LOKALNEGO 47
5. Natalia Pavlikha, Iryna Kytsyuk, Oleg Uniga
PODSTAWOWE TENDENCJE ROZWOJU RYNKU PRACY
I ZATRUDNIENIA LUDNOŚCI NA UKRAINIE W ŚWIEŁLE
NOWEJ EKONOMII INSTYTUCJONALNEJ..... 59
6. Jolanta Kondratowicz-Pozorska
PROBLEMY EKOLOGICZNYCH GOSPODARSTW
ROLNYCH DZIAŁAJĄCYCH NA OBSZARACH
PRZYRODNICZO CENNYCH (NA PRZYKŁADZIE
WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO)..... 67
7. Danuta Guzal-Dec
SAMORZĄD GMINNY W ZRÓWNOWAŻONYM
ROZWOJU OBSZARÓW PRZYRODNICZO CENNYCH..... 77
8. Agnieszka Kozak, Dorota Mączka
POTENCJAŁ OBSZARÓW PRZYRODNICZO CENNYCH
I ICH ZNACZENIE W ROZWOJU TURYSTYKI NA
PRZYKŁADZIE KAMPINOSKIEGO PARKU
NARODOWEGO 94
9. Mikołaj Jalinik
POZAPRODUKCYJNE FUNKCJE OBSZARÓW
PRZYRODNICZO CENNYCH..... 103
10. Joanna Pietrzak-Zawadka, Jan Zawadka
OBSZAR PRZYRODNICZO CENNY JAKO MIEJSCE
REALIZACJI INNOWACYJNYCH FORM TURYSTYKI
ZDROWOTNEJ NA PRZYKŁADZIE LASOTERAPII 112
11. Anna Parzonko
WYBRANE ASPEKTY DORADZTWA ROLNICZEGO
W POLSCE 121

INNE:

12. Mieczysław Adamowicz
Recenzja książki pt. „STREFA EURO. MIĘDZY
SCEPTYCYZMEM A REALIZMEM”, Ryszard Kata,
Magdalena Cyrek, Małgorzata Wosiek, Tomasz
Potocki, Władysława Jastrzębska, CeDeWu,
Warszawa 2015, s. 210 132

REGULAMIN PUBLIKOWANIA 137

PSW/PPII
WYDAWNICTWO